

На основу члана 67. став 1. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 88/17, 27/18 – др. закон, 10/19, 6/20, 129/21, 92/23 и 19/25),
Министар просвете доноси

ПРАВИЛНИК

о изменама Правилника о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања

Члан 1.

У Правилнику о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања („Службени гласник РС – Просветни гласник”, бр. 15/18, 18/18, 3/19, 3/20, 6/20, 17/21, 16/22, 13/23, 14/23, 3/24 и 6/25), део: „ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ПЕТИ И ШЕСТИ РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА”, замењује се новим делом: „ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ПЕТИ И ШЕСТИ РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА”, који је одштампан уз овај правилник и чини његов саставни део.

У делу: „ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ПЕТИ РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА”, подељци: „1. ЦИЉЕВИ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА СУ:” и „2. ПРОГРАМИ ОРИЈЕНТИСАНИ НА ИСХОДЕ И ПРОЦЕС УЧЕЊА”, замењују се новим подељцима: „1. ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ПРВИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ”, „I ЦИЉЕВИ, КОМПЕТЕНЦИЈЕ И ИСХОДИ У ОСНОВНОМ ОБРАЗОВАЊУ И ВАСПИТАЊУ”, „II СПЕЦИФИЧНОСТ КОНТЕКСТА У КОМЕ СЕ ОСТВАРУЈЕ ПЛАН И ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ПЕТОГ РАЗРЕДА”, „III СТИМУЛАТИВНО ОКРУЖЕЊЕ ЗА УЧЕЊЕ”, „IV КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА ОБАВЕЗНИХ ПРЕДМЕТА И ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ЊИХОВО ОСТВАРИВАЊЕ”, „V КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ И ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ЊИХОВО ОСТВАРИВАЊЕ” и „VI ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ СВИХ ПРОГРАМА ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ”, који су одштампани уз овај правилник и чине његов саставни део.

Програми обавезних предмета: „СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ”, „СТРАНИ ЈЕЗИК”, „ЛИКОВНА КУЛТУРА”, „МУЗИЧКА КУЛТУРА”, „ИСТОРИЈА”, „ГЕОГРАФИЈА”, „МАТЕМАТИКА”, „БИОЛОГИЈА”, „ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА”, „ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО”, „ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ”, и изборних предмета: „ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ” и „ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК”, замењују се новим програмима обавезних предмета: „СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ”, „СТРАНИ ЈЕЗИК”, „ЛИКОВНА КУЛТУРА”, „МУЗИЧКА КУЛТУРА”, „ИСТОРИЈА”, „ГЕОГРАФИЈА”, „МАТЕМАТИКА”, „БИОЛОГИЈА”, „ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА”, „ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО”, „ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ”, и изборних предмета: „ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ” и „ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК”, који су одштампани уз овај правилник и чине његов саставни део.

Члан 2.

Овај правилник ступа на снагу наредног дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије – Просветном гласнику”, а примењује се од школске 2027/2028. године.

Број 110-00-14/2026-07
У Београду, 20. фебруара 2025. године
Министар,
проф. др **Дејан Вук Станковић**, с.р.

ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА
ЗА ПЕТИ И ШЕСТИ РАЗРЕД ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Ред. број	А. ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.
1.	Српски језик и књижевност _____језик ¹	5	180	4	144
2.	Српски као нематерњи језик ²	3	108	3	108
3.	Страни језик	2	72	2	72
4.	Ликовна култура	2	72	1	36
5.	Музичка култура	2	72	1	36
6.	Историја	1	36	2	72
7.	Географија	1	36	2	72
8.	Физика	-	-	2	72
9.	Математика	4	144	4	144
10.	Биологија	2	72	2	72
11.	Техника и технологија	2	72	2	72
12.	Информатика и рачунарство	1	36	1	36
13.	Физичко и здравствено васпитање	3	108	3	108
УКУПНО: А		25–28*	900–1008*	26–29*	936–1044*
Ред. број	Б. ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ				
1	Верска настава/ Грађанско васпитање ³	1	36	1	36
2.	Други страни језик ⁴	2	72	2	72
3.	Матерњи језик/говор са елементима националне културе ⁵	2	72	2	72
4.	Српски као страни језик ⁶	2	72	2	72
УКУПНО: Б		3–5*	108–180*	3–5*	108–180*
УКУПНО: А + Б		28–31*	1008–1116*	29–32*	1044–1152*

Облици образовно-васпитног рада којима се остварују обавезни и изборни предмети и активности

Ред. број	ОБЛИК ОБРАЗОВНО- ВАСПИТНОГ РАДА	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.
1.	Редовна настава	28–31*	1008–1116*	29–32*	1044–1152*
2.	Слободне наставне активности ⁷	1	36	1	36

3.	Допунска настава	1	36	1	36
4.	Додатна настава	1	36	1	36
Ред. број	ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД	
		нед.	год.	нед.	год.
1.	Час одељењског старешине	1	36	1	36
2.	Ваннаставне активности ⁸	1	36	1	36
3.	Екскурзија	До 2 дана годишње		До 2 дана годишње	

1 Назив језика националне мањине у школама у којима се настава одржава на матерњем језику националне мањине.

2 Реализује се у школама у којима се настава одржава на матерњем језику националне мањине.

3 Ученик бира један од понуђених изборних предмета.

4 Ученик бира страни језик са листе страних језика коју нуди школа у складу са својим кадровским могућностима и изучава га до краја другог циклуса.

5 Ученик припадник националне мањине који слуша наставу на српском језику може да изабере овај предмет, али није у обавези.

6 Ученик који је страни држављанин може да изабере овај предмет али није у обавези. Програм наставе и учења Српског као страног језика остварује се у складу са Правилником о програму наставе и учења за предмет Српски као страни језик („Службени гласник РС – Просветни гласник”, број 11/19).

7 Слободне наставне активности школа планира Школским програмом и Годишњим планом рада. Ученик обавезно бира једну активност са листе од три слободне наставне активности које школа нуди.

8 Ваннаставне активности могу да буду: друштвене, уметничке, техничке, хуманитарне, културне, као и друге активности у складу са просторним и људским ресурсима школе.

* Број часова за ученике припаднике националних мањина

ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ПЕТИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

1. ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ПЕТИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

План и програм наставе и учења за пети разред припремљен је у складу са Законом о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 88/17, 27/18, 10/19, 6/20, 129/21, 92/23 и 19/25), Законом о основном образовању и васпитању („Службени гласник РС”, бр. 55/13, 10/17, 10/19, 129/21, 92/23 и 19/25) и Правилником о Националном оквиру образовања и васпитања („Службени гласник РС”, број 98/17). С обзиром на то да је пети разред почетак другог циклуса, када ученици прелазе са разредне на предметну наставу, план и програм има посебно место у образовању ученика, као и у образовном систему који треба да обезбеди континуитет у остваривању циљева основног образовања и васпитања и логичку развојност по вертикали и хоризонтално. Да би се то постигло, неопходно је да сви елементи плана и програма наставе и учења, односно обавезни предмети, изборни програми, слободне наставне активности и ваннаставне активности, буду концептирани и реализовани тако да доприносе достизању циљева, остваривању исхода и развоју општих међупредметних компетенција основног образовања и васпитања. Ово опште упутство је припремљено као помоћ наставницима да сагледају план и програм наставе и учења за пети разред као целину свих елемената и да увиде сопствену улогу у његовој реализацији. У упутству су наведени циљеви, опште међупредметне компетенције и исходи основног образовања и васпитања, специфичности остваривања плана и програма у петом разреду, и појашњење о значају стварања стимулативног окружења за учење. У наставку упутства дате су основне карактеристике програма обавезних предмета оријентисаних на остваривање исхода и развој компетенција, карактеристике програма слободних наставних активности и опште упутство за њихово остваривање, као и смернице за остваривање ваннаставних активности.

I

ЦИЉЕВИ, КОМПЕТЕНЦИЈЕ И ИСХОДИ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Члан 14. Закона о основама система образовања и васпитања прописује да образовно-васпитни рад школе обухвата наставне и ваннаставне активности, што значи да програме свих активности по разредима треба посматрати као делове целине од осам разреда који здружено доприносе достизању, развоју и остваривању циљева, компетенција и исхода дефинисаних у Закону о основном образовању и васпитању. Циљеви, исходи и компетенције који су наведени у наставку текста представљају главне смернице у раду наставницима који остварују план и програм наставе и учења петог разреда.

ЦИЉЕВИ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Основни циљеви основног образовања и васпитања јесу:

- 1) обезбеђивање добробити и подршка целовитом развоју ученика;
- 2) обезбеђивање подстицајног и безбедног окружења за целовити развој ученика, развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу;
- 3) свеобухватна укљученост ученика у систем образовања и васпитања;
- 4) развијање и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности;
- 5) развијање свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине и еколошке етике, заштите и добробити животиња;
- 6) континуирано унапређивање квалитета процеса и исхода образовања и васпитања заснованог на провереним научним сазнањима и образовној пракси;
- 7) развијање компетенција за снажање и активно учешће у савременом друштву које се мења;
- 8) пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
- 9) развијање кључних компетенција за целоживотно учење и међупредметних компетенција у складу са развојем савремене науке и технологије;
- 10) развој свести о себи, стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад, способности самовредновања, самоиницијативе и изражавања свог мишљења;
- 11) оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота;
- 12) развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима и неговање другарства и пријатељства;
- 13) развијање позитивних људских вредности;
- 14) развијање компетенција за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву;
- 15) развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрастне равноправности, толеранције и уважавање различитости;
- 16) развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине;
- 17) повећање ефикасности употребе свих ресурса образовања и васпитања, завршавање образовања и васпитања у предвиђеном року са минималним продужетком трајања и смањеним напуштањем школовања;
- 18) повећање ефикасности образовања и васпитања и унапређивање образовног нивоа становништва Републике Србије као државе засноване на знању.

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ ЗА КРАЈ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Оријентација ка општим међупредметним компетенцијама и кључним компетенцијама треба да обезбеди динамичније и ангажованије комбиновање знања, вештина и ставова релевантних за различите реалне контексте који захтевају њихову функционалну примену. Опште међупредметне компетенције за крај основног образовања и васпитања заснивају се на кључним компетенцијама наведеним у *Закону о основама система образовања и васпитања*, развијају се кроз наставу свих предмета и активности, применљиве су у различитим ситуацијама и контекстима при решавању различитих проблема и задатака и неопходне су свим ученицима за лично остварење и развој, укључивање у друштвене токове и запошљавање и чине основу за целоживотно учење.

Опште међупредметне компетенције за крај основног образовања и васпитања су:

- 1) компетенција за учење;
- 2) одговорно учешће у демократском друштву;

- 3) естетичка компетенција;
- 4) комуникација;
- 5) одговоран однос према околини;
- 6) одговоран однос према здрављу;
- 7) предузимљивост и оријентација ка предузетништву;
- 8) рад са подацима и информацијама;
- 9) решавање проблема;
- 10) сарадња;
- 11) дигитална компетенција.

ИСХОДИ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Исходи су смернице у ком правцу и како треба радити са ученицима да би се остварили циљеви и развиле међупредметне компетенције основног образовања и васпитања. Ово су општи исходи који се остварују ако се остваре сви дефинисани исходи нижег ранга наведени у програмима обавезних предмета, изборних програма, слободних наставних активности, ваннаставних активности.

Након завршетка основног образовања и васпитања, ученици ће:

- 1) имати усвојен интегрисани систем научно заснованих знања о природи и друштву и бити способни да тако стечена знања примењују и размењују;
- 2) умети да ефикасно усмено и писмено комуницирају на српском, односно на српском и језику националне мањине и најмање једном страном језику користећи се разноврсним вербалним, визуелним и симболичким средствима;
- 3) бити функционално писмени у математичком, научном и финансијском домену;
- 4) умети да ефикасно и критички користе научна знања и технологију, уз показивање одговорности према свом животу, животу других и животној средини;
- 5) бити способни да разумеју различите форме уметничког изражавања и да их користе за сопствено изражавање;
- 6) бити оспособљени за самостално учење;
- 7) бити способни да прикупљају, анализирају и критички процењују информације;
- 8) моћи да идентификују и решавају проблеме и доносе одлуке користећи критичко и креативно мишљење и релевантна знања;
- 9) бити спремни да прихвате изазове и промене уз одговоран однос према себи и својим активностима;
- 10) бити одговорни према сопственом здрављу и његовом очувању, примењивати усвојене здравствене навике неопходне за активан и здрав животни стил;
- 11) умети да препознају и уважаје људска и дечја права и бити способни да активно учествују у њиховом остваривању;
- 12) имати развијено осећање припадности сопственој породици, нацији и култури, познавати сопствену традицију и доприносити њеном очувању и развоју;
- 13) знати и поштовати традицију, идентитет и културу других заједница и бити способни да сарађују са њиховим припадницима;
- 14) бити способни да ефикасно и конструктивно раде као чланови тима, групе, организације и заједнице.

II

СПЕЦИФИЧНОСТ КОНТЕКСТА У КОМЕ СЕ ОСТВАРУЈЕ ПЛАН И ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ПЕТОГ РАЗРЕДА

Прелазак у пети разред представља велику новину у когнитивном, емоционалном и социјалном функционисању детета од једанаест година, што може, у мањој или већој мери, имати утицаја и на школско постигнуће ученика. Систем то препознаје и уважава, што се огледа у чињеници да се оцене из петог разреда не узимају у обзир при упису у средњу школу. У наставку текста дат је кратак преглед промена на које се ученици у петом разреду постепено прилагођавају и које наставници треба да имају у виду када реализују програме наставе и учења.

Пре свега, прелазак са разредне на предметну наставу, односно растанак од учитеља. Код неке деце могу се појавити несигурност, стрепња, па и страх од непознатог, јер их у петом разреду очекује тринаест нових наставника. Ученици се морају прилагодити захтевима, стилу предавања, начину комуникације, прагу толеранције већег броја наставника.

Следећа, врло захтевна, промена јесте увођење нових предмета. Иако неки од њих природно произлазе из предмета природа и друштво (нпр. историја, географија, биологија), ученицима је потребно неко време да се навикну на њих. Уводе се и предмети који су ученицима потпуно нови, као што су техника и технологија или други страни језик. Зато је важно да наставници постепено уводе ученике у нове предмете, радећи у складу са педагошким принципима од познатог ка мање познатом, од општег ка специфичном и повезујући ново градиво са ученичким школским и ваншколским знањима. Уз ту промену иде и већи број часова на дневном и недељном нивоу, што најчешће доводи до већег замора ученика на почетку петог разреда.

Највећа промена је, ипак, она која се тиче садржаја који се обрађују у оквиру повећаног броја предмета. Садржаји не само да су обимнији, већ захтевају и другачији начин учења, коришћење већег броја ресурса, као и другачији начин одговарања у коме се очекује да ученик покаже богатији речник, правилно склапање дужих реченица, памћење већег броја информација, извођење закључака, предвиђање последица. Осим тога, очекује се и већи степен самосталности ученика у процесу учења. Зато је важно да се са ученицима ради на развоју међупредметне компетенције за учење, односно на унапређивању техника учења и памћења, издвајању најважнијих података, подвлачењу кључних речи, прављењу бележика, сажетака и слично. Овде треба имати у виду да по Пијажеовој теорији когнитивног развоја деца тек у дванаестог години улазе у фазу **формалних операција, када могу** да искористе свој ментални капацитет за извођење логичких процеса, да користе апстракцију за доношење закључака не ослањајући се више искључиво на лично искуство. Стога, захтеве који се односе на апстрактно мишљење на почетку петог разреда треба пажљиво уводити у рад са ученицима, евентуално као зону наредног развоја. У вези са тим је и промена која се тиче оцењивања. Често су прве оцене у петом разреду ниже у односу на оцене у претходним разредима. За поједине ученике је то непријатно искуство, али и подстицај за промену у приступу и начину учења.

За неке ученике прелазак у пети разред може бити обележен још једном променом. Некада се дешава да школа из организационих разлога направи промену у броју одељења тако да се, на пример, од четири одељења четвртог разреда направе три и да се ученици измешају тако да ни једно одељење не остане у истом саставу. Уз све промене у петом разреду о којима је било речи, ова промена у сфери социјалног функционисања детета може да буде прилично узнемиравajuћа. Зато наставници треба да посвете посебну пажњу јачању социјалне кохезије одељења и пружању помоћи ученицима који имају проблем да се укључе у колектив и буду прихваћени. Овај захтев постоји и кад нема промене у одељењима јер се услед свих ових промена, као и природних процеса пубертета, у одељењу одвија нова динамика групног живота, па се положај и улоге појединих ученика у групи мењају. У исходима појединих програма често има оних који се односе на оспособљавање ученика за рад у групи и сарадњу. Некада је важније посветити пажњу међусобној сарадњи ученика који раде на неком задатку, него резултатима тог рада.

И на крају, за неку децу прелазак у пети разред значи и прелазак у потпуно нову средину, нову школу. То су деца која су прва четири разреда завршила у сеоским школама које немају други циклус основног образовања и васпитања. Ова деца, поред свих наведених промена, треба да се навикну на потпуно нов простор, нов колектив и на већи утрошак времена за одлазак у школу.

Да би се умањиле последице свих ових промена, важно је припремити ученике за пети разред, у чему водећу улогу имају учитељи и родитељи. Кад ученици пођу у пети разред, њихови предметни наставници и разредни старешина преузимају главну улогу у пружању подршке. Педагог и психолог школе такође треба да пруже помоћ у адаптацији на пети разред, радећи са целим одељењима и индивидуално, са ученицима којима је потребна додатна помоћ и подршка.

Треба нагласити да све ове промене имају и позитивну страну. Оне су саставни део одрастања, прилика су и изазов да ученици јачају капацитет за прилагођавање и отварају могућност за самосталивање ученика и њихово преузимање одговорности. Да би се ученицима пружила подршка у петом разреду, најважније је да постоји добра сарадња између наставника који је водио ученике прва четири разреда, предметних наставника, разредног старешине, стручних сарадника школе и родитеља. Уколико тешкоће ученика превазилазе капацитет школе да помогне, неопходно је, у сарадњи са родитељима, обезбедити и спољну мрежу подршке.

III

СТИМУЛАТИВНО ОКРУЖЕЊЕ ЗА УЧЕЊЕ

Програми наставе и учења за пети разред припремљени су у складу са концептом по коме се учење одређује као целоживотни процес изградње компетенција. Настава није само испоручивање знања, а ученици нису пасивни примаоци тог знања. Учење је кључни појам оног што треба да се дешава у учионици и организује се као: учење ради стицања знања, учење како се делује, учење да се живи заједно и учење за цео живот.

Основно полазиште савременог приступа учењу је да је то процес активне конструкције знања у одређеном контексту. Оно се одвија кроз интеракцију са конкретном физичком средином и социјалним окружењем, путем развијања односа размене и сарадње. Учење и подучавање почивају на:

- разноврсним (истраживачким, пројектним, партиципативним, кооперативним) методама које обезбеђују искуство у различитим активностима учења ученика; подстицању мотивације и самосталности у учењу и учења од других и са другима;
- ослањању на сопствене снаге ученика, развоју самопоштовања и осећања компетентности;

- успостављању веза између животног искуства ученика са активностима и садржајима учења у школи;
- уважавању индивидуалних карактеристика, образовних потреба, могућности, интересовања и различитих услова и околности у којима се ученици развијају и образују;
- неговању и подстицању критичког мишљења, креативности и иницијативе како би се ученицима омогућило да нађу најпогодније начине поступања у различитим областима свакодневног живота и живота у установи;
- постављању очекивања у зони наредног развита пред сваког ученика; организовању активности и избору садржаја и материјала који побуђују радозналост;
- подстицању солидарности, толеранције, етике бриге, поштовању других и одговорности за сопствено понашање ради формирања личног система вредности као темеља позитивних односа са другима, здраве породице и друштва у целини.

Подршка настави оријентисаној на учење подразумева стварање окружења које обезбеђује сваком ученику да оствари своје пуне потенцијале. Окружење се посматра у ширем смислу као: физичко окружење (простор, опрема, број ученика), емоционално окружење (осећања и потребе ученика и наставника), социјално окружење (међусобни однос ученика и однос између ученика и наставника, као и односи између наставника и родитеља) и сазнајно окружење, које је у највећој мери одређено очекивањима у погледу ученичких постигнућа и разликама међу ученицима у погледу њихових почетних знања и вештина. Окружење за учење, које је у највећој мери повезано са етосом који се негује у школи, препознаје се по квалитету:

- 1) сарадње – постоји сталан проток информација између свих учесника образовног процеса, подржавају се заједничке активности и конструктивне дискусије, уз међусобно поштовање и уважавање;
- 2) припадности – постоји осећај припадности школи/одељењу/групи, осећај да се ту добија емоционална подршку и деца/ученици себе виде као вредног члана заједнице;
- 3) ефикасности – постоји свест о повезаности уложеног напора и времена и постигнутих ефеката; нема очекивања да се ствари мењају и постижу ефекти без личног ангажмана;
- 4) усмерености на циљеве – окружење је сврсисходно, окренуто је ка постизању циљева, исхода, компетенција; нема несврхисходних активности.

Унапређивање сарадње, осећаја припадности, ефикасности и усмерености на циљеве није у надлежности једне особе. То је заједничка активност запослених у школи и ученика којом се развија атмосфера у којој се сви добро осећају. У концепту наставе оријентисане на учење траже се нове компетенције наставника и проширује се њихова одговорност. Подучавање је комплексан задатак који подразумева интеракцију са много ученика у великом броју различитих ситуација. Овладаност предметним садржајем није довољна за успешно вођење наставе. Ученичко постигнуће директно је повезано са компетенцијама наставника, и то на више различитих нивоа. Очекује се да наставник подстиче сваког ученика да се активније укључује у сопствени процес учења. Тиме кључна компетенција наставника постаје стварање стимулативног окружења за учење, подстицање мотивације ученика и помагање ученицима да управљају сопственим учењем, као и да развијају вештине решавања проблема. На нивоу одељења долази до изражаја наставникова компетенција да управља групом у којој постоје различите потребе, способности, интересовања, а често и различито културно и религијско наслеђе. Од наставника се очекује да обезбеђује интеграцију групе користећи разлике као предности.

IV

КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА ОБАВЕЗНИХ ПРЕДМЕТА И ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ЊИХОВО ОСТВАРИВАЊЕ

Појединачни програми наставе и учења обавезних предмета засновани су на општим циљевима, међупредметним компетенцијама и исходима основног образовања и васпитања, као и стандардима постигнућа по предметима. Усмерени су на процес и исходе учења, а не на саме садржаје који сада имају другачију функцију и значај.

Структура програма свих наставних предмета је конципирана на исти начин. На почетку је циљ наставе и учења предмета за други циклус образовања и васпитања, након којег следе стандарди постигнућа ученика за конкретан предмет, дати за крај обавезног образовања и васпитања, док су у табели испод наведени предметни исходи за крај петог разреда и садржај организован у области/теме са кључним појмовима. Испод табеле следи Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма, које се надовезује на ово упутство и изражава специфичности конкретног програма.

Циљ је дат као кратак, али прецизан исказ који изражава шта се жели постићи код ученика конкретним програмом предмета и кореспондира са исходима и кључним појмовима садржаја. У формулацији се користи израз циљ наставе и учења како би се нагласило да се циљ односи на оно што ради наставник (настава) и оно што ради ученик (учење). Циљ прожима целину програма јер је путаока и за избор шта се ради и како се ради са ученицима.

Следећи део програма чине **стандарди постигнућа ученика** за одређени предмет. Преко стандарда се циљеви преводе на конкретнији ниво који описује постигнућа ученика, стечена знања, вештине и умења. Основна карактеристика образовних стандарда је то што су дефинисани у терминима мерљивог понашања ученика. Полазиште за њихово дефинисање представљају кључне компетенције, описане као неопходне за активан, сврсисходан и задовољавајући професионални и лични живот појединца. Структура стандарда постигнућа ученика иста је за све предмете. На почетку је наведена општа предметна компетенција (на три нивоа), затим три специфичне предметне компетенције СПК 1, СПК 2 и СПК 3 (такође на три нивоа), а у оквиру сваког од три нивоа је дата табела која садржи исходе образовног циклуса за све три специфичне предметне компетенције. СПК 1 обухвата предметна знања и описује шта је то што очекујемо од ученика да зна на крају образовног циклуса, односно, која су најважнија знања у одређеном наставном предмету. СПК 2 описује начине сазнавања, односно како се долази до знања у одређеном наставном предмету. СПК 3 описује примену и значај предмета, односно даје одговоре на питање зашто су нам потребна знања и вештине одређеног предмета.

За разлику од циља и стандарда постигнућа који су дати за крај основног образовања и васпитања, **листа исхода** програма предмета у табели односи се на крај конкретног разреда, у овом случају петог разреда. Исходи показују шта ће ученик бити у стању да учини, предузме, изведе, обави захваљујући знањима, ставовима и вештинама које је усвојио, развио, по завршетку реализације конкретног програма обавезног предмета. Остваривање свих исхода по предметима и разредима обезбеђује достизање прокламованих стандарда постигнућа, као и циљева основног образовања и васпитања. Формулишу се помоћу тзв. исходних глагола који указују на сложеност захтева који могу бити од једноставнијих до захтевнијих, односно од захтева који се односе на памћење, разумевање, примену, анализу до сложенијих као што су синтеза, евалуација и креирање. Формулација исхода је важна јер она наставнику даје смерницу за планирање ученичких активности и проверу да ли је исход остварен. Неки од исходних глагола и изрази су: истражи, формулише, одреди место, користи, прикаже, интерпретира, проценује, представи, избегава, посматра из различитих перспектива, повезује, препозна, решава, примењује, анализира, реконструише, промовише, представи идеју, креира, коригује, направи, проналази и отклања грешке, учествује, рангира, наведе, идентификује, опише, дискутује, демонстрира, сортира, графички представи. Не користе се глаголи као што су зна, познаје, разуме, уочава, јер то није ни мерљиво ни проверљиво.

Оствареност исхода води ка развијању компетенција, и то како општих и специфичних предметних тако и кључних и међупредметних. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Између исхода постоји повезаност, односно остваривање једног исхода доприноси остваривању других. Многи исходи су процеси и представљају резултат кумулативног дејства наставе и учења и до њих се долази радом на различитим садржајима током целе школске године. Неки исходи имају велику трансферну вредност јер се односе на вештине које су широко употребљиве у оквиру конкретног предмета. На пример, такав је исход анализира и образложи поступак решавања задатка. За остваривање неких исхода може бити важнији начин како се ради са ученицима него сам садржај. То се посебно односи на исходе који се тичу развоја компетенције рад на подацима и сарадња (нпр. исход: проналази релевантне податке у различитим изворима и критички их разматра). Такви исходи присутни су у програмима различитих предмета, што одговара концепту по коме се међупредметне компетенције развијају интердисциплинарно.

Садржај програма дат је у табели преко кључних појмова у оквиру неколико области/тема. Такав приступ писању садржаја, преко кључних појмова, омогућава:

- трансфер знања јер су кључни појмови универзални и могу се применити у различитим контекстима, док су садржаји често ограничени на конкретне теме;
- развој компетенција јер кључни појмови подстичу развој вештина попут анализе, синтезе и решавања проблема, што је основа за учење током целог живота;
- прилагођавање променама јер у свету који се брзо мења, разумевање основних концепата омогућава ученицима да се лакше прилагоде новим информацијама и ситуацијама;
- фокус на разумевање јер кључни појмови помажу ученицима да изграде дубље разумевање материје и повежу различите аспекте градива, што је суштина образовања.

Дубину и ширину обрађивања неког садржаја одређују исходи. То значи да се исти садржај може обрађивати више пута, у различитим разредима, па чак и у различитим предметима, али на различити начин у складу са датим исходима програма. Ближе смернице о раду на садржају предмета налазе се у делу програма у коме је дато дидактичко-методичко упутство. Ту се наводе и информације о хоризонталној и вертикалној корелацији са другим садржајима, као и идеје за непосредни рад са ученицима при обради садржаја.

Планирање наставе и учења

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Исходи су главни оријентир наставнику да одреди обим и дубину обраде појединих садржаја, избор својих и ученичких активности, динамику рада, начине праћења и вредновања. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати оперативне планове. Улога наставника је да контекстуализује дати програм према потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, као и средину у којој се школа налази.

Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. Приликом планирања, треба имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је ипак за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Неки исходи су мање општи, а неки су општији и у процесу планирања часова наставник их „уситњава“. На пример, исход ученик ће бити у стању да примени размену у једноставним реалним ситуацијама, разложен на ситније исходе на нивоу часова може да гласи:

- одреди размену датих величина (новац, дужине дужи и слично);
- одреди растојање на карти или у природи на основу размере карте;

- подели дуж дате дужине у задатој размери;
- примени размеру у различитим реалним ситуацијама (одређивање количине течности у мешавинама, подела датог износа новца и слично).

У планирању и припремању наставе, наставник планира не само своје већ и активности ученика на часу. Да би сви ученици остварили предвиђене исходе, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава наставне активности. Поред учбеника, као једног од извора знања, наставник планира и како ће подстаћи ученике да користе и друге изворе сазнавања.

За успешну наставу и учење важно је планирати и начине праћења и вредновања напредовања ученика у остваривању исхода.

Остваривање наставе и учења

Важна карактеристика наставе оријентисане на остваривање исхода јесте њена усмереност на учење у школи. Ученик треба да учи:

- смислено: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из других предмета;
- проблемски: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- дивергентно: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- критички: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- кооперативно: у сарадњи са наставником и другим ученицима; путем дискусије и размене мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

Учећи на овај начин, ученик ће развијати вештине које ће му бити потребне за наставак школовања и у свакодневном животу. За пуно разумевање програма оријентисаних на исходе треба имати у виду да је знање нужан предуслов било ког вида компетентности, али је важно да се на том нивоу не остане, јер је оно полазна основа за стицање умења, вештина, ставова и вредности.

Вештине	Примери захтева које наставник може поставити ученицима у циљу развоја вештина
• Употреба знања	• Искористите у новој ситуацији • Примените знања у ситуацији из свог живота • Покажите на новом примеру • Примените научено тако да предвидите последице • Објасните како неки процес/појава/приступ може да утиче на...
• Анализа знања	• Уредите по задатом критеријуму • Утврдите предности и недостатке • Упоредите два становишта • Утврдите зашто је дошло до неке промене • Објасните до којих последица би довела промена у некој варијабли
• Вредновање знања (критичко мишљење)	• Идентификујте која критика се може упутити... • Процените примереност закључака из приказаних података • Процените логичку заснованост неког става • Утврдите оправданост неке акције или одлуке • Изразите свој став • Наведите аргументе за свој став
• Синтеза знања (стваралачко мишљење)	• Планирајте решење • Решите проблем • Смыслите нову примену • Осмыслите план истраживања неког психолошког проблема • Спроведите самосталан пројекат • Осмыслите начин за...

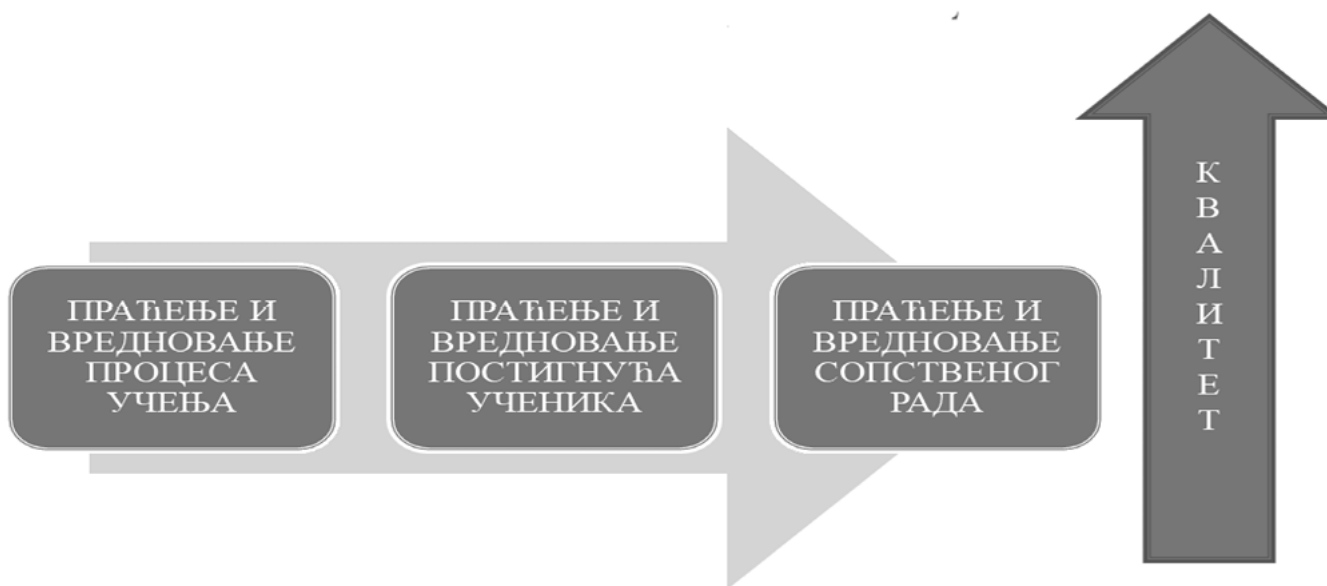
Остваривање програма треба да обезбеди самостално регулисање вештина учења и развој компетенције којима се оно што је научено у школи повезује са свакодневним животом, што је значајан искорак уз односу на примање готових форми знања. То значи да, поред класичних облика подучавања који подразумевају традиционалне методе као што су предавање, употреба текстуалне и демонстрационе методе, нагласак треба да буде и на следећем:

- помоћи ученицима да освесте начин на који уче и тумаче наставне садржаје;
- освестити стратегије за усмеравање пажње, памћење и активирање запамћених садржаја и помоћи им да их примене;
- код ученика развијати различите стратегије учења;
- узети у обзир различита предзнања ученика;
- нове садржаје треба контекстуализовати (навођењем примера или трагањем са ученицима за њиховим примерима и ситуацијама из живота), чиме ће се олакшати њихово учење и стварање система појмова, као и развијати критичко мишљење;
- подстицати ситуацијско-искуствено учење кроз решавање проблема;
- садржаје који се обрађују треба презентовати коришћењем различитих чулних моделитета;
- учење треба осмишљавати (ученици треба да схвате његову сврху);
- код ученика би требало подстицати самосталност у трагању за новим информацијама, као и самоусмерено учење, када они лично преузимају иницијативу у одређивању потреба и извора учења и изван учионице (програмирана настава, проблемска настава, самостални истраживачки рад);
- подстицати и вредновати постављање питања, чак и више од одговора који би се односили на просту репродукцију садржаја;
- неговати сарадничко, интерактивно учење уз употребу метода дискусије, вршњачког учења;
- препоручују се и следеће активности и технике рада: симулације, радионице, играње улога, дискусије, дебате, пројекти/пројектна настава, есеји, реаговање на одређене теме, анализа медијских информација;
- препоручује се увођење ИКТ у учење и наставу (препоручени интернет ресурси, различите платформе за учење, друштвене мреже, блогови, форуми).

Предложене активности, технике, облике рада и наставне методе треба мењати и комбиновати да не би дошло до засићења.

Праћење и вредновање наставе и учења

У настави оријентисаној ка остваривању исхода прате се и вреднују процес наставе и учења, постигнућа ученика (продукти учења) и рад наставника. Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа и у начину на који ученици учествују у раду, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, документују итд.

Праћење напредовања ученика у петом разреду има своје специфичности јер се уводе нови предмети. Међутим, и у тим околностима треба спровести иницијалну процену усвојености неких појмова који су битни за предмет иако га ученици до сада нису изучавали. Неки појмови могу бити из ученичког школског искуства јер су делимично обрађивани у оквиру предмета у прва четири разреда, али могу бити и из ваншколског искуства јер се појмови стичу и кроз свакодневно, неформално учење. На основу анализе иницијалне провере, наставник ће имати довољно информација за планирање ученичких и сопствених активности.

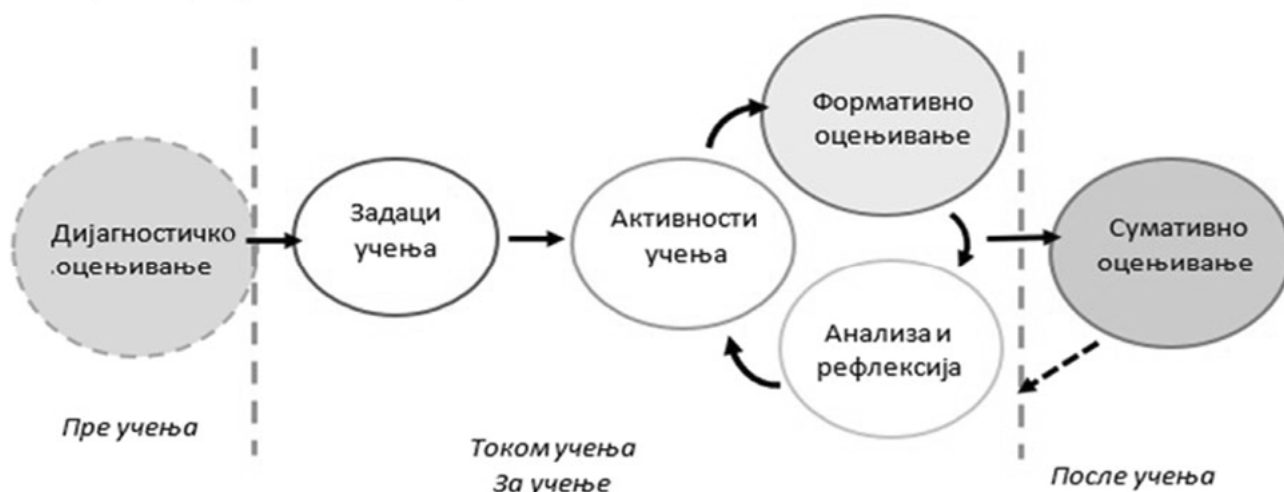
Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања, као и оцењивање са његовом сврхом:

Ниво исхода	Одговарајући начин оцењивања
Памћење (навести, препознати, идентификовати...)	Објективни тестови са допуњавањем кратких одговора, задаци са означавањем, задаци вишеструког избора, спаривање појмова.
Разумевање (навести пример, упоредити, објаснити, препричати...)	Дискусија на часу, мапе појмова, проблемски задаци, есеји.
Примена (употребити, спровести, демонстрирати...)	Лабораторијске вежбе, проблемски задаци, симулације.
Анализирање (систематизовати, приписати, разликовати...)	Дебате, истраживачки радови, есеји, студије случаја, решавање проблема.
Евалуирање (проценити, критиковати, проверити...)	Дневници рада ученика, студије случаја, критички прикази, проблемски задаци.
Креирање (поставити хипотезу, конструисати, планирати...)	Експерименти, истраживачки пројекти.
Сврха оцењивања	Могући начини оцењивања
Оцењивање наученог (сумативно)	Тестови, писмене вежбе, извештаји, усмено испитивање, есеји.
Оцењивање за учење (формативно)	Посматрање, контролне вежбе, дневници рада ученика, самоевалуација, вршњачко оцењивање, практичне вежбе.

За сумативно оцењивање знања и вештина, ученици би требало да решавају задатке који садрже аспекте истраживачког рада, новине, захтеве за предвиђање последица, интерпретацију података и слично, тако да могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се присете информација и процедура које су запамтили.

Формативно (развојно) оцењивање је свакодневно, редовно, процесно, фокусирано на процес учења, а не на постигнуће, укључује и наставника и ученика (самовредновање и учење самовредновања), засновано је на различитим показатељима (различите технике оцењивања), ослоњено на претходно планирање и праћење током дужег периода. Формативно и сумативно оцењивање нису супротстављене нити међусобно независне врсте оцењивања.

Циклус учења и оцењивања

У току праћења и вредновања напредовања ученика, треба користити разноврсне технике јер то редукује монотонију, мотивише ученике, смањује напетост, омогућава индивидуализацију; ученици се оснажују за самооцењивање, отварају се другачије перспективе у организацији наставе и расте постигнуће ученика. На коначну оцену утичу и они аспекти учења/постигнућа до којих традиционални облици оцењивања не допире.

У процесу оцењивања, пожељно је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења портфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематско праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији и поузданији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

Приликом сваког вредновања постигнућа, потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, а који су у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Активности којима се може подстицати самовредновање ученика су: упознавање ученика са програмом рада и очекиваним исходама; укључивање ученика у процес дефинисања критеријума за оцењивање; иницијална самопроцена знања ученика на почетку године на основу које се врши процена напретка током године; писмене провере знања које траже од ученика да сами процене успешност и заслужену оцену; касније анализирање самопроцене и оцене наставника; вршњачка процена успешности, постављање циљева за наредни период и одређивање аспеката учења које треба да унапреде.

Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика и процес наставе и учења већ и сопствени рад како би непрестано унапређивао наставни процес.

V

КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ И ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ЊИХОВО ОСТВАРИВАЊЕ

Концепт и сврха слободних наставних активности

Слободне наставне активности (у даљем тексту СНА) су део плана наставе и учења који школа планира Школским програмом и Годишњим планом рада. Ученици у сваком разреду, од петог до осмог, бирају један од три програма СНА које школа нуди. Они су припремљени у оквиру различитих области (природне и друштвене науке, уметност, техника, спорт) и нису развојно дати по разредима. То значи да ученик не може изабрати један програм и похађати га сва четири разреда. Ученици и њихови родитељи се пре избора упознају са понуђеним програмима на часу одељенског старешине, на родитељском састанку, путем сајта школе, информативних летака и др. Одабрани програми СНА су за ученика обавезни, са фондом од једног часа недељно, а успех се изражава описном оценом и не утиче на општи успех.

Сврха програма СНА је да допринесе остваривању општих исхода образовања и васпитања, развијању кључних и општих међупредметних компетенција потребних за сналажење у свакодневном животу, али и да понуде активности које су у складу са ученичким интересовањима. Концепт по коме ученици у току другог циклуса бирају различите програме СНА у складу је са становиштем да су интересовања ученика у узрасту од једанаест до петнаест година променљива и одражавају њихове развојне потребе да прошире видике, испробају новине, процене сопствене могућности. Промену интересовања код ученика не треба посматрати као вид недоследности и неистрајности. Напротив, треба стварати услове да кроз разноврсну понуду садржаја и активности, ученици тестирају своја интересовања и способности и на основу тога се припреме за будуће изборе, како школске (допринос професионалном развоју ученика) тако и ваншколске. Све активности у којима су ученици у већој мери ангажовани, самостални, слободни да бирају и уче на свој начин, доприносе развоју и испољавању интересовања и индиректно повећању мотивације за школовање и дружење. Те захтеве, СНА својим концептом, испуњавају. Такође, оне доприносе бољем упознавању ученика и њиховој сарадњи, јер се остварују у групама састављеним од ученика из различитих одељења. Да би се остварила оваква сврха, школа треба да обезбеди разноврсност понуде програма и слободу ученицима да их самостално бирају, без притиска да сви ученици једног одељења изаберу исти програм СНА.

Програми слободних наставних активности

Програми СНА садрже циљ, компетенције, исходе, теме, кључне појмове садржаја, упутство за дидактичко-методичко остваривање програма. Школа може понудити ученицима програме који су припремили Завод за унапређивање образовања и васпитања и стручна друштва и који су објављени у Просветном гласнику РС, или програме који се налазе на сајту Завода, као и друге програме које је школа самостално припремила по истом моделу. На пример, наставник неког предмета у другом циклусу основне школе који се у слободно време бави фотографијом може да припреми програм СНА у коме ће ученике водити кроз свет фотографије. Програм мора да има циљ, компетенције, исходе, теме и кључне појмове садржаја, као и дидактичко-методичко упутство за остваривање програма, а пре него што се понуди ученицима, мора и да прође процедуру одобравања у школи.

Иако у неким програмима СНА постоји природна веза са одговарајућим обавезним предметима, не треба их посматрати као проширивање или продубљивање садржаја тих предмета. Препоручљиво је да у понуди постоје програми који излазе из оквира онога што ученици већ уче у склопу обавезних предмета, нпр. предузетништво, шах, филозофија, фотографија, медији, архитектура, планирање.

За пети разред, од одобрених програма СНА које је припремио Завод, у понуди су Вежбањем до здравља, Животне вештине и Медијска писменост. Стручна друштва су припремила Домаћинство, Цртање, сликање и вајање, Чувари природе, Музиком кроз живот и Сачувајмо нашу планету. Поред ових програма, школе могу преузети и оне које је Завод за унапређивање образовања и васпитања припремио и који су доступни на сајту www.zuov.gov.rs/sna/. У понуди су, за сад, Вредности и врлине као животни компас I, Драмска уметност, Шах – више од игре. Завод има намеру да прошири понуду ових програма, било да их самостално припреми или да их преузме из школа као примере добре праксе.

Начин остваривања програма и улога наставника

Програми СНА су тако концептирани да у први план стављају активност ученика, повезивање њиховог школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе.

Сваки појединачни програм СНА садржи дидактичко-методичко упутство које, заједно са овим општим упутством, даје комплетну слику о природи конкретног програма и његовом остваривању.

Програми СНА реализују се комбиновањем различитих активности и техника рада, као што су: презентације, демонстрације, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у малим групама, рад на пројектима, гледање и анализа видео-прилога, креативне радионице, рад у групи на платформама за учење, повезивање са вршњацима из других школа или држава, гостовања стручњака, учење у другим установама, посете разним дешавањима, укључивање у акције. Потенцира се самосталност ученика у активном начину учења, а улога наставника је преваходно у томе да уведу ученике у тему, представе им кључне појмове садржаја и подстакну их на активност коју затим усмеравају, прате и вреднују. Уколико је потребно, може се организовати прилагођено кратко предавање које држи наставник или ученик.

Због природе програма и чињенице да се у другом циклусу похађају различите СНА, увођење ученика у тему од изузетне је важности. Наставник треба кратко да представи сваку тему користећи разноврсне материјале које је унапред припремио (филмови, слике, приче, новински текстови), и који имају функцију мотивисања ученика. Избор подстицаја треба да одговара не само теми већ и узрасту ученика. Дobar уводни материјал се препознаје по томе што код ученика изазива радозалост, потребу да о томе разговарају, постављају питања, истражују, износе своје предлоге.

Концепт СНА не базира се на коришћењу посебно припремљених уџбеника. Напротив, ученици се подстичу да користе што различитије изворе информација и да према њима имају критички однос. Циљ је јачати ученике да се ослањају на сопствене снаге, да развијају компетенције за рад са подацима. Иако се очекује да ће се ученици у великој мери ослањати на интернет као брз и лако доступан извор информација, треба их охрабривати да користе и друге класичне изворе, као што су књиге, старе фотографије, разговори и др.

Праћење, вредновање и оцењивање

У складу са чланом 61. Закона о основном образовању и васпитању и чланом 7. Правилника о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању, СНА се описно оцењују (истиче се, добар и задовољава) и оцена не улази у општи успех ученика. То подразумева да наставник континуирано прати активности ученика и њихов напредак у остваривању исхода и развоју компетенција.

Имајући у виду концепт програма СНА, исходе и компетенције које треба остварити, односно развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа остварује се на различите начине. Ученици треба унапред да знају шта се и како прати и вреднује.

Наставници могу да припреме материјале за процењивање знања, вештина, ставова, пре и након обраде неке тематске целине, ради објективности утврђивања ученичког напретка. Могу се користити и презентације ученика, продукти њиховог рада, есеји или резултати на тематским квизовима.

Током школске године наставник прати и вреднује и друге показатеље напретка као што су, на пример, начин на који ученик учествује у активностима, како прикупља податке, како брани своје ставове. Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретације, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научно, предвиди последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује међусобне односе и сарадњу ученика, начин решавања сукоба мишљења, испољавање иницијативе, превазилажење тешкоћа, критичко мишљење, креативност.

VI

ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ СВИХ ПРОГРАМА ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ

Ваннаставне активности су облик активности које школа планира, организује, остварује и вреднује ради достизања циљева образовања и васпитања и развоја компетенција, а које ученици самостално и добровољно бирају. Оне су прилика да се ученици, без притиска оцена, додатно образују и развијају. Њихова форма наставницима пружа могућност да упознају и задовоље потребе и интересовања ученика, али и више од тога – да побуде нова интересовања. Планом је предвиђен фонд од једног часа недељно.

Кључни елементи ваннаставних активности су: богатство понуде (разноврсност), слобода избора, могућност ученика да буду главни носиоци активности и утичу на њихово креирање и начин рада. Уколико постоји било какав притисак на ученике да се укључе у ваннаставне активности које их не интересују, или се оне пак остварују на начин сличан класичној настави у којој је наставник најактивнији, угрожен је њихов смисао и сврха. Ученику се не може умањити оцена из обавезног предмета због односа према ваннаставним активностима. Ваннаставне активности нису припрема за такмичење, „продужена рука” неког предмета, активност која се организује само неким поводом (дан школе, школска слава), као ни активност која је намењена селекционираој групи ученика (одлични ученици, ученици који похађају музичку школу или тренирају спорт). Оне нису ни друштвено-користан ни хуманитарни рад који се одређује ученику уз изрицање испитно-дисциплинске мере.

Ваннаставне активности су „огледало школе” и поуздан показатељ квалитета установе. При избору школе, родитељи се у великој мери руководе и информацијама које су добили о ваннаставним активностима јер су заинтересовани да њихова деца што квалитетније проводе време после наставе, у условима који су контролисани, безбедни, без захтева за додатним путовањем и трошковима.

Сврха ваннаставних активности

Ваннаставне активности имају велики потенцијал да допринесу остваривању Законом одређених општих циљева образовања и васпитања јер се одвијају у различитим областима, на различитим садржајима, кроз различите форме рада и утичу на:

- развој различитих аспеката личности (когнитивни, морални, естетски, физички, социјални, емоционални);

– повезивање, проширивање и продубљивање знања, развој вештина и навика стечених у школи и свакодневном животу (посебно развој општих и међупредметних компетенција);

– подстицање професионалних интересовања и олакшавање доношења одлука које се тичу наставка школовања;

– бољи однос према школи, школским обавезама, ученичком колективу, наставницима;

– већу укљученост и прихваћеност ученика;

– сврсисходније коришћење слободног времена;

– подстицање ученичких потенцијала и реализацију њихових интересовања;

– оспособљавање за комуникацију, интеракцију и сарадњу;

– партиципацију, иницијативност, предузимљивост;

– превенцију непожељних облика понашања;

– упознавање других и другачијих, јачање толеранције на различитост.

Најважнија специфичност ваннаставних активности (посматрано у односу на наставу обавезних предмета), која се одражава и на њихову сврху, јесте изборност. Имајући у виду захтеве који се пред ученике постављају по окончању школовања, потребно је, још док су у школи, ојачати њихове калацијетете да самостално праве изборе преиспитујући сопствене потребе, могућности, интересовања. Образовни систем је крут и често није „по мери“ ученика. Укључивањем што већег броја ученика у активности које они могу бирати, па и креирати, систем постаје флексибилнији и осетљивији за разлике које природно постоје међу ученицима. Уз поштовање изборности слободних наставних активности, ученици ће бити мотивисанији за школска дешавања, укључујући и обавезне предмете.

Ваннаставне активности отварају и могућност да се ученицима који нису интегрисани и прихваћени у школи пружи оно што им је најпотребније – да буду укључени у вршњачку заједницу без притиска проценивања и оцењивања и да буду успешни без поређења са другим ученицима. Вршњачка одбаченост је прилично поуздан предиктор тешкоћа попут понављања разреда, превременог напуштања школе, неоправданог изостајања, отежаног прилагођавања, проблема у понашању. Прихваћеност и ојачано самопоуздање биће довољни да многи такви ученици поправе свој школски успех, понашање и не напусте школовање. Искуство показује да је за одбачене ученике, укључујући и даровите ученике који подбацују, сигурнији пут за успех решити њихов вршњачки статус у одељењу, него им давати допунску/ додатну наставу или неки други вид помоћи попут индивидуализације захтева, јер то и даље „подржава“ одбаченост, односно неукљученост.

Тежиште ваннаставних активности за пети разред

С обзиром на то да се ваннаставне активности остварују током целокупног основног и средњег школовања, потребно је уважити разлике које постоје између ученика различитог узраста, њихових потреба, могућности, знања, вештина, интересовања, степена самосталности.

За ученике петог разреда тежиште ваннаставних активности треба да буде на интелектуалном, емоционалном, моралном, физичком и социјалном развоју, посебно кроз дружење, пријатељство. Треба да доминирају заједничке активности ученика које изискују сарадњу, толеранцију, поштовање различитости. Активности пред ученике постављају различите интелектуалне захтеве (вербалне, нумеричке, специјалне), промишљање и делање у области одрживог развоја, солидарности, интеркултурности, националне и светске културне баштине и коришћење ИКТ-а. Посебно су значајне све активности које доприносе изградњи нулте толеранције на сваки вид насиља. Ваннаставне активности се спроводе уз делимичну помоћ и подршку наставника и потенцирање самосталности ученика.

Принципи ваннаставних активности

Ради осигурања квалитета ваннаставних активности, потребно је, приликом планирања и остваривања ваннаставних активности, придржавати се правила, која се могу назвати и принципима. Програми ваннаставних активности треба да буду:

СВЕОБУХВАТНИ – односе се на све ученике независно од узраста, школског успеха, пола, материјалног статуса, оцено из владања, и треба да допринесу већој укључености и прихваћености ученика без сегрегације. Ово се односи и на ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом, као и на даровите ученике.

ИНТЕГРАЛНИ – саставни су део школског живота, видљиви су у школским документима, распореду рада школе, обезбеђени су простор и средства, остварују се кроз сарадњу са различитим установама.

КОНТИНУИРАНИ – у складу са бројем часова предвиђеним планом (један или два часа недељно) остварују се континуирано, а не само поводом неких датума, јубилеја, прослава. То не значи нужно да ће ученици сваке недеље имати час ваннаставних активности (погледати принцип флексибилности), али је неопходно обезбедити извесну континуираност без већих пауза.

ПАРТИЦИПАТИВНИ – остварују се кроз партиципативне начине рада, траже пуну активност ученика, као и других учесника ако их има (родитељи, локална самоуправа, представници установа). Наставник је координатор, медијатор, мотиватор и, кад су у питању млађи ученици, помагач. Ученици учествују и у креирању садржаја и начина остваривања ваннаставних активности.

ПЛАНИРАНИ – планирају се на сличан начин као и наставне активности, али су флексибилнији, посебно у динамици рада.

ДОКУМЕНТОВАНИ – потребно је бележити како се оне реализују (најчешће су то фотографије и видео-снимци). По њиховом окончању, ученици треба да припреме извештај о томе како су радили, као и процену шта је могло боље или другачије. У документовању, тежиште није на продуктима, већ на процесу рада и евалуацији. Неке ваннаставне активности имају продукте који се могу презентовати (нпр. представа, утакмица, производ), а уколико то није случај (нпр. хуманитарна активност), могу се, на пример, организовати изложба, прилог у локалним медијима и сл.

ТРАНСПАРЕНТНИ – видљиви су у животу школе (у школским документима, у холу или на сајту школе, у локалним медијима). Информације о свим ваннаставним активностима које се остварују у школи доступне су свим ученицима независно од разреда који похађају, као и њиховим родитељима или сарадницима школе.

ПРИЛАГОДЉИВИ – не понављају се стално исти програми (нису анахрони), креирају се нови који могу бити слични, али прилагођени новом контексту, новим генерацијама, новим технологијама. Ученици учествују у њиховом креирању, што омогућава да увек буду прилагођени њиховим потребама.

СМИСЛЕНИ – адекватан су одговор на потребе ученика, родитеља, локалне средине, друштва.

РАЗНОВРСНИ – задовољавају различите потребе и интересовања ученика. Разноврсни су по форми, садржају и начину остваривања.

ФЛЕКСИБИЛНИ – прилагодљиви су у различитим сегментима, као што су: динамика рада – не мора да буде сваке недеље једнак број часова; број наставника – неку ваннаставну активност могу да остварују два или више наставника (на пример, наставници музичке и ликовне културе и српског језика у припреми мјузикла); место остваривања – учионица, двориште или неко место ван школе, уз сагласност родитеља; састав ученика – ученици једног одељења, разреда, више разреда; спољни сарадници – родитељи, баке, деке, бивши ученици, угледни појединци, представници институција.

Области ваннаставних активности

Ваннаставне активности могуће је остварити у великом броју области, практично у свим које су предмет ученичких интересовања. У складу са Правилником о стандардима квалитета рада установе, школа има обавезу да прати и идентификује ученичка интересовања и да на њих „одговори“ осмишљавањем нових наставних активности. Оне се често могу спроводити интегрисано у различитим областима (нпр. хуманитарна активност која се остварује кроз спортски турнир, изложбу цртежа ученика и продају ученичких рукописних). Активности могу бити хуманитарне, креативне, спортске, културне и интеркултурне, у области технике, науке, предузетништва, професионалног развоја.

Форме остваривања ваннаставних активности

Као што су области у којима се могу остваривати ваннаставне активности бројне, постоји и много могућих форми рада. Најчешће се ваннаставне активности остварују у форми: представе, квиза, изложбе, турнира, прављења рукописних, сајма, припреме школског часописа, такмичења, посета, сређивања школе, снимања филма, пројеката, учења вештина, сарадње са другим школама, сарадње са институцијама, ученичке задруге.

Ваннаставне активности могу бити истовремено у више области, а могу бити остварене и кроз више различитих форми које се могу комбиновати. Богатство форме може се видети у **Бази успешних примера ваннаставних активности**, која је настала као резултат конкурса који је Завод расписао и налази се на сајту www.zuov.gov.rs.

Именовање ваннаставних активности остављено је школама. Иако је уобичајено да се користе изрази као што су драмска, рецитаторска или спортска секција, школе имају могућност да своје ваннаставне активности називају и другачијим именом.

Планирање, организација, евиденција, праћење и вредновање ваннаставних активности

Успех ваннаставних активности, мерен, пре свега, разноврсношћу понуде, бројем укључених ученика и степеном њиховог задовољства, директно је повезан са начином како их установа планира, организује, остварује, подржава, евидентира, евалуира.

Планирање

Као и код обавезних предмета, процес планирања представља важну ставку у успеху ваннаставних активности. Може се рећи да је њихово планирање захтевније јер не постоји унапред припремљен програм по коме се ради, не постоје унапред дефинисани стандарди ни исходи, нити уџбеници и наставна средства. Због свега тога и специфичности форме рада, планирање ваннаставних активности захтева флексибилност, али са јасном свешћу које крупне активности треба спровести, којом динамиком и са којим очекиваним исходима. Остваривати ваннаставне активности без плана са наведеним елементима није професионално оправдано и своди се на импровизацију.

У процесу планирања, први корак је дефинисање циља ваннаставне активности и исхода које треба остварити. Циљ указује на коначан резултат и обично садржи информацију о томе шта треба развијати код ученика (нпр. креативност, предузетништво) и главну активност (нпр. припрема представе, новогодишњег вашара, школског часописа). За разлику од циља, исходи су искази који говоре шта ће ученици знати, умети по окончању ваннаставне активности. Њихов број не

треба да буде велики, али исходи морају бити реалистични (одговарају узрасту ученика, условима, ресурсима, планираној активности) и мерљиви, или бар проверљиви. Они могу бити на различитим нивоима, али је за ваннаставне активности најприродније да буду на нивоу примене. На пример, ако је ваннаставна активност припрема школског часописа, исходи могу бити следећи.

Ученик ће на крају ваннаставне активности бити у стању да:

- предложи тему и садржај текста за часопис;
- напише кратак извештај са догађаја по избору;
- пронађе одговарајућу илустрацију за текст;
- направи интервју са особом по избору;
- исправи правописне и граматичке грешке у тексту;
- предложи правила рада групе и придржава их се;
- процени рад групе; дискутује аргументима.

Са овим исходима треба да буде унапред упознат сваки ученик који одабере ту ваннаставну активност. Исходи су важни јер су основ за планирање, за праћење напредовања ученика, као и за процену да ли се ваннаставна активност успешно одвијала. Они наставнику омогућавају да дефинише сопствене и ученичке активности; да одреди динамику рада; да идентификује са ким ће сарађивати и шта је од материјала потребно. То су елементи на основу којих наставник на почетку школске године припрема глобални план, из којег се даље развијају месечни планови. Фонд од једног часа недељно може се остварити на различите начине, односно важно је да укупан предвиђен број часова буде реализован у збиру, али не нужно динамичком од једног часа недељно. Такође, неопходно је направити припрему и за сваки сусрет са ученицима, чак и онда када је активност наставника минимална (нпр. ученици се договарају да ли ће за часопис користити цртеже ученика или слике са интернета, да ли ће направити интервју са неким ко ради у школи или са родитељем, стручњаком у некој области и сл.). По правилу, многе ваннаставне активности подразумевају да ученици спроводе неку активност и ван школе (нпр. интервју са особом која је најстарији живи ученик школе, али је особа у годинама и не излази из куће или фотографисање улице у близини школе где ученици због паркираних аутомобила морају користити коловоз и сл.). Те активности, иако нису одржане у школи, могу се рачунати као час, јер постоје резултати рада ученика.

Организација

При осмишљавању понуде ваннаставних активности, школа води рачуна о узрастним карактеристикама ученика, њиховим интересовањима, ресурсима школе и локалне заједнице, актуелним догађајима на локалном и глобалном нивоу (обележавање важних догађаја и сл.). Ученици треба да знају да могу учествовати у предлагању и креирању ваннаставних активности. Школа предузима активности којима мотивише ученике да се у што већем броју укључе у ваннаставне активности и искористе своје право на избор. Потребно је више различитих акција, и у дужем временском периоду, како би сви ученици били информисани. Школа информира ученике и њихове родитеље о понуди ваннаставних активности и на различите начине их промовише (час одељенског старешине, родитељски састанак, сајт школе, локална телевизија, сајмови, изложбе), при чему је најсврхисходније да ученици, односно родитељи, информишу једни друге. Оптимално је да један ученик не учествује у више ваннаставних активности да оне не би постале оптерећење и обавеза. Ученицима треба пружити помоћ да направе избор и посвете се једној активности.

За школу и наставнике, организација ваннаставних активности често јесте изазов јер, за разлику од редовне наставе, окупља ученике различитих одељења, а често и разреда. Осим тога, динамика рада не мора увек да буде један час недељно и једну ваннаставну активност може водити више наставника, што додатно компликује распоред. Зато је потребно посебну пажњу посветити организацији која одговара ученицима, школском кадру, ресурсима. Ваннаставне активности свакако не треба да угрозе наставу обавезних предмета, али ни обрнуто, јер тек здружено обезбеђују квалитет образовно-васпитног процеса. Распоред остваривања ваннаставних активности мора бити унапред припремљен и свима познат (наставницима, ученицима, њиховим родитељима, спољним сарадницима) како не би дошло до преклапања. Организација подразумева да школа, као и за редовну наставу, води рачуна о адекватном простору и средствима за остваривање ваннаставних активности.

Евиденција

У установи се води одговарајућа евиденција о ваннаставним активностима. Електронски дневник пружа могућности да се води евиденција о сваком појединачном ученику и учешћу у ваннаставним активностима, односно напредовању, као и да се види „лична карта“ ваннаставних активности школе, каква је понуда и колики је број ученика укључен. Уколико се из евиденције види да је мали број ученика укључен у ваннаставне активности, или да су то углавном ученици са одличним школским успехом, или да је осипање ученика током школске године велико, то је знак да школа треба другачије да осмишљава, планира, остварује и промовише ваннаставне активности.

Праћење и вредновање

Праћење и вредновање ефеката ваннаставних активности одвија се на два нивоа. Један се односи на конкретног ученика и групу, а други на школу и део је самовредновања установе. Иако ваннаставне активности нису обавезне, не оцењују се и не улазе у школски успех, важно је да постоји траг о томе какво је било учешће ученика и да ли су постигнути очекивани исходи, у чему су ученици били успешни, каква су њихова интересовања, како сарађују са другим ученицима, да ли имају иницијативу, да ли показују предузетничке идеје, да ли се намећу као лидери, колико су истрајни, креативни. Такве информације могу бити од користи за ученике и њихове родитеље, посебно у ситуацији доношења одлуке о наставку школовања. Пракса неких земаља је да се, при упису на факултет, поред оцена и интервјуа који се обавља са учеником, узима у обзир и опис који даје школа о ангажованости у ваннаставним активностима, јер много говори о професионалним интересовањима тог ученика.

У процесу праћења и вредновања учешћа ученика у ваннаставним активностима, главни ослонац су исходи који су унапред дефинисани и ученицима познати. У питању је процес који спроводи наставник, али је важно да се током ваннаставних активности ученици оспособе да и сами прате и вреднују, и то не само сопствено учешће, већ и учешће целе групе. Постоје бројни показатељи преко којих се може процењивати квалитет учешћа у ваннаставним активностима уз уважавање разлика које природно постоје у зависности од тога у којој су области и у којој форми се остварују. Било би добро да наставник унапред и заједно са ученицима направи неке врсте евалуационих листи како би се тај процес одвијао континуирано, а не само на крају ваннаставне активности.

Праћење и вредновање је важно и због планирања будућих ваннаставних активности, као и мотивисања ученика да у што већој мери допринесу њиховом креирању. У ваннаставним активностима могуће је пратити и вредновати продукте активности (представа, изложба, сајам, акција, часопис, спортски догађај), али и процесе који воде до њих. Ту се могу пратити показатељи као што су: да ли ученик користи различите изворе информација; да ли доводи у везу избор активности са циљем активности; да ли показује креативност у осмишљавању активности; колико пажљиво прикупља податке; да ли се придржава процедура; да ли правилно обрађује податке; да ли довољно вежба, да ли је мотивисан за учешће. Треба имати у виду да су процеси важнији од продуката и потребно је пратити и вредновати учешће и сарадњу ученика у процесу. То је важно за развој међупредметних компетенција и има велику трансферну вредност јер се може употребити и у другим активностима као што су редовна настава и свакодневни живот.

Школа прати и вреднује укупне ефекте у овој области као део самоевалуације. Главни показатељи квалитета ваннаставних активности су разноврсност понуде и број укључених ученика. Наставници припремају појединачне извештаје о свом раду у ваннаставним активностима, на основу чега се припрема извештај на нивоу школе. Он је саставни део годишњег извештаја школе који садржи релевантне информације о остварености ваннаставних активности у односу на годишњи план рада. Те информације су основ за унапређивање будућег рада у овој области.

2. ОБАВЕЗНИ ПРЕДМЕТИ

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Циљ наставе и учења српског језика и књижевности јесте да се ученик оспособи за одговарајуће усмено или писано изражавање у различитим комуникативним ситуацијама овладавањем основним законитостима српског књижевног језика, да схвати значај језика у изградњи националног идентитета, да развије читалачке компетенције тумачењем књижевних дела из српске и светске баштине, уметнички сензибилитет, креативно и критичко мишљење и интеркултуралност.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК)

Ученици говоре и пишу користећи оба писма, дајући предност ћирилицы, у различитим комуникативним ситуацијама и дигиталном окружењу, примењујући књижевнoјезичку и правописну норму. Негују културу дијалога и поштују основне нормe комуникације. Имају развијен речник и способни су да користе језик да би исказали своје стваралачке могућности.

Примењују основна знања у тумачењу књижевних и других уметничких дела из српске и светске баштине градећи постепено свој естетски укус. Читањем и доживљавањем књижевних дела развијају маштовитост, способност истраживачког посматрања, разумевања себе и других, критичко мишљење; негује се морално просуђивање, емпатија и асоцијативно повезивање. Ученици читају и усмерено приступају тумачењу различитих неуметничких текстова (укључујући дигиталне изворе и медијске садржаје) како би развијали способност одабира, вредновања и коришћења информација, одговорно се односећи према интелектуалној својини. Безбедно користе информационо-комуникационе технологије у сврхе учења.

Стечена знања из језика и књижевности користе ради даљег учења и усавршавања, као и сналажења у друштвеном животу (решавање проблемских ситуација, сарадња, предузимање иницијативе, развијање одговорног односа према себи и околини и сл.).

У складу са узрастом, разумеју место, улогу и значај језика и књижевности у очувању националног идентитета и традиције, како би неговали културу свог народа и поштовали и уважавали различитости других култура.

Применом знања из српског језика лакше усвајају стране језике.

Примењују разноврсне стратегије учења и функционално повезују садржаје различитих наставних предмета.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

Ученици разумеју појам језика, знају којим језиком говоре и препознају место и улогу српског књижевног језика у друштву. Разликују књижевни језик од дијалеката. Примењују књижевнoјезичку норму у говору и писању. Имају развијен речник, у складу са узрастом, а речи употребљавају у складу са комуникативном ситуацијом. Умеју да опишу свој доживљај књижевног дела и издвоје тражене информације у неуметничком тексту (линеарном и нелинеарном). Познају најзначајније ствараоце из националне и светске књижевности и њихова дела из програма. Повезују прочитана књижевна дела предвиђена програмом са њиховим ауторима. Праве разлику између народне и ауторске књижевности. Интерпретирају књижевна дела из програма по задатим критеријумима (самостално или уз помоћ наставника).

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Ученици повезују знања из граматике и правописа са језичким ситуацијама у којима их примењују. Говоре јасно, читају течно, умеју да искажу своје мишљење. Саговорника слушају пажљиво, уважавајући његово мишљење. Састављају једноставан говорени или писани текст о доживљају књижевног дела, као и о темама из свакодневног живота и света маште. Читају књижевне и неуметничке текстове користећи различите технике читања. Разликују експлицитна и имплицитна значења у различитим врстама текстова. Користе различите изворе сазнавања, пореде информације и вреднују их.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици се служе књижевним језиком у различитим комуникативним ситуацијама. Изражавају своје мишљење аргументовано, уважавајући туђе ставове. Бирају одговарајући језички израз у складу са контекстом. Стварају различите врсте текстова. Читају, разумеју и парафразирају књижевне и неуметничке текстове. Користе читалачку писменост и различите стратегије читања и учења. Исказују љубав према књижевности и поштују вредности националне културе и културе других народа. Имају развијене читалачке навике и схватају значај читања за развој сопствене опште културе и знања. Препознају облике вербалне агресије (неучтиво обраћање, непоштовање саговорника, вређање, говор мржње и сл.) као негативну појаву.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:

– СРП.ОО.О.1.1. Знају које дијалекатске зоне обухвата српски језик. – СРП.ОО.О.1.2. Разликују самогласнике од сугласника, правилан од неправилног изговора гласа. – СРП.ОО.О.1.3. Разликују променљиве и непроменљиве речи, именују врсте речи и разврставају их према основним граматичким категоријама. – СРП.ОО.О.1.4. Разликују просте речи од твореница. – СРП.ОО.О.1.5. Препознају основне реченичне чланове; разликују независне од зависних предикатских реченица; именују врсте независних реченица према њиховој комуникативној функцији. – СРП.ОО.О.1.6. Разумеју значења речи, устаљених израза и фразеологизама са којима се срећу у школским текстовима и свакодневной комуникацији. – СРП.ОО.О.1.7. Уочавају основне лексичке појаве (једнозначност и вишезначност речи) и лексичке односе (синонимију, хомонимију и антонимију). – СРП.ОО.О.1.8. Знају правописна правила и примењују их у једноставнијим примерима. – СРП.ОО.О. 1.9. Разликују формално од неформалног изражавања и повезују начин изражавања са комуникативном ситуацијом. – СРП.ОО.О.1.10. Повезују прочитана књижевна дела са њиховим ауторима; самостално саопштавају основну садржину дела, основну тему, главни мотив дела и његове главне ликове, време и место радње; разликују основне форме казивања. – СРП.ОО.О.1.11. Класификују текстове према различитим критеријумима: књижевни/ некњижевни текст, народна/ауторска књижевност; дело у прози/дело у стиху; књижевни род (епски, лирски, драмски).	– СРП.ОО.О.2.1. Повезују теоријска знања из граматике са класификацијом језичких појава у једноставној језичкој ситуацији. – СРП.ОО.О.2.2. Служи се „Правописом српскога језика“ и речницима за решавање језичких и правописних правила. – СРП.ОО.О.2.3. Читају књижевне и неуметничке текстове (линеарне и нелинеарне) и с пажњом и разумевањем слушају једноставније излагање (нпр. предавање уживо или аудио, аудио-визуелно или дигитално излагање) изграђујући навике читања и пажљивог слушања. – СРП.ОО.О.2.4. Искузују свој доживљај о говореном или писаном тексту (нпр. колико им се текст допада, да ли им је занимљив/необичан; које је основно осећање и тон текста и сл.). – СРП.ОО.О.2.5. Повезују садржај књижевног дела са сопственим или туђим искуством. – СРП.ОО.О.2.6. Сажимају и препричавају прозни текст разликујући главно од споредног; интерпретирају текст (описују ликове, поступке, изводе закључке...). – СРП.ОО.О.2.7. Одабирају и прилагођавају комуникативној ситуацији одговарајућа изражајна (вербална и невербална) средства, лексику и облике казивања у писаном и говореном тексту. – СРП.ОО.О.2.8. Уочавају информације у тексту које не разумеју и налазе начине за сазнавање (постављају питања); проналазе информације из текста према задатом критеријуму.	– СРП.ОО.О.3.1. Користе знања из језика како би се правилно, јасно и примерено комуникативној ситуацији изражавали писаним и усменим путем. – СРП.ОО.О.3.2. Умеју да прочитају информацију исказану у различитим облицима (табела, графикон, хипертекст...) и интерпретирају је на различите начине (усмено, писмено, визуелно, дигитално). – СРП.ОО.О.3.3. Пишу примењујући различите форме казивања и различите функционалне стилове. – СРП.ОО.О.3.4. Усклађују одговарајући језички израз са контекстом (укључујући и конструктивну комуникацију у сарадњи са другима, у групи, на друштвеним мрежама и интернету). – СРП.ОО.О.3.5. Изражавају аргументовано своје мишљење у складу са контекстом, уважавајући туђе ставове. – СРП.ОО.О.3.6. Препознају говор мржње и дискриминаторне ставове у свакодневним ситуацијама и у медијима као негативну појаву; поштују личне и културолошке различитости. – СРП.ОО.О.3.7. Користе читалачку писменост (проналазе информације, разумеју опште значење текста, интерпретирају значење текста) као средство за учење других предмета. – СРП.ОО.О.3.8. Примењују различите стратегије читања и прилагођавају их природи текста и сврси читања (информисање, учење, естетски доживљај, забава); читају, разумеју и интерпретирају нелинеарне текстове. – СРП.ОО.О.3.9. Имају развијене читалачке навике и схватају значај читања за развој сопствене опште културе и знања. – СРП.ОО.О.3.10. Разумеју значај књижевности и културе у свом животу; развијају креативност и сопствене стваралачке способности на свим пољима; вреднују књижевност као суштински део националне, европске и светске културе и као средство за промоцију различитих култура. – СРП.ОО.О.3.11. Користе знања из језика и књижевности за учествовање у различитим културним садржајима (приредбе, представе, књижевне вечери, изложбе, перформансе...), реализују унапред осмишљене идеје, учествују у пројектима који се тичу школе и локалне заједнице. – СРП.ОО.О.3.12. Састављају једноставнији говорени или писани текст према задатом критеријуму, одговорно се односећи према питањима везаним за интелектуалну својину. – СРП.ОО.О.3.13. Увиђају значај језика у неговању културног и националног идентитета; поштују језике националних мањина у Србији и познају елементе њихове културне баштине и историјског наслеђа.
--	--	--

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1) Ученици знају основне податке о пореклу и развоју књижевног језика, његовој дијалекатској разуђености и положају у европској породици језика. Разликују основне језичке групе у Европи и одређују место српског језика у породици словенских језика. Имају основна знања из различитих области граматике (фонетике, морфологије, синтаксе, лексикологије, стилистике) и правописа и примењују их у говору и писању. Имају развијен речник у складу са образовањем, разликују формално од неформалног изражавања и повезују начин изражавања са комуникативном ситуацијом. При тумачењу књижевног дела уочавају основне тематске, композиционе и језичко-стилске карактеристике епског, лирског и драмског текста. Познају основне књижевне термине и адекватно их примењују у тумачењу књижевних дела. Самостално анализирају издвојен проблем у књижевном и неуметничком тексту.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2) Ученици повезују информације из различитих области служећи се речницима, приручницима, енциклопедијама и другим изворима информација, укључујући и дигиталне. Своје мишљење о свакодневним темама умеју јасно да формулишу, аргументују и јавно искажу. Састављају логичан и структуриран сложенији говорени или писани текст. Тумаче кључне чињоце структуре књижевног текста као и његове тематске, идејне, стилске, језичке и композиционе особине. Тумаче идејне и формалне елементе књижевног и неуметничког текста. Анализирају издвојен проблем у тексту и умеју да аргументују своје мишљење.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3) Ученици негују сопствени говор и састављају сложеније писане текстове о различитим темама поштујући језичку норму. Користе основну и секундарну литературу и умеју да препоруче књижевно дело и да образложе свој избор. Примењују основне књижевне термине у тумачењу књижевних дела. Имају развијену читалачку културу, читају ради уметничког доживљаја књижевног дела, знања, богаћења лексичког фонда. Повезују информације из неуметничких текстова поредећи их са личним искуством. Користе знања из језика и књижевности за креирање различитих културних садржаја.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– СРП.ОО.С.1.1. Разврставају европске језике на основне језичке групе и знају место српског језика у породици словенских језика. – СРП.ОО.С.1.2. Наводе основне етапе у развоју књижевног језика код Срба и најзначајније културноисторијске споменике; класификују дијалекте српског језика. – СРП.ОО.С.1.3. Уочавају евентуалне разлике између свог и књижевног акцендовања речи; умеју да одреде место акцента у речи. – СРП.ОО.С.1.4. Примењују знања о подели гласова и гласовним алтернацијама у свом говору и писању.	– СРП.ОО.С.2.1. Примењују теоријска знања у уочавању, илустровању и анализи граматичких појава у сложенијој језичкој ситуацији. – СРП.ОО.С.2.2. Уочавају и исправљају грешке у свом и туђем тексту у складу са правописном нормом. – СРП.ОО.С.2.3. Користе различите стратегије читања и учења у складу са постављеним циљем. – СРП.ОО.С.2.4. Редовно читају књижевна дела из школског програма и дела по свом слободном избору, стичући читалачке навике и развијајући књижевни/естетски укус. – СРП.ОО.С.2.5. Доживљавају књижевно дело исказујући личне утиске; интерпретирају књижевни и неуметнички текст истичући битне детаље; повезују, упоређују и образлажу своје	– СРП.ОО.С.3.1. Изражавају своје мишљење у школском, приватном, јавном и медијском контексту служећи се књижевним језиком, уз свест о социјалним конвенцијама и културолошким различитостима. – СРП.ОО.С.3.2. Користе изграђене вештине сарадње и културу сопственог вербалног и невербалног изражавања, као и вештине слушања и поштовања туђег мишљења у различитим аспектима, медијима и комуникацијским ситуацијама. – СРП.ОО.С.3.3. Негују културу свог народа и поштују и уважавају различитости других култура. – СРП.ОО.С.3.4. Користе читалачку писменост (размишљају о тексту и вреднују његов садржај; пореде чињенице и ставове изнете у тексту с властитим представама, траже доказе у тексту и супротстављају их доказима из других извора информација, користећи општа и специфична знања, али и способност апстрактног размишљања) у различитим сферама, (уметничкој, дигиталној, информатичкој, финансијској, здравственој, медијској, научној, математичкој...).

– СРП.ОО.С.1.5. Разликује подврсте променљивих речи и њихове граматичке категорије, као и све глаголске облике (осим имперфекта). – СРП.ОО.С.1.6. Препознају делове твореница (корен, творбену основу, префикс, суфикс) у једноставнијим примерима, развијајући језичко осећање и богатећи свој речник. – СРП.ОО.С.1.7. Уочавају синтагме и умеју да анализирају једноставније реченице грађене по основним моделима; познају врсте зависних реченица и разумеју њихову функцију. – СРП.ОО.С.1.8. Знају и тумаче значења речи и фразеологизма који се јављају у литерарним и медијским текстовима намењеним младима и правилно их употребљавају.	закључке чињеницама из текста и личног искуства. – СРП.ОО.С.2.6. Тумаче узрочно- последичне односе у вези са догађајима у тексту, поступцима и карактеристикама ликова, историјским и друштвеним контекстом, тј. мотивима, стилско језичким средствима у поезији; откривају идејни слој текста. – СРП.ОО.С.2.7. Процењују поступке и особине ликова и тако формирају и преиспитују моралне ставове. – СРП.ОО.С.2.8. Разликују субјективност од објективности у изражавању, чињенице од интерпретација, препознају метафоричност; хумор, иронију, сатиру; препознају сврху и циљ изражавања (пропаганда, манипулација, реклама, информисање...). – СРП.ОО.С.2.9. Организују говорени или писани текст (осмишљавају и преобликују план, структурирају и преуређују садржај, повезују делове у складну говорену или писану целину). – СРП.ОО.С.2.10. Самостално проналазе, повезују информације из текстова из различитих области и користе их у учењу и свакодневним животним ситуацијама.	– СРП.ОО.С.3.5. Проширују интересовање за читање – од различитих неуметничких текстова до књижевности за младе, националне и светске белетристике; умеју да препоруче књигу и да вреднују препоруке других. – СРП.ОО.С.3.6. Разумеју међусобне везе књижевности и културе; обликују своје естетске и етичке ставове уз помоћ литературе. – СРП.ОО.С.3.7. Користе знања из језика и књижевности за креирање и/или вредновање различитих културних садржаја; спремни су да учествују у самосталним и тимским пројектима; способни су да развију идеју и да је представе препознајући и остварујући личну, друштвену и комерцијалну вредност. – СРП.ОО.С.3.8. Састављају говорене или писане текстове на основу наученог, основне и секундарне литературе; умеју да цитирају и/или парафразирају туђе текстове. – СРП.ОО.С.3.9. Уважавају културну разноликоост Србије, цене културну баштину свог зајичаја; имају развијене културне потребе, знају како да их искажу и задовоље.
--	--	--

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1) Ученици разумеју функције и значај језика и вишејезичности. Имају детаљнија знања о граматички српског језика (акцентима, саставу речи, значењу падежа и глаголских облика, структури реченице); познају структуру речничког чланка. Владају усменим и писаним облицима потребним за школовање, грађанску и социјалну укљученост. Процењују стилске поступке у књижевном и неуметничком тексту и тумаче њихову улогу у остваривању естетских и значењских одлика различитих врста текстова. Разумеју и успостављају везе између књижевности и других уметности, науке и технологије. Развијају лични, национални и културни идентитет, свест о припадности европском и светском културном наслеђу на основу дела српске и светске књижевности, позоришне и филмске уметности, научне и уметничке баштине и различитих облика медијске културе.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2) Ученици говоре јавно и пред већим аудиторијумом о темама из језика, књижевности и културе. Уочавају истраживачке и стваралачке могућности у процесу учења језика и књижевности и примењују стечена знања и вештине у свакодневном животу. Истражују карактеристике регистара и стилова везаних за речнике и избор одговарајућих језичких израза. Упоређују информације из различитих дисциплина и медијских извора и критички се односи према њима.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3) Ученици имају навику и потребу да развијају говорну и читалачку културу, како ради сопственог усавршавања тако и ради учешћа у грађанском и друштвеном животу. Прате утицај социоекономских кретања на језик, књижевност, културу и науку; брину о одрживом начину живота у заједници. Негују хумани и критички однос у дијалогу међу културама. Спремни су да преузму одговорност за изборе и одлуке који утичу на лични живот и живот заједнице.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>
– СРП.ОО.Н.1.1. Разумеју и објашњавају основне функције језика (комуникативну и стваралачку); познају појмове једнојезичности и вишејезичности и знају одговарајуће језичке прилике у Србији. – СРП.ОО.Н.1.2. Умеју да одреде дужину/квантитет акценатског слога и примене правила акцентуације у једноставним примерима (унутрашњи слогови и једнословне речи); – СРП.ОО.Н.1.3. Одређују гласовне алтернације и примењују књижевнотезичку норму у вези са њима. – СРП.ОО.Н.1.4. Проналазе и именују делове речи у вези са облицима речи (граматичку основу и наставак за облик); знају основна значења падежа, именују личне и неличне, просте и сложене глаголске облике и правилно их употребљавају у писању и говору. – СРП.ОО.Н.1.5. Именују основне творбене моделе (префиксација, извођење, слагање) и користе их ради богаћења свог речника. – СРП.ОО.Н.1.6. Анализирају синтагме, предикатске и комуникативне реченице и увиђају њихов међусобни однос у језичком систему; примењују основна правила слагања реченичних чланова. – СРП.ОО.Н.1.7. Одређују значења непознатих речи и израза на основу њиховог састава и/или контекста у коме су употребљени; познају и користе метафору и метонимију као лексичке механизме. – СРП.ОО.Н.1.8. Тумаче одлике лирског, епског и драмског у различитим књижевним делима и у књижевним врстама на међи (нпр. драмски спев, лирско-епске врсте). – СРП.ОО.Н.1.9. Уочавају и описују језичке, структурне и/или естетске особине књижевног и неуметничког дела и користе их у вредновању књижевног дела и развијању властитог стила изражавања.	– СРП.ОО.Н.2.1. Анализирају кључне чиниоце структуре књижевног текста (тематске, идејне, стилске, језичке и композиционе особине) користећи књижевнотеоријску терминологију. – СРП.ОО.Н.2.2. Процењују функцију употребљених стилских средстава (стилске фигуре, облици казивања, слојевитост у значењу) у одређеном контексту. – СРП.ОО.Н.2.3. Анализирају проблем, идеју или поруку у књижевном и неуметничком тексту сагледавајући их из различитих перспектива; проналазе аргументе, рангирају и преиспитују њихову вредност и евентуално коригују своје ставове. – СРП.ОО.Н.2.4. Усклађују сврху, садржај и начин излагања са комуникативном ситуацијом. – СРП.ОО.Н.2.5. Састављају различите типове текстова (бирају одговарајуће елементе функционалних стилова и форме казивања) испољавајући оригиналност и креативност. – СРП.ОО.Н.2.6. Истражују и упоређују информације из различитих медијских извора вреднујући поузданост извора и релевантност информација.	– СРП.ОО.Н.3.1. Разумеју и користе могућности језика, истражују и изражавају ставове о себи, као и о друштвеном, културним, моралним, духовним и естетским димензијама људских искустава. – СРП.ОО.Н.3.2. Имају интерактиван однос према медијима; препознају различите врсте медијских манипулација и њихов утицај на обликовање стварности. – СРП.ОО.Н.3.3. Развијају лични стил у вербалном и невербалном изражавању. – СРП.ОО.Н.3.4. Негују позитивне интеракције и сарадњу у тимском раду уз истрајност и проактивност у остваривању циљева; спремни су да учествују у активностима заједнице и друштва. – СРП.ОО.Н.3.6. Уочавају и прате развој и утицај уметности, науке и технологије на писменост и језик; брину о очувању културно-историјских споменика, о безбедности и одрживости животне средине. – СРП.ОО.Н.3.7. Користе читалачку писменост да би објективно и критички разматрали садржај и форму текста, његову структуру, жанр, начин и стил писања; разликују чињенице од интерпретације, као и ауторове евентуалне пристрасности и предрасуде. – СРП.ОО.Н.3.8. Читајући и пишући, проширују своје видике и развијају свој мисаони и емоционални свет, уз спремност да преузму одговорност за изборе и одлуке који утичу на лични живот и живот заједнице. – СРП.ОО.Н.3.9. Негују хумани и критички однос према културним различитостима и начину на који се књижевношћу и другим уметностима може доживети и обликовати свет. – СРП.ОО.Н.3.10. Вреднују језик као медиј националне културе, националну културну баштину и културну разноликоост Европе и света.
Разред	пети	
Недељни фонд часова	5 часова	
Годишњи фонд часова	180 часова	
ИСХОДИ	ТЕМА	
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	икључни појмови садржаја програма	
– разликује књижевни и некњижевни текст;	КЊИЖЕВНОСТ	

– чита са разумевањем књижевне и некњижевне текстове; – опише свој доживљај различитих врста књижевних дела и парафразира/протумачи садржај некњижевних дела; – одреди род и врсту књижевног дела; – разликује основне карактеристике народне од основних карактеристика ауторске књижевности; – разликује реалистично и натприродно у књижевном делу; – препознаје елементе композиције лирске песме, епског дела у стиху и у прози и драмског дела; – разликује облике казивања; – разликује појам песника и појам лирског субјекта; појам приповедача у односу на писца; – идентификује основно осећање у лирској песми, издвоји тему, главне мотиве, песничке слике и одреди врсту лирске песме; – одреди стилске фигуре и објасни њихову улогу у конкретном књижевноуметничком тексту; – процени основни тон певања, приповедања или драмске радње (шаљив, ведар, тужан и сл.); – одреди тему и мотиве у епском и драмском делу на основу примера из текста; – анализира узрочно-последично низање мотива; – наведе и објасни особине ликова на основу примера из текста; – вреднује поступке ликова и аргументовано износи ставове о томе; – наведе сличности и разлике између уметничке и народне бајке на конкретним примерима; – повеже ликове у епској песми са историјским личностима; – разликује историјске чињенице од фикције; – опише начин живота, веровања, обичаје, догађаје у прошлости представљене у текстовима; – препозна и анализира интеркултуралне вредности у књижевном делу, упоређујући културне специфичности ликова и ситуација са сопственим искуством; – изрази своје мишљење о поштовању различитости у савременом друштву; – препозна у књижевним делима теме и мотиве из корпуса националне културе; – изабере најмање једну књигу/е-књигу месечно и води дневник читања; – упореди књижевно и филмско дело, позоришну представу и драмски текст; драматизује краћи текст; – разликује променљиве и непроменљиве врсте речи; – одреди врсте именица, придева, именичких заменица, бројева и основне глаголске облике; – разликује категорије рода, броја и падежа именских речи, категорију лица код заменица и глагола, и правилно их конгруира; – одреди граматичку основу и наставак за облик; – правилно употреби облике компарације придева и прилога;	Лирска књижевна дела. Епска књижевна дела. Драмска књижевна дела. Некњижевни текстови. Тема. Мотив. Књижевни лик. Композиција. Стих и строфа. Стилске фигуре. Облици казивања. Национална култура. ЈЕЗИК Граматика Променљиве речи. Граматичке категорије. Непроменљиве речи. Реченични чланови. Правопис Велико и мало слово. Интерпункција и правописни знаци. Састављено и растављено писање речи. ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА Култура слушања. Култура говорења и богаћење речника. Култура писања и богаћење речника. Вештина читања.
– употреби падежне и глаголске облике у складу са нормом; – одреди глаголски вид (свршени и несвршени) и глаголски род (прелазни, непрелазни и повратни); – одреди презентску и инфинитивну основу; – разликује основне реченичне чланове; – примени правила правописа (школско издање) у писаним задацима, диктатима и самосталним радовима (уз минималан број правописних грешака); – уочи и исправи грешке у свом и туђем тексту у складу са правописном нормом; – слуша пажљиво и с разумевањем једноставнија излагања; – учествује у дијалогу/вођеном разговору поштујући правила комуникације, саговорнике и другачија мишљења; – напамет говори одабране књижевне текстове или одломке; – изрази се правилно, јасно и примерено комуникативној ситуацији, у писаном и усменом облику, поштујући књижевнојезичку норму; – употреби у говору и писању синонине и антониме богатећи свој речник и разликује књижевне од некњижевних речи; – састави говорени или писани текст о доживљају књижевног дела и на теме из свакодневног живота и света маште; – користи различите облике казивања: дескрипцију (портрет и пејзаж), приповедање у првом и трећем лицу, дијалог; – издвоји делове текста (наслов, пасусе) и организује га у смисаоне целине (уводни, средишњи и завршни део текста); – пронађе експлицитно и имплицитно садржане информације у једноставнијем књижевном и некњижевном тексту примењујући различите технике читања; – изводи закључке на основу информација и идеја садржаних у текстовима и личног искуства; – течно и разговетно чита наглас књижевне и неуметничке текстове; – чита једноставне нелинеарне текстове; – сажме и преприча наративни текст разликујући главно од споредног; – сними краћи аудио-визуелни садржај у вези са лектиром; – препозна говор мржње и дискриминаторне ставове у реалном и дигиталном окружењу.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења – Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за пети разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава његове специфичности.

Структура програма наставе и учења српског језика и књижевности произлази из груписања наставних садржаја у три области: Књижевност, Језик и Језичку културу. Препоручена дистрибуција часова по предметним областима може бити следећа: Књижевност – 70 часова, Језик – 70 часова и Језичка култура – 40 часова. Све три области се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

Програм је заснован на исходима, односно на процесу учења и ученичким постигнућима. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради, проширује и продубљује кроз све три предметне области овог предмета.

КЊИЖЕВНОСТ

Кључни појмови програмских садржаја обрађују се читањем и тумачењем књижевних дела. Укупну лектуру чине дела која припадају различитим књижевним родовима, узевши у обзир и научнопопуларне и информативне текстове. За остваривање исхода наставе књижевности препоручују се следећа дела.

Лирика:

- Бранко Радичевић: „Певам дању, певам ноћу“;

- Душан Васиљев: „Домовина“;
- Алекса Шантић: „Моја отаџбина“;
- Војислав Илић: „Зимско јутро“;
- Десанка Максимовић: „Сребрне плесачице“;
- Пеђа Трајковић: „Кад књиге буду у моди“;
- „Вила зида град“, лирска народна митолошка песма;
- Народне лирске митолошке и породичне песме (избор).

Епика:

- „Свети Саво“, епска народна песма;
- „Урош и Мрњавчевићи“, епска народна песма;
- „Еро с онога свијета“, народна приповетка;
- „Дјевојка цара надмудрила“, народна приповетка;
- „Биберче“, народна бајка;
- Кратке фолклорне форме (питалице, брзалице, пословице, загонетке);
- Бранко Ћопић: „Поход на Мјесец“;
- Милован Глишић: „Прва бразда“;
- Иво Андрић: „Мостови“;
- Данило Киш: „Дечак и пас“;
- Стеван Сремац: „Чича Јордан“ (одломак);
- Данијел Дефо: Робинсон Крусо (одломак о изградњи склоништа).

Драма:

- Бранислав Нушић: Кирија;
- Душан Радовић: Капетан Џон Пиплфокс (одломак).

Научнопопуларни и информативни текстови:

- Вук Ст. Караџић: „Вила“, „Ала“ (одреднице из Српског рјечника);
- Милутин Миланковић: Успомене, доживљаји, сазнања (одломак);
- Милан Шипка: Приче о речима – избор (на пример: „Књига“, „Лектира“, „Штиво“, „Стрип“, „Библиотека“, „Отаџбина“, „Задужбина“, „Ко је коме род“, „Како дува ветар“, „Штапом на поштапалице“, „И цврчи цврчи цврчак...“);
- Избор из енциклопедија и часописа за децу (Даница за младе, Политикин забавник и др.);

Домаћа лектира:

- Епске народне песме (о Немањинима и Мрњавчевићима – „Женидба Душанова“ (у целисти), „Зидане Скадра“, „Женидба краља Вукашина“);
- Бранислав Нушић: Хајдуци;
- Марк Твен: Доживљаји Тома Сојера;
- Ауторске бајке (Гроздана Олујић: „Месечев цвет“, „Небеска река“, „Седфна ружа“, „Златокоса“; Тиодор Росић: „Долина јоргована“; Стеван Раичковић: „Мале бајке“, избор)
- Игор Коларов: Аги и Ема;
- Љубиша Ђокић: Биберче (драма у целисти);
- Избор из новије поезије за децу (Александар Вучо, Владимир Андрић, Дејан Алексић, Бранко Стевановић, Момчило Моша Одаловић, Душко Трифуновић, Бранислав Петровић, Игор Коларов, Мирослав Цера Михаиловић, Драган Хамовић).

Главна мерила приликом одабирања књижевноуметничких текстова за Програм наставе и учења за пети разред основне школе јесу њихови естетски квалитети, усклађеност са предвиђеним исходима учења, као и прилагођеност узрасту и рецептивним способностима ученика. Списак дела који је на овај начин састављен не треба наставника да ограничи при избору градива. Лектира према томе може бити обogaђена текстовима на основу чије обраде се остварују исходи учења. Наставник у првом реду води рачуна о томе да сваки књижевноуметнички текст који са ученицима обрађује треба да допринесе остваривању једног или више исхода учења. Такође, поједина дела са предложеног списка могу да се обраде на нивоу осврта или приказа уколико у оквиру планираног броја часова за област Књижевност интерпретацију није увек могуће реализовати.

Током обраде књижевних дела ученици се упознају са следећим **књижевнотеоријским појмовима**: књижевни родови (епика, лирика, драма), књижевне врсте – ауторска лирска песма (описна, родољубива), народне лирске песме (митолошке, породичне), епска дела из ауторске и народне књижевности (на нивоу препознавања основних особина – ауторска и народна бајка, ауторска и народна приповетка), кратке фолклорне форме (пословице, загонетке, питалице, брзалице, бројалице), народне епске песме (тематски кругови песама о Немањинима и Мрњавчевићима); тема, мотив, књижевни лик, чин, дидаскалије, радио-драма; облици казивања – описивање (портрет, пејзаж), приповедање (у 1. и 3. лицу), дијалог; врста строфе према броју стихова у лирској песми (катрен), врста стиха по броју слогова (десетерац и осмерац), појам риме; стилске фигуре – епитет, ономатопеја (у млађим разредима се уче персонификација и поређење).

Смисао препознавања и разумевања значења књижевнотеоријских појмова јесте у томе да ученику олакша приступ књижевном тексту. Није препоручљиво да познавање (или одређивање) књижевнотеоријских појмова буде само себи сврха, већ увек у функцији бољег разумевања фикције.

Усвајање знања о **књижевним родовима** не треба да проиходи из књижевнотеоријских образложења и дефиниција. Препоручљиво је да наставник подстиче препознавање и коментарисање основних одлика књижевних родова (лирика – изношење личних осећања, сажетост, сликовитост; стих и строфа; епика – приповедање, приказивање догађаја, ликови као носиоци радње; драма – сценско извођење, подела на чинове, дијалози). Након уочавања особина текста који је предмет обраде, наставник са ученицима може да разграничи појмове књижевних родова. Под функционалним знањем подразумеваће се оно које ће омогућити ученику да у даљим проучавањима самостално одреди припадност текстова који су предмет обраде одређеном књижевном роду.

Ни ученичко знање о **књижевноуметничким врстама** какве су, у првом реду, лирска песма, роман, прича (приповетка) и драма, не треба да буде априорно везано за књижевнотеоријску терминологију, односно нефункционално подређено усвајању дефиниција. Насупрот томе, препоручљиво је да наставник подстиче ученике да уочавају и коментаришу стилске, композиционе, тематско-мотивске особености на основу којих одређују књижевну врсту текстова из лектире. Примера ради, очекује се да ученици као кључне одлике ауторске лирике, а тиме и лирске песме као књижевне врсте, запазе, доживе и тумаче осећајност, лични доживљај и сликовитост. Није потребно за свако појединачно дело одређивати књижевни род и врсту, него одређени књижевнотеоријски појам објаснити само на репрезентативном делу.

Читањем и тумачењем остварења из корпуса **краће ауторске прозе** (ауторске бајке, приповетке) ученици се упознају са неким од њених општих формалних и структурних обележја, као што су наративност, тематско-мотивски склоп, књижевни ликови и сл. Приповедна проза омогућава достизање бројних исхода (нпр. описивање и саопштавање сопственог доживљаја књижевног текста, препознавање основног тона приповедања, анализирање узрочно-последичног низања мотива, навођење и објашњавање особина ликова на основу примера из текста).

Сасвим поредиво са наставним тумачењем приповедака, предложени **романи** пружају могућност објашњавања тематско-мотивског устројства наративног текста у спреси са композиционо-структурним јединицама (поглавље). Будући да је роман међу најизазовнијим жанровима за наставну интерпретацију, неопходно је да наставник приступ овој књижевној врсти заснује на одговарајућим интеграционим чињеницама тумачења. Они зависе од поетичких карактеристика конкретног романа као наставне јединице, а отуда и од исхода учења који се за њу дају везати. Обраду романа нарочито је неопходно утемељити на читалачким доживљајима ученика, односно на активацији тзв. доживљајног контекста, који ће подстаћи интерпретативни дијалог у учioniци.

Анализирањем романа и приповедака реализују се и исходи везани за књижевне ликове. Ученици уочавају главне и споредне ликове, тумаче њихове поступке, издвајају позитивне и негативне особине, објашњавају мотиве њиховог понашања, одређују њихове животне ставове и сл. Не мање важно је и унапређивање вештине читања и разумевања прочитаног на приповедној прози као предлошку подједнако значајном као и некњижевни текстови.

При наставној обради **драмских текстова** ученицима се указује на оно што је најважније за драмско стваралаштво: извођење на сцени или у формату радио-драме/аудио-драме. Препоручује се да наставници са ученицима у току школске године погледају бар једну позоришну или луткарску представу (уживо или на снимку), да послушају више радио-драма или да тумачење текста радио-драме пропрате целиовитим аудио-записом или инсертима. Разумевању уметности глуме и сценске игре као пољу актуелизације драмског текста свакако може допринети изражајно-интерпретативно читање или казивање по улогама. Том приликом би

ваљало указати ученицима и на разлику између постављања драмског текста на сцену или његовог извођења у аудио-формату и адаптације, односно драматизације – чији је предмет епски или лирски текст. Ученици, уз помоћ наставникових смерница, могу да напишу краћу драматизацију на основу прочитаног текста.

Значајан део садржаја програма чине дела наше **народне (усмене) књижевности**. У историји српске књижевности народна књижевност укључује дела која представљају неизоставни део светске књижевне и културне баштине. Епске народне песме развијају осећање националног идентитета и дају примере узвишеног етичког поступања у најтежим историјским и друштвеним околностима. Будући да носе суму колективног народног памћења и искуства, предвиђено је њихово читање и обрада у целини. У основи наставне обраде породичних лирских народних песама стоји сагледавање традиционалних породичних односа и вредности, узајамна љубав, поштовање и оданост. Машовитим представљањем небеских тела, природних појава и натприродних бића у лирским митолошким песмама изражава се јединство човека и света који га окружује. Читањем народне (усмене) бајке ученици треба да препознају најелементарније жанровске одлике: натприродно, формулативни (стереотипни) почетак и завршетак, неодређеност времена и простора, епизоде, позитивни/негативни ликови, а кроз сукоб добра и зла и поступке јунака упознају неговане општехуманистичких вредности. Читање дела народне књижевности открива ученицима богатство и лепоту матерњег језика и истиче важност предмета од националног значаја за свеукупно формирање личности и њихову улогу у друштву.

Препознавање узрочно-последичног везивања догађаја, фабуларног тока, поступака јунака у народној (усменој) епци – у епским песмама и бајкама – може се постићи и поређењем књижевног дела и **стрипа као визуелно-текстуалног медија** (нпр. стрипови Женидба цара Душана, Биберче, Чардак ни на небу ни на земљи Ђорђа Лобачева). Аутор стрипа одабира кључне догађаје приче, дописује дијалоге, може да користи оноματοпеје за звучне ефекте и укупно значење израђује визуелном нарацијом. Због тога је подесно упоредити начин на који је одабрано дело преобликовано у стрипу као другом медију. Препоручује се да ученици саставе стрип на основу одломка епског дела по избору.

На темељу обраде, утврђивања или систематизације наставног градива које чине фикционални – прозни или поетски – текстови, по завршеној школској години ученици треба да појме разлику између фигуре аутора и текстуалних категорија **приповедача и лирског субјекта**. Књижевнотеоријски појам лирског субјекта може бити захтеван ученицима у овом узрасту, па не треба инсистирати на његовом усвајању. Истовремено, у оквиру интерпретативног разговора са учеником могуће је закључити у којој мери је наведена разлика усвојена као функционално знање.

Методички приступ **научнопопуларним делима и информативним текстовима** омогућава уочавање дистинкције између фикционалног (књижевног) и нефикционалног текста (који се заснива на чињеничном, искуственом, а поседује књижевне поступке, као, нпр. Миланковићеве Успомене, доживљаји, сазнања). Додатно, нефикционални (научнопопуларни) и информативни текстови наведени у Програму пружају знатне могућности за корелативно поступање у настави. Као пример могу послужити одреднице из Српског рјечника Вука Стефановића Караџића („Вила“, „Ала“), чије је читање и анализу умесно повезати са фантастичним бихима које ученици у петом разреду проналазе у делима народне и ауторске књижевности (народна бајка „Биберче“, епска народна песма „Женидба Душанова“, драма за децу Биберче Љубише Ђокића).

Ученике треба континуирано упућивати да пронађу задате информације у енциклопедијама, краћим информативним текстовима и часописима за децу и забележе их. Обучавање ученика за коришћење енциклопедија састоји се у наставничковој помоћи приликом учениковог самосталног проналажења појмова и тема према садржају издања. За претраживање онлајн доступних речника и енциклопедија (нпр. Српског рјечника и других дела Вука С. Караџића на сајту Народне библиотеке Србије и Библиотеке Матице српске), па и дигиталних библиотека (нпр. Српска деčја дигитална библиотека на сајту Народне библиотеке Србије), неопходна је помоћ наставника или школског библиотекара. У формату индивидуалног и групног рада може се приступити грађи коју наставник одабира из листова и часописа за децу и омладину (Даница за младе, Политикин забавник и др.) те се ова активност може везати и за друге методичке раđе или наставне ситуације.

Предложени текстови из књиге Милана Шипке Приче о речима могу се користити на различитим часовима и у различите сврхе. На овим текстовима може се реализовати исход везан за проналажење информација у некњижевном тексту, при чему као мотивација за читање могу послужити текстови „Књига“, „Лектира“, „Штиво“, „Антологија“. Текст „Библиотеке Матице српске) може се користити уз лирску песму „Кад књиге буду у моди“, као и препорука ученицима за коришћење услуга библиотеке; текстови „Домовина“ и „Отаџбина“ могу послужити као додатно објашњење уз одговарајуће родољубиве песме, текст „Задужбина“ уз епску песму „Свети Саво“, текст „И цврчи цврчи цврчка“ приликом обраде или утврђивања појма оноματοпеја. Текст „Како дува ветар“ погодан је пример за синониме и богађење речника на часовима Језичке културе.

Досезање исхода који налаже **препознавање тема и мотива из корпуса националне културе у књижевним текстовима** подразумева подстицање аутентичног односа ученика према националном културном наслеђу, што је истовремено дугорочни циљ из образовног и васпитног домена. У петом разреду у оквиру тумачења књижевних текстова из усмене и писане традиције српске књижевности подстиче се културно памћење у одељењу као колективу, док се ученику као појединцу обезбеђује увид у капитална, амблематска дела српске књижевне баштине („Женидба Душанова“, *Српски рјечник* Вука Стефановића Караџића, „Моја отаџбина“ Алексе Шантића, „Домовина“ Душана Васиљева итд.). Наставник треба да наводи ученика на жив, стваралачки однос према знаменитим ауторима или њиховим фикционалним творевинама као културним фигурама/садржајима матичне заједнице. Пожељно је да таква наставна тематизација фигура из националне (културне) историје буде праћена увидима у њихово присуство у општој, па и популарној култури.

Читалачке навике, без којих нема дуготрајног унапређивања читалачких компетенција ученика, развијају се на различите начине. Један од њих је редовно читање дела за обраду на часу (препоручује се да и ова дела ученици пре обраде прочитају код куће). Нарочито је битно редовно читање домаће лектире. Обраду дела која су намењена искључиво за читање код куће и у целини (никако на нивоу одломка који је дат у читанкама), ученицима је потребно благовремено најавити и засновати на припремним или истраживачким задацима.

Пожељно је успостављање веза између књижевних дела и њихових **адаптација** у другим медијима (књижевно дело као предлог за стрип, позоришну представу, филм). Ученике треба подстицати да упореде књижевно дело, филм или позоришну представу насталу на основу примарног текста (нпр. роман Аги и Ема и филм Милутина Петровића / истоимена позоришна представа; роман Хајдџи као позоришна представа; Доживљаји Тома Сојера као филм и сл.). Ученици се могу упутити и на друге филмове са сродном тематиком (авантуре деčје дружине, фантастика, одрастање усамљеног детета и сл.)

Читалачке навике могу се поспешити и упућивањем ученика на школску, градску/сеоску **библиотеку**, односно на електронске изворе. Редовно коришћење библиотечког фонда при читању школске и домаће лектире, боравак у библиотечком простору поводом књижевних вечери, трибина, сусрета са писцима, књижевним фестивалима за децу; организовање разговора о прочитаним књигама или другим темама такође доприноси читалачкој култури ученика која ће се дугорочно, у наредним разредима, богатити. Наставници упућују ученике да школску лектиру, енциклопедије, речнике, листове и часописе за децу потраже у библиотеци (дигиталној библиотеци). Ученике треба мотивисати да у библиотеци потраже и друга књижевна дела одговарајућа за њихов узраст, а која могу послужити за писање састава (писмена вежба, писмени задатак или домаћи задатак) нпр. на тему: Представљам вам књигу... То могу бити дела класичне светске деčје књижевности, али и савремена дела:

- Марк Твен: Доживљаји Хаклберија Фина, Краљевић и просјак;
- Џон Р. Р. Толкин: Хобит;
- Жил Верн: Пут у средиште земље;
- Роберт Луис Стивенсон: Острво с благом;
- Лудвиг Рен: Црнац Ноби;
- Никол Лежије: Тајна жутог балона;
- Корнелија Функе: Господар лопова;
- Ивана Нешић: Мисија музеј;
- Владислава Војновић: Приче из главе;
- Весна Алексић: Крокодил пева;
- Бранко Милорадовић: Београдска мунџа, Чувари круне цара Душана;
- Дејан Алексић: Кога се тиче како живе приче, Музика тражи уши;
- Дело завичајног аутора по избору...

Мотивација ученика да искаже своје утиске и закључке о прочитаним текстовима може се подстаћи сачињавањем краћег аудио-визуелног садржаја. Ученик може начинити аудио или видео препоруку за читање дела из лектире или изван прописаног списка, представити најзанимљивије епизоде, поступке јунака и слично. У тој активности неопходна је помоћ наставника.

ЈЕЗИК

Граматика

Све садржаје из граматике које су ученици обрадили у млађим разредима основне школе потребно је обновити да би се могли унапредити и проширити новим садржајима.

Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција (у свакој погодној прилици могу се знања из граматике ставити у функцију тумачења текста, како уметничког тако и научнопопуларног). Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесте вежбање засновано на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним ситуацијама. Језичке појаве не треба наводити нити приказивати као изоловане (нпр. неповезане речи и смисаоно непотпуне реченице), већ их увек ваља контекстуализовати везивањем за говорне ситуације у којима се могу јасно препознати, издвојити и објаснити њихове карактеристике и функције.

Садржаји

Променљиве речи: именице, заменице, придеви, бројеви, глаголи.

Потребно је поновити садржаје у вези са врстама речи који се уче у млађим разредима.

Именице – значење и врсте (властите, заједничке, збирне, градивне; мисаоне). Промена именица (деклинација): граматичка основа, наставак за облик, појам падежа.

Садржаји о именицама проширују се новом врстом: мисаоним именицама, користећи критеријум опипљивости и неопипљивости. Ученик повезује употребу великог слова са значењским врстама именица (нпр. Србија, Српкиња).

Појам падежа – основна значења и службе: номинатив (вршилац радње; субјекат); генитив (припадање и део нечега); датив (намена и усмереност); акузатив (предмет радње; објекат); вокатив (дозивање, обраћање); инструментал (средство и друштво); локатив (место).

Из млађих разреда потребно је поновити садржаје у вези са променљивим и непроменљивим речима. Потом се уводи појам деκлинације као промене карактеристичне за именске речи. Ученици се упућују да на тексту уоче пример исте речи (најбоље именице) која мења облик, да би се потом увео и појам падежа (које је потребно именовати њиховим називима, а не редним бројем). На примерима именских речи ученици треба да препознају граматичку основу и наставак. Препоручује се да се при обради падежа прво уче они који су међусобно условљени (номинатив, акузатив; датив, локатив...). При обради падежних облика потребно је указивати и на одступања од књижевног језика, на типичне грешке које се јављају у усменом и писменом изражавању ученика.

Придеви – значење и врсте придева (описни, присвојни, градивни; месни и временски); род, број, падеж и компарација придева. Слагање придева са именицом у роду, броју и падежу.

Потребно је поновити садржаје у вези са придевима који се уче у млађим разредима.

Садржаји о придевима проширују се новим врстама: месним и временским, као и категоријама падежа и компарације. Обрада придева се повезује са употребом великог и малог слова (нпр. Веснин, Петров, Милошев; нишки, шабачки, новосадски) и са употребом гласа *ј* у придевским облицима (нпр. најјачи, шумадијски).

Заменице – личне заменице: промена, наглашени и ненаглашени (енклитички) облици, употреба личне заменице сваког лица себе, се. Неличне заменице: упитне, одричне, неодређене, опште.

Потребно је поновити садржаје у вези са заменицама који се уче у млађим разредима.

Садржаји о заменицама проширују се личном заменицом за свако лице себе и неличним заменицама, као и категоријом падежа. Неопходно је да наставници скрену пажњу ученицима на употребу одричних заменица у зависним падежима са предлозима (нпр. нико – ни од кога, ништа – ни за шта и сл.).

Бројеви – врсте и употреба: главни (основни, збирни бројеви) и редни бројеви.

Потребно је поновити садржаје у вези са бројевима који се уче у млађим разредима.

Садржаји о бројевима проширују се новом врстом – збирним бројевима, као и категоријом падежа основних и редних бројева (треба нагласити да неки основни бројеви немају категорију падежа). Нужно је да наставници повежу обраду бројева са правописним правилом о писању облика бројева, посебно вишечланих (нпр. четири, дванаест, шестсто; двадесет један, шездесет први).

Глаголи – глаголски вид (несвршени и свршени); глаголски род (прелазни, непрелазни и повратни глаголи); глаголски облици (грађење и основно значење): инфинитив (и инфинитивна основа), презент (презентска основа, наглашени и ненаглашени облици презента помоћних глагола), радни глаголски придев, перфекат, футур I.

Потребно је поновити садржаје у вези са глаголима који се уче у млађим разредима.

Садржаји о глаголима проширују се категоријама глаголског вида, глаголског рода и глаголских облика. Категорија вида подразумева само разликовање свршеног и несвршеног вида (без увођења подврста). Категорија глаголског рода подразумева само разликовање прелазних, непрелазних и повратних глагола (без увођења подврста). Категорија прелазних глагола повезује се са функцијом правог објекта. У категорији глаголских облика обратити пажњу на њихово грађење и основно значење. Поново се обрађују презент, перфекат, футур I (уз усвајање и коришћење ових уместо термина садашње, прошло и будуће време). Уводе се као нови садржаји о инфинитиву и радном глаголском придеву и разликовање инфинитивне и презентске основе. Посебно се скреће пажња на наглашене и ненаглашене (енклитичке) презентске облике помоћних глагола. Наставник такође повезује садржаје о глаголским облицима са правописом (спојено и одвојено писање енклитика и речце *не*; писање радног глаголског придева у мушком роду).

Непроменљиве речи: прилози и предлози; везници, речце, узвици.

Садржаји о непроменљивим речима су готово потпуно нови. Детаљније треба обрадити прилоге и предлоге. У обради прилога обрађују се врсте прилога (за место, време, начин, узрок и количину), уз напомену да неки прилози могу имати компарацију. Подела прилога по значењу повезује се са врстама прилошких одредаба, а функцију показивати у реченици. Обрада предлога доводи се у везу са падежима уз које долазе у предлошко-падежним конструкцијама, и то наводећи најфреквентније примере и њихову типичну употребу. На нивоу препознавања треба обрадити везнике, речце и узвице (типични примери и типична употреба; без навођења подврста), уз повезивање са правописним правилом о писању запете.

Реченични чланови – глаголски и именски предикат; граматички субјекат; прави и неправи објекат; прилошке одредбе (за место, време, начин; узрок, количину); атрибут, апозиција.

Потребно је поновити садржаје у вези са реченичним члановима који се уче у млађим разредима.

Садржаји о реченичним члановима проширују се апозицијом као новим чланом. Садржаји о предикату, објекту и прилошким одредбама се проширују њиховим подврстама: уз глаголски предикат уводи се именски предикат; уз објекат уводи се разлика између правог и неправог објекта (прави објекат везује се за акузатив без предлога, а неправи за све остале зависне падеже, и то у типичним случајевима). Садржаји о прилошким одредбама проширује се новим подврстама: прилошком одредбом за узрок и количину.

Правопис

Све садржаје из правописа које су ученици обрадили у млађим разредима основне школе потребно је обновити да би се могли унапредити и проширити новим садржајима. Уз одговарајуће теме у настави граматике усвајају се следећи садржаји из правописа:

- велико слово у вишечланим географским називима; у називима институција, предузећа, установа, организација (типични примери); велико и мало слово у писању присвојних придева;
- заменица Ви из поштовања;
- одрична речца не уз именице, придеве и глаголе;
- речца нај у суперлативу;
- личне заменице с предлозима (са мноm, без њега);
- одричне заменице у зависним падежима са предлозима;
- вишечлани основни и редни бројеви;
- радни глаголски придев и футур први (радио, дошао; радићу, доћи ћу);
- интерпункцијски знаци (запета при писању вокатива и апозиције, узвика, и при набрајању; писање тачке после редних бројева);
- наводници (наслови дела, називи школа и у управном говору);
- црта (уместо наводника у управном говору).

Правописна правила се усвајају путем систематских вежбања (правописни диктати, исправка грешака у датом тексту, тестови са питањима из правописа итд.). У оквиру правописних вежби пожељно је повремено укључити и питања којима се проверава грађија (писана слова: велико и мало ћирилично Ћ, Ђ; велико и мало латиничко Ђ, велико Г, С, Ш итд.). Такође, добро је да наставници подстичу ученике да сами уочавају и исправљају правописне грешке у СМС комуникацији, као и у различитим типовима комуникације путем интернета. Поред тога, ученици се упућују и на служење правописом и правописним речником (школско издање). Пожељно је да наставник доноси примерак Правописа на час кад год се обрађују правописне теме (тако би могао појединачно ученицима задавати да пронађу реч у правописном речнику и одреде њен правилан облик или правилно писање).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Ова наставна област се повезује са обрадом књижевних текстова као репрезентативних образаца изражавања, а такође и са наставом граматике и правописа. Исто тако, обрада књижевног текста и рад на граматички и правопису књижевног језика укључује и садржаје који доприносе неговању културе усменог и писменог изражавања.

Језичка култура укључује културу слушања, говорења и писања у различитим комуникативним ситуацијама, као и развијање вештине читања.

Култура слушања у настави језичке културе подразумева способност ученика да пажљиво слушају говорени или прочитани садржај и да разумеју информације у њима. Ученике треба навикавати да у дијалогу пажљиво слушају саговорника не прекидајући га, као и да поштују основна правила комуникације и уважавају другачије мишљење. Пре слушања неког текста ученицима се дају адекватни истраживачки задаци, чиме се они оспособљавају за самостално вођење бележака, а дугорочно за структурирање свог говора и текста и развијање вештине активног слушања.

Култура говорења и богађење речника омогућава ученицима да развију комуникацијске вештине, као и способност организовања мисли и изражавања у вербалној форми. У култури говора код ученика ваља неговати љубазност, уљудност и поштовање саговорника, као и прилагођавање садржаја и стила говора и речника различитим говорним ситуацијама (говорне вежбе засноване на симулацији различитих комуникативних ситуација). Ученици се увежбавају да говоре јасно,

са одговарајућом интонацијом, као и да проширују реченице како би их учинили јаснијим и богатијим. Сврсисходно је успоставити корелацију са часовима одељенске заједнице (доношење правила понашања).

Наставник указује на важност правилног говора који се негује спровођењем одређених ортоепских вежбања, и није их потребно реализовати као посебне наставне јединице. Уз коришћење аудио снимака (дигиталних записа), ученике треба навикавати да препознају, репродукују и усвоје правилно акцентован говор. Акцент речи, темпо, ритам, реченична интонација и паузе могу се вежбати гласним читањем књижевних и некњижевних текстова. Овакав облик вежбе треба спроводити уз говорење напамет научених одломака у стиху и прози (уз помоћ аудитивних наставних средстава). На погодним примерима ученици се упућују у критеријуме којима се вреднује добар рецитатор или говорник.

Култура говорења се негује и спровођењем лексичко-семантичких и стилских вежби, које имају за циљ богаћење речника: употреба антонима и синонима; разликовање књижевних од некњижевних речи (нпр. тата-ћале, деда-ћед, свеже-тазе итд.).

Култура писања и богаћење речника у настави подразумева израду бележака, састава, домаћих и писмених задатака, писмених вежби и сл.

Писање састава помаже ученицима да развију способност изражавања, размишљања и организације својих идеја. У припреми за писање састава потребно је разјаснити тему, као и врсту састава (опис, нарација...). Пре писања, ученик треба да осмисли основни план који укључује увод (кратко представљање теме), разраду (разрада главних идеја, детаља, информација) и закључак (сумирање кључних мисли, изношење личних ставова о теми). Приликом писања састава ученик води рачуна о јасноћи и прецизности израза, о поштовању књижевнојезичке норме, да реченице, односно мисли и информације исказане реченицама буду складне, повезане и да произилазе једна из друге.

У току школске године ученици раде **четири школска писмена задатка** – по два у сваком полугодишту (један час за израду задатка и два за анализу и писање побољшане верзије састава). Препорука је да у току школске године буду најмање два писмена задатка заснована на књижевноуметничком стилу: наративни текст о доживљају, нпр. из свакодневног живота или са елементима фантастике, по узору на обрађене бајке и дескриптивни текст – портрет или пејзаж, после обрађених текстова у којима доминира описивање (нпр. „Зимско јутро“, „Сребрне плесачице“, „Мостови“ итд.). У описним текстовима ученици треба да користе обрађене стилске фигуре: ономатопеју, епитете (као и оне које су упознали у млађим разредима – поређење и персонификацију). Један писмени задатак може да се заснива на обрађеној лектури (нпр. анализа књижевног лика, односа међу ликовима, њихових поступака – Аги и Ема, Хајдуци; Милош Војиновић, мајка Миона итд.) Једна тема за писмени може да буде и састављање писма. Оспособљавање ученика за писање писма у папирном и електронском облику такође је могуће на темељу вежбе која може бити пропраћена и домаћим задатком – састављање писма рођаку, пријатељу или кућном љубимцу (унутарпредметна корелација са обрадом приповетке „Дечак и пас“ Данила Киша, тј. епистоларне деонице у њој).

Кроз писање **домаћих задатака и писмених вежби** ученик се оспособљава да се изражава правилно и јасно и у ту сврху наставник може задати започету причу коју ће ученик да доврши или се може понудити десетак реченица са задатком да од њих сачине причу или бајку; наставник може припремити различите слике или фотографије, а ученици треба да изнесу своје утиске, осећања или доживљаје и тако их претворе у своје саставе.

Вештина читања у области Језичка култура може да буде усмерена пре свега на разумевање прочитаног садржаја. Овај део језичке културе подстиче синтезу стечених знања на часовима језика и књижевности. Ученици се конкретним вежбањима усмеравају да претражују информације у тексту према задатим критеријумима, да препознају његову сврху, да изведу аргументоване закључке након анализе, да разликују главно и споредно у тексту, а као крајњи домет – формирају свој став о квалитету прочитаног или употребе информације из неког садржаја за решавање конкретних животних ситуација.

Вежбања у овом сегменту језичке културе укључују следеће аспекте читања текста прилагођеног узрасту: проналажење информација у тексту, разумевање сврхе (бирање адекватног наслова за пасус или краћи текст, читање података из једноставнијих табела, графикана, мапа и сл.), тумачење текста (значење речи у контексту, односи у тексту – главно и споредно, узрок и последица, циљ и средство, супротстављање ставова), вредносни суд о садржају текста (упоређивање два или више краћих текстова)... Такође, ученици се оспособљавају за сналажење у једноставнијим нелинеарним текстовима: распоред часова или дежурстава у школи, улазнице за филм, позориште, концерт, позивница, плакат, табеле и сл.

На примерима репрезентативних књижевних текстова може се увежбавати и проверавати усвојеност књижевнотеоријских појмова, као и тумачење књижевног дела (прими, ликови, односи међу ликовима, тематски и идејни слојеви текста, стилске фигуре и њихова функција у тексту и други елементи књижевног текста предвиђени исходама за овај разред).

Процесу развијања читалачких навика доприноси вођење **дневника читања** као мерљива активност. Наставникова упућеност у динамику сачињавања дневничких белешки поводом књижевноуметничког штива тако може бити један од критеријума сагледавања ученикове укупне активности, мотивације за рад и радних навика. Ваљало би да увид у учеников дневник читања подразумева процену његове способности да попуњава претходно формиране рубрике узимајући у обзир садржаје који су им намењени, да одабира цитате из прочитаног дела, артикулише своје утиске, коментарише поступке, упечатљивост појединих ликова и сл.

Свестрано остваривање програмског циља предмета српски језик и књижевност, односно свих предвиђених исхода учења, подразумева коришћење одговарајућих наставних средстава – визуелних, аудитивних и аудио-визуелних. Поред уџбеника (штампаног и електронског), као основног и главног наставног средства, сврсисходно је да наставник користи савремене технологије.

СТРАНИ ЈЕЗИК

Циљ наставе и учења страног језика јесте да ученик усвајањем функционалних вештина и знања о језичком систему и култури развије комуникативну компетенцију и општу, функционалну и дигиталну писменост и оспособи се за усмену, писану и мултимодалну комуникацију; изгради свест о поштовању културних и индивидуалних различитости, формира критичко мишљење и вредносне ставове, унапређује креативност и стратегије учења и рада у контексту целоживотног учења.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК) Општа предметна компетенција или вишејезична комуникативна компетенција обухвата поседовање свести о језицима као комуникационим средствима, стицање основне језичке писмености и њено континуирано развијање, као и схватање повезаности између језика и култура. Она омогућава ученицима да се користе језичким средствима у циљу обављања усмене и писане комуникације на језицима које уче, у приватном, јавном и образовном контексту. Поседовање вишејезичне комуникативне компетенције ученицима омогућава проналажење, прикупљање, обрађивање, критичку обраду и коришћење извора и садржаја информација примерених узрасту, потребама и интересовањима. Знања, умења и ставови који чине вишејезичну комуникативну компетенцију чине основ за развој критичког мишљења и расуђивања, креативности и естетичког осећаја. Она омогућава ученицима постепено укључивање у разноврсне активности интеркултурног карактера, уз поштовање индивидуалних, групних и колективних идентитета и различитости и развијање емпатије и друштвено одговорног деловања. Учењем страних језика, користећи различите технике, ученици унапређују стратегије учења, развијају функционалну и дигиталну писменост и оспособљавају се за целоживотно учење и употребу страних језика у разноврсним комуникативним контекстима.
Основни ниво
Специфична предметна компетенција 1 (СПК1) Ученици углавном исправно артикулишу већину гласова и гласовних група, уз ограничења акцентатско-интонацијске природе. Ученици исправно записују већину гласова и гласовних комбинација и познају основна правописна правила. Познају најфреквентније основне морфолошке облике и једноставније синтаксичке структуре. Користе ограничени репертоар готових израза и вишечланих конструкција за реализацију основних комуникативних активности у школском и ваншколском контексту. Познају основне стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју вербалне и невербалне елементе једноставних порука на страном језику. Разумеју главне сличности и разлике најфреквентнијих лексичких елемената матерњег и страних језика из приватног и образовног домена. Ученици поседују основна знања о разликама у свакодневном животу сопствене и културе страног језика и разумеју да су разлике последица сложености и разноликости култура. Познају и разумеју основне појаве и процесе који одликују свакодневицу културā језика који уче, као и најзначајније природне и друштвене специфичности културā језика који уче.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2) Ученици препознају, разумеју и тумаче вербалне и невербалне садржаје једноставних порука на страном језику и примењују основне стратегије и средства комуникације, укључујући дигиталне алате. Разумеју важне појмове и једноставне информације из усмених, писаних и мултимодалних текстова у школском и ваншколском контексту и тумаче њихова експлицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, ослањајући се на знања и вештине из матерњег и других језика које користе. Проналазе, селекутују, прикупљају, обрађују и повезују језичке, културолошке и друге информације из различитих извора, укључујући традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања из различитих области личних и образовних интересовања.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3) Ученици учествују у рутинским и увежбаним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју фреквентне речи, изразе, фразе и краће усмене исказе и једноставне текстове на познате теме, реализују кратке и увежбане видове писане и усмене продукције и интеракције, уз употребу познатих и рутинских фраза и формулација (постављање питања и давање одговора, саопштавање и размена ограниченог спектра информација) у приватном, јавном и образовном домену. Ученици учествују у основној интеркултурној комуникацији, негујући позитиван и отворен став према различитостима, препознају и избегавају најкритичније табуе и неспоразуме у комуникацији. На једноставан начин приступају обради информација и развијају функционалну и дигиталну писменост и основне стратегије учења и рада.
Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:

– CJ1.OO.O.1.1. Познају основне интонацијске схеме и углавном разумљиво изговарају већину гласова и најчешће гласовне групе уз интерференцију и друга одступања од артикулационих и прозодијских правила (акцената, акцентатских дужина, интонације), што може да отежава разумљивост порука и комуникацију. – CJ1.OO.O.1.2. Познају важнија правописна правила и примењују их у писаној продукцији уз неправилности које могу да ометају разумевање. – CJ1.OO.O.1.3. Познају и користе ограничен репертоар најфреквентнијих основних правила и образаца за грађење граматичких облика променљивих врста речи (нпр. облике правилне множине именица или основне просте облике за време код глагола), уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију. – CJ1.OO.O.1.4. Познају и повремено користе ограничени репертоар основних и једноставнијих синтаксичких структура (као што су просте и независно сложене реченице), уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију. – CJ1.OO.O.1.5. Разумеју и користе најједноставнији и најфреквентнији вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију.	– CJ1.OO.O.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања једноставних усмених, писаних и мултимодалних текстова, у складу са комуникативном намером, и то у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета), уз одговарајућу подршку. – CJ1.OO.O.2.2. Користе страни језик у једноставној усменој и писаној комуникацији прибегавајући, по потреби, основним стратегијама компензације, планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере, уз одговарајућу подршку и употребу дигиталних алата. – CJ1.OO.O.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и користе једноставне текстуалне, визуелно-текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје и процењују њихов значај за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – CJ1.OO.O.2.4. Интерпретирају значења једноставне усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама и изводе закључке о комуникативној намери ослањајући се на типичну невербалну комуникацију, односно основне карактеристике текста (нпр. интерпункција, емотикони, одабир лексике и сл.).	– CJ1.OO.O.3.1. Разумеју фреквентне речи и изразе у јасно контекстуализованом говору, као и у кратким саопштењима на блиске теме. – CJ1.OO.O.3.2. Разумеју једноставне усмене савете и упутства која се односе на личне информације, непосредне потребе и блиско окружење уз подршку визуелних елемената (оријентација у простору, употреба апарата, правила игре). – CJ1.OO.O.3.3. Разумеју глобални смисао кратких, спорим ритмом изговорених и јасно артикулисаних монолошких прилога уз одговарајућу визуелну подршку, паузе и понављања. – CJ1.OO.O.3.4. Разумеју предмет краће усмене интеракције о личним и породичним стварима, о познатим/блиским темама, непосредном друштвеном окружењу, природној средини. – CJ1.OO.O.3.5. Разумеју основни смисао и појединачне речи, једноставне фразе и предвидљиве конструкције у кратким и једноставнијим рекламним порукама на познате теме, уколико не садрже игру речи или неко конотативно / скривено / метафорично значење. – CJ1.OO.O.3.6. Разумеју појединачне речи, једноставне фразе и предвидљиве конструкције у популарној музици. – CJ1.OO.O.3.7. Разумеју кратке поруке које се односе на једноставне информације и непосредно окружење (писма, мејлови, СМС...).
– CJ1.OO.O.1.6. Препознају основне принципе функционисања језичких система и разлике између заједница које користе циљни и матерњи језик. – CJ1.OO.O.1.7. Поседују основна знања у вези са властитом и културама језика које уче, разумеју најфреквентније појаве и процесе из свакодневне културе и традиције, о којима се обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем у оквиру вршњачке групе.	– CJ1.OO.O.2.5. Учествују у интеркултурној комуникацији, размењујући основне информације и ставове у вези са културом свакодневице, уз примену вишејезичних ресурса и уважавање основних правила учтивости. – CJ1.OO.O.2.6. Идентификују и пореде значајне појаве и процесе у контексту (властите) културе и култура заједница чији језик уче, у оквиру садржаја школских предмета, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације и одговарајућу подршку. – CJ1.OO.O.2.7. Промишљају улогу језика у свакодневним активностима из домена личног интересовања и користе страни језик за проучавање главних природних и друштвених феномена и за релативно успешно решавање задатака у вези са садржајима школских предмета.	– CJ1.OO.O.3.8. Разумеју општи смисао и најважније информације у једноставним врстама текстова прилагођених узрасту и интересовањима (извештаји, огласи, временске прогнозе и сл.) уз одговарајуће илустративне елементе, као и поруке личне природе са неколико суштинских информација (нпр. писма, мејлови итд.). – CJ1.OO.O.3.9. Разумеју општи смисао и важније информације у једноставнијим врстама књижевних текстова прилагођених узрасту и интересовањима (прозни и поетски текстови, кратке приче). – CJ1.OO.O.3.10. Разумеју и проналазе важније информације из инфографика и других једноставнијих визуелно-текстуалних приказа (табела, дијаграма, мапа, формулара, формула...). – CJ1.OO.O.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи из једноставнијих извора информација. – CJ1.OO.O.3.12. Успостављају и накратко одржавају друштвени контакт користећи једноставна језичка средства приликом поздрављања, представљања, добродошлице, окончања комуникације, захваливања, извињавања, размене основних информација о личности и непосредном окружењу, плановима, обавезама, услугама. – CJ1.OO.O.3.13. Користећи једноставна језичка средства, укратко описују или представљају људе, предмете у свакодневной употреби, места, уобичајене активности, догађаје, уз помоћ наставника или саговорника и евентуалне краће паузе/застајкивања. – CJ1.OO.O.3.14. Постављају једноставна питања о темама које одговарају личним интересовањима (слободно време, хоби, школа, породица, другови) и одговарају на слична питања саговорника. – CJ1.OO.O.3.15. Постављају и одговарају на питања која се односе на изражавање допадања и недопадања, слагања и неслагања и формулишу љубазне молбе, извињења, упутства и савете, користећи једноставна језичка средства. – CJ1.OO.O.3.16. Пишу једноставне податке о себи и лицима из блиског окружења у обрасцима, упитницима или табелама, повезују неколико исказа у кратак, везани текст о блиским темама и састављају текстове од понуђеног језичког материјала на блиске теме у којима описују себе, своју породицу и непосредно окружење, користећи једноставну лексику и фреквентне кохезивне елементе. – CJ1.OO.O.3.17. Писаним путем достављају/траже основне информације о себи и другима, састављају краће белешке о важним информацијама и тренутним потребама, кратке и једноставне поруке у личног обраћању (нпр. СМС, мејл, објаве на друштвеним мрежама) у којима се захваљују, извињавају или нешто честитају. – CJ1.OO.O.3.18. На страном језику преносе саговорнику општи смисао и најважније информације краћих и једноставнијих писаних текстова и усмених исказа информативне природе. – CJ1.OO.O.3.19. На матерњем језику преносе саговорнику општи смисао и најважније појединости јавних натписа и кратких текстова информативне природе (плаката, транспарената, јеловника...), саопштавају основну тему и најопштији садржај кратког усменог исказа на страном језику.

Средњи ниво**Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)**

Ученици углавном правилно изговарају све гласове и гласовне групе, уз поштовање акцентско-интонацијске природе, уз евентуалне неправилности које не ометају комуникацију. Познају и примењују фреквентна правописна правила. Записују речи и изразе с релативном ортографском тачношћу, тако да не долази до неспоразума. Познају и користе одређени број сложенијих граматичких елемената и конструкција, укључујући и најчешће изузетке. Разумеју и користе једноставан и фреквентан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које повремено ремете комуникацију. Познају кључне стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју главне сличности и разлике фреквентнијих лексичких елемената и (морфосинтаксичких) конструкција матерњег и страних језика. Познају и разумеју релевантне сличности и разлике између своје и култура језика који уче и препознају најкритичније табуе и неспоразуме у комуникацији. Ученици поседују најопштија знања о свакодневном животу,

друштву и развоју циљне културе, разумеју утицај основних природних и друштвених појава на процесе у властитој и циљној култури, као и положај земаља и заједница циљног језика у свету и њихову везу са властитом културом.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2) Ученици препознају, разумеју и тумаче вербалне и невербалне садржаје једноставнијих порука на страном језику и процењују релевантност језичких елемената у комуникативном чину. Ради остваривања комуникативне намере примењују кључне стратегије и средства, укључујући дигиталне алате. Разумеју појмове, идеје и информације из усмених, писаних и мултимедијалних текстова у школском и ваншколском контексту и разликују њихова експлицитна и/или имплицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, примењујући по потреби знања и вештине из матерњег и других језика које користе. Проналазе, селекују, прикупљају, обрађују, класификују и повезују језичке, културолошке и друге информације и критички одабирају различите врсте извора, укључујући традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања у приватном и образовном домену.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3) Ученици учествују у уобичајеним, свакодневним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју једноставније писане и усмене исказе, као и кратке текстове о познатим и блиским темама, појавама и догађајима, реализују узрасно и искуствено примерене видове писане и усмене продукције и интеракције (давање и тражење, тј. размена информација о личностима, догађајима, појавама, једноставно исказивање идеја и мишљења) уз успостављање базичног али ефикасног социјалног контакта. Ученици прихватају разлике које постоје између властите и културе језика које уче и умеју да прилагоде понашање основним конвенцијама у комуникацији. Негују став отворености према култури страног језика и поседују основне вештине за критичко истраживање и разумевање појава властите културе и културе (култура) језика који (које) уче. На сврсисходан начин приступају обради информација и развијају функционалну и дигиталну писменост и адекватне стратегије учења и рада.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– CJ1.OO.C.1.1. Разумљиво изговарају већину гласова и гласовних група, уз могућу интерференцију и друга одступања од артикулационих и прозодијских правила (акцената, акценатских дужина, интонације), што повремено може да отежава разумљивост порука и комуникацију. – CJ1.OO.C.1.2. Познају већину правописних правила и примењују их у писаној продукцији уз неправилности које повремено могу да ометају разумевање. – CJ1.OO.C.1.3. Познају и користе ограничен репертоар основних правила и образаца за грађење граматичких облика променљивих врста речи (нпр. облике правилне множине именица или основне просте облике за време код глагола), уз грешке и омашке које повремено могу да ремете комуникацију. – CJ1.OO.C.1.4. Познају и користе ограничени репертоар основних и једноставних синтаксичких структура (као што су просте и независне сложене реченице), уз грешке и омашке које могу да повремено ремете комуникацију. – CJ1.OO.C.1.5. Разумеју и користе једноставан и фреквантан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које могу повремено да ремете комуникацију. – CJ1.OO.C.1.6. Препознају основне принципе функционисања језичких система и језичког раслојавања, улоге језика у језичкој заједници, најмаркантније сличности и разлике између заједница које користе циљни и матерњи језик. – CJ1.OO.C.1.7. Поседују знања у вези са властитом и културама језика које уче, разумеју и објашњавају важније појаве и процесе из свакодневне културе и традиције о којима се обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем.	– CJ1.OO.C.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања једноставнијих усмених, писаних и мултимодалних текстова, у складу с текстуалном врстом и комуникативном намером, и то у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета). – CJ1.OO.C.2.2. Користе страни језик у једноставнијој усменој и писаној комуникацији ослањајући се повремено на стратегије компензације, планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере, уз употребу релевантних дигиталних алата. – CJ1.OO.C.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и користе текстуалне, визуелно-текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје и критички процењују њихов значај и поузданост за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – CJ1.OO.C.2.4. Интерпретирају значења једноставније усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама, постављају основне хипотезе и изводе закључке о комуникативној намери, ослањајући се на невербалну комуникацију, односно на карактеристике текста (нпр. интерпункција, емотикони, одабир лексике и сл.). – CJ1.OO.C.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања једноставнијих усмених, писаних и мултимодалних текстова, у складу с текстуалном врстом и комуникативном намером, и то у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета). – CJ1.OO.C.2.2. Користе страни језик у једноставнијој усменој и писаној комуникацији ослањајући се повремено на стратегије компензације, планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере, уз употребу релевантних дигиталних алата. – CJ1.OO.C.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и користе текстуалне, визуелно-текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје и критички процењују њихов значај и поузданост за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – CJ1.OO.C.2.4. Интерпретирају значења једноставније усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама, постављају основне хипотезе и изводе закључке о комуникативној намери, ослањајући се на невербалну комуникацију, односно на карактеристике текста (нпр. интерпункција, емотикони, одабир лексике и сл.).	– CJ1.OO.C.3.1. Разумеју основни смисао и кључне појединости у кратким саопштењима на блиске теме. – CJ1.OO.C.3.2. Разумеју краће усмене савете, упутства, молбе итд. који се тичу личних потреба и интересовања (нпр. оријентација у простору, снажање на јавним местима, употреба уређаја и апарата, правила игре и сл.) који су, по потреби, праћени визуелним елементима. – CJ1.OO.C.3.3. Разумеју основни смисао и главне информације спорних, јасно артикулисаних монолошких излагања и прича о познатим и узрасно адекватним темама, уз одговарајућу визуелну подршку, паузе и понављања. – CJ1.OO.C.3.4. Разумеју основни смисао и главне информације из разговора двоје или више (са)говорника о блиским и познатим темама, уколико се говори разговорно и умереним темпом. – CJ1.OO.C.3.5. Разумеју основни смисао и главне информације краћих медијских садржаја (радио и телевизијских емисија, подкаста или других аудио-визуелних записа, као и краћих рекламних порука које не садрже игру речи или неко конотативно/ скривено / метафорично значење) о блиским темама, као и тему и основну поруку кратких телевизијских репортажа и документарних филмова помажући се визуелним информацијама. – CJ1.OO.C.3.6. Разумеју општи смисао и фреквентне фразе, формулације и изразе у текстовима популарне музике. – CJ1.OO.C.3.7. Разумеју општи смисао и релевантне информације на блиске теме у краћим текстовима једноставне садржине, порукама, писмима, мејловима о познатим и узрасно адекватним темама. – CJ1.OO.C.3.8. Разумеју општи смисао, важније идеје и поруке једноставних линеарних и хипертекстуалних врста (адаптирани, поједностављени и скраћени информативни и књижевни текстови, новинске вести, брошуре, проспекти, кратке репортаже, кратки прилози на друштвеним мрежама) са интернета или из других писаних медија у складу са узрастом и интересовањима. – CJ1.OO.C.3.9. Разумеју општи смисао, информације, главне идеје и поруке једноставнијих фикционалних прича и других форми из области књижевности за младе прилагођених узрасту и интересовањима. – CJ1.OO.C.3.10. Разумеју и селекују потребне информације из инфографика и других визуелно-текстуалних приказа (табела, дијаграма, мапа, формулара, формула...). – CJ1.OO.C.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи и потребне информације из једноставнијих извора информација са циљем претраживања (онлајн) речника, енциклопедија, брошура и интернет страница. – CJ1.OO.C.3.12. Иницирају и/или одржавају разговор и интеракцију са једним саговорником или више саговорника на блиске и познате теме. Уз минималну помоћ саговорника, траже одређени предмет, услугу, објашњење планова и обавеза, повезујући неколико краћих исказа у смислену целину. – CJ1.OO.C.3.13. Описују себе и своје непосредно окружење, школски контекст и приватан живот, свакодневне активности и навике, искуства из прошлости, претходне и планиране активности и догађаје, уз евентуалне краће паузе у говору. На једноставан начин и укратко излажу на задату тему или резимирају краћи текст (прочитан или одслушан), ослањајући се по потреби и на језичка средства која се у њему појављују.
		– CJ1.OO.C.3.14. Постављају неколико повезаних питања у низу, у вези с личним потребама, интересовањима, обавезама, жељама, и одговарају на слична питања саговорника. – CJ1.OO.C.3.15. Искузају допадање и недопадање, слагање и неслагање, молбе и извињења, упутства, захтеве, савете, забране, образлажући своје ставове и мишљење једноставнијим језичким средствима. – CJ1.OO.C.3.16. Састављају краће сажете текстове од неколико повезаних реченица о себи, друштвеном и природном окружењу, аспектима приватног и школског живота, пореде људе, ствари и појаве користећи фреквентне кохезивне елементе. Писаним путем траже и преносе детаљније информације, обавештења или податке о себи и другима. – CJ1.OO.C.3.17. Писаним путем траже и преносе детаљније информације, обавештења или податке о себи и другима, састављају

		једноставна лична и електронска писма, поруке, имејлове у којима се са пријатељима и познаницима договарају о активностима, постављају или одговарају на питања на узрасно релевантне теме. Једноставним језичким средствима описују теме и догађаје из приватног, јавног и образовног домена и препричавају кратке (прочитане и одслушане) текстове, ослањајући се на језичка средства која се у њима појављују.
		– CJ1.OO.C.3.18. На страном језику саопштавају основне информације добијене од трећег лица или пренете путем писаних или усмених текстова у вези с блиским комуникативним ситуацијама и познатим темама.
		– CJ1.OO.C.3.19. На матерњем језику преносе саговорнику: тему, општи смисао и најважније информације краћих и једноставнијих писаних текстова (новинских и књижевних) и кратких усмених исказа опште информативне природе, примерене узрасту и интересовањима.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)		
Ученици углавном правилно изговарају све гласове и гласовне групе, чак и у тежим и неувежбаним комбинацијама гласова, уз поштовање акценатскоинтонацијске природе, или уз евентуалне мање неправилности које не угрожавају комуникацију. Познају и примењују фреквентна правописна правила. Записују речи и изразе с релативном ортографском тачношћу, тако да не долази до неспоразума. Познају и користе одређени број сложенијих граматичких елемената и конструкција, укључујући и најчешће изузетке. Разумеју и користе једноставан и фреквентан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које углавном не ремете комуникацију. Познају различите стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју главне сличности и разлике фреквентних лексичких елемената и (морфосинтаксичких) конструкција матерњег и страних језика. Разумеју, прихватају и знају да објасне разлике које постоје између властите и културџа језика који уче и знају да прилагоде понашање основним конвенцијама. Ученици поседују темељна знања о свакодневном животу, друштву и развоју стране културе, разумеју утицај природних и друштвених појава на процесе у властитој и култури страног језика, као и положај земаља и заједница циљног језика у свету и њихову везу са властитом културом и другим најближим културама.		
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)		
Ученици препознају, схватају и интерпретирају вербалне и невербалне садржаје порука на страном језику и процењују релевантност језичких елемената у комуникативном чину. Ради остваривања комуникативне намере примењују различите стратегије и средства, укључујући дигиталне алате. Разумеју појмове, идеје и информације из усмених, писаних и мултимедијалних текстова школском и ваншколском контексту и тумаче њихова експлицитна и/или имплицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, повезујући га са знањима и вештинама из матерњег и других језика које користе. Проналазе, селекују, прикупљају, обрађују, класификују и повезују језичке, културолошке и друге информације и критички приступају различитим врстама извора, укључујући традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања у приватном, јавном и образовном домену.		
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)		
Ученици учествују у разноврсним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју тематски и узрасно адекватне писане и усмене исказе, као и текстове о блиским темама, појавама и догађајима, реализују узрасно примерене видове писане и усмене продукције и интеракције (садржајна размена информација о личностима, догађајима, појавама, исказивање ставова, идеја и мишљења, допадања и недопадања) уз релативно спонтано успостављање ефикасног социјалног контакта. Прихватају и поштују разлике које постоје између властите културе и културе/културџа језика који/које уче и умеју да прилагоде вербално и невербално понашање основним конвенцијама. Негују став отворености и радозналости према култури језика који уче и поседују узрасно адекватне вештине за критичко истраживање и разумевање појава властите културе и културе (културџа) језика који (које) уче. На сврсисходан и делотворан начин приступају обради информација, развијају и унапређују функционалну и дигиталну писменост и комплексније стратегије учења и рада.		

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>
– CJ1.OO.H.1.1. Исправно изговарају већину гласова и гласовних група, уз евентуалне утицаје других језика које користе, првенствено матерњег и повремена одступања од артикулационих и прозодских правила (акцената, акценатских дужина, интонације). – CJ1.OO.H.1.2. Познају правописна правила и примењују их у писаној продукцији. – CJ1.OO.H.1.3. Познају и користе ограничени репертоар правила и образаца за грађење граматичких облика који укључују и најфреквентнија одступања од морфолошких правила и правила творбе речи. – CJ1.OO.H.1.4. Познају и користе ограничени репертоар основних и фреквентних правилно формираних синтаксичких структура у циљу кохерентне комуникације. – CJ1.OO.H.1.5. Разумеју и користе релативно адекватан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена. – CJ1.OO.H.1.6. Познају основне принципе функционисања језичких система и језичког раслојавања, улоге језика у језичкој заједници, важије сличности и разлике између заједница које користе циљни и матерњи језик. – CJ1.OO.H.1.7. Поседују темељна знања у вези са властитом и културама језика које уче, разумеју, тумаче и пореде појаве и процесе из свакодневне културе и традиције о којима се обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем.	– CJ1.OO.H.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања различитих усмених, писаних и мултимодалних текстова, у складу са текстуалном врстом и комуникативном намером, у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета). – CJ1.OO.H.2.2. Користе страни језик у усменој и писаној комуникацији користећи креативно стратегије компензације и примењујући различите стратегије планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере, уз употребу релевантних дигиталних алата. – CJ1.OO.H.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и селективно користе текстуалне, визуелно-текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје и критички процењују њихов значај и поузданост, за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – CJ1.OO.H.2.4. Интерпретирају значења једноставније усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама, постављају хипотезе и изводе закључке о комуникативној намери у складу са њеним друштвеним, културним, временским и просторним контекстом. – CJ1.OO.H.2.5. Успостављају интеркултурну комуникацију, разумеју релевантне информације и ставове, као и лична уверења у вези са културом свакодневице, уз примену вишејезичних ресурса и уважавање правила учтивости. – CJ1.OO.H.2.6. Идентификују, анализирају и тумаче појаве и процесе у контексту (властите) културе и културџа заједница чији језик уче, у оквиру личних интересовања и садржаја школских предмета, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације.	– CJ1.OO.H.3.1. Разумеју смисао и важне информације у краћим усменим саопштењима на блиске и узрасно релевантне теме. – CJ1.OO.H.3.2. Разумеју усмена упутства, препоруке, савете који се односе на сналажење на јавним местима (нпр. руковање апаратима и уређајима, упозорења, безбедносне информације и сл.) уколико се говори разговетно и умереним темпом. – CJ1.OO.H.3.3. Разумеју основни смисао и релевантне информације јасно артикулисаних монолошких излагања, прича, презентација и предавања на узрасно адекватне и блиске теме (из домена науке, уметности, економије, технологије и осталих области људског деловања), уз одговарајућу визуелну подршку. Идентификују идеје, интерпретације, узрочно-последичне везе, разликују чињенице од мишљења и ставова. – CJ1.OO.H.3.4. Разумеју општи смисао, кључне информације, позиције, идеје и ставове из разговора двоје или више (са)говорника о блиским и познатим темама, уколико се говори разговетно и умереним темпом. – CJ1.OO.H.3.5. Разумеју основни смисао и могу да издвоје главне информације из аутентичних медијских садржаја (подкаста, радио и телевизијских емисија о познатим, друштвено и узрасно адекватним темама – нпр. репортажа, научно-популарних, документарних, играних, анимираних филмова, едукативних садржаја и спотова) које слушају/гледају у смисленим целинама. Разумеју општи смисао и упадљиве детаље рекламних порука и препознају ставове и тачке гледишта изречене у њима, предрасуде, стереотипе, као и различите облике медијске манипулације и убеђивања. – CJ1.OO.H.3.6. Разумеју општи смисао, фреквентне фразе и изразе сложенијих, разговетних текстова популарне музике. – CJ1.OO.H.3.7. Разумеју општи смисао и могу да издвоје релевантне информације у порукама, писмима и имејловима о блиским темама које се односе на различите узрасно адекватне теме и на актуелне друштвено релевантне теме од значаја за њихово непосредно школско окружење, ужу или ширу заједницу. – CJ1.OO.H.3.8. Разумеју општи смисао, идеје, детаље, информације и поруке различитих врста текстова (прилагођени информативни и књижевни текстови, новинске вести, брошуре, проспекти, репортаже, прилози на друштвеним мрежама) са интернета или из других писаних медија у складу са узрастом и интересовањима, откривајући значења непознатих речи и конструкција на основу смисла читавог текста и садржаја појединачних делова. Идентификују идеје, интерпретације, узрочно-последичне везе, разликују чињенице од мишљења, препознају предрасуде, стереотипе, као и најупадљивије начине медијске манипулације и убеђивања. – CJ1.OO.H.3.9. Разумеју општи смисао, детаље, идеје, експлицитно изражена осећања, жеље, расположења и поруке, идентификују и анализирају идеје и ставове аутора, интерпретације, различите перспективе, предрасуде, стереотипе, у узрасно примереним књижевним текстовима и прилагођеним и адаптираним верзијама белетристике за младе. – CJ1.OO.H.3.10. Разумеју, проналазе, селекују, интерпретирају и евалуирају информације из различитих визуелнотекстуалних приказа (инфографика, табела, дијаграма, графика, мапа, формулара, формула...).

	– CJ1.OO.H.2.7. Промислају улогу језика у разноврсним друштвеним активностима и користе страни језик у циљу решавања проблема и повезивање знања у приватном, јавном и образовном домену.	– CJ1.OO.H.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи и потребне информације из различитих извора информација критички процењујући релевантност, поузданост и кредибилност извора.
		– CJ1.OO.H.3.12. Спонтано учествују у једноставнијој интеракцији са двоје или више саговорника у оквиру дијалога, дискусија и дебата, разматрају различите перспективе, исказују своје мишљење пружајући објашњења и поткрепљујући га аргументима, излажу ставове и идеје у вези са блиским, релевантним (личним и друштвеним) темама прилагођеним узрасту и интересовањима, поштујући друштвено прихваћене норме комуникације. – CJ1.OO.H.3.13. Релативно течно и с одређеном лакоћом описују себе и околину, школски контекст и приватан живот, свакодневне навике, искуства/догађаје из прошлости и планове за будућност. Спонтано и детаљно излажу на задату тему (из узрасно и интересно примерених и блиских области људског деловања) и одговарају на питања која се односе на смисао и значај теме, кључне информације и податке, основне поруке и једноставне интерпретације, користећи разноврсна језичка средства. – CJ1.OO.H.3.14. Учествују у неформалном и формалном разговору (нпр. са наставницима, службеним лицима и сл.), постављају по неколико питања у низу (у вези са личним потребама, интересовањима, обавезама, жељама) и одговарају на њих, уз евентуалну помоћ и понављање. – CJ1.OO.H.3.15. Комплекснијим језичким средствима исказују допадање и недопадање, слагање и неслагање, молбе, извињења, упутства, савете, захтеве, забране, упутства; износе образложења, ставове, мишљење, аргументацију, по потреби тражећи помоћ саговорника (вербалним и невербалним средствима). – CJ1.OO.H.3.16. Пишу краће текстове/приче од неколико логички повезаних реченица на реалан или фикционалан начин о узрасно релевантним темама од локалног, националног и глобалног значаја (о себи, аспектима приватног ишколског живота као и о друштвеном и природном окружењу). Резимирају и/или парафразирају одслушан или прочитан адаптиран или прилагођен текст (на једноставне и узрасно примерене теме из домена науке, уметности, економије, технологије и осталих области људског деловања), ослањајући се и на језичка средства која се у њему појављују. Описују и тумаче податке из табела, графикана, инфографика, брошура и сл. – CJ1.OO.H.3.17. Прецизно описују искуства, активности и догађаје из садашњости и прошлости у виду дескриптивних и наративних текстова користећи познате слојеније језичке структуре и адекватну лексику. Пишу обична и електронска писма у којима са пријатељима и познаницима договарају активности и обрађују узрасно релевантне теме поштујући друштвено прихваћене норме комуникације, различите културолошке особености и мултикултуралност. Описују себе, околину, школски контекст и приватан живот, свакодневне навике, претходне и планиране активности, искуства и догађаје, резимирају или препричавају краћи (прочитан или одслушан) текст, у извесној мери користећи и језичка средства која се у њему појављују. – CJ1.OO.H.3.18. На страном језику у сажетом виду саопштавају информације добијене од трећег лица или пренете путем писаних или усмених текстова у вези с релативно блиским комуникативним ситуацијама и познатим темама. – CJ1.OO.H.3.19. На матерњем језику саопштавају смисао, тему и детаљније информације усменог исказа или писаног текста (новинског, књижевног, интернет прилога), примереног узрасту и интересовањима, као и информације, упутства, молбе, савете и сл. добијене од трећег лица.
Разред	Пети	
Недељни фонд часова	2 часа	
Годишњи фонд часова	72 часа	
ИСХОДИ		ТЕМА
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:		и кључни појмови садржаја програма
– разуме једноставније текстове који се односе на поздрављање, представљање и размену основних личних података; – упуту поздрав и отпоздрави поштујући основна правила учтивости; – представи себе и друге у неколико везаних исказа користећи једноставна језичка средства; – размени основне личне податке; – примени прикладне облике ословљавања у основној формалној и неформалној интеракцији уважавајући сличности и разлике у културама свог и циљног језика;		Поздрављање и отпоздрављање Представљање себе и других Тражење основних личних података (о саговорницима; о трећим лицима) Пружање и размена основних личних података о себи и другима
– разуме једноставније текстове који се односе на опис живог света, појава, предмета, места, догађаја, доживљаја, стања; – опише живи свет, појаве, предмете, места, догађаје, доживљаје и стања користећи једноставна језичка средства; – упореди карактеристике живог и неживог света користећи једноставна језичка средства; – издвоји кључне појмове у једноставним текстовима у вези с базичним садржајима других наставних предмета; – разуме и тумачи основне информације из узрасно примерених инфографикана и других једноставних текстуалних приказа (табеле, дијаграми, мапе, формулари и сл.).		Описивање живог света, појава, предмета, места, догађаја, доживљаја, стања Поређење елемената живог и неживог света
– разуме једноставније позиве на заједничке активности, предлоге и савете и реагује на њих уз адекватно образложење и исказ захвалности; – упуту позиве на заједничке активности, предлоге и искуствене савете користећи основне функционално прикладне моделе и основна правила учтивости;		Упућивање позива за учешће у заједничкој активности, предлога, савета Прихватање и/или одбијање позива за учешће у заједничкој активности, предлога, савета Захваљивање на позивима за учешће у заједничкој активности, предлозима, саветима
– разуме конвенционалне молбе, захтеве, изразе захвалности, извињења, жаљења и саосећања, исказане једноставнијим језичким средствима и реагује на њих; – упуту конвенционалне молбе, захтеве, изразе захвалности, извињења, жаљења и саосећања, користећи једноставна језичка средства, у складу са основним друштвеним конвенцијама; – разуме једноставније формулисана обавештења у познатим комуникативним ситуацијама; – пружи једноставно формулисана обавештења у познатим комуникативним ситуацијама; – затражи у познатим комуникативним ситуацијама потребно обавештење, користећи једноставна језичка средства;		Упућивање молби, захтева, обавештења Упућивање израза захвалности, извињења, жаљења, саосећања

– разуме и следи једноставнија упутства у вези са уобичајеним свакодневним ситуацијама из усмених, писаних и електронских извора; – затражи упутства и додатна појашњења користећи једноставна језичка средства; – пружи једноставна упутства и појашњења у вези са уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота;	Тражење и давање упутстава Тражење и пружање појашњења за упутства
– разуме једноставније честитке и позивнице и одговори на њих уз кратак исказ захвалности водећи рачуна о конвенцијама култура циљног језика; – упуту једноставне пригодне честитке водећи рачуна о конвенцијама култура циљног језика; – уочи основне сличности и разлике у начину прославе празника, рођендана и значајних догађаја у културама свог и циљног језика;	Честитање празника и значајних догађаја, честитање на успеху Упућивање лепих жеља и узвраћање Захваљивање на честиткама и узвраћање
– разуме једноставније текстове који садрже основне информације о способностима, умећима, радњама и ситуацијама у садашњости; – опише способности и умећа, радње и ситуације у садашњости у неколико везаних једноставних исказа; – размени појединачне информације или неколико информација у низу које се односе на способности, умећа, радње и ситуације у садашњости;	Описивање способности, умећа, радњи, ситуација у садашњости
– разуме једноставније текстове који садрже основне информације о способностима, умећима, радњама и ситуацијама у прошлости; – опише способности, умећа, радње и ситуације у прошлости у неколико везаних једноставних исказа; – размени појединачне информације или неколико информација у низу које се односе на способности, умећа, радње и ситуације у прошлости; – опише историјске догађаје и личности различитих култура користећи једноставна и претходно увежбана језичка средства; – уочи на елементарном нивоу утицај културно-историјских догађаја и појава на лексичке и културолошке елементе матерњег и циљног језика, као и других језика;	Описивање способности, умећа, радњи, ситуација у прошлости
– разуме једноставније формулисане изразе којима се описују жеље, планови и намере и реагује на њих; – саопшти своје и туђе жеље, планове и намере користећи једноставна језичка средства; – размени једноставне исказе у вези са својим и туђим жељама, плановима и намерама;	Исказивање жеља, планова, намера
– разуме једноставније формулисане свакодневне исказе у вези с непосредним и конкретним потребама, осетима и емоцијама и реагује на њих; – исказе своје и туђе потребе, осете и емоције једноставним језичким средствима; – размени информације у вези са основним потребама, осетима и емоцијама једноставним језичким средствима, показујући толеранцију и саосећајност;	Исказивање потреба, осета, емоција
– разуме једноставније формулисане информације и питања која се односе на оријентацију/положај предмета, објеката и бића у простору, правац и смер кретања и одговори на њих; – опише положај предмета, објеката и бића у простору, правац и смер кретања једноставним, по потреби везаним исказима; – размени основне информације о оријентацији/положају предмета, објеката и бића у простору, правцу и смеру кретања;	Описивање положаја у простору и просторних односа Размена информација у вези са оријентацијом у простору Исказивање правца и смера кретања
– разуме једноставнија обавештења о хронолошком времену; – затражи и пружи једноставнија обавештења о хронолошком времену; – опише дневни/недељни распоред активности користећи једноставна језичка средства; – уочи сличности и разлике у исказивању хронолошког времена у културама свог и циљног језика;	Исказивање времена и сатнице
– разуме једноставније формулисане информације које се односе на упозорења, правила понашања, права и обавезе у школи и ван ње; – саопшти и размени једноставно формулисане информације које се односе на упозорења, правила понашања, права и обавезе у школи и ван ње; – уочи и, уз евентуалну повремену употребу полазног језика, објасни сличности и разлике у правилима понашања, правима и обавезама деце у својој земљи и у другим земљама;	Саопштавање упозорења, правила понашања, права, обавеза
– разуме једноставније формулисане информације које се односе на припадање и поседовање; – затражи информације у вези са припадањем и поседовањем користећи једноставна језичка средства; – саопшти и размени једноставно формулисане информације у вези с припадањем и поседовањем;	Изражавање припадања и поседовања
– разуме једноставније исказе којима се изражава допадање и недопадање; – саопшти и размени једноставно формулисане исказе којима се изражава допадање и недопадање уз кратко образложење; – разуме једноставније исказе којима се изражавају интересовања; – саопшти и размени једноставно формулисане исказе о својим и туђим интересовањима уз кратко и једноставно образложење; – саопшти своја интересовања о неким елементима култура циљног језика (у сфери уметности, спорта, слободних активности, свакодневног живота) користећи једноставна језичка средства; – разуме једноставније формулисане садржаје из текстуалних, визуелно-текстуалних и мултимедијалних извора у вези с предметом својих интересовања и селективно их користи у складу с проценом њиховог значаја за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема;	Изражавање допадања, недопадања, интересовања Образлагање допадања, недопадања, интересовања
– разуме једноставно формулисане исказе којима се изражава мишљење, слагање и неслагање и уочи основне принципе учтивог комуникације и међусобног уважавања; – изрази и размени мишљење, слагање и неслагање, уз евентуално кратко образложење, користећи најједноставнија језичка средства, поштујући принципе учтивости и међусобног уважавања; – затражи додатно појашњење о изнетом мишљењу користећи једноставна језичка средства; – уочи најчешће стереотипе у вези с културама свог и циљног језика; – разуме и размени уобичајене гестове и графичке симболе којима се поткрепљује (не)слагање и (не)допадање у једноставној комуникацији у мултимедијалном контексту; – разуме најједноставнија пропратна невербална и паравербална средства за исказивање и поткрепљивање мишљења;	Изражавање мишљења, слагања и неслагања Образлагање мишљења, слагања и неслагања Тражење мишљења и додатног појашњења
– размени информације на циљном језику приликом договарања, преговарања и доношења одлука у интеракцији са саговорницима и у групним активностима, користећи једноставна језичка средства; – представи резултате и производе групног рада користећи једноставна језичка средства;	Договарање, преговарање, доношење одлука и представљање резултата групног рада

– разуме једноставније формулисане информације које се односе на количину (основне мерне јединице и амбалажу), димензије и цену; – саопшти и размени информације које се односе на количину (основне мерне јединице и амбалажу), димензије и цену користећи једноставна језичка средства у складу са конвенцијама циљног језика.	Изражавање количине (мерних јединица и амбалаже), димензија и цена
--	--

ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ

Савремена настава страних језика подразумева комуникативно-интерактивну парадигму чији је циљ развој комуникативне компетенције у активностима усмене и писане комуникације. Језичке активности се, дакле, односе на сваку употребу језика – било да се ради о слушању, читању, говору или писању – у контексту реалних комуникативних ситуација.

Ученици слушају и читају једноставније текстове различитих жанрова и узрасно примерених функционалних стилова (дијалоге, прилагођене научно-популарне, информативне, инструктивне и књижевне текстове, песме, новинске чланке, нелинеарне текстове, блогове, објаве на друштвеним мрежама и слично), који се односе на програмом предвиђене тематске области, односно комуникативне ситуације.

Ученици размеђују информације које се односе на дате комуникативне ситуације у усменој или писаној комуникацији, реагују на тражену/добијену информацију, траже додатна објашњења, договарају се, преговарају, изражавају осећања, саосећање, захвалност, саопштавају своје ставове, мишљења, жеље, планове, описују/пореде бића, места, појаве, догађаје у прошлости и садашњости, сличности и разлике у културама свог и циљног језика, тумаче табеле и графиконе, истражују и презентују резултате својих истраживања користећи различите медије итд.

У комуникацији на страном језику, ученици комбинују конвенционалне медије (штампани медији, ТВ, радио) и информационе технологије како би развили знања и вештине прилагођене изазовима савременог доба и успешно комуницирали у школском и ваншколском контексту.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Тематске области су оквирне и могу се по потреби прилагођавати динамички наставног процеса и циљној групи, исте су за све језике, прожимају се и надograђују у сва четири разреда другог циклуса основног образовања и васпитања – у сваком наредном разреду обнавља се, а затим проширује фонд лингвистичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа у вези с конкретном темом. Теме се бирају у складу са интересовањима ученика, њиховим потребама и савременим приступима у настави страних језика, тако да свака тема чини одређени ситуациони комплекс у оквиру којег се систематски развијају сви аспекти језичке компетенције. Препоручује се да се приликом обраде изабраних тема континуирано ради на продубљивању интеркултурне компетенције, чиме се повезује језички развој с разумевањем различитих аспеката друштвеног живота, вредности и културних конвенција како земаља у којима се говори циљни језик тако и Србије.

ЧОВЕК И ДРУШТВО

Свакодневни живот (свакодневне активности; организација времена и обавеза; слободно време, забава, разонода и хобији; празници, куповина, мода и обичаје, животни простор, становање, путовања, транспорт и превозна средства, оријентација у простору и сл.); међуљудски односи (породица, пријатељи, вршњачки односи, односи према старијима, наставницима; конвенције понашања и опхођења, бonton; солидарност, поштовање и разумевање различитости, толеранција и емпатија, пријатељство, љубав, брига о другима; вредности, норме, етички и грађански принципи; уважавање различитости (индивидуалних и групних)); уверења, ставови, стереотипи и предрасуде; однос према духовности; вербална и невербална комуникација; организација друштвених односа (деца и омладина; права и обавезе; омладинске и волонтерске организације, волонтерски и хуманитарни рад, активизам, помоћ старијима и немоћнима, институције); људи и догађаји (обични људи-хероји, занимљиве животне приче и догађаји).

ОБРАЗОВАЊЕ И СВЕТ РАДА

Школа (школски системи, школски живот; образовање и васпитање, права и обавезе ученика; образовање за sve, школске razmene u zemlji i inostranstvu, celovjito učenje); svet rada (budući zanimanja; poslovni odnosi, uloge i odgovornosti; radni prostor; planiranje i organizovanje posla, načini rešavanja problema, preduzetničke inicijative mladih, biografije značajnih pojedinaca).

КУЛТУРА, УМЕТНОСТ И ИСТОРИЈА

Свет културе и уметности; историја (свет кроз векове, значајни историјски догађаји, историјске личности); живот и дела славних личности из света културе и уметности, жене које су обележиле националну и светску културу и уметност; награде за достигнућа у различитим областима културе и уметности; књижевност, визуелне уметности, позориште, музика, филм, стрип; очување материјалне и нематеријалне културне баштине, локалне и међународне акције/организације за очување традиције и заштити културно-историјских споменика и места.

НАУКА И ТЕХНИКА

Свет науке, научна достигнућа, иновације и нове технологије; живот и дела знаменитих личности из света науке и технике; награде за достигнућа у различитим областима науке и технике; допринос жена у области науке и технике; развој/распрострањеност/примена/ позитивне и негативне стране модерне технологије.

ПРИРОДА И ЕКОЛОГИЈА

Живи свет, географске особености, клима и временске прилике; природни феномени; екосистеми, биодиверзитет, развијање еколошке свести и очување животне средине, утицај човека на животну средину, глобално загађевање, климатске промене, обновљиви извори енергије; одговоран однос према биљном и животињском свету, угрожене биљне и животињске врсте, организације/покрети за заштиту природе и животиња.

МЕДИЈИ И КОМУНИКАЦИЈА

Конвенционални/традиционални и нови медији, дигитални свет и савремени облици комуникације и информисања, тражење и провера информација, критичко читање, презентовање пројеката и резултата истраживања, поштовање ауторских права, модерна средства комуникације, медијска култура, информације, лажне информације и дезинформације, утицај медија на свакодневни приватни и јавни живот.

ЖИВОТНЕ НАВИКЕ И ЗДРАВЉЕ

Здравље (физичко и психичко здравље човека, здраве животне навики, рекреација, животни циклуси); исхрана (навики у исхрани, карактеристична јела и пића у земљама света, исхрана и здравље); спорт (спортви, спортске манифестације, позната спортска такмичења, познате личности из света спорта, толеранција, фер-плеј, историја спортских догађаја, савремени спортски догађаји, млади и спорт).

СРБИЈА И СВЕТ

Србија – моја домовина (традиција, обичаји, прославе, празници, култура различитих мањина, дух заједништва и међусобног уважавања, историјски догађаји, географске карактеристике, становништво, туристичке атракције); свет (заједнички живот народа, глобализам; људи, језици, региони и земље у којима се говори њихов језик, познати градови, знаменитости); интеркултурни контакти (миграције, боравак и живот у иностранству).

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице:

Бројиве и небројиве именице

Правилна множина именица и најчешћи облици неправилне множине; множина именица које се завршавају на -у и -f/fe; синкретизам једине и множине

Заменице:

Личне замице у функцији субјекта

Личне заменице у функцији објекта

Детерминатори:

Одређени и неодређени члан (основне употребе неодређеног члана; употреба одређеног члана са именицама које означавају лица и предмете који су познати саговорнику и појмове који се сматрају јединственим, уз називе музичких инструмената, редне бројеве, суперлатив придева; употреба/изостављање одређеног члана уз уобичајене географске појмове; нулти члан испред именица у множини и небројивих именица употребљених у општем смислу, испред назива празника и спорта, као и у изразима *have breakfast/lunch.... go to bed, by bike/plane.... at home/work/school....*)

Присвојни придеви

Показни придеви/заменице (*this, that, these, those*)

Квантитификатори (*some, any, no, much, many, a lot of*)

Саксонски генитив са именицом у једнини и множини, као и с више именица у низу

Партитивни генитив (*a carton/box/bag/can/glass/bottle/jar/bowl/bunch/piece/slice/bar/pair of...*)

Бројеви (основни бројеви 0–1000, редни бројеви 1–100)

Глаголи:

Егзистенцијално *There is/are*

Have got/Have за изражавање поседовања и давање описа

Императив

The Present Simple Tense глагола *to be*

The Present Simple Tense за изражавање сталних и уобичајених радњи у садашњости, као и утврђених будућих програма и распореда

The Present Continuous Tense за изражавање тренутних и привремених радњи у садашњости, као и планираних будућих радњи

The Past Simple Tense глагола *to be*, правилних и најчешћих неправилних глагола

Going to (планови, намере), *will* (основне употребе)

Основне употребе модалних глагола *can, could, may, must/mustn't*

(Not) Have to за изражавање обавезе и одсуства обавезе

Основни фразални глаголи

Основне употребе глаголске именице и инфинитива глагола

Придеви:

Поређење придева (правилно и неправилно поређење)

Придевско-предлошке фразе – *interested in, good/bad at, crazy about...*

Предлози:

Предлози за изражавање положаја у простору и просторних односа, правца и начина кретања; предлози за изражавање времена

Прилози:

Прилози за учесталост – *usually, often...* и њихов положај у реченици

Прилози за време и место

Упитне речи:

Питања са *Who/What/When/Where/Which/Whose/Why/How*

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Именице:

Род и број

Члан:

Члан (одређени и неодређени)

Партитивни члан

Употреба члана уз присвојне придеве и именице које означавају сроднике

Придеви:

Род и број и слагање придева и именице у роду и броју

Поређење придева (компаративна конструкција са *più/ meno* и предлогом *di*)

Присвојни придеви (*mio, mia, miei, mie, tuo, tua, tuoi, tue....*)

Показни придеви (*questo/quello*) (слагање придева са именицом – рецептивно)

Неодређени придеви (*molto, poco, tanto, altrettanto, ogni, tutto*)

Заменице:

Личне заменице у служби субјекта

Наглашене и ненаглашене личне заменице за директни и индиректни објекат (рецептивно)

Ненаглашене повратне заменице

Показне заменице (*questo/quello*)

Упитне речи (*chi, che, che cosa, come, dove di dove, quanto, quando, quale, a chi, di chi*)

Бројеви:

Основни бројеви до 1000

Редни бројеви до 20

Бројеви у служби исказивања датума и хронолошког времена

Глаголи:

Садашње време правилних глагола све три конјугације

Садашње време фреквентних неправилних глагола

Садашње време модалних глагола

Садашње време најфреквентнијих инхоативних глагола (*finire, pulire, capire, preferire*)

Садашње време најфреквентнијих повратних глагола

Садашње време глагола *piacere*

Изрази са глаголима *avere* и *essere* (*avere fame/freddo/sete/paura/caldo/ fretta/sonno, avere mal di testa/gola, essere bravo a /in*)

Прошло свршено време (*Passato prossimo*) правилних и најфреквентнијих неправилних глагола

Императив најфреквентнијих правилних облика за неформално и формално обраћање у 2. лицу једине и у 1. и 2. лицу множине. Најфреквентнији облици императива за учтиво обраћање (рецептивно)

Кондиционал глагола *potere* и *volere* у прва три лица једине (рецептивно)

Предлози:

Најфреквентнији предлози и предлошки изрази просторних и временских односа (*davanti a, accanto a, fino a*)

Предлози спојени са чланом (рецептивно)

Прилози:

Најфреквентнији прилози и прилошки изрази за време (*già, adesso, presto, poi, prima (di), dopo, oggi, domani, ieri*) простор (*qui, qua, lì, là*), учесталост (*sempre, di solito, spesso, a volte, raramente, mai*) и начин (*chiaramente, esattamente, bene, male*)

Изражавање мишљења (*per me, secondo me*)

Изражавање количине (*un chilo di, due etti di*)

Речце:

Речца *ci* и *le*

Најфреквентнији везници (*e, o, perché, ma, però, mentre, anche*)

Реченица:

Интонација обавештајне, упитне, узвичне, заповедне, жељне реченице

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Именице:

Једнина и множина – продуктивно и рецептивно

Властите и заједничке именице у номинативу, дативу и акузативу

Сложенице – род и грађење (рецептивно)

Чланови:

Нулти члан, одређени, неодређени, негациони, присвојни члан у номинативу, дативу и акузативу

Заменице:

Личне заменице у номинативу, дативу и акузативу

Упитне заменице (*wer, was; wen, wem*)

Неодређена заменица *man* у номинативу и акузативу

Показна заменица *das*

Везници:

Везници за независно сложене и зависно сложене реченице (продуктивно и рецептивно): *und, aber, oder, denn, dass, ob, weil*

Глаголи:

Презент слабих глагола и најфреквентнијих јаких глагола

Презент изведених глагола с наглашеним и ненаглашеним префиксима (продуктивно и рецептивно)

Презент модалних глагола

Претерит помоћних и модалних глагола

Перфект слабих и најфреквентнијих јаких глагола

Императив

Предлози:

Предлози с дативом и акузативом за означавање просторних, временских, модалних, инструменталних околности (*nach, vor, um, mit, ohne, für*) – продуктивно и рецептивно

Wechselpräpositionen – предлози с дативом уз глаголе мировања; предлози са акузативом уз глаголе кретања и премештања тела у простору (*an, auf, in, hinter, vor*)

Прилози:

Прилози за време и место (*donnerstags, da, dort, hier geradeaus, links, rechts*).

Упитни прилози (*wo, wohin, woher, wie, wann*)

Бројеви:

Основни продуктивно, редни рецептивно

Синтакса:

Исказна, упитна, узвична реченица – положај глагола и ред речи

Ред речи у реченици

Изражавање припадности с предлогом *von* + датив (рецептивно)

Саксонски генитив уз лична имена

Негациона партикула *nicht*

РУСКИ ЈЕЗИК

Именице:

Предлошко-падежне конструкције: генитив (*у, около, без*), датив (*к*), акузатив (*в, на*), инструментал (*с, за*), локатив (*в, на*)

Датив и инструментал именица без предлога

Конструкције за изражавање посесивности: *у* + ген. именица (*у мамы*); именица + именица у генитиву (*дом папы*)

Глаголи:

Садашње време у значењу будућег

Садашње време фреквентних глагола, као и глагола *жить, хотеть, есть и пить*

Садашње и прошло време глагола *заниматься и интересоваться*

Прошло време фреквентних повратних и неповратних глагола

Глаголи кретања (прошло и садашње време): *идти/ходить, ехать/ездить, лететь/летать, плыть/плавать*

Будуће време глагола *быть* и *стать* (+инструментал)

Изрази с глаголима *желать/пожелать (кому что), поздравлять/поздравить (кого с чем)*

Безлична употреба глагола *хотеться и нравиться*

Глагол *стоить* у изразима *сколько что стоит / это стоит*

Заповедни начин

Придеви:

Род, број и слагање с именицама

Прост компаратив *больше, меньше, лучше*

Кратки облици придева *согласен/согласна/согласны*

Заменице:

Конструкције за изражавање посесивности: *у*+ ген. личних заменица (*у меня, у тебя, у неё, у него, у нас, у вас, у них*)

Датив личних заменица

Присвојне заменице: *мой, твой, наш, ваш, их*. Слагање с именицама

Упитне заменице

Прилози:

Фреквентни прилози за време, место и правац

Упитни прилози (*где/куда?*)

Предикативи:

Безличне реченице с предикативима (*мне жарко, на улице холодно / надо, нельзя, нужно, можно*)

Модалне конструкције (личне и безличне): *Мне надо; я должен/должна*

Бројеви:

Основни бројеви до 1000

Редни бројеви до 100

Облици *час, часа, часов* и *год, года, лет* уз основне бројеве

Фонетика с прозодијом:

Гласовни систем

Интонација

Реченица:

Просте и сложене реченице

Општа и посебна негација (*нет и не*)

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК**Именице:**

Род и број именица са правилном променом

Придеви:

Род, број и место придева са правилном променом и сталним местом иза именице.

Слагање именице и придева у роду и броју

Поређење придева (*plus/ moins/aussi* + придев + *que*)

Детерминанти:

Основне употребе одређеног и неодређеног члана

Партитивни члан

Партитивно *de*

Сажети члан

Основни бројеви до 100, стотине до 1000

Редни бројеви до 20

Присвојни детерминанти (*mon, ma, mes, ton, ta, tes, son, sa, ses, notre, nos, votre, vos, leur, leurs*)

Показни детерминанти (*ce, cet, cette, ces*)

Упитни детерминанти (*quel, quels, quelle, quelles*)

Именички квантификатори (*un kilo de, un litre de, un morceau de* и сл.)

Прилошки квантификатори (*un peu de, beaucoup de, assez de, trop de*)

Упитни кванитификатор: *combien de* (рецептивно)

Заменице:

Личне заменице у функцији субјекта

Заменица *on*

Презентативи (*c'est /ce sont, voilà, il y a*)

Глаголи:

Презент индикатива фреквентних правилних глагола

Презнет индикатива правилних глагола са променом у основи (*manger, acheter, appeler*)

Презент индикатива правилних фреквентних повратних глагола

Презент индикатива најфреквентнијих неправилних глагола (нпр. *boire, prendre*)

Императив фреквентних глагола (потврдни и одрични облик)

Наративни презент

Перфекат правилних глагола

Перфекат најфреквентнијих неправилних глагола

Имперфекат глагола *avoir* и *être* у 3. лицу једнине (рецептивно)

Кондиционал учтивости (рецептивно) – у 1. и 2. лицу једнине (*aimer, pouvoir, vouloir*)

Глаголске перифразе (*le futur proche*)

Униперсоналне конструкције (*il est, il fait*) за исказивање хронолошког и метеоролошког времена

Конструкција *il faut* са инфинитивом

Инфинитивне конструкције са глаголима: *aimer, détester, adorer, préférer*

Модални глаголи (*vouloir, pouvoir, savoir, devoir*) с допуном у инфинитиву

Глаголске конструкције са предлогом (*faire de + sport/instrument, jouer à + sport, jouer de + instrument, aller à/ venir de*)

Негација (*ne/ n'... pas*)

Предлози:

Фреквентни предлози и предлошке синтагме (*à, de, dans, près de, loin de, sur, à côté de, à gauche, à droite, chez* и сл.)

Прилози:

Фреквентни прилози за време (*aujourd'hui, demain, hier, il y a deux jours, souvent, toujours*)

Прилози за количину/интензитет/квалитет (*beaucoup, très, assez, peu, trop, bien*).

Везници: *et, mais, ou*

Реченица:

Тотално питање постављено инверзијом

Парцијално питање са постпозицијом упитне речи

Парцијално питање (упитна реч+ *est-ce que*)

Ред речи у реченици

Узвичне реченице

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

Именице:

Род и број

Исказивање припадности обликом *de* + именица

Придеви:

Род и број

Слагање придева уз именицу

Детерминанти:

Члан (одређени и неодређени)

Присвојни детерминанти

Показни детерминанти

Основни бројеви

Редни бројеви до 10

Квантификатори *mucho, poco, bastante*

Заменице:

Личне заменице

Упитне заменице

Ненаглашене заменице у служби неправог објекта уз глагол *gustar* (1. и 2. лице –продуктивно, остала лица рецептивно)

Глаголи:

Индикатив презента правилних глагола

Индикатив презента најфреквентнијих неправилних глагола (*ser, estar, tener, querer, poder, ir, venir*)

Императив правилних глагола у 2. лицу једине

Перифразе са инфинитивом (*ir a, tener que, hay que, deber*)

Историјски презент (за описе у прошлости)

Безлични облик *hay*

Безлични глаголи и изрази за исказивање времена: *llover, nevar, hacer, hay...*

Инфинитив уз глаголе *prohibir, permitir*

Изрази уз глагол *tener* (*hambre, sed, calor, frío*)

Изражавање негације

Глаголи *gustar, encantar*

Употреба глагола и изрази у презенту *parecer, tener razón, (no) estar de acuerdo con*

Предлози:

Предлози *a, de, con, en*

Прилози:

Најфреквентнији прилози за време, начин и место

Прилошки изрази за слагање и неслагање *sí, no, también, tampoco*

Реченица:

Тотално и парцијално питање и интонација

Саставне реченице уз везнике *y/e, también, tampoco, ni*

Раставне реченице уз везник *o/u*

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења – Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за шести разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за шести разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава његове специфичности.

Ово дидактичко-методичко упутство односи се на све разреде другог циклуса основног образовања и васпитања. Садржај упутства јединствен је и уједначен за све четири године другог циклуса, а наставник, у складу са узрасним и језичким способностима ученика, самостално бира и примењује предложене методичке приступе, облике рада и активности који одговарају конкретном разреду. Оваква структура упутства омогућава флексибилност у планирању наставе, уз задржавање континуитета и систематичности у развоју језичких компетенција током читавог циклуса.

Савремена настава страних језика подразумева остваривање исхода уз појачану мисаону активност ученика, као и примену дидактичких принципа којима се развија комуникативна компетенција на страном језику. Полазећи од датих исхода, дефинисаних тако да остварују јасну везу са стандардима, општим и међупредметним компетенцијама, садржаја и језичких активности у комуникативним ситуацијама, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога касније развија и оперативне планове. У настави страних језика значај планирања условљен је и самом природом предмета: језик је целина састављена од великог броја разнородних, али тесно испреплетаних појава, у чијем је усвајању неопходно обезбедити најрационалније коришћење расположивог времена. Планирању се може приступити аналитички и синтетички. Аналитичка метода подразумева рашчлањавање програма до нивоа наставних јединица које се затим распоређују у плану за одређени временски период. Синтетичка метода препоручује обрађивање наставне грађе по ширим целинама. Уместо фокуса на мале и изоловане јединице, наставник интегрише различите аспекте језика у оквиру ширих контекста и тема, чиме се омогућава дубље повезивање знања и развој комуникативних компетенција на природан и спонтан начин. Да би планирање (глобално, оперативно) било функционално и квалитетно, треба водити рачуна о предвиђеном годишњем фонду часова, контексту у коме се реализује настава и образовним захтевима предмета.

ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ НАСТАВЕ

Савремена настава страног језика почива на два постулата: језик је средство комуникације, а језичка знања се развијају учешћем у језичким активностима (в. одељак Језичке активности). Самим тим, наставне активности морају бити осмишљене на начин који од ученика захтева употребу страног језика, у складу с њиховим степеном компетенције, когнитивним и афективним потребама. Језичка знања се развијају активним учешћем у комуникативном чину, због чега наставне активности увек полазе од специфичне комуникативне функције, односно теме (наведене у десној колони горње табеле – Тема и кључни појмови садржаја). Окосницу часа чини одабрана комуникативна функција која се обрађује и увежбава комбинацијом различитих наставних активности, а чија реализација води остваривању предвиђених исхода.

На принципима комуникативног приступа почива и „настава језика заснована на задацима” (енгл. *task-based language teaching*), дидактички модел према коме ученици решавају задатке чија успешна реализација захтева употребу страног језика. Циљеви задатака су увек јасно формулисани и с конкретним исходом који је

результат активног учешћа ученика у наставној активности; задаци симулирају реалне ситуације у којима ће ученици користити језик; примарни циљ је комуникација (а не усвајање граматичких садржаја). Препорука је да се у спровођењу задатака прати тројака структура:

1. уводни део часа током којег се спроводи краћа активност загревања, а чији је примарни циљ активација претходних знања и усмеравање пажње ученика на тему и циљ часа;
 2. централни део часа током којег ученици раде на задацима, индивидуално, у пару, групи или тиму (три до четири особе); у овој фази се дају смернице за израду задатка, потом се организује и модерира рад ученика на задатку, да би се на крају представили резултати рада;
 3. завршни део часа током којег се усмерава пажња ученика на кључне аспекте задатака; у овој фази је важно указати на језичке садржаје који су коришћени током часа, увести активност за њихово додатно утврђивање и, свеукупно, подстаћи промишљање о језику анализом његових карактеристика, истицањем сличности и разлика у језичким структурама и комуникативним праксима језика којима се ученици служе. Наставник проверава оствареност исхода помоћу планираних алата, а ученик вреднује сопствено напредовање.
- С обзиром на то да се страни језик најчешће усваја у учioniци, препоручује се осмишљавање активности које симулирају реалне ситуације и омогућавају ученицима практичну примену језика у контекстима блиским стварном животу. У наставку следе могуће наставне активности, тј. задаци.

Препоручене наставне активности

1. Попуњавање штампаних и дигиталних формулара, писање и слање имејлова и порука, размена информација путем различитих апликација за дописивање и друштвених мрежа под надзором наставника – администратора групе.
2. Креирање материјала различитог садржаја у складу с тематским областима, односно комуникативним ситуацијама (израда писаних или видео-упутстава за нпр. припремање хране, упутстава за употребу апарата итд.).
3. Осмишљавање и креирање позивница, честитки, порука захвалности и/или подршке, кратких објава итд.
4. Израда постера, плаката, промотивних видео-материјала (анимација, видео-записа) са обавештењима о предстојећим догађајима у школи или локалној заједници.
5. Истраживачке пројектне активности и представљање резултата у усменом или писаном облику, кроз различите медијске форме као што су презентације, аудио и видео-записи, папирни и дигитални постери, плакати, стрипови, кратки (документарни) филмови или анимације, уз повремену и сврсисходну примену вештачке интелигенције на креативан и критички промишљен начин.
6. Писање краћих текстова (слогани, краће песничке форме као што су акrostих и калиграм, графити, римоване поруке, једноставни огласи, плакати итд.).
7. Израда једноставних акционих планова за решавање проблема у школи и ван школе (нпр. загађеност ваздуха, воде и тла, рециклажа, очување културне баштине и историјских споменика, вршњачко насиље, безбедност на интернету).
8. Израда подсетника или недељних и месечних планова активности са циљевима и конкретним задацима.
9. Писање извештаја или креирање кратких филмова (видео-записа) о актуелним догађајима (нпр. ученици истражују актуелни догађај у школи/локалној заједници, пишу кратак, једноставан извештај или снимају видео-записе као новинари и репортери).
10. Писање „историјских“ извештаја (нпр. ученици пишу извештаје о прошлости из перспективе неке историјске личности).
11. Осмишљавање разговора у вези са свакодневним животом деце у прошлости и садашњости (нпр. ученици истражују свакодневни живот деце из неког периода у прошлости – начин забаве, свакодневне обавезе, породични односи и слично – затим симулирају разговор истичући сличности и разлике).
12. Замисљена путовања у прошлост (нпр. уз помоћ књига, слика, дигиталних мапа или виртуелних музеја и галерија, ученици „путују“ кроз време, истражују историјски значајна места, утицај стародревних култура и цивилизација на савремени живот у својој и култури циљног језика, затим израђују презентације, кратке документарне филмове).
13. Израда класичних квизова на различите теме или квизова помоћу веб-алата.
14. Израда мапа за оријентацију у простору (нпр. карта за оријентиринг) и употреба дигиталних мапа.
15. Израда путање кретања од тачке А до тачке Б (нпр. ученици на мапи града обележе путању кретања и у пару једни другима говоре куда да се крећу).
16. Драмске активности (играње улога, симулација, импровизација, пантомима, замрзнуте слике и сл.).
17. Кинестетичке активности различитог типа (превођење песме/текста у покрет, осмишљавање кореографије уз рецитовање, певање итд.).
18. Размена мишљења и дискусија о одређеној теми уживо или помоћу сарадничких веб-алата (нпр. наставник пита ученике како се осећају када они или неко у одељењу добије добру или лошу оцену, шта раде када су срећни или тужни, како реагују када је неко у невољи или се лоше осећа).
19. Креирање кратких видео-записа помоћу веб-алата, у којима ученици износе своја мишљења о одређеној теми, а затим их упоређују са туђим и анализирају сличности и разлике.
20. Писање дневника у којем ученици бележе своја свакодневна осећања, размишљања, догађаје, утиске и слично, користећи речи и изразе које су усвојили. Наставници препуштају ученицима одлуку да ли ће садржај дневника поделити само са наставником или са свима у одељењу.
21. Креирање постера на тему осећања и значаја саосећања, при чему ученици, на пример, у горњем делу постера напишу наслов попут „Моја осећања и саосећања“, у средишњем делу илуструју различита осећања уз кратке описе, а у доњем делу формулишу поруку која истиче важност разумевања и емпатије.
22. Тумачење временске прогнозе и анализирање климатских трендова уз помоћ различитих интернет извора, као и израда папирних или дигиталних постера о метеоролошким приликама одређеног подручја. Ученици могу усмено или писаним путем да представе извештаје о временским условима за различите дане или периоде, користећи визуелне приказе као што су табеле, симболи или графикони.
23. Креирање анкете о различитим темама, анализа и представљање резултата путем табела, графика и дијаграма.
24. Писање једноставних чланака, блогова, коментара на различите писане и дигиталне објаве; креирање влогова.
25. Симулиране ситуације из свакодневног живота у учioniци или виртуелном простору, као што су куповина (нпр. ученици претражују веб-сајтове, праве спискове куповине у оквиру ограниченог буџета, читају их и образлажу своје изборе), посета лекару или зубару (описују симптоме, траже савете, добијају упутства), или одлазак у ресторан (наручују храну, реагују на понуђене опције, плаћају рачун) и сл.

Препоручене технике

Слушање и реаговање на налоге наставника на страном језику или са аудио-записа (слушај, пиши, повежи, одреди, пронађи, али и активности у вези с радом у учioniци: нацртај, исечи, обож, отвори/затвори свеску итд.).

Разумевање говора: према упутствима наставника или са аудио-записа, повезивање појмова, повезивање делова слике, допуњавање информација недостајућим речима или изразима, селектовање тачних и нетачних тврдњи, утврђивање хронолошког редоследа догађаја, повезивање звучног записа са одговарајућим илустрацијама или текстовима, предлагање одговарајућег наслова за садржај који чују, као и препознавање и издвајање кључних идеја.

Усмено изражавање: размена информација, тражење појашњења и провера разумевања, парафразирање, комбиновање циљног и полазног језика у комуникацији (мешање кодова), као и коришћење невербалних средстава попут мимике и гестикулације; преношење и објашњавање садржаја између саговорника (медијација).

Разумевање прочитаног текста: уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, лице, глаголско време итд.); препознавање везе између група слова и гласова; проналажење кључних речи у реченици (реч–фраза–реченица); одговарање на једноставна питања у вези с текстом (тачно/нетачно, вишеструки избор, питања отвореног типа, сажимање помоћу и без кључних речи и сл.); уочавање обележја различитих писаних докумената (новински чланак, чланак са интернета, књижевни текст и сл.); проналажење једноставне информације у писаним документима различитог типа (сликовни речник, садржај књиге, брошура итд.); извршавање прочитаних упутстава и налога.

Писано изражавање: писање по моделу и са смерницама, замена речи цртежом или сликом; проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење „улеза“, осмосмерке, укрштене речи и слично); повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама; одговори на отворена питања.

Технике које подстичу критичко мишљење: „олуја идеја“ (brainstorming), мапа ума, „визуелно размишљање“, „скицирај да би разумео“; кооперативне технике рада (нпр. размисли–размени у пару–подели са осталима, експертске групе, ротационе станице).

Технике аналитичког размишљања: класификовање и упоређивање; попуњавање табела (по количини, облику, боји, годишњим добима, допадању/недопадању, умет/не умет да урадим итд.), израда графикана.

Кинестетичке и мануелне технике: транспоноване текста у други медиј, на пример, исказа у гест и геста у исказ, текста у песму, игру, драмски израз, ликовни израз; техника потпуног физичког одговора; игре примерене узрасту.

Различите форме рада: индивидуални рад, рад у паровима, рад у мањим групама и тимовима; подела улога у пројектним задацима итд.

Међупредметно повезивање: изучавање страног језика тесно је повезано са свим наставним областима; коришћење постојећих знања из различитих предмета у вези са одређеном темом подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад, пружа већу динамичност и подстиче интердисциплинарни приступ одређеној проблематици.

Технике исправљања језичког изражавања: у усменом изражавању ученика – отварање могућности за самокорекцију, постављање питања и потпитања, понављање реченог на исправан начин, похваљивање труда да се учествује у комуникацији итд; у писаном изражавању ученика – појашњење различитих врста грешака и усмеравање ученика на самокорекцију, израда истог текста у различитим верзијама, давање коментара са смерницама за унапређивање итд.

Препоручени извори:

Класични, штампани извори: узрасно примерене енциклопедије, књиге, часописи за децу и младе, приче, легенде; кувари с рецептима; формулари; упутства за употребу; фото-албуми; планери; буклети; географске карте, атласи и мапе итд.

Дигитални извори: аудио/видео-записи, трејлери, пригодне рекламе, кратки филмови, анимирани филмови; интернет странице; дигитални формулари; друштвене мреже; електронске поруке; дигиталне енциклопедије; видео-тutoriјали; блогови; виртуелни музеји и галерије; дигиталне мапе итд.

Улога уџбеника у реализацији програма наставе и учења

Основна полазишна тачка и примарна смерница у планирању и извођењу наставе јесте програм наставе и учења, а не садржај уџбеника. Уџбеник је у функцији реализације програма наставе и учења те наставници, пре свега, прате захтеве програма, а не садржај уџбеника, и наставу заснивају на програмом дефинисаним исходима учења. Садржајима у уџбенику се приступа селективно и у складу с предвиђеним исходима. Уџбеник служи као подршка у остваривању исхода, али се процес наставе темељи на ширем спектру наставних активности и ресурса. Наставни материјал је разноврстан и подразумева аутентичне и прилагођене материјале из различитих текстуалних, дигиталних, аудио и аудио-визуелних извора (компјутерске презентације, слике, графикони, музичка остварења, филмови, поезија, вести, рекламе, блогови, влогови итд.) у вези с различитим темама. Уџбеник је, стога, само једно наставно средство које се прилагођава процесу наставе и учења. У том контексту, разноврсни додатни материјали, аутентични текстови, дигитални ресурси и активности засноване на реалним комуникативним ситуацијама треба да имају равноправно место у наставном процесу. Овакво схватање улоге уџбеника подстиче наставнике на креативност, прилагођавање наставе конкретном контексту и ученицима, као и на активно учење у процесу осмишљавања и реализације наставе.

Садржаји који нису предвиђени програмом могу се такође обрађивати, али се они не оцењују, већ служе за проширивање и продубљивање знања у складу са мотивацијом, предзнањима, интересовањима и могућностима ученика.

РАЗВОЈ КОМУНИКАТИВНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

С обзиром на то да се исходи операционализују преко језичких активности, важно је да се оне перманентно и истовремено унапређују у настави страних језика. Усне и писане активности које могу бити рецептивне, продуктивне и интерактивне, комбинују се на истом часу у циљу развоја одговарајуће комуникативне функције.

Слушање

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно разумео говор, ученик треба да поседује и следеће компетенције: дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука), референцијалну (о темама о којима је реч) и социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Приликом припреме задатака за проверу разумевања говора, потребно је узети у обзир више чинилаца који утичу на њихову тежину:

- личне карактеристике онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде;
- мотивацију и циљ слушања усменог текста;
- карактеристике и намере говорника;
- контекст и околности – повољни и неповољни – у којима се остварују слушање и разумевање;
- карактеристике и врста текста који се слуша итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, усмени текстови који су праћени визуелним елементима сматрају се лакшим за разумевање, због обиља контекстуалних информација које се аутоматски процесуирају и остављају могућност да се пажња усредсреди на друге појединости);
- дужина усменог текста;
- брзина говора, број говорника и смена њихових секвенци;
- јасноћа изговора и евентуална одступања од стандардног говора;
- познавање теме;
- могућност/немогућност поновног слушања и друго.

Уопштено говорећи, без обзира на врсту текста који се слуша на страном језику, текст се лакше разуме ако поседује следеће карактеристике: ограничен број говорника и тема; једноставне просторне релације (нпр. једна улица, један град) уместо неодређених формулација („мало даље” и слично); хронолошки след; логичке везе између различитих исказа (нпр. узрок/последича); могућност да се нова информација лако повеже са претходно усвојеним знањима.

Читање

Током читања или разумевања писаног текста ученик прима и обрађује, тј. декодира писани текст и схвата његово значење. Приликом избора текстова за читање неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихова интересовања и мотивација и намере, карактеристике текста, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте читања:

- читање ради усмеравања;
- читање ради информисаности;
- читање ради праћења упутстава;
- читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и степен разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

- опште информације;
- посебне информације;
- потпуне информације;
- скривено значење одређене поруке.

Писање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, осећања и реакције, пренесе поруке и изрази ставове, као и да резимира садржај различитих порука (из медија, књижевних и уметничких текстова итд.), води белешке, сачини презентације и сл.

Приликом осмишљавања задатака у вези с писаном продукцијом, потребно је узети у обзир различите чиниоце који утичу на њихову тежину:

- познавање лексике и ниво комуникативне компетенције;
- капацитет когнитивне обраде;
- мотивацију;
- способност преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези с различитим наставним предметима);
- писање личних порука и одговори на поруке;
- текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, резимирање, личне белешке);

– лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази претпоставке, сумњу, захвалност и слично у приватном, јавном и образовном домену);

– степен самосталности ученика (од вођеног/усмераваног писања, у коме се ученицима олакшава писање конкретним задацима и упутствима, до самосталног писања).

Говор

Говор или усмено изражавање посматра се с два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији монолошког излагања, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији интеракције, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, уз поштовање принципа сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

- јавно обраћање (саопштења, давање упутстава и информација);
- излагање пред публиком (предавања, презентације, репортаже, извештавање и коментари о неким догађајима и сл.).

Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:

- читањем писаног текста пред публиком;
- спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.;
- реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање приликом неспоразума) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати низом активности, као што су:

- размена информација;
- спонтана конверзација;
- неформална или формална дискусија, дебата, полемика;
- интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадња.

Социокултурна компетенција представља скуп знања о свету уопште, као и о сличностима и разликама између културних и комуникативних модела сопствене говорне заједнице и заједнице/заједница циљног језика. Та знања се, у зависности од нивоа општих језичких компетенција, крећу од познавања основних комуникативних принципа у свакодневној комуникацији (основни функционални стилови и регистри), до познавања карактеристика различитих домена језичке употребе (приватни, јавни и образовни), степена формалности, паралингвистичких елемената и елемената културе/култура заједница чији језик учи. Наведена знања потребна су за успешну комуникацију у активностима на циљном језику.

Интеркултурна компетенција, која је у тесној вези са социокултурном компетенцијом, подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између култура, односно говорних заједница, у којима се ученик креће. Интеркултурна компетенција односи се и на развијање толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од његове сопствене, то јест, развој интеркултурне личности јачањем свести о вредности различитих култура и развијање способности за интегрисање интеркултурних искустава у сопствени културни модел понашања и веровања.

Медијација је активност у којој ученик не исказује сопствена мишљења или осећања, већ језички посредује између учесника у комуникацији који не могу непосредно да се споразумеју. Такође, медијацијом се садржај поруке преноси онима који немају приступ изворном тексту. Ова активност може бити усмена и писана, и укључује сажимање и преформулисање исказа и превођење. Што се тиче дословног превођења текстова, оно се не поставља ни као циљ ни као препоручена техника рада. Превођење подразумева развој знања и вештина коришћења помоћних средстава (речника, приручника, информационих технологија итд.) и способност изналажења структуралних и језичких еквивалената између језика с којег се преводи и језика на који се преводи. У овом програму с медијацијом су повезани поједини исходи који подразумевају језичку рецепцију, продукцију и интеракцију, а посебно примену социокултурне и интеркултурне компетенције.

Лингвистичка компетенција подразумева усвајање и учење граматике, лексике, фонетских и правописних карактеристика страног језика и представља један од предуслова овладавања страним језиком. Њихово усвајање подразумева формирање језичких навика, разумевање језичких појмова, анализу и развој метакогнитивне свести која води унапређењу комуникативне компетенције и опште писмености.

ОПШТЕ СМЕРНИЦЕ ЗА ОБРАДУ И УВЕЖБАВАЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције тако да граматичке појаве треба посматрати с функционалног аспекта (тј. Примењивати функционални приступ), што подразумева да у наставу страног језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и друге облике комуникације, и то путем разноврсних језичких модела, применом и комбиновањем одговарајућих правила.

Грамматичке категорије организоване су на начин који обезбеђује постепену прогресију језичких структура у складу с комуникативним циљевима: од једноставнијих са сложенијим и од рецептивних ка продуктивним (према Заједничком европском оквиру за живе језике, од почетног нивоа учења А1 до нивоа А2, који се очекује по завршетку основношколског образовања). Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената надграђују се сложеније граматичке структуре. Наставник има слободу да издвоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу с постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста. Треба, дакле, тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних и писаних активности, на свим нивоима учења страног језика, према јасно утврђеним циљевима и задацима, стандардима и исходама наставе страних језика. С тим у вези, уз одређене граматичке категорије стоји напомена да се усвајају рецептивно, док се друге усвајају продуктивно.

Подстицање ученика на континуирану међусобну комуникацију на циљном језику, ученици експериментирају с различитим језичким средствима и постепено развијају самопоуздање и аутоматизам који су неопходни за њихову правилну и природну употребу. Предложене наставне активности (које обилују елементима игре) ослобађају ученике притиска формалних оквира учионице и, ослањајући се на машту и креативност својствене деци, додатно доприносе спонтаности и разноврсности наставног процеса, што је предуслов за потпуну и трајне резултате.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ РАЗВОЈА ЈЕЗИЧКИХ КОМПЕТЕНЦИЈА

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика остварује се у складу с Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању.

Развој предметних и међупредметних компетенција прати се и вреднује континуирано од почетка до краја образовног циклуса. Сврха континуиране евалуације је да омогући ученицима да лакше уоче у којим областима успешно напредују, а где је пак потребно уложити више труда. Бројчана оцена је само квантитативно (и недовољно информативно) мерило ученикових компетенција, те је важно да буде праћена коментарима и смерницама који ће указати на даља места развоја. У том смислу, кључна је улога формативне евалуације која садржи корисне повратне информације, како за ученика тако и за наставника, и то: а) информативну (о јаче/слабије развијеним компетенцијама); б) евалуативну (према унапред утврђеном објективном критеријуму); в) инструктивну (предлози за даље унапређивање компетенција) и г) мотивациону (охрабривање и подстицање). Квалитетна формативна евалуација помаже ученицима да развију своје стратегије учења и подстиче их да самостално планирају, прате и процењују сопствени напредак.

Како би успешно усвајали језичка знања на циљном језику, потребно је ученике подржати да страни језик користе у свим наставним активностима, без бојазни да ће направити грешку. У процесу овладавања језичким знањима очекивано је да ученици праве грешке, јер њихов језички систем још није стабилизован. Управо те грешке често представљају показатељ нове развојне фазе у језичкој продукцији будући да ученици испробавају нове обрасце и структуре које су им до тада можда биле познате само на рецептивном нивоу. Њих треба прихватати као део развојног процеса и деликатно их кориговати, односно проценити у којим ситуацијама наставник може пажљиво да исправи ученика када погреши. С друге стране, треба избегавати свако исправљање грешака које може да утиче на прекид комуникацијског тока и опадање мотивације и самопоуздања; такве грешке је потребно прибележити како би се ученику пружила одговарајућа, позитивно интонирана и правремена повратна информација. Истовремено, ученицима треба пружити прилику за самокорекцију кроз пажљиво усмеравање или постављање питања која ће их подстаћи да самостално препознају и исправе грешку.

Развој компетенција наставници прате заједно са својим ученицима те је неопходно да ученици познају критеријум за процену квалитета комуникативног задатка којим се баве, како би на одговарајући начин могли да усмере своје активности. Неопходно је да ученици разумеју да различити задаци захтевају примену различитих критеријума. Тако на пример, уколико је сврха задатка развој креативности (на пример, у почетним фазама креативног писања), потребно је фокус ставити на разраду теме, квалитет идеја и њихову кохеренцију, док је језичка тачност у другом плану. У другачије постављеним задацима пак језичка тачност (лексичка и граматичка) имаће већи значај (на пример, у неформалној или формалној реплици, у вођеним саставима и сл.). Стога је потребно анализирати критеријуме за вредновање задатака – заједно са ученицима – и прилагођавати их непосредним образовним потребама и циљевима.

Приликом праћења и вредновања, узимају се у обзир разноврсне активности које одражавају степен развијености компетенције. Формативна евалуација обухвата континуирано праћење рада и ангажованости ученика у различитим облицима активности, од задатака и обавеза који се реализују на часу и код куће, до пројектних активности и других облика наставног рада, који сви заједно чине основу за праћење и вредновање развоја компетенција.

У оквиру сумативног оцењивања, типични тест за проверу знања требало би да укључи задатке за проверу разумевања усменог и писаног текста (вишеструки одговори, тачно/нетачно, повезивање и сл.), функционалне и контекстуализоване употребе лексичких и граматичких садржаја (задачи као што су текстови с празнинама, вишеструки одговори, допуњавање и сл.), као и задатак писане продукције. Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика у усменој продукцији врши се путем активности монолошког излагања, дијалога и разговора у групи са вршњацима.

Укључивање свих ученика у процес вредновања доприноси развоју предметних компетенција и вештина за целоживотно учење. Ученици се подстичу да износе своје мишљење у виду конструктивних коментара, што истовремено развија њихову општу комуникативну компетенцију. Посебно значајни облици вредновања у

настави страних језика су самооцењивање и вршњачка процена, који имају васпитно-образовну и мотивацијску улогу, јер омогућавају развој важних личних особина које су корисне не само у школском окружењу већ и у свакодневном животу. Ови облици процењивања подржавају развој ученика као целиovitих личности обухватајући когнитивне, емоционалне, психосоцијалне и моралне аспекте. Треба, међутим, имати у виду да се активности самооцењивања и вршњачке процене поступно и контролисано уводе у процес наставе и учења, чиме се ученицима омогућава да постепено развију навику континуираног промишљања о сопственом и туђем учењу и напредовању.

Током процеса **самооцењивања** ученик развија метакогнитивне вештине: самосталност, самоконтролу и самоиницијативу, тј. вештине самосталног планирања, праћења и управљања процесом учења. Ученици су активни и ангажовани критички процењивачи, свесни својих способности и изазова са којима се суочавају. Знају које методе учења им највише одговарају, као и у којим условима и контекстима остварују најбоље резултате.

У наставку, дато је неколико предлога организационих модела у настави и учењу страних језика, који могу побољшати процес самооцењивања, развијати свест о учењу и охрабрити ученике да преузму активнију улогу у свом напредовању:

1. **Коришћење скала за самооцењивање:** Наставници могу понудити скале на основу којих ученици процењују своја знања и вештине (на пример: нумеричке скале од 1 до 5 или нenumеричке скале, као што су: „у потпуности сам савладао/ла – већином сам савладао/ла – углавном сам савладао/ла – делимично сам савладао/ла – нисам уопште савладао/ла“) за одређене језичке компетенције. Ово може обухватити конкретне задатке, попут: „Колико добро разумем текст?“ или „Колико се самоуверено осећам када говорим о одређеним темама?“ и сл.

2. **Дневник учења:** Ученици могу да креирају свој дневник учења где ће чувати своје писане саставе и друге домаће задатке, као и водити евиденцију о процесу учења и напретку. Редовним прегледом овог материјала имаће прилику да прате свој развој, анализирају сопствене успехе и области које захтевају побољшање и/или већу пажњу. Дневник учења не само да пружа јасан увид у индивидуални напредак ученика већ их подстиче и на саморефлексију, постављање нових циљева и активно учеће у процесу учења.

3. **Самоанализа након активности:** Након завршених активности, као што су усмене или писане вежбе и задаци, ученици могу попуњавати кратке упитнике за самоевалуацију у којима ће промишљати о свом учењу. На пример, могу одговорити на питања попут: шта им је било најлакше, шта је најизазовније, шта би могли или су могли да ураде боље, шта захтева додатну пажњу и труд итд. Овај процес развија свест о сопственом напредовању и учењу, подстиче критичко мишљење, помаже ученицима да идентификују области које је потребно унапредити и омогућава им да развијају сопствене стратегије учења.

4. **Упитници о учењу:** Наставник може поделити упитнике који помажу ученицима да размисле о својим навикама и стратегијама учења. Ови упитници могу укључивати питања као што су: „Које поступке примењујем да бих запамтио нове речи? / Како учим нове речи?“ или „Како могу боље планирати своје време за учење?“ и сл.

5. **Видео или аудио-записи:** Ученици могу снимати себе док говоре на страном језику, а затим преслушавати те снимке како би оценили свој изговор, течност говора и поштовање граматичких правила током говора. Овај процес им омогућава да објективно сагледају свој напредак, уоче своје јаче стране и идентификују аспекте на којима треба додатно да раде. Самоанализа путем оваквих снимака подстиче ученика на усмерену вежбу и циљно побољшање специфичних језичких активности.

6. **Циљеви за сваку наставну тему:** На почетку сваке наставне теме ученици могу поставити личне циљеве, нпр. 3–Ж–Н табела (Знам–Желим да знам–Научио/ла сам): ученици у првој колони запишу шта већ знају о одређеној теми, у другој шта би желели да науче, а у трећој шта су заиста научили. Приликом анализе садржаја треће колоне, ученици разматрају да ли су и у којој мери успели да постигну своје циљеве учења. Ако нису успели да науче све што су планирали, наводе разлоге за то. Овим приступом подстиче се самосталност ученика и преузимање одговорности за сопствени процес учења, а наставнику омогућава боље планирање будућих наставних активности.

Још један од сегмената вредновања постигнућа и учења јесте **вршњачка процена**, тј. процењивање у оквиру групе, које не служи као основ за давање бројчане оцeне. Овај приступ подстиче критичко мишљење и развија осећај одговорности према објективној процени рада вршњака. Кроз процес вршњачке процене ученици се упознају с критеријумима процене, уче како да формулишу конструктивну повратну информацију, помажу вршњацима у саморегулацији процеса учења итд. Важно је да ученици од првог тренутка разумеју да сваки коментар мора бити образложен и аргументован, а не увредљив или усмерен на личност. Фокусирајући се на учинак, они уче како да подстакну вршњаке да побољшају своја знања и вештине.

Вршњачка процена најчешће се користи за вредновање пројектних задатака, а критеријуми за процену дефинишу се договором између наставника и ученика. У том процесу, наставник активно укључује ученике у одлучивање о томе који аспекти рада ће се процењивати (нпр. поштовање налога, релевантност информација, разумљивост изложених података, занимљивост презентације и сл.).

Следи неколико начина како се може применити вршњачка процена у настави страних језика.

1. **Процењивање писаних радова:** Ученици могу размењивати писане радове и давати једни другима повратне информације на основу унапред утврђених критеријума. Важно је да наставник обезбеди јасне смернице и примере како би повратне информације биле корисне, подржавајуће и усмерене ка унапређивању знања. На тај се начин подстиче сарадња и омогућава ученицима да уче једни од других. Посебно се препоручују у завршним разредима основне школе.

2. **Процењивање усмених вежби:** Након дијалога или говорних активности, ученици могу међусобно процењивати свој учинак, фокусирајући се на аспекте као што су јасноћа изговора, течност говора, употреба нових речи или граматичких структура. Вршњачка процена може бити конципирана као сугестија за побољшање, уз нагласак на похвале за успешно примењена језичка знања и конструктивне предлоге који ће помоћи у даљем развоју. Осим тога што подстиче ученике да усмере пажњу на језичке аспекте у продукцији других ученика, овај начин процењивања подстиче позитивну интеракцију и развија критичко мишљење код ученика.

3. **Групне дискусије и презентације:** Након групних активности, свака група може дати повратне информације другим групама. Ова пракса помаже ученицима да развију способност објективнијег сагледавања квалитета рада, подстиче их да посматрају рад из различитих углова и мотивише да примењују различите приступе у решавању задатака. Такође, дата активност побољшава вештине комуникације и вештине презентовања (јавни наступ), подстиче ученике да јасно и аргументовано изнесу своје примедбе, сугестије и похвале.

4. **Водич (упутство) за вршњачко процењивање:** Наставници, у договору са ученицима, могу креирати кратке водиче (или упутства) са питањима која ученици користе приликом вршњачког процењивања. Ови водичи треба да буду једноставни и јасни, а могу укључивати питања као што су: „Да ли је твој друг / твоја другарица јасно и разумљиво говорио/говорила?“; „Да ли је користио/користила нове речи које смо учили?“ или „Који део његовог/њеног излагања може бити побољшан? На који начин?“. Оваква питања могу помоћи ученицима да се фокусирају на конкретне аспекте учења и да дају конструктивне повратне информације.

5. **Игре и квизови:** Вршњачко процењивање може бити интегрисано у такмичарске активности, као што су квизови и друге лудичке активности. Овакво процењивање подстиче развој критичког размишљања, помаже ученицима да побољшају вештине комуникације на страном језику и способности анализе и аргументације.

6. **Ротација улога:** Наставник може организовати да ученици наизменично преузимају различите улоге у процесу процене. На пример, једном недељно један пар ученика може имати улогу „модератора“ вршњачког процењивања, што подразумева координирање дискусије, усмеравање пажње на важне аспекте и подстицање смислене и садржајне расправе која води ка оснаживању сарадње и активног учешћа свих ученика. Овај процес помаже ученицима да развију не само језичка знања већ и вештине као што су: преузимање одговорности за групу, комуникација, објективност.

7. **Међусобна подршка:** Вршњачко процењивање не мора се односити само на процењивање учинка већ може укључивати и међусобну подршку током процеса учења. На пример, ученици у паровима или у малим групама размењују савете и помажу једни другима у усвајању наставних садржаја. На тај се начин подстиче сарадња, јача поверење и развија солидарност и способност ученика да размењују информације на конструктиван начин.

Приликом оцењивања као процеса учења, одговорност за учење подељена је између наставника и ученика, али бројчану оцену изводи наставник на основу јасно утврђеног критеријума, у складу с карактеристикама задатка.

Типични тест за проверу знања требало би да укључи задатке за проверу разумевања усменог и писаног текста (вишеструки одговори, тачно/нетачно, повезивање и сл.), функционалне и контекстуализоване употребе лексичких и граматичких садржаја (задаци као што су текстови с празнинама, вишеструки одговори, допуњавање и сл.), као и задатак писане продукције. Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика у усменој продукцији врши се путем активности монолошког излагања, дијалога и разговора у групи са вршњацима.

У оквиру процене вредновања наставе и учења предвиђена је израда два писмена задатка у току школске године.

ЛИКОВНА КУЛТУРА

Циљ наставе и учења ликовне културе је да ученик кроз ликовни рад овлада основама ликовног језика и оспособи се за комуникацију визуелним средствима, да континуирано развија стваралачко мишљење, естетске критеријуме, афинитет и позитиван однос према култури и уметничком наслеђу свог и других народа, ради личног развоја и продуктивног учешћа у савременом свету.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК) Учењем ликовне културе ученици овладавају основама визуелне писмености, опажања и представљања појава из свакодневног живота користећи се следећим појмовима из ликовне културе: карактеристике техника ликовног изражавања, ликовни елементи и принципи, уметничко наслеђе и савремена визуелна култура. Кроз индивидуални и групни стваралачки рад, ученици изграђују моторичке, аналитичке и комуникацијске вештине неопходне за разумевање савременог света. Ликовна култура подстиче развој критичког мишљења, истраживање, конципирање и реализацију креативних идеја уз коришћење различитих медија и техника изражавања, традиционалних и дигиталних алата, као и њихову одговорну примену у комуникацији и у свакодневном животу. Повезивањем са знањима из различитих области подстиче се способност употребе научних принципа, као и изражавања и тумачења концепата на матерњем или страном језику. Познавање универзалног језика уметности као и одговоран однос према културно-уметничкој баштини сопственог и других народа омогућавају развој интеркултуралности. Подстицањем сарадње и активним учествовањем у културном животу заједнице развија се иницијатива и предузимљивост.
--

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1) Ученици повезују и користе у раду материјале и прибор са традиционалним техникама, бирају и описују медиј и одговарајућу технику/апликацију којом најефикасније могу да изразе своја запажања, идеје и имажинацију. Разматрају значај занимања у визуелним уметностима и утицај визуелне уметности на развој локалне и шире заједнице.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2) Ученици истражују и примењују у стваралачком раду изражајне могућности традиционалних материјала, алата, техника и савремених уређаја који се користе за обликовање визуелних садржаја. Обликују ликовне радове од рециклираних материјала, употребљених предмета и амбалаже. Повезују уметничка занимања са продуктом/делом визуелних уметности који уочавају у различитим ситуацијама.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3) Ученици изражавају своје идеје, доживљаје, осећања и машту, мотиве и поруке користећи различита средства и технике визуелних уметности. Указују на улогу визуелне уметности у очувању животне средине у различитим животним и радним ситуацијама. Идентификују избор средње школе и/или будућег занимања у односу на своја интересовања, могућности и способности изражавања техникама визуелних уметности.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
- ЛИК.ОО.О.1.1. Повезују материјале и прибор са традиционалним техникама визуелних уметности које користе у раду. - ЛИК.ОО.О.1.2. Описују функцију основних алатки у одабраним дигиталним уређајима и апликацијама за цртање, обраду фотографија и анимацију. - ЛИК.ОО.О.1.3. Објашњавају на који начин визуелна уметност доприноси очувању животне средине. - ЛИК.ОО.О.1.4. Описују основне карактеристике занимања у визуелним уметностима.	- ЛИК.ОО.О.2.1. Истражују, у стваралачком раду, изражајне могућности традиционалних материјала, алата, техника и савремених уређаја који се користе за обликовање визуелних садржаја. - ЛИК.ОО.О.2.2. Обликују ликовне радове и импровизовани прибор од материјала за рециклажу и употребљених предмета и амбалаже. - ЛИК.ОО.О.2.3. Идентификују уметничка занимања и продукте/дела визуелних уметности које уочавају у различитим ситуацијама.	- ЛИК.ОО.О.3.1. Изражавају своје идеје, осећања и машту користећи одабране традиционалне технике и савремене уређаје и алате за обликовање визуелних садржаја. - ЛИК.ОО.О.3.2. Указују на улогу визуелне уметности у очувању животне средине у различитим животним и радним ситуацијама. - ЛИК.ОО.О.3.3. Разматрају избор средње школе и/или будућег занимања у односу на своја интересовања и способности изражавања техникама визуелних уметности.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1) Ученици објашњавају примену елемената и принципа у компоновању визуелних уметности. Испољавају одговоран однос када објашњавају комуникативну функцију визуелних уметности и утицај на друштво и појединце. Објашњавају која искуства, садржаје и естетске доживљаје имају као подстицај за развијање креативних идеја. Објашњавају значај визуелних уметности, археолошког локалитета, музеја и експоната за културни идентитет, лични развој, као и развој локалне и шире заједнице.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2) Ученици плански примењују основна знања о материјалима, медијима, техникама, ликовним елементима, принципима, пропорцијама и плановима приликом обликовања ликовних радова. Препознају улогу и вредности визуелне уметности као саставни део свакодневног живота, нарочито као средство комуникације и као изражавање позитивне поруке која мотивише друге. Препознају и представљају појаве са којима се свакодневно срећу користећи начела компоновања док стварају ликовне радове. Самостално истражују различите изворе информација или наслеђе културе и користе одабрани појам, текст, визуелне, аудитивне и аудио-визуелне информације као подстицај за стварање оригиналног ликовног рада. Истражују самостално или у сарадњи са другима културне ресурсе у локалној и широкој заједници.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3) Ученици тумаче садржај ликовних дела, визуелних информација у свом раду и радовима других, уочавајући различита значења и идеје. Описују усмено свој рад, естетски доживљај уметничких дела, својства материјала, техника и принципа компоновања (дизајна), природу и урбану средину користећи јасне и примерене појмове и изразе. Уважавају различитост у естетским доживљајима и начинима визуелног изражавања испољавајући разумевање и емпатију. Активно и аргументовано, предлажу посете установама културе или уметничким манифестацијама, прате и посећују догађаје културе у заједници. Реализују, самостално или у сарадњи са другима, једноставне ликовне пројекте који промовишу културу и уметност локалне или шире заједнице.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
- ЛИК.ОО.С.1.1. Објашњавају примену принципа компоновања, пропорција, планова и перспективе у обликовању дела визуелних уметности. - ЛИК.ОО.С.1.2. Објашњавају комуникативну функцију визуелних уметности и њен потенцијал да утиче на друштво и појединце. - ЛИК.ОО.С.1.3. Објашњавају начин коришћења различитих садржаја као подстицај за развијање креативних идеја наводећи примере из сопственог искуства. - ЛИК.ОО.С.1.4. Објашњавају значај визуелних уметности за културни идентитет, лични развој и развој локалне и шире заједнице. - ЛИК.ОО.С.1.5. Повезују карактеристичан археолошки налаз са локалитетом и експонат са врстом музеја.	- ЛИК.ОО.С.2.1. Примењују плански основна знања о ликовним елементима, принципима компоновања, пропорцијама, плановима и перспективи приликом обликовања ликовних композиција. - ЛИК.ОО.С.2.2. Обликују визуелне садржаје који изражавају позитивне поруке и мотивишу друге. - ЛИК.ОО.С.2.3. Користе природу, уметничка дела и разноврсне текстуалне, аудио и аудио-визуелне садржаје као подстицај за стварање оригиналних ликовних радова. - ЛИК.ОО.С.2.4. Самостални или у сарадњу са другима истражују културне ресурсе у локалној и широкој заједници.	- ЛИК.ОО.С.3.1. Тумаче садржај ликовних дела и визуелних информација са којима се срећу у различитим ситуацијама. - ЛИК.ОО.С.3.2. Описују усмено свој рад и естетски доживљај уметничких дела, дизајна, природе и урбане средине користећи примерене и јасне реченице и изразе. - ЛИК.ОО.С.3.3. Уважавају различитост у естетским доживљајима и начинима визуелног изражавања испољавајући разумевање и емпатију. - ЛИК.ОО.С.3.4. Активно и аргументовано предлажу посете установама културе или уметничким манифестацијама. - ЛИК.ОО.С.3.5. Самостално или у сарадњи са другима реализују једноставне ликовне пројекте који промовишу културу и уметност локалне или шире заједнице.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1) Ученици тумаче значај кључних карактеристика епохе, стила, правца или покрета у визуелним уметностима. Повезују водеће уметнике и њихова најпознатија дела смештајући их у епоху или друштвени контекст. Процењују и наводе повезаност визуелне уметности, науке и других врста уметности.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2) Ученици анализирају форму и садржај уметничког дела према одабраним критеријумима, користе релевантне изворе за истраживање и селектовање података и информација на матерњем и страном језику. Смишљају једноставне интердисциплинаре пројекте који обједињују различите врсте уметности или уметност и науку.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3) Ученици разумеју специфичности као и сличности различитих уметничких дисциплина. Активно траже места и изворе где могу додатно проширити знања и интересовања и развијати своје вештине. Прате и посећују догађаје културе у заједници, подстичу друге да се укључе у културни и уметнички живот заједнице или као публика или као учесници. Обликују презентације водећи рачуна о изражавању и оригиналности, ауторским правима и безбедности током рада на интернету и приликом преузимања садржаја са интернета.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:

• ЛИК.ОО.Н.1.1. Објашњавају кључне карактеристике епохе, стила, правца или покрета у визуелним уметностима. • ЛИК.ОО.Н.1.2. Повезују водеће визуелне уметнике и њихова најпознатија дела смештајући их у одговарајућу епоху и друштвени контекст. • ЛИК.ОО.Н.1.3. Наводе примере повезаности визуелних уметности, других врста уметности и наука.	• ЛИК.ОО.Н.2.1. Анализирају форму и садржај уметничког дела према одабраним критеријумима. • ЛИК.ОО.Н.2.2. Користе релевантне изворе за истраживање и селектовање података и информација на матерњем и страном језику. • ЛИК.ОО.Н.2.3. Смишљају једноставне интердисциплинаре пројекте који обједињују различите врсте уметности или уметност и науку.	• ЛИК.ОО.Н.3.1. Активно траже места и изворе где могу додатно проширити знања и интересовања и развијати одабране вештине. • ЛИК.ОО.Н.3.2. Подстичу друге да се активно укључе у културни и уметнички живот заједнице. • ЛИК.ОО.Н.3.3. Обликују презентације водећи рачуна о ауторским правима и безбедности током рада на интернету и приликом преузимања садржаја са интернета.
Разред	пети	
Недељни фонд часова	2 часа	
Годишњи фонд часова	72 часа	
ИСХОДИ		ТЕМА
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:		и кључни појмови садржаја програма
– користи материјал и прибор за ликовно обликовање поштујући инструкције за њихову употребу и одржавање прибора и простора за рад; – повеже ликовне области сликарство и вајарство са формом дела и основним материјалима; – нацрта линије различитих вредности комбинујући материјал, угао и притисак прибора/материјала на подлоге различитих формата; – примени цртачке, сликарске и вајарске технике приказујући реалне, апстрактне и фантастичне облике на задату тему; – обликује ликовне радове импровизованим прибором; – користи одабране визуелне, аудитивне и аудиовизуелне садржаје као подстицај за стварање оригиналног садржаја ликовног рада; – обликује ликовну композицију према једноставној, унапред задатој композиционој схеми; – конструише орнамент за одређену намену; – гради разноврсне ритмове понављањем и варирањем облика; – повеже археолошки налаз на територији Србије, са музејом или археолошким парком и географским положајем; – тумачи једноставне визуелне информације из свакодневног живота; – опише свој доживљај ликовног дела на задатом, типском примеру; – изрази сликом своје утиске о опаженом, емоције, машту и позитивне поруке; – уважи разлике у опажању и доживљавању визуелних садржаја.		ЛИКОВНА КУЛТУРА Ликовна култура; Сликарство; Вајарство.
		МАТЕРИЈАЛИ Материјали за ликовно обликовање; Прибор.
		УМЕТНИЧКО ДЕЛО Форма и садржај уметничког дела; Теме и мотиви.
		ЛИКОВНА КОМПОЗИЦИЈА Ликовни елементи; Организација композиције; Планови.
		РИТАМ Ритам; Функција ритма.
		УМЕТНОСТ ПРАИСТОРИЈЕ Лепенски вир; Винча.
		ЛИНИЈА И ТЕКСТУРА Линија; Текстура.
		АНИМАЦИЈА Апликативни програм за анимацију; Традиционална анимација.
		КУЛТУРА И УМЕТНОСТ У СТАРОМ ВЕКУ Култура и уметност првих цивилизација; Уметност старе Грчке; Уметност старог Рима; Виминацијум; Феликс Ромулијана.
		ОБЛИК Трансформација; Стилизовање; Апстраховање.
		ОРНАМЕНТИКА Орнамент.
		СПОРАЗУМЕВАЊЕ СЛИКОМ Тумачење садржаја слике; Изражавање сликом.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења. Прво упутство је Опште упутство за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за пети разред основне школе. Друго је дидактичко-методичко упутство које изражава специфичности овог програма.

Развој ученика

Настава ликовне културе је индивидуализована и усмерена на целокупан развој ученика, пре свега на развијање визуелног опажања и памћења, стваралачког мишљења, еманципације, емпатије, свести о општем и личном добру, толеранције, способности сарадње, разумевања различитости (укључујући и разлике у визуелном опажању, разумевању и доживљавању уметничких дела), естетских доживљаја, моторике и индивидуалних способности.

Ликовно истраживање и стварање изрази су надахнућа, али и примене знања о ликовним елементима, њиховим односима и уметничком наслеђу, како би се могле задовољити одговарајуће потребе ученика и развијати ликовни језик. Нужно је развијати и побуде као што су: знатижеља; мотивисаност; отвореност за

стицање нових искустава; осетљивост за проблеме; преузимање ризика; толеранција према нејасноћама; самопоуздање; а од спознајних функција флексибилност, оригиналност и визуелно памћење.

Креативност и култура стваралаштва

Креативност се не везује само за уметност и урођену даровитост. Сваки ученик има потенцијал за креативност који може да развије уколико му се пружи прилика. У складу са тим, све се чешће истиче потреба за учењем креативности и у настави се већ примењују неке технике за развој креативности (на пример, олуја идеја). Настава предмета *ликовна култура* има велики потенцијал за развијање креативности сваког ученика (не само у ликовном раду). Зато је важно да ученици постепено стичу свест о томе на који начин су долазили до идеја за рад, шта их је мотивисало, како су повезали појмове, знања, машту, индивидуално искуство..., као и да тај процес могу применити и у другим ситуацијама.

Основни услов за развој креативности у настави *ликовне културе* су мотивациони садржаји који подстичу интересовање, одушевљење, имагинацију и позитивну емотивну реакцију, као и настава која ученику (али и наставнику) обезбеђује задовољство у раду.

Уобичајени поступак који се примењује у настави је мотивациони разговор који омогућава да сваки ученик осмисли своју идеју (тему) за рад. Наставник може да испроба у пракси и следеће технике и поступке: постављање ликовног проблема (на пример, кретање облика) и нуђење више тема за рад од којих ученик треба да одабере ону која по његовом мишљењу одговара постављеном проблему (неке од тема треба да буду везане за појмове који нису у вези са кретањем, а може се десити да ученик пронађе неочекивану везу, односно оригинално решење); извлачење цедуља (2–3) на којима су исписани наизглед неспојиви појмови које треба повезати у смислену ликовну целину/ликовну причу; симулација ситуације у којој су ученици „дизајнери“, а наставник је „купац“ који наручује продукт и поставља услове (на пример, тражи комбинацију три боје или једну боју која доминира...); асоцијације (од ученика се тражи оригиналан рад мотивисан једним појмом или сликом, звуком, појавом, поруком, текстом...).

Поред мотивационог разговора потребно је користити визуелне и аудиовизуелне мотивационе садржаје. Стандардни задатак који се деценијама примењује је обликовање ликовног рада на основу слушања и доживљаја музичке композиције. Иновативни и захтевнији задатак који се примењује у неким школама, односи се на сликање по узору на једноставно уметничко дело (нпр. Матисова мртва природа са акваријумом и рибицама). Захтев који наставник поставља је да се сваки ликовни рад разликује од предлошка, али и да се ликовни радови ученика међусобно разликују. Наставник може да понуди смернице, нпр. да се радови разликују по бојама или распореду мотива или по томе што ће ученик додати још неки мотив или трансформисати мотив из предлошка... Задатак захтева међусобну сарадњу свих ученика, поређење радова у току рада и настојање да се не „краду“ туђе идеје. Туђе идеје могу бити подстицај да се осмисли оригиналан рад.

У савременом свету све се више истиче захтев за развијањем културе стваралаштва, односно подстичу се и очекују иновације. Креативне и иновативне идеје се не рађају саме од себе. Култура стваралаштва се развија у настави, а пре свега је потребно постављати разноврсне налоге, питања и задатке који омогућавају формирање начина мишљења, односно позитивног става и потребе за стваралаштвом (не само ликовном).

Визуелно опажање

Визуелно опажање, код ученика који немају сметње са видом, темељи се на знању, специфичностима културе, индивидуалном искуству и осећајима, као и физичким условима под којим се опажа. Не развија се спонтано, већ се учи, а процес је објашњен у стручној литератури. Осим примене процеса, са ученицима је потребно разговарати и о томе да су разлике у опажању нпр. боје нормалне и укратко објаснити шта све утиче на опажање у реалном и дигиталном окружењу.

Ликовне технике, материјал и прибор

Ликовне технике и материјал обрађују се кроз кратко упутство и савете током рада у оној мери која је неопходна, јер се учење заснива на самосталном (и у сарадњи са другима) истраживању изражајних могућности техника, прибора и материјала. Наставник указује ученицима и на основне карактеристике неког материјала или прибора. На пример, уколико ученик црта и боји фломастерима, његов рад ће с временом бледети и нестати, а уколико користи перманентне маркере, треба да их користи према инструкцијама јер су поједини маркери токсични. Ученици могу да буду демотивисани уколико покушају да добују секундарне боје или жељени тон мешајући водене боје које садрже мању количину (неквалитетног) пигмента. Једно од решења је да заједно експериментирају позајмљујући једни другима материјал. Употребљена амбалажа, уколико није припремљена (опрана, термички обрађена и сл.) садржи штетне микроорганизме.

Истраживање могућности материјала подразумева прављење импровизованог прибора од материјала из природе (гранчица, перо птице, слама...) и домаћинства (згужвана пластична или папирна кеса, предмети са израженом текстуром, штапићи за роштиљ или сладолед...), затим, обликовање материјалима за рециклажу, непотребним предметима и амбалажом..., као и развијање свести о томе да уметничка рециклажа доприноси штедњи и очувању животне средине.

Теорија обликовања/форме

Договорена теорија не постоји, већ се у литератури срећу различите поделе и тумачења. Од наставника се очекује да буде упознат са различитим тумачењима и да их критички процени. Теорија обликовања се може посматрати као отворени дијалог када је реч о уметничкој школи или факултету. Имајући у виду да би овакав приступ збунио и оптеретио ученике основне школе неопходно је задржати се на једноставним, основним информацијама. Програмом су предвиђени ликовни елементи око којих не постоје значајна неслагања: линија, облик, боја, текстура, валер и принципи/начела компоновања: ритам, равнотежа, хармонија, јединство, доминанта, градијација и контраст.

Композиционе схеме које се примењују у основној школи су: компоновање према хоризонталној, вертикалној и дијагоналној замишљеној правој; слободан распоред елемената/мотива и једна одабрана схема (пирамидална или кружна организација композиције).

У ликовном раду се примењују 3 плана. У осмом разреду ученици могу да буду информисани и о осталим плановима који се примењују код планирања кадра у фотографији, филму и стрипу.

Пропорције се постепено уче од петог до осмог разреда.

Културна и уметничка баштина

У настави ликовне културе уче се одабрани садржаји више хуманистичких и интердисциплинарних наука које су међусобно повезане: археологија, етнологија, херитологија и музеологија, конзервација и рестаурација, културологија, историја уметности, архитектура..., као и одабрани садржаји из физике, психологије, биологије, екологије... Одабрани садржаји подразумевају минимум информација које су у вези са ликовним задатком и исходом који ученици треба да достигну, а које се не уче у настави других предмета или се не уче у датом разреду.

Уметничка баштина и споменци културе су визуелни примери који се користе као подстицај за стваралачки рад, за тумачење садржаја дела, за разумевање контекста у ком је дело настало и његов значај за савремени живот...

Посебну пажњу треба посветити националним уметницима (укључујући уметнике различитог етничког порекла који су живели и стварали у Србији или за Србију), као и уметности националних мањина.

Медијска писменост и визуелна комуникација

Садржаји који омогућавају стицање медијске писмености односе се на читање (разумевање) садржаја слике и мултимедијалних садржаја. Имајући у виду да су ученици све раније изложени различитим садржајима на интернету, као и штетним (негативним) порукама које се провлаче кроз рекламе, игрице, музичке спотове, мимове и др. потребно је успоставити корелацију са садржајима предмета који обезбеђују медијско описмењавање, а пожељно је планирати и интегративну наставу.

Медијска писменост подразумева и способност визуелног споразумевања. Осим тумачења визуелних садржаја, слободног и спонтаног изражавања, ученици се оспособљавају да изражавају своје идеје, замисли, поруке, ставове, емоције, сећања, доживљаје... различитим средствима и техникама ликовних уметности.

Занимања

О уметничким занимањима се учи већ од првог разреда основне школе, а у седмом разреду се процењује колико ученика намерава да упише уметничку школу и упућују се на припреме за полагање пријемног испита.

У осмом разреду ученици се информишу о занимањима, односно образовним профилима где се примењују знања и вештине ликовног обликовања (цртање, сликање, вајање...), без ширења информација о програму образовног профила или о дужностима и задацима у оквиру занимања које не припада сектору културе, односно уметности.

Распоред садржаја

Наставник има већу слободу у избору садржаја, али је неопходно да води рачуна о следећем. Програм ликовне културе је припремљен тако да се садржаји постепено уводе од првог до осмог разреда, прате развој ученика и омогућавају хоризонталну и вертикалну корелацију са садржајима других предмета. У том смислу, није било значајног померања садржаја из једног разреда у други и није предвиђено да се исти појмови и садржаји објашњавају изнова у сваком разреду или сваком другом. Примера ради, о боји се учи од првог разреда основне школе; основне и изведене боје се именују у трећем разреду (уместо у четвртм), али се тек у шестом разреду објашњава, укратко, како је настала подела боја на основне и изведене, почев од Њутновог експеримента са једном призмом. Из тог разлога се не препоручује да ученици користе температуре које садрже магенту и цијан до седмог разреда, када се може више говорити о томе како опажамо магенту, које боје су основне у СМЈК и RGB систему, како се мешају, где се примењују... и када се може успоставити хоризонтална корелација са садржајима програма *биологије* и *физике*. Укратко, о боји се учи у сваком разреду, али се садржаји о боји, задаци и активности ученика разликују, што важи и за све остале садржаје.

Планирање наставе и учења

Настава се планира у складу са Општим упутством за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за пети разред основне школе.

Остваривање наставе и учења

Настава и учење се реализују кроз кратак теоријски увод, уз одговарајуће визуелне и аудиовизуелне мотивационе садржаје који успостављају дијалошку методу рада, као и методу показивања и демонстрације, где се појашњава ликовни практичан рад. Не примењује се теоријско-практичан рад са строгим дефиницијом појмова, јер стриктне дефиниције појмова нису примерене за наставу ликовне културе. Објашњења треба да буду јасна и да одговарају предзнању и сазнајним

способностима ученика. Теоријски садржаји се остварују кроз активну наставу која подразумева разговор наставника и ученика, објашњења која прате адекватни визуелни или аудиовизуелни садржаји, као и примену теорије у ликовном раду.

Настава је индивидуализована. Током обликовања ликовног рада, наставник обилази ученике, посматра процес, даје савете, објашњава појмове или подсећа на претходна објашњења. Пре почетка сваке наставне јединице, ученицима се мора објаснити сврха и начин учења садржаја. Уколико не знају зашто нешто уче и чему то служи, неће моћи да постигну исходе за крај разреда и стандарде, што је одговорност наставника.

У оквиру сваке теме, наставник примењује поступке који развијају опажање, доживљавање и разумевање уметничких дела и споменика културе, и организује активности које подстичу креативност ученика. Избор наставних метода, техника и поступака је слобода наставника, али и његова одговорност.

ЛИКОВНА КУЛТУРА

Током прва два часа наставник посвећује пажњу представљању и упознавању са ученицима. Потребно је објаснити шта ће се учити, зашто и кроз које активности. Важно је јасно рећи шта се очекује од ученика, шта ће се оцењивати, каквим прибором и материјалом ће радити, шта треба да припреме за рад током школске године, на који начин се развија ликовна култура.

У наставку теме, пожељно је поставити питања и заједно са ученицима дати могуће одговоре који се односе на главне парадигме наставе ликовне културе: шта је уметност, ко ствара уметност и која је улога уметника у друштву? Пожељно је објаснити како се у данашње време постаје уметник. Ученицима треба предочити да они не стварају уметничка дела у традиционалном смислу, већ своје, оригиналне ликовне радове. У свакодневном говору, појам уметности често бива банализован, што није примерено за наставу ликовне културе, те је објашњење потребно разматрати онолико дуго колико је потребно да ученици разумеју овај појам.

За пети разред одабране су само 3 уже уметничке области, како се ученици не би оптеретили информацијама. Важно је да разумеју да уметничка слика није само штафелајна слика, да скулптура није само тродимензионални облик који се може посматрати са свих страна, већ обухвата и рељеф, да ликовна графика обухвата само отискивање (штампање) на папиру, не и на предметима.

У оквиру прве теме, ученици могу да ураде један цртеж, самостално одређујући садржај ликовног рада и компоњујући по осећају, без савета и инструкција наставника. Цртеж могу да доврше као домаћи рад. Овај рад може послужити наставнику да процени предзнања, вештине, способности и интересовања ученика.

Ликовни појмови: уметник, ликовна култура, штафелајна слика, фреска, мозаик, витраж, сликар, скулптура, рељеф, вајар, ликовна графика, графичар.

Препоручени визуелни садржаји:

– Фигуре, фигурине и рељефи Мира и Саве Сандић (видео или презентација);

– „Бели анђео“, детаљ фреске Мироносице на гробу Христовом;

– Витражи из Градске куће у Суботици;

– Мозаици из Градске управе Крушевац;

– „Девојка у плавом“, Ђура Јакшић;

– „Цар Урош“, Христовор Жефаровић; графика Лазара Вујаклије.

МАТЕРИЈАЛИ

Препоручени материјал и прибор:

Школски прибор и материјал за цртање, сликање и вајање: блок, графитне оловке за цртање, туш и перо, туш и четка, стандардне темпере (без магенте), уљани пастел, акварел, глина.

Важно је да ученици користе стандардне темпере, како би се теорија боја постепено објашњавала од шестог до осмог разреда. Такође, потребно је објаснити како се користи прибор, својства материјала за обликовање (визуелна и тактилна), како да ученици одаберу школски прибор и материјал, као и разлику између материјала и технике. На пример, термин темпера односи се на технику (начин употребе), док термин темпере означава боје за сликање. Темпере се разређују водом и када се превише разреде, могу да имитирају акварел (акварел боје и акварел технику).

Појам пигмента је потребно једноставно објаснити, на пример као прах од ког се праве боје за сликање. У наредним темама могу се додавати занимљивости о производњи пигмената.

Ученици треба да прикупљају амбалажу, материјал из природе, предмете за једнократну употребу и предмете које имају у кући, а намеравају да баце, како би могли да реализују активности планиране за наредне теме.

У оквиру теме, ученици треба да ураде један ликовни рад једним од материјала који су објашњени, док ће остале материјале користити у наредним темама.

Угљен и суви пастел се не препоручују за рад на часовима ликовне културе.

Ликовни појмови: прибор, материјал, техника, пигмент.

Корелација: биологија (екологија).

УМЕТНИЧКО ДЕЛО

Свако уметничко дело има форму и садржај. У оквиру ове теме треба објаснити само форму и садржај ликовних дела, али се може направити и поређење са, на пример, књижевним делом. У овом контексту, *форма* је карактеристичан изглед дела, по коме препознајемо да ли је дело, на пример, скулптура или слика. Ученицима је потребно прво показати очигледне примере урађене традиционалним материјалом и техником. У наредним разредима, биће могуће говорити о делима чија форма може изазвати конфузију.

Такође, важно је да ученици разумеју да термин акт у уметности не значи „голи људи“, већ представља неодевено људско тело. Ово је честа тема у ликовним уметностима јер је људско тело јединствено и уметницима је увек занимљиво. Оно што мотивише уметнике да одаберу ову тему је облик људског тела.

Потребно је јасно објаснити термин торзо како би ученици разумели да се не ради о оштећеној скулптури, већ о намери уметника да не прикаже цело тело, већ само његов део, обично од грудног коша до кукова.

У оквиру ове теме, ученици треба да ураде један ликовни рад, користећи неке од објашњених појмова и приступа.

Ликовни појмови: портрет, аутопортрет, пејзаж, мртва природа, акт, фигура, фигурина, биста, торзо.

Препоручени визуелни садржаји:

– Портрет – Урош Предић (Михајло Пупин, Вук Караџић, Стеван Мокрањац или друга личност која је позната ученицима), Новак Радонић, Јован Јовановић Змај (у млађим годинама), Ђорђе Ђока Јовановић, Милован Глишић;

– Аутопортрет – Надежда Петровић, Милена Павловић Барили, Стеван Тодоровић (1854), Ђура Јакшић, Катарина Ивановић, Александар Дероко;

– Пејзаж – Сава Шумановић (сва годишња доба), Коста Миличевић, Острвца крај Крфа, 1918, Богдан Шупут, Поглед са Банстола, Недељко Гвозденовић, Мали предео, Милош Тенковић, Пејзаж са кравама, Надежда Петровић, Ресник;

– Мртва природа – Катарина Ивановић, Корпа с грожђем, Милица Бешевић, Мртва природа (1939), Мило Милуновић, Рибе на граделама, Милица Стевановић, Сунцокрет;

– Акт – Симеон Роксантић, Роб, Драгомир Арамбашић, фонтана Буђење испред павиљона Цвијета Узорић у Београду, Паја Јовановић, Муни, Ксенија Дивјак, Полуакт.

Корелација: српски језик и књижевност, музичка култура.

ЛИКОВНА КОМПОЗИЦИЈА

Основни ликовни елементи који се уче у основној школи су: линија, боја, облик, текстура и валер. Важно је да ученици разумеју да су ликовни елементи делови ликовне композиције коју је уметник створио. На пример, физички простор није ликовни елемент јер га није осмислио и створио уметник.

Пожељно је напоменути да и сами уметници понекад тешко разликују шта су ликовни елементи, а шта нису. Често мешају ликовне елементе и принципе компоновања, ликовне елементе и мотиве, текстуру и структуру. Због сложене терминологије и теорије, неопходно је да наставник не збуњује ученике сложеним објашњењима или изразима који имају више значења, како у уметности, тако и у свакодневном животу.

У петом разреду, планови се објашњавају на очигледним примерима уметничких слика и рељефа (три плана), док се планови у фотографији и филму објашњавају тек у седмом и осмом разреду.

Композиционе схеме се објашњавају на очигледним примерима распореда мотива у односу на замишљену линију (хоризонтална, вертикална, дијагонална) или замишљени облик (пирамида, круг...). Такође, важно је објаснити и слободан распоред у композицији, где уметник сам осмишљава схему и не користи уобичајене композиционе схеме.

Појам формат се користи у контексту димензија подлоге за ликовни рад.

У оквиру ове теме, ученици треба да ураде један ликовни рад.

Ликовни појмови: ликовна композиција, ликовни елементи, планови, формат.

Корелација: географија (простор).

РИТАМ

У оквиру теме ученици треба да ураде више ликовних радова, разноврсним материјалима, техникама и поступцима, а обавезна активност је и цртање на основу посматрања структуре објекта из природе (нпр. пресечена главица купуса или црног лука) и обликовање ликовног рада на основу посматрања фотографије биљака, где је могуће видети структуру (грађу) биљке без пресецања.

Ликовни појмови: ритам у ликовним уметностима, ритам у природи и свакодневном животу, ритам у другим врстама уметности, ритам у архитектури.

Корелација: музичка култура, биологија (грађа биљака).

УМЕТНОСТ ПРАИСТОРИЈЕ

Препоручени садржаји:

Најпознатије монументалне скулптуре (прве у Европи) из Лепенског вира и фигурине из Винче. Тачно објашњење чиме се баве археолози: реконструкцијом живота људи у прошлости, на основу научног испитивања археолошких налаза – остатака предмета и грађевина из далеке и ближе прошлости. Значај очувања археолошких налаза. Потребно је објаснити зашто се израђују верне копије археолошког локалитета или налаза које могу да посећују или разгледају туристи, док су пећине у којима се налазе оригинали затворене за туристе.

У оквиру теме, ученици могу да обликују сувенире меком масом, школском глином, вајарском глином или керамичком глином, у зависности од могућности и опремљености школе. Могу да обликују цртеже материјалом из природе, импровизованим прибором, као и слике користећи искључиво тонове који су коришћени у праисторији. Једна од могућности је виртуелни обилазак археолошких паркова у Србији и виртуелни обилазак европских музеја који чувају археолошке налазе и излажу копије и реконструкције.

Ликовни појмови: Лепенски вир, Винча, културно наслеђе, археологија, оригинал, копија.

Препоручени визуелни садржаји:

– Монументалне скулптуре из Лепенског вира (прве у Европи);

– Фигурине из Винче;

– Цртежи и слике из пећина Шове, Ласко и Алтамира;

– Стоунхенџ;

– фигурине Венера.

Корелација: биологија (микроорганизми), историја (периодизација), географија (простор).

ЛИНИЈА И ТЕКСТУРА

Препоручени садржаји:

Објашњење разлике између ликовних појмова текстура и структура. Изрази: контурна линија, текстурна линија и структурна линија односе се на поступак цртања, не на врсте линија. Контурна линија или контура је затворена линија која описује облик. Израз текстурна линија односи се на различите врсте линија које се користе за цртање текстуре (стварне или замишљене). Израз структурна линија односи се на цртање облика без дефинисања контуре (нпр. цртање маслачка, жежа...).

У оквиру теме ученици треба да цртају стварне и замишљене текстуре.

Могућа корелација: биологија (грађа бића), географија (рељеф).

На крају полугодишта ученици могу да обликују честитке хоби техником коју бира и објашњава наставник (нпр. квилинг) и/или да конструишу тродимензионалне украсе за јелку или учионицу (нпр. да конструишу кућице од картона, које ће украсити лепљењем текстила, колаж папира, фолија...).

Могућа корелација: математика, техника и технологија.

АНИМАЦИЈА

Уколико школа не дозвољава употребу мобилних телефона или нема могућности да се тема реализује у кабинету за информатику или дигиталним таблама за цртање у кабинету за ликовну културу, ученици треба да осмисле и нацртају карактер (главног јунака) за цртани филм или игрицу. Главног јунака треба да прикажу у најмање 3 положаја (стоји, седи, лежи) и 3 емотивна стања (срећан, љут, изненађен).

Ликовни појмови: илузија кретања, анимација, дизајн карактера.

Могућа корелација: информатика и рачунарство (рачунарство – анимације и игрице).

КУЛТУРА И УМЕТНОСТ У СТАРОМ ВЕКУ

Пожељно је објаснити како су се уметници образовали у првим цивилизацијама, које уже области ликовних уметности су сматране обичним занатом, која знања и вештине је имао архитекта, нпр. у старом Египту и какав је био његов друштвени положај у односу на нпр. сликара, како је дошло до тога да се занимања у садашњим областима ликовних уметности цене, у истој мери као и знања и вештине архитекте, шта је првобитно означавао појам уметност. Затим, какав утицај је оставила култура и уметност старе Грчке и Рима на савремени живот.

Ученицима је неопходно указати на археолошки парк Виминацијум (који могу и да посете виртуелно) и археолошко налазиште, град Феликс Ромулијана.

Препоручене активности ученика:

Оригиналан ликовни рад на основу доживљаја споменика културе и уметничких дела.

Ликовни појмови: уметност, култура, споменици културе, светска баштина, архитектура, историја уметности.

Препоручени визуелни садржаји:

– мозаик из Феликс Ромулијане;

– грчка скулптура (Милоска Венера, Копљоноша);

– грчка керамика;

– биста римског цара;

– римски амфитеатар.

Корелација: историја (култура, друштво), географија (континенти).

ОБЛИК

Препоручене активности ученика: Оригинални ликовни радови, урађени према објашњењу (уз визуелне примере) поступака обликовања и преобликовања, стилизовања, апстраховања и трансформације једног облика у други. Начин посматрања облика из природе и свакодневног живота, уз вођени процес опажања.

Ликовни појмови: обликовање, преобликовање, апстракција, апстраховање, стилизовање, трансформација.

ОРНАМЕНТИКА

Орнаментуку треба објаснити као скуп орнамената карактеристичних за одређену заједницу, културу или цивилизацију. Орнамент треба објаснити као украсну шару, која је симетрична целина и која се може користити као једна шара или шара која се понавља у низу. Као пример треба показати по један орнамент карактеристичан за одређене народе, почев од једноставних до сложених. Затим, орнаменте фресака са територије Србије.

Ученици треба да конструишу орнамент који је симетричан по хоризонталној, вертикалној и дијагоналној правој. У раду користе лењире и шестар, а подлога је папир издџен на једнаке квадрате. Важно је да у првој вежби сваки ученик конструише орнамент према предлошку који задаје наставник, а наставник демонстрира начин конструисања (може да покаже видео снимак) и помаже сваком ученику током рада. Други рад није вежба, већ стваралачки рад, где се од ученика очекује да самостално осмисли орнамент за одређену намену (нпр. за штампу на мајици, накит, декорацију кутије за накит, за ћилим...).

Ликовни појмови: орнамент, декорација, симетрија.

Корелација: математика.

СПОРАЗУМЕВАЊЕ СЛИКОМ

Препоручени садржаји:

Начин споразумевања сликом од праисторије до данас, појава писма, покретне и непокретне слике са којима се ученик свакодневно среће, универзални знаци споразумевања (нпр. саобраћајни знаци). Намера уметника, јасне и прикривене поруке у уметничким делима. Манипулација сликом у медијима. Различити доживљаји и тумачења садржаја уметничког дела.

У оквиру теме ученици треба да изразе поруку, емоције и/или утиске о догађајима из свакодневног живота или о књижевним делима, сликом (у контексту видног поља).

Корелација: српски језик и књижевност.

Праћење и вредновање наставе и учења

Праћење и вредновање наставе и учења планира се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању и Општим упутством за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе.

У настави ликовне културе препоручени елементи за формативно и сумативно оцењивање у петом разреду обухватају следеће аспекте:

- **Однос према раду:** ученик је припремљен за час, одговорно користи материјал, прибор и алатке, одржава радни простор, не омета наставу и учење.
- **Однос према себи:** поставља питања, труди се, учи на грешкама, самосталан је у индивидуалном раду и истрајан у извршавању задатака.
- **Однос према другима:** поштује договорена правила понашања, сарађује са другима, спреман је да помогне, уважава туђе ликовне радове и разлике у опажању, размишљању и доживљавању.
- **Разумевање:** разуме задатак, појмове, процесе и визуелне информације.
- **Повезивање:** успешно повезује и пореди познате и нове информације, људе, места, догађаје, идеје и дела.
- **Оригиналност:** показује оригиналност у односу на туђе радове, као и у односу на сопствене претходне радове.
- **Вербално изражавање:** учтиво комуницира, јасно и кратко образлаже свој рад, идеје, утиске, опажања и емоције.
- **Употреба техника:** успешно примењује одговарајуће процесе, контролише однос воде и боје, и правилно бира подлогу у складу са техником.

МУЗИЧКА КУЛТУРА

Циљ наставе и учења музичке културе је да код ученика развијајући интересовања за музичку уметност, стваралачко и критичко мишљење, формира естетску перцепцију и музички укус, као и одговоран однос према очувању музичког наслеђа, култури свога и других народа.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК) Ученик развија интересовања за музичку уметност кроз непосредно учешће у музичком догађају певањем, свирањем, активним слушањем и стварањем, као и стицањем основних знања из основа музичке писмености и развоја и улоге музике у човековом животу од праисторије до 20. века. Испољава одговоран однос према очувању музичког наслеђа и културе свога и других народа. Развијањем осетљивости за перцепцију музичког доживљаја негује потребу за истраживањем у оквиру стечених музичких знања кроз оригинално музичко изражавање у свакодневном животу кроз песму, игру, покрет и вршњачку комуникацију. Ученик ужива у музици, формира музички укус и њиме утиче на околину. Разуме како музика позитивно утиче на човеково здравље. Користи текст композиције на матерњем језику и језицима других народа, и кроз извођење музичког дела изражава емоције, имајући у виду одговоран однос према здрављу, природи и социјалном окружењу, негујући дух толеранције. Ученик у свакодневном животу примењује стечена музичка искуства и знања, прати и учествује у музичком животу заједнице у улози публике или извођача, истражује могућности ИКТ-а за слушање, стварање и извођење музике. Учешћем у припреми и реализацији музичких догађаја на матерњем и језицима других народа, индивидуално или у ансамблу, ученик развија индивидуалност, одговорност, показује самопоуздање и изражава критичко мишљење о себи и другима. Повезује основне елементе музичке писмености (нотне вредности, метрику, ритам) са математичким операцијама. Учешћем у музичким активностима ученик поштује одређена правила понашања, развија осећање припадности колективу, самопоуздање, одговорност за своје поступке, суочава се са несигурношћу и сложеношћу стицања музичких вештина (певање, свирање, компоновање) и учења како учити.												
Основни ниво												
Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1) Ученик повезује основна знања из музичке писмености интегришући је са математиком (пропорција, размер, разломак) кроз певање, свирање, слушање музике и музичко стваралаштво. Изучава појаву и развој музичких инструмената (ударачке, жичане, дувачке и инструменте са диркама) кроз кључне карактеристике музичких стилова, као и њихове изражајне могућности.												
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2) Ученик партиципира у музичком догађају у улози публике, уме да опише и објасни сопствени доживљај уважавајући другачије мишљење. Слушајући традиционалну музику, разуме значај очувања културне баштине. У улози извођача изражава се једноставним, кратким музичким нумерама и покретом, те примењује изражајна музичка средства која су детерминисана карактером музичког дела и тиме развија сопствене стваралачке способности и креативност. Вокално се правилно изражава контролишући ниво буке и поштујући културу певања. Разуме текст песме и обогаћује речник матерњег и језика других народа препознајући ритмичку и метричку везу између музике и речи.												
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3) У свакодневном животу ученик примењује стечена музичка искуства и знања. Прати и учествује у музичком животу заједнице у улози публике. Учешћем у припреми музичког живота заједнице превенира вршњачко насиље и насилничко понашање, социјализује се, развија критичко мишљење и оспособљава се за повезивање наученог. Кроз песму, игру, покрет, развија сопствену координацију и моторику и остварује вршњачку комуникацију; схвата важност очувања културног наслеђа свога и других народа, развија осећање за тимски рад, индивидуалност, одговорност, показује самопоуздање.												
Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:												
<table><tr><td> Основни ниво </td><td></td><td></td></tr><tr><td> СПК 1 </td><td> СПК 2 </td><td> СПК 3 </td></tr><tr><td> <i>Ученици:</i> </td><td> <i>Ученици:</i> </td><td> <i>Ученици:</i> </td></tr><tr><td> – МУЗ.00.0.1.1. Примењују ноте, нотне вредности, ознаке за метар, динамику, темпо и остала изражајна средства музичке уметности. – МУЗ.00.0.1.2. Наводе кључне карактеристике одређеног музичког стила/правца (музичке форме, представнике и репрезентативна дела). – МУЗ.00.0.1.3. Дефинишу поделу инструмената према начину добијања звука и идентификују врсту инструмента према изгледу. </td><td> – МУЗ.00.0.2.1. Певају по слуху на матерњем и језику других народа са или без пратње ритмичких инструмената. – МУЗ.00.0.2.2. Изводе једноставну ритмичку пратњу коју су осмислили на ритмичким инструментима. – МУЗ.00.0.2.3. Реагују покретима и изражавају се ликовним илустрацијама за време слушања музике. – МУЗ.00.0.2.4. Препознају контрасте и поновљени музички материјал у примерима за слушање музике. </td><td> – МУЗ.00.0.3.1. Понашају се у складу са правилима музичког бонтона у различитим музичким приликама. – МУЗ.00.0.3.2. Контролишу координацију и моторику кроз свирање и покрет. – МУЗ.00.0.3.3. Усмено или писмено описују осећања и утисак о музичком делу. – МУЗ.00.0.3.4. Учествују у припремању културних манифестација, испољавајући способност комуникације и сарадње са члановима тима. – МУЗ.00.0.3.5. Објашњавају важност очувања музичког наслеђа. </td></tr></table>	Основни ниво			СПК 1	СПК 2	СПК 3	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	– МУЗ.00.0.1.1. Примењују ноте, нотне вредности, ознаке за метар, динамику, темпо и остала изражајна средства музичке уметности. – МУЗ.00.0.1.2. Наводе кључне карактеристике одређеног музичког стила/правца (музичке форме, представнике и репрезентативна дела). – МУЗ.00.0.1.3. Дефинишу поделу инструмената према начину добијања звука и идентификују врсту инструмента према изгледу.	– МУЗ.00.0.2.1. Певају по слуху на матерњем и језику других народа са или без пратње ритмичких инструмената. – МУЗ.00.0.2.2. Изводе једноставну ритмичку пратњу коју су осмислили на ритмичким инструментима. – МУЗ.00.0.2.3. Реагују покретима и изражавају се ликовним илустрацијама за време слушања музике. – МУЗ.00.0.2.4. Препознају контрасте и поновљени музички материјал у примерима за слушање музике.	– МУЗ.00.0.3.1. Понашају се у складу са правилима музичког бонтона у различитим музичким приликама. – МУЗ.00.0.3.2. Контролишу координацију и моторику кроз свирање и покрет. – МУЗ.00.0.3.3. Усмено или писмено описују осећања и утисак о музичком делу. – МУЗ.00.0.3.4. Учествују у припремању културних манифестација, испољавајући способност комуникације и сарадње са члановима тима. – МУЗ.00.0.3.5. Објашњавају важност очувања музичког наслеђа.
Основни ниво												
СПК 1	СПК 2	СПК 3										
<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>										
– МУЗ.00.0.1.1. Примењују ноте, нотне вредности, ознаке за метар, динамику, темпо и остала изражајна средства музичке уметности. – МУЗ.00.0.1.2. Наводе кључне карактеристике одређеног музичког стила/правца (музичке форме, представнике и репрезентативна дела). – МУЗ.00.0.1.3. Дефинишу поделу инструмената према начину добијања звука и идентификују врсту инструмента према изгледу.	– МУЗ.00.0.2.1. Певају по слуху на матерњем и језику других народа са или без пратње ритмичких инструмената. – МУЗ.00.0.2.2. Изводе једноставну ритмичку пратњу коју су осмислили на ритмичким инструментима. – МУЗ.00.0.2.3. Реагују покретима и изражавају се ликовним илустрацијама за време слушања музике. – МУЗ.00.0.2.4. Препознају контрасте и поновљени музички материјал у примерима за слушање музике.	– МУЗ.00.0.3.1. Понашају се у складу са правилима музичког бонтона у различитим музичким приликама. – МУЗ.00.0.3.2. Контролишу координацију и моторику кроз свирање и покрет. – МУЗ.00.0.3.3. Усмено или писмено описују осећања и утисак о музичком делу. – МУЗ.00.0.3.4. Учествују у припремању културних манифестација, испољавајући способност комуникације и сарадње са члановима тима. – МУЗ.00.0.3.5. Објашњавају важност очувања музичког наслеђа.										
Средњи ниво												
Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1) Користи музичку терминологију приликом праћења историјског развоја музике у оквиру одређених друштвено-историјских прилика, изучавајући стилске карактеристике музичких праваца у традиционалном, духовном и световном стваралаштву, током извођења, слушања музике и стваралаштва. Повезује присуство, улогу и значај музике са догађајима, како из свакодневног живота појединца, тако и друштва од праисторије, преко старих цивилизација до 21. века. Разматра феномен звука као акустичне појаве и у том контексту повезује знања из физике са акустиком простора, инструмената и фреквенцијом. Разуме утицај музике на осећања и с тим у вези уочава њен утицај и на ментално здравље.												

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

Активно партиципира у музичком догађају извођењем, слушањем музике и музичким стваралаштвом. Повезује феномен културне баштине са местом традиционалне музике у прошлости и садашњости, изучавајући обреде, народне обичаје, ношње, традиционалне певачке групе и инструменте, народне игре свога и других народа. Осмишљава једноставне ритмичке и мелодијске аранжмане користећи народне музичке инструменте. Идентификује различиту естетику у делима за слушање музике у односу на одређени стил, жанр и музичке облике повезујући их са друштвено-историјским контекстом, природном и културном баштином. Препознаје и повезује естетске елементе у различитим уметностима (плес, глума, ликовна уметност) и у неуметничком домену као што су комуникација, медији, дизајн.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Користи стечена музичка искуства и знања приликом одабира музике за одређене животне догађаје. Бавећи се активно музицирањем, здравствено профитира кроз развој говорног апарата, органа за дисање, централног нервног система, као и мишићног система. Развија естетску перцепцију, ствара критеријуме за вредновање музике и способност изражавања сопствених погледа на музику, формира музички укус и тиме утиче на себе и околину.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– МУЗ.ОО.С.1.1. Користе музичку терминологију у тумачењу музичких појмова. – МУЗ.ОО.С.1.2. Представљају кључне карактеристике одређеног музичког стила/ праваца у контексту друштвено- историјских прилика. – МУЗ.ОО.С.1.3. Повезују средства изражајног извођења са врстом, наменом и карактером композиције. – МУЗ.ОО.С.1.4. Тумаче коришћење инструмената, инструменталних група у музичком делу у односу на звучне специфичности и техничке могућности. – МУЗ.ОО.С.1.5. Идентификују међусобни утицај, сличности и разлике у начину изражавања између књижевности (опера, соло песма), сценског покрета (покрет и ритам...), ликовне уметности (боја, ритам, контраст, динамика, колористика, потез и изражајност) и музичке уметности.	– МУЗ.ОО.С.2.1. Разумеју улогу и место музике у народним обредима и обичајима свог и других народа. – МУЗ.ОО.С.2.2. Певају на матерњем и језику других народа са или без пратње ритмичких инструмената са нотног текста. – МУЗ.ОО.С.2.3. Препознају инструмент или групу у музичкој композицији. – МУЗ.ОО.С.2.4. Именују композиције различитих стилова и жанрова. – МУЗ.ОО.С.2.5. Изражавају доживљај музике језиком других уметности (плес, глума, писана или говорна реч, ликовна уметност). – МУЗ.ОО.С.2.6. Импровизују једноставну мелодију и ритмичку пратњу користећи тело као инструмент. – МУЗ.ОО.С.2.7. Користе музичке обрасце у осмишљавању музичких целина кроз певање, свирање и покрет.	– МУЗ.ОО.С.3.1. Примењују и контролишу технику певања (држање тела, дисање, говорни апарат, дикција, артикулација). – МУЗ.ОО.С.3.2. Учешћем у групном музицирању испољавају и развијају толеранцију, самопоуздање, мултикултуралност, осећај припадности, поштовање различитости. – МУЗ.ОО.С.3.3. Критички просуђују о утицају музике и звукова из окружења на здравље. – МУЗ.ОО.С.3.4. Образлажу мишљење о музичком делу, усмено или писано.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)

Анализом и синтезом музичке терминологије, кроз певање, свирање, слушање музике и музичко стваралаштво уочава међусобни утицај других уметности (књижевност, балет, ликовна и сценска уметност) и музике кроз различите стилове и њихову повезаност. Комбинујући звучне елементе музичких инструмената, реконструисхе изражајна средства музике, музичке форме и жанрове и смешта их у одговарајући стилски (историјски) контекст. Упознаје се са музичким школама и студијима, установама културе, као и са значајем учествовања у културном животу локалне заједнице. Користи ИКТ за самостално истраживање у области музике.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)

У области стваралаштва, као активан учесник креира нове музичке аранжмане (на већ познате мелодије, песме из различитих музичких епоха) примењујући принцип импровизације у домену мелодије и ритма, користећи понуђени музички материјал или осмишљавајући сопствени у задатим оквирима.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)

Партиципира у припреми и реализацији музичких догађаја на матерњем и језицима других народа индивидуално или у ансамблу. Испољава одговоран однос према очувању музичког наслеђа и културе свога и других народа. Вршњачком едукацијом, кроз моторичку и естетску перцепцију музичког догађаја, осмишљава и организује различите обуке, негујући правила тимског рада. Примењује ИКТ у певању, слушању музике и музичком стваралаштву. Прави избор ИКТ-а и користи их на одговоран и креативан начин у стварању музике.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– МУЗ.ОО.Н.1.1. Анализирају нотни текст (музички метар, тоналитет, темпо, динамику, ритмичке фигуре, ознаке за изражајно извођење) у циљу тумачења музичког дела. – МУЗ.ОО.Н.1.2. Анализирају извођачке и техничке могућности инструмената у музичком делу, колористику и боју тона, висину и покретљивост/ виртуозност. – МУЗ.ОО.Н.1.3. Представљају начин повезаности музике (тематски, стилски, жанровски и сл.) са другим уметностима и областима ван уметности (књижевност, сценски покрет, ликовна уметност, религија, историја, медицина, спорт...). – МУЗ.ОО.Н.1.4. Користе могућности ИКТ-а за самостално истраживање аудио и видео записа музичких емисија из живота композитора и израду презентација.	– МУЗ.ОО.Н.2.1. Идентификују утицај музике других епоха у делима савремене музике. – МУЗ.ОО.Н.2.2. Класификују избор музичких дела према тематском, литерарном или ликовном садржају. – МУЗ.ОО.Н.2.3. Комуницирају у групи импровизујући мање музичке целине гласом, мелодијским инструментом или покретом.	– МУЗ.ОО.Н.3.1. Учествују у креирању и реализацији културних манифестација, негујући тимску сарадњу и дајући критички осврт на изабране и/или изведене композиције. – МУЗ.ОО.Н.3.2. Користе могућности ИКТ-а за записивање нотног текста, уметање ритмичког модела као пратње, за коришћење предложене хармонизације и одабир инструмената према усклађености звука.
Разред	пети	
Недељни фонд часова	2 часа	
Годишњи фонд часова	72 часа	
ИСХОДИ	ТЕМА	
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	и кључни појмови садржаја програма	
– класификује инструменте по начину настанка звука; – наведе начине и средства музичког изражавања у праисторији и античком добу; – исказе своје мишљење о значају и улози музике у животу човека;	ЧОВЕК И МУЗИКА Музика праисторије: улога музике, музички инструменти, ритуал, магијска моћ музике, покрет, ритам, обреди и обичаји у Србији. Музика старог века: музика у друштву, музика у храму, музика у ратовима, музика на двору, музички инструменти, нотација, прве лествице, химна, дитирамб, грчка трагедија.	

– објасни како друштвени развој утиче на начине и облике музичког изражавања; – реконструише у сарадњи са другима начин комуникације кроз музику у смислу ритуалног понашања и пантеизма; – опише обредне и обичајне ритуале у Србији; – идентификује утицај ритуалног понашања у музици савременог доба (музички елементи, наступ и сл.); – идентификује и разликује визуелно и по звуку ритмичке и мелодијске удараљке; – објасни везу између избора врсте инструмента и догађаја, односно прилике када се музика изводи; – вербализује свој доживљај музике; – именује слушне примере, називе дела и ауторе; – идентификује ефекте којима различити елементи музичке изражајности (мелодија, ритам, темпо, динамика) утичу на тело и осећања; – анализира слушано дело у односу на гласове, музичке инструменте и извођачки састав; – упоређује различите слушне примере на основу елемената музичког дела; – анализира нотни текст обрађених песама; – примени правилну технику певања (правилно дисање, држање тела, артикулација); – унапреди сопствену координацију и моторику кроз самостално или групно извођење музике; – изводи различите ритмове користећи тело у комбинацији са покретом; – користи различита средства изражајног певања и свирања у зависности од врсте, намене и карактера композиције; – примени принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању; – илуструје на тему музичких примера пратећи ток музичког дела; – користи музичке обрасце у осмишљавању музичких целина кроз певање, свирање и покрет; – изрази своје емоције осмишљавањем мањих музичких целина; – комуницира у групи импровизујући мање музичке целине гласом, инструментом или покретом; – критички просуђује лош утицај прегласне музике на здравље; – користи могућности ИКТ-а за слушање и извођење музике; – учествује у школским приредбама, манифестацијама и пројектима – понаша се у складу са правилима музичког бонтона.	
	МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ Тело као инструмент. Удараљке – ритмичке и мелодијске.
	СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ Опажање и анализа гласова и инструмената; вокалне и инструменталне музике; музичких састава, музичке литературе и критичко промишљање о музичком делу.
	ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ И ОСНОВЕ МУЗИЧКЕ ПИСМЕНОСТИ Певање: певање по слуху, певање из нотног текста, певање уз покрет, ритам, мелодија, динамика, темпо, интонација, акценат, агогика, лествица, повисилица и разрешилица, шеснаестина ноте у групи, предтакт. Свирање: Орфов инструментариј, тело као инструмент, свирање из нотног текста, моторика, ритам.
	МУЗИЧКО СТВАРЛАШТВО Ритмичке и мелодијске допуњалке, вокална импровизација, ритмичке и мелодијске игре, кореографија, израда музичких инструмената, илустрација музике.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења – Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за пети разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава његове специфичности.

Природа саме музике, па и предмета музичка култура указује на стално прожимање и садејство свих области и тема које су предвиђене програмом. Све области се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

Искусствено учење у оквиру овог предмета подразумева активно слушање музике, лично музичко изражавање ученика и музичко стваралаштво у оквиру којих ученик користи теоријска знања као средства за партиципацију у музици. У том смислу, основни методски приступ је од звука ка теорији.

Исходи по холистичком принципу обухватају различите сфере феномена музике и заједно рефлектују музичко биће у нама, те као такви јесу остварљиви за сваког ученика. Најважнији покретач наставе треба да буде принцип мотивације и инклузивности у подстицању максималног учешћа у музичком доживљају, као и развијању потенцијала за музичко изражавање.

Да би постигао očekиване исходе васпитно-образовног процеса, наставник остварује наставу и учење користећи глас и покрет, музичке инструменте, елементе информационог технологија, као и развијених модела мултимедијалне наставе.

Настава музичке културе остварује се кроз следеће области:

- Човек и музика;
- Музички инструменти;
- Слушање музике;
- Извођење музике и основе музичке писмености;
- Музичко стваралаштво.

ЧОВЕК И МУЗИКА

Музика праисторије

Подтема се реализује кроз следеће садржаје:

- улога музике у првобитном друштву;
- човек и ритуал: улога музике у ритуалу (музичко-антрополошка истраживања);
- магијска моћ музике;
- елементи музичког тока: покрет, ритам (ритам као основа ритуала), коло/групни плес;
- покрет: порекло плеса;
- слушање/доживљај ритма телом;
- најстарија фолклорна музичка традиција у Србији и светске баштине.

Упознавање музике праисторије има за циљ да одгонетне начин настанка музике кроз упознавање са племенским ритуалима различитих делова света који су прожети покретом, ритмом и звуком. Дискусијом са ученицима доћи до закључка који су првобитни извори звука, од природе и животињског света, преко неартикулисаних гласова човека у праисторији, до већ формираних мелодијских и ритмичких линија у магичним обредима. Чињеница је да су ритам, музика и

покрет (плес) били у функцији једни других, и као такву целину их треба изучавати, без изостављања било ког елемента од наведених. Како не постоје писани записи тог времена, из оправданих разлога, на основу пронађених материјалних извора (шупљих костију, издубљених делова дрвета, кожних мембрана...) обрадити различите изворе звукова и у њима препознати примитивне ритмичке и мелодијске инструменте. Важно је ученике усмеравати на самостално откривање сврхе ритуала и магијских плесова, обреда и церемонија уз музику упоређујући их са сазнањима о ритуалима који су били карактеристични за наше крајеве (додоле, колада, лазарице...).

Музика старог века

Подтема се реализује кроз следеће садржаје:

- божанска природа музике;
- митолошка свест античког човека;
- музички атрибути богова;
- музика и држава;
- музика у храму и музика на двору;
- примери различитих инструмената и музичких облика у античким цивилизацијама;
- најстарији инструменти: тело, удараљке, дувачки, жичани;
- улога и место музике у античким цивилизацијама: Индија, Сумер/Вавилон, Кина, Египат, Грчка, Рим;
- појава првих нотација, пентатоника.

Цивилизације старог века које је потребно обрадити су источне цивилизације, Египат, Месопотамија, Индија, Кина, а посебан акценат ставити на Грчку и Рим. Обзиром да се ради о робовласничком систему у свим цивилизацијама, поменути главне карактеристике, улогу музике у свакој од њих, музичке инструменте са обавезним аудио-визуелним примерима сваког од њих, као и појаву првих лествица (пентатоника, хроматика...). Важно је истаћи разлику музике на дворовима и у храмовима.

Када говоримо о Античкој Грчкој, мора се поменути да је то територија која не обухвата само Грчку, већ се простире и на сва остала подручја која су у античка времена била насељена Грцима: Кипар, егејска обала Турске, Сицилија, јужна Италија, као и сва разбацана насеља на обалама Јадранског, Медитеранског и Црног мора. Сазнања о музици тог времена и територија садржана су у расправама грчких филозофа и музичких теоретичара. Када је реч о музици Античке Грчке, треба истаћи појам муза, као корен речи од које је настала реч музика. Обавезно навести значај музике и постојање скале вредности по којој се одређивао квалитет музике, као и цитате грчких филозофа Платона и Аристотела. Кроз мит о Орфеју и Еуридици, обрадити инструмент лиру, а потом и аулос, диаулос и китару као инструменте који су били обавезни школски предмет у грчким полисима. Митом о свечаностима посвећеним богу вина Дионису, ученици ће се упознати са појавом хора као групе певача, и појмом дитирамб, као хорском песмом. Важно је повезати дитирамб са настанком трагедије, као претече драмског живота у грчким амфитеатрима. Неизоставно је да се помене улога музике у филозофији и театру, као и да се објасни веза музике и математике, и музике и спорта (Олимпијада). Када је реч о музици Рима, истаћи да су углавном користили грчке инструменте, а како су стално ратовали, појава трубе и рога може да се повеже са улогом инструмената и музике шире у ратним походима.

У начину реализације ових садржаја увек треба кренути од музичког дела, слушања или извођења. Час треба да буде усмерен на улогу и природу музике, однос човека у датом периоду према њој и њеној намени, као и промишљање о томе да ли је музика била уметност какву данас познајемо или и нешто више од тога. Информације које се тичу контекста (на пример историјске, антрополошке, културолошке природе) треба да буду одабране и пренесене у служби разумевања света музике у датом духу времена. Хронолошки аспект музичке културе за пети разред доприноси корелацији знања узимајући у обзир да одређени предмети покривају информисаност о немумузичким аспектима праисторије и антике на детаљнији и специфичнији начин.

МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

Тема се реализује кроз следеће садржаје:

- удараљке – настанак, првобитни облик и развој;
- тело као инструмент;
- ритмичке удараљке као најједноставнија група инструмената;
- мелодијске удараљке.

Музички инструменти су незаобилазни елемент свих области музичке културе. Како су музички инструменти, уз људско тело и глас, једно од најстаријих средстава изражавања, потребно је да се информације о њиховом настанку и развоју заснивају на историјском контексту и свакодневном животу људи. У том смислу, посебно је важно истражити улогу тела као инструмента и начин на који се људско тело користи за стварање звука и ритма. Овакав приступ омогућава ученицима да разумеју основне принципе музичког изражавања и да развијају сопствени осећај за ритам и музичку креативност.

Инструменти Орфовог инструментаријума могу бити полазна основа за класификацију инструмената у зависности од начина стварања звука (удараљке, дувачки и жичани). Посебан фокус је на инструментима из групе удараљки, као најједноставнијим и присутним од самог почетка музичког изражавања. При томе је потребно посветити пажњу ритмичким и мелодијским удараљкама истражујући њихове основне карактеристике, историјски развој и улогу у различитим музичким жанровима.

У настави треба тежити стицању знања о инструментима кроз непосредно искуство свирања, слушања и анализе, а не фактографским набрајањем података. Због тога је пожељно да се ученицима омогући практично искуство са што више различитих инструмената, чиме ће се омогућити развој моторичких вештина, слушне осетљивости и осећаја за разлике у боји звука, динамици и карактеру појединих инструмената. У том процесу, важно је подстицати ученике на експериментисање и импровизацију, чиме се развијају њихове креативне способности и самосталност у изражавању.

Важно је обратити пажњу на избор врсте инструмента у односу на његове особине и извођачке карактеристике у контексту историјских догађаја, обичаја и прилика. Овакав приступ подразумева истраживање у домену улоге музичких инструмената у различитим ритуалима, обичајима и догађајима кроз историју, али и препознавање њихове еволуције и адаптације у савременом контексту.

У томе, као и у примени знања из ове области, могу помоћи и доступне ИКТ апликације. Дигиталне платформе могу пружити додатне информације о звуку, пореклу, развоју и примени инструмената, као и омогућити ученицима да истражују и упоређују инструменте различитих култура и епоха. Коришћење ИКТ-а у настави омогућава приступ широком спектру мултимедијалних ресурса, као што су аудио и видео записи, виртуелне презентације и интерактивне едукативне игре, које ученицима пружају прилику да активно учествују у процесу учења и самостално истражују музичке теме.

Уз помоћ дигиталних алата, наставници могу креирати виртуелне библиотеке које садрже различите музичке примере и материјале омогућавајући ученицима да дубље истраже и анализирају музичке инструменте, њихову структуру и начин свирања. Осим тога, коришћење дигиталних платформи омогућава лакшу и бржу комуникацију између наставника и ученика, као и праћење њиховог напредовања кроз дигиталне алате за евалуацију.

Поред традиционалних метода, употреба дигиталних ресурса може обогатити наставни процес тако што ученицима омогућава виртуелне шетње кроз музеје и галерије, где могу визуелно и звучно доживети инструменте из различитих периода и култура. На овај начин, ИКТ доприноси развоју дигиталних компетенција ученика, подстиче њихову креативност и критичко мишљење.

СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ

Тема се реализује кроз:

- опажање и анализу елемента музичке изражајности у слушним примерима, укључујући темпо, динамику и тонске боје различитих гласова и инструмената;
- слушање вокалних, вокално-инструменталних и кратких инструменталних композиција, домаћих и страних композитора;
- слушање дела најстарије фолклорне традиције српског и других народа;
- слушање народних и уметничких дела инспирисаних фолклором народа и народности, различитог садржаја, облика и расположења, као и музичких прича.

Композиције које се слушају својим трајањем и садржајем треба да одговарају могућностима перцепције ученика. Вокална, инструментална и вокално-инструментална дела треба да буду заступљена равноправно. Код слушања песама посебно треба обратити пажњу на везу музике и текста, а код инструменталних дела на извођачки састав и изражајне могућности инструмената. Елементи музичке писмености нису сами себи циљ, већ су у функцији наведених циљева.

Ученик треба да има јасно формулисана упутства (активно слушање) на шта да усмери пажњу приликом слушања, како би могао да прати музички ток, опажа и анализира елементе (попут темпа, динамике, тонске боје различитих гласова и инструмената, извођачког састава, начина обликовања мелодије, специфичних ритмичких карактеристика и сл.). Постепено, ови елементи музичког тока постају „константа“ у процесу ученичке а/перцепције, па наставник може да проширује опажајни капацитет код ученика усмеравајући њихову пажњу пре слушања на релевантне специфичности музичког дела. У контексту праисторије и антике, посебно треба обратити пажњу на везу између природе музичког тока и намене слушаног дела – описати специфичност одређених елемената музичког дела и звучни и карактерни ефекат који је њима постигнут, потом повезати са контекстом настанка дела и намене.

Литература за слушање музике треба садржи вокалне, вокално-инструменталне и кратке инструменталне композиције, домаћих и страних композитора, дела најстарије фолклорне традиције српског и других народа. Посебно пажњу треба посветити слушању и уметничких дела инспирисаних фолклором народа и народности, различитог садржаја, облика и расположења, као и музичких прича.

Ова тема треба да садржи разноврсну музичку литературу са којом се ученици упознају, препознају слушане примере и познају називе дела и њихове ауторе.

Слушање музике је активан психички процес који подразумева емоционални доживљај и мисаону активност. Ученичка знања из различитих области треба повезати и ставити у функцију разумевања дела које су ученици слушали, подстицајући креативност и критичко мишљење. У том смислу добро је подстицати дебату на тему естетске перцепције након одслушаног музичког дела и инсистирати на употреби музичке терминологије.

Препоручене композиције за слушање

Химне:

Државна химна;

Химна Светом Сави;

Химна школе.

Народне песме и игре:

Ј. Јовичић – Војвођанска свита;

С. Стевић – Бела вило (избор);

Коледарска песма;

Играј, играј Лазаро – Лазаричка;

Крстоноше крста носе – Крстоношке;

Орач оре равно поље – Краљичка;

Додолска песма.

Човек и музика:

Песме примитивних племена – Worldmusic;

Афрички бубњеви;

Pagan drumming;

Vanuatu Women's Water Music;

Ритуална игра северноамеричких Индијанаца;

Композиције старог века: Byzantine Hymns Good Friday;

Звуци реконструисаних старогрчких инструмената- лира, аулос;

Грчка музика, Епитаф деи Секилос (Epitaphe dei Seikilos) Atrium musicae de Madrid;

Египатски ситрум и хидрауличне оргуље;

Римски рог;

Месопотамска лира;

Кинеска музика, Zheng Qu (Планине и воде);

Кинески инструменти гонг, шенг;

Кинеска мелодија заснована на пентатоници;

Индијски инструменти: вина, саранги, нагара;

Nam Myoho Renge Kyo – The Lotus Sutra;

Српска музика кроз векове, Музика паганских Срба.

Композиције инспирисане музиком старих епоха:

Жан Филип Рамо, Les Indes Galantes: Les Sauvages (балет опера);

Дворжак, Симфонија из Новог света 3. Став;

А. Хачатурјан, Игра сабљама из балета Гајана;

Бела Барток, Алегро Барбаро;

Игор Стравински, Посвећење пролећа;

Рихард Штраус, опера Салома: Dance of the seven veils;

Оливије Месијан, композиције инспирисане звуцима птица;

Клод Дебиси, Danses sacree et profane.

Домаћи композитори:

С. Мокрањац –II руковет;

С. Мокрањац – V руковет;

П. Коњовић – Велика чочечка игра из опере Коштана;

М. Тајчевић – Балканске игре (избор);

С. Христић – игра Грлица, Биљана платно белеше из балета Охридска легенда;

Љубица Марић, Бранково коло;

Љубица Марић, Праг сна;

Вера Миланковић, Сењачка рапсодија;

Вера Миланковић Eine kleine Pop music, Трио;

Бора Дугић – Чаробна фрула (избор);

Бора Дугић, Игра скакаваца, Месечина.

Страни композитори:

А. Вивалди – Годишња доба (Пролеће, Лето, Јесен, Зима);

Жан Филип Рамо, Hippolyte and Aricie: A la Chasse;

Јозеф Хајдн, Коњаник, Гудачки квартет, г-мол, оп.74, бр. 3, III став;

Лудвиг ван Бетовен, Шеста симфонија;

Л. В. Бетовен – Менует из II става Сонатине у Ге-дур оп. 49;

В. А. Моцарт – Мала ноћна музика I и III став;

МозАртквартет Eine kleine World music;

Јоханес Брамс, Симфонија бр. 3, трећи став;

Рихард Вагнер, Танхојзер: Први чин, друга сцена У Венерином брду;

Е. Григ – Буђење пролећа;

Едвард Григ, Пер Гинт, свита бр. 1;
А. Дворжак – Хумореска;
Б. Сметана – Влтава;
М. Мусоргски – Сlike са изложбе (избор);
Арам Хачатуријан, Адађо из Спартакуса;
К. Орф – 4 кратка комада за ксилофон;
Лирој Андерсон Писаћа машина;
Хауард Шор, Господар прстенова (Isengard; Uruk Hai).

Видео примери за композиције:

П.И.Чайковски – Игра малих лабудова из балета Лабудово језеро;
Pagan drumming;
Vanuatu Women’s Water Music;
Nam Myoho Renge Kyo - The Lotus Sutra;
Рихард Штраус, опера Саломе: Dance of the seven veils;
Клод Дебиси, Danses sacree et profane;
Вера Миланковић, Сењачка рапсодија.

ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ И ОСНОВЕ МУЗИЧКЕ ПИСМЕНОСТИ

Сваки аспект извођења музике има непосредан и драгоцен утицај на развој ученика. Научна истраживања указују да читање с листа једноставног ритмичког записа активира велики број когнитивних радњи, развија дугорочно памћење, осетљивост за друге учеснике у музичком догађају (тимски рад и толеранцију) и fine моторичке вештине. Квалитетно музичко изражавање има значајан утицај на психу ученика, а самим тим и на капацитет и могућност свих видова изражавања. Уједно је важно да се кроз извођење музике, а у оквиру индивидуалних могућности ученика, подстиче и развијање личног стила изражавања.

С обзиром на то да ће певање и свирање произићи из историјског контекста, важно је прилагодити начин извођења том контексту. Посебну пажњу треба усмерити на спонтане покрете као одговор на музику (плес) и покрете који имају одговарајуће значење у музичком чину (обред).

Анализом музичких примера и заједничким музицирањем, неопходно је утврдити елементе музичке писмености обрађене у првом циклусу основног образовања, као што су: ноте и њихове вредности, тачка поред ноте, Це-дур лествица, знак за репетицију, прима и секунда волта, корона, прости тактови, темпо (adagio, andante, moderato, allegro) и динамика (p, mp, f, mf, crescendo, decrescendo). Тек затим, кроз примену на одговарајућим примерима музичких вежби и композиција, следи обрада нових елемената музичке писмености: разлике између дура и мола, а-мол лествица (природна и хармонска), појам предзнака – повисилица и разрешилица, шеснаестина ноте у групи и предтакт. Елементе музичке писмености обрађивати и конкретизовати искључиво кроз одговарајуће музичке примере.

Певање

Садржај подтеме реализује се кроз:

- вежбе за правилно дисање;
- вежбе за правилну дикцију;
- вежбе за распевавање;
- певање песама по слуху, самостално и у групи;
- певање песама из нотног текста солмизацијом, самостално и у групи;
- извођење једноставних ритмичких и мелодијских мотива (у стилу) музике старих цивилизација певањем;
- певање песама у комбинацији са покретом.

Главни критеријум за избор песама треба да буде квалитет музичког дела. Ученике не треба потцењивати избором поједностављеног литерарног и музичког садржаја. Што је музичко дело квалитетније, то је већа природна мотивација ученика да учествује у музичком догађају.

Пре почетка певања, потребно је спровести кратке вежбе за правилно дисање и распевавање, са посебним нагласком на правилну дикцију. Рад на песми почиње анализом и радом на фрагментима. Током рада, наставник треба да указује на грешке и, колико је могуће, да их исправља, након чега се композиција изводи у целини. Приликом избора песама за певање, наставник треба да узме у обзир гласовне могућности ученика.

Ако је реч о извођењу песама из најстарије музичке фолклорне традиције, важно је неговати нетемперовани начин певања омогућавајући природним бојама гласа да дођу до изражаја. Ово се може подстаћи пратњом која укључује природни или нетемперовани инструмент, као и људски глас. Такође, одређене песме могу захтевати специфичан стил извођења, као што је, на пример, грлено певање.

Свирање

Садржај подтеме реализује се кроз:

- свирање дечјих, народних и уметничких композиција из нотног текста, самостално и у групи;
- извођење дечијих, народних и уметничких игара;
- извођење једноставних ритмичких и мелодијских мотива (у стилу) музике старих цивилизација на инструментима или покретом.

Приликом свирања користити ритмичке и мелодијске инструменте (Орфов инструментаријум, као и друге доступне инструменте), а и само тело као инструмент. С обзиром на то да су ученици већ музички описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер се могу користити нотни примери песама које су претходно обрађене уз помоћ солмизације. Примењујући принцип активног учешћа ученика на часу, свирањем се, поред осталог, развијају моторичке вештине, координација и опажајне способности.

Свирање на ритмичким удараљкама, као што су штапићи, добош, триангл, маракас... и мелодијским удараљкама попут ксилофона и металофона, омогућава ученицима да разумеју основне принципе стварања и организације звука. Ово такође подстиче развој моторичких вештина и осећаја за динамику и ритам, као и креативно музичко изражавање. Кроз практичан рад, ученици могу боље разумети конструкцију и начин настанка звука код различитих инструмената, што значајно доприноси њиховом музичком образовању. У том процесу, важно је подстицати ученике на експериментисање и импровизацију, чиме се развијају њихове креативне способности и самосталност у изражавању.

Препоручене композиције за певање и свирање

Химне:

Државна химна;
Химна Светом Сави;
Химна школе.

Народне песме и игре:

Густа ми магла паднала (по слуху);
Ајде, Јано (по слуху);
Банатско коло;
Повела је Јела;
Девојачко коло;
Ти једина;
У ливади под јасеном;
Пред Сенкином кућом;
Ми смо деца весела;

Коларићу, панићу;

Овим шором, јагодо;

Девојчица платно бели овако;

Шетња.

Дечје песме:

Бајоне, Срећна Нова свој деци света;

К. Орф, Динг, донг;

Д. Деспић, Шума на киши;

М. Милојевић, На ливади;

Песма из Русије, Нека увек буде сунце;

Песма из Финске, Пролеће у шуми;

Песма из Белгије, Нек свуд љубав сја;

Р. Роџерс, Солмизација;

К. Бабић, Веверица;

Стеван Шром, Јагње моје;

М. М. Протић, Циц;

Леонтина. Пат, Има право свако дете;

Никола Грбић, Данас нема чоколаде.

Свирање на Орфовим инструментима:

Вишњицица род родила;

Дивна, Дивна;

Дед` поиграј, медо;

Миодраг Илић Бели, Све је пошло наопачке.

МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО

Тема се реализује кроз следеће садржаје:

- креирање пратње за песме ритмичким и звучним ефектима користећи притом различите изворе звука;
- креирање покрета уз музику коју ученици изводе;
- осмишљавање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом, састављање мелодије од понуђених мотива;
- импровизација мелодије на задати текст;
- импровизација дијалога на инструментима Орфовог инструментарија и другим инструментима;
- израда једноставних музичких инструмената;
- реконструкција музичких догађаја у стилу старих цивилизација.

Дечје музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности које се развијају у свим музичким активностима, а резултат су креативног односа према музици. Оно подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних и стваралачких активности и знања.

Музичко стваралаштво може се остварити кроз различите активности, као што су:

- музичка питања и одговори;
- компоновање мелодије на задати текст;
- састављање ритмичке вежбе или мелодије од понуђених мотива;
- импровизација игре/покрета уз одређену музику;
- илустрација доживљаја музике;
- израда музичких инструмената (функционалних или нефункционалних);
- музичко-истраживачки рад;
- осмишљавање музичких догађаја, програма и пројеката;
- осмишљавање музичких квивова;
- осмишљавање музичких дидактичких игара, игара са певањем, игара уз инструменталну пратњу или музичких драматизација;
- креативну употребу мултимедија: ИКТ, аудио снимци, сликовни материјал, мобилни телефони...;
- учествовање у школским приредбама и манифестацијама.

Уколико има могућности, могу се осмислити и реализовати тематски пројекти на нивоу одељења или разреда (племенска музика, музика на двору, у храму, пригодна музика...).

Специфичности у праћењу и вредновању наставе и учења за предмет музичка култура

Настава музичке културе подразумева учешће свих ученика, а не само оних који имају музичке предиспозиције. Како је предмет *музичка култура* синтеза вештина и знања, полазна тачка у процесу оцењивања треба да буду индивидуалне музичке способности и ниво претходног знања сваког ученика. Битни фактори за праћење музичког развоја и оцењивање сваког ученика укључују ниво његових постигнућа у односу на дефинисане исходе, као и рад, ангажованост, кооперативност, интересовање, став, умеће и креативност. Тако се могу добити различите оцене за исте задатке, јер се конкретни резултати упоређују са индивидуалним могућностима ученика. Оцене се формирају на основу постигнућа, али и односа ученика према раду, активности на часу, урађених задатака, учешћа у групним радовима, извођењима, пројектима, приредбама, манифестацијама...

Главни критеријум за процес праћења и процењивања је начин ученичке партиципације у музичком догађају, односно да ли је у стању да прати музичко дело при слушању и како изводи и ствара музику користећи постојеће знање.

У зависности од области и теме, постигнућа ученика се могу оценити усменом провером и краћим писаним проверама до 15 минута. Оцене са писане провере могу бити формативне или сумативне. Садржаји који се вреднују су: препознавања композиција, основа музичке писмености, музичких инструмената, историје музике, као и процену практичног рада и уметничким и стваралачким ангажовањем. Поред традиционалних начина оцењивања, треба вредновати и активности које подразумевају:

- допринос групном раду;
- израду креативних задатака на одређену тему;
- израду реферата, паноа, радова израђених са ИКТ алатима;
- рад на пројекту (решавање одређеног проблема и задовољавање конкретних потреба);
- специфичне вештине.

У процесу вредновања резултата учења наставник треба да буде фокусиран на ученичку мотивацију и ставове према извођењу и стваралаштву, способност концентрације, квалитета перцепције и начин размишљања приликом слушања, као и примену теоретског знања у музицирању.

Вредновање у области „Музичко стваралаштво“ треба да се фокусира на стваралачко ангажовање ученика, а не на квалитет насталог дела, јер су чак и најскромније импровизације и креативни изрази педагошки оправдани.

Узимајући у обзир циљ предмета, неопходно је да се оцена процеса и резултата учења спроводи кроз живи контакт ученика са музиком, било кроз извођење, стваралаштво или слушање музике. Теоријско знање треба да има примену у музичком изражавању и контакту са музиком. Како процес учења на сваком часу треба да обухвати све области, посматрање ученика у живом контакту са музиком пружа увид у квалитет процеса учења и вредновање постигнутих исхода. Проверу елемената музичке писмености треба радити на одговарајућем музичком примеру. Диктате не треба практиковати ни задавати.

ИСТОРИЈА

Циљ наставе и учења историје јесте да ученик стекне основна знања о прошлости и гради компетенције неопходне за разумевање савременог света, развија вештине критичког мишљења и историјску свест као предуслов неговања личног идентитета, националног и других колективних идентитета, интеркултуралности, одговорног односа према културно-историјском наслеђу, друштву и држави у којој живи.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК)
Ученици учењем историје: стичу знања о прошлости и садашњости и развијају вештине и ставове; оспособљавају се да ефикасно и одговорно комуницирају о историјским и другим темама у различитим ситуацијама школског и ваншколског окружења; развијају основне аналитичке вештине неопходне за критичко сагледавање савременог света, његових историјских корена и актуелних цивилизацијских токова. Настава историје омогућава ученицима: овладавање основним научним принципима у истраживању и њиховој даљој примени у различитим ситуацијама, као и да, посредством специфичних историјских знања и вештина, комуникације на матерњем, али и употребом страних језика, пре свега у претраживању извора и информација на интернету, развијају лични и групне идентитете (национални, државни, европски). Настава и учење историје припрема ученике за одговорно учешће у демократском друштву брзих политичко-социјалних, технолошких и економских промена, оспособљава их да самостално, као и кроз удруживање и сарадњу, развијају способност комуникације и да на креативан и предузимљив начин допринесе да се, у складу са узрастом, одговори на савремене изазове на локалном, регионалном, европском и глобалном нивоу. Учење историје: омогућава упознавање са историјским и савременим променама и изградњу историјске свести утемељене у резултатима историјске науке; подстиче изградњу демократских вредности које подразумевају поштовање људских права, исказивање иницијативе и проактивног приступа у унапређивању интеркултуралног дијалога и сарадње, одговорног односа према разноврсној културно-историјској баштини, као и толерантности према другачијим ставовима и погледима на свет.

Основни ниво
Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)
Ученици: користе основне појмове из историје цивилизације у излагању историјске наративе у образовном и свакодневном контексту; издвајају и описују кључне појаве, догађаје, процесе и личности из прошлости и садашњости и повезују их са временским и просторним оквирима; именују раздобља прошлости, историјске периоде и уређују их према хронолошком редоследу; показују историјски простор на историјској карти; разликују узроке од последица кључних догађаја; објашњавају значај научних открића, технолошких изума и уметничких дела за развој цивилизације.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)
Ученици класификују историјске изворе и описују њихову улогу у реконструкцији прошлости; користе различите историјске и друге изворе информација у елементарном истраживању; издвајају, у изворима информација, податке који су кључни за тему на којој раде; читају податке са карте, из графикана и табела; препознају стереотипе, пропаганду и манипулацију у изворима; откривају различите погледе, вишеструке перспективе на исти догађај, појаву или личност; идентификују историјске теме у уметничким и књижевним делима.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)
Ученици разумеју различита значења појма историја и објашњавају повезаност историје са другим наукама и резултатима њиховог изучавања; препознају историјске корене у савременим друштвеним појавама и институцијама; познају историјски развој људских права и објашњавају кључне појаве, догађаје и процесе као и улогу личности у њиховом развоју; објашњавају значај културно-историјског наслеђа и савремене историјске културе за формирање личног и групних идентитета; издвајају репрезентативне примере културно-историјског наслеђа сопственог и других народа; учествују у активностима чији је циљ неговање сећања на значајне личности, појаве и догађаје, као и очување културне баштине у непосредном окружењу.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:		
Основни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>
– ИСТ.00.0.1.1. Именују основне појмове историјске науке и појмове из историје цивилизације и повезују их са описима њиховог значења. – ИСТ.00.0.1.2. Користе основне појмове историјске науке и појмове из историје цивилизације у излагању историјске наративе, у дискусији, дијалогу или дебати о историјским темама уз уважавање мишљења саговорника. – ИСТ.00.0.1.3. Разликују и именују основне временске одреднице и наводе раздобља прошлости и историјске периоде према хронолошком редоследу. – ИСТ.00.0.1.4. Смештају годину у одговарајућу деценију, век, миленијум, еру, а појаву, догађај и личност у одговарајући историјски период или век и рачунају временску удаљеност између догађаја. – ИСТ.00.0.1.5. Наводе и описују кључне појаве, догађаје, процесе и личности из националне и опште историје. – ИСТ.00.0.1.6. Лоцирају на историјској карти простор одигравања појава, процеса и догађаја из националне и опште историје. – ИСТ.00.0.1.7. Разликују узроке од последица и описују их на примерима кључних појава, догађаја и процеса из националне и/или опште историје. – ИСТ.00.0.1.8. Наводе кључне научно- технолошке изуме и уметничка дела и објашњавају њихов значај за развој цивилизације.	– ИСТ.00.0.2.1. Именују историјске изворе према основној подели и наводе њихову улогу у реконструкцији прошлости. – ИСТ.00.0.2.2. Прикупљај информације из различитих извора и издвајају кључне податке у вези са одређеном темом. – ИСТ.00.0.2.3. Проналазе и читају једноставне и карактеристичне историјске информације дате у форми историјске карте (наведена легенда), табеле и/или графикана. – ИСТ.00.0.2.4. Препознају и описују пристрасности, стереотипе или пропаганду у садржајима извора и/или њиховом тумачењу. – ИСТ.00.0.2.5. Пореде различите изворе о истој историјској појави, догађају и/ или личности и идентификују сличности и разлике у њиховом представљању и/ или интерпретацији. – ИСТ.00.0.2.6. Препознају историјске теме у књижевним и уметничким делима и идентификују сличности и разлике у њиховој научној и уметничкој интерпретацији.	– ИСТ.00.0.3.1. Разликују историју као науку, наставни предмет и раздобље прошлости и објашњавају повезаност историје са другим наставним предметима. – ИСТ.00.0.3.2. Препознају на карактеристичним примерима историјске корене у савременим друштвеним појавама и институцијама. – ИСТ.00.0.3.3. Наводе и објашњавају значај кључних појава, догађаја, процеса и личности за развој људских права и друштва заснованог на њиховом поштовању. – ИСТ.00.0.3.4. Препознају и описују утицај различитих врста манипулација на појединце, групе и друштво у прошлости и садашњости. – ИСТ.00.0.3.5. Наводе и примерима илуструју културно-историјско наслеђе сопственог и других народа. – ИСТ.00.0.3.6. Препознају и описују утицај културно-историјске баштине на изградњу идентитета. – ИСТ.00.0.3.7. Објашњавају на карактеристичним примерима значај неговања сећања на кључне личности, догађаје и појаве из прошлости народа, државе и институција. – ИСТ.00.0.3.8. Учествују у активностима посвећеним очувању културно-историјске баштине у свом окружењу.

Средњи ниво
Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)
Ученици издвајају специфичности појмова из историје цивилизације и повезују их са појмовима из других наставних предмета; објашњавају утицај кључних појава, догађаја, процеса и личности на развој друштва, државе, привреде и културе у прошлости и садашњости; повезују и објашњавају узроке и последице појава, догађаја и процеса у различитим историјским периодима; доводе у везу и објашњавају међусобни утицај географских карактеристика, друштвених и културних појава, уметничких и научно-технолошких достигнућа у националној и општој историји у различитим временским и просторним оквирима.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)
Ученици: селекутују и процењују историјске изворе и друге изворе информација према релевантности и сазнајној вредности за одређену тему; идентификују вишеструке перспективе на одређене историјске појаве, догађаје и процесе; уочавају сложеност појединих историјских појава и процеса; анализирају сличности и разлике у изворима који се односе на исту појаву, догађај или личност; доводе у везу стереотипе и пропаганду са историјским околностима у којима су настали; разликују митове, легенде и уметничке представе од историјских чињеница; планирају и спровode истраживање на одређену тему; представљају резултате истраживања усмено, писано у различитим симболичким модалитетима уз коришћење дигиталних технологија.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

Ученици: објашњавају значај историје, као наставног предмета и као науке, за разумевање савремених друштвених токова, за изградњу историјске свести утемељене на резултатима историјске науке и за формирање ставова, личног и колективних идентитета; разумеју утицај стереотипа, пропаганде и различитих врста манипулације на појаве и догађаје током прошлости и садашњости; аргументовано дискутују о различитим темама и у различитим окружењима, уз уважавање мишљења и ставова саговорника; повезују културно-историјску баштину са историјским и савременим контекстом и учествују у организовању и спровођењу активности усмерених на развој културе сећања, уз поштовање традиције и културног идентитета различитих заједница.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– ИСТ.ОО.С.1.1. Издвајају и описују специфичности основних појмова историјске науке и појмова из историје цивилизације. – ИСТ.ОО.С.1.2. Повезују основне појмове историјске науке и појмове из историје цивилизације са појмовима из других наставних предмета. – ИСТ.ОО.С.1.3. Прецизно одређују којој деценији, веку, миленијуму и историјском периоду припада одређена личност, појава, догађај и процес. – ИСТ.ОО.С.1.4. Описују кључне карактеристике појава, догађаја, процеса и личности и објашњавају њихов утицај на развој друштва, државе, привреде и културе.	– ИСТ.ОО.С.2.1. Селектују историјске изворе према основној подели и повезују их са местима где се чувају. – ИСТ.ОО.С.2.2. Издвајају и процењују прикупљене информације са становишта релевантности и сазнајне вредности за одређену тему. – ИСТ.ОО.С.2.3. Разврставају историјске информације у различитим симболичким модалитетима према релевантности за тему истраживања. – ИСТ.ОО.С.2.4. Анализирају стереотипе, пропаганду и пристрасност у изворима доводећи их у везу са историјским контекстом.	– ИСТ.ОО.С.3.1. Објашњавају значај историје (наука и наставни предмет) за формирање ставова и за лични развој; разумевање савремених друштвених токова. – ИСТ.ОО.С.3.2. Дискутују или дебатују у различитим окружењима* о историјским и савременим темама уз уважавање разлика у становиштима и мишљењима других. – ИСТ.ОО.С.3.3. Илуструју, на примерима из прошлости и садашњости, последице различитих врста манипулације на појединца, групе и друштво. – ИСТ.ОО.С.3.4. Идентификују улогу митова и легенди у изградњи идентитета.
– ИСТ.ОО.С.1.5. Препознају и лоцирају историјски простор на географској карти и на примерима описују како су одлике географског простора утицале на одређене историјске догађаје и процесе. – ИСТ.ОО.С.1.6. Објашњавају узроке и последице кључних појава, догађаја и процеса из националне и опште историје. – ИСТ.ОО.С.1.7. Доводе у међусобну везу друштвене, културне, научно-технолошке и уметничке појаве у националној и општој историји.	– ИСТ.ОО.С.2.5. Издвајају и анализирају сличности и разлике у изворима информација који се односе на исту историјску појаву, догађај или личност. – ИСТ.ОО.С.2.6. Разликују митове и легенде од историјских чињеница. – ИСТ.ОО.С.2.7. Разликују историјски наратив од уметничке представе о историјској личности, догађају, појави и процесу. – ИСТ.ОО.С.2.8. Планирају и спроводе истраживање одређеног историјског догађаја/појаве/личности. – ИСТ.ОО.С.2.9. Представљају резултате истраживања на различите начине и уз коришћење дигиталних технологија.	– ИСТ.ОО.С.3.5. Препознају значај локалне културне баштине у ширим цивилизацијским оквирима и учествују у њеном очувању и афирмацији. – ИСТ.ОО.С.3.6. Повезују културно- историјску и природну баштину са историјским и савременим контекстом и активно учествују у њиховом очувању. – ИСТ.ОО.С.3.7. Учествују у организовању и спровођењу заједничких активности у вези са културом сећања и залажу се за равноправност различитих заједница, њихових традиција и културног идентитета.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1) Ученици: имају развијен речник појмова и користе га за објашњавање специфичности појмова из историје цивилизације као и у комуникацији у школском и ваншколском окружењу; процењују значај историјских појава, догађаја, процеса и личности и повезују их са одговарајућим хронолошким и просторним оквиром; анализирају повезаност појава, догађаја, процеса и личности из националне и опште историје и процењују значај те повезаности за развој друштва и државе у националним оквирима; формулишу аргументе и објашњавају узроке и последице промена које су кроз историју доживљавала друштва, државе, културе, привреда и народи; процењују утицај научно-технолошких и уметничких достигнућа на живот појединца и група у прошлости и садашњости.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2) Ученици: претражују изворе информација за одређену тему на матерњем и страном језику; критички просуђују историјске, али и савремене изворе информација, њихову садржину, веродостојност и поузданост; селектују и анализирају податке о догађају, појави, процесу, личности и постављају хипотезу; формулишу истраживачко питање и, у складу са његовом природом, бирају одговарајуће методолошке принципе историјске науке; доносе закључке и резултате представљају на различите начине – усмено, писано, табеларно, графички уз коришћење дигиталних технологија; реконструишу и приказују промене на историјско-географском простору поређењем историјских карата са савременим политичким картама; разликују научну од уметничке интерпретације историјског догађаја, појаве и/или личности.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3) Ученици: образлажу улогу и значај историјске науке за разумевање развоја друштва и његових савремених токова; разумеју значај цивилизацијских тековина за развој хуманистичког, демократског, инклузивног друштва заснованог на поштовању различитости и интеркултуралности; анализирају друштвене појаве и институције и идентификују промене које су током историјског развоја доживеле; изражавају критички став према различитим врстама манипулације и супротстављају им се користећи аргументе засноване на науци; покрећу и спроводе активности усмерене на негововање културно-историјске баштине и развој културе сећања.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:

– ИСТ.ОО.Н.1.1. Наводе и објашњавају специфичности основних појмова историјске науке и појмова из историје цивилизације, кључних појава, догађаја, процеса и личности из националне и опште историје. – ИСТ.ОО.Н.1.2. Повезују личности, појаве, догађаје и процесе и смештају их у прецизне хронолошке и/или просторне оквире. – ИСТ.ОО.Н.1.3. Процењују значај појава, догађаја, процеса и личности из националне и опште историје уз навођење специфичних детаља. – ИСТ.ОО.Н.1.4. Анализирају на карактеристичним примерима повезаност појава, догађаја, процеса и личности из националне историје са појавама, процесима, догађајима и личностима из опште историје и процењују значај те везе за државу и друштво у националном оквиру. – ИСТ.ОО.Н.1.5. Повезују појаве, догађаје и процесе са динамиком промена граница на одређеном простору у различитим историјским периодима. – ИСТ.ОО.Н.1.6. Аргументовано објашњавају, на примерима, узроке и последице промена које су кроз историју доживљавала друштва, државе, привреде, културе и народи. – ИСТ.ОО.Н.1.7. Повезују знања из историје са знањима из других наставних предмета при описивању и објашњавању научно-технолошких и уметничких достигнућа.	– ИСТ.ОО.Н.2.1. Анализирају значај историјских догађаја, појава, личности на основу мерила вредности времена одигравања, а не на основу савременог контекста. – ИСТ.ОО.Н.2.2. Одређују из ког историјског периода и са ког географског простора потиче историјски извор када је текст извора непознат ученику, али су у њему наведене информације о особинама периода или географског простора. – ИСТ.ОО.Н.2.3. Реконструишу промене на историјско-географском простору поређењем савремених политичких карата са историјским картама других периода. – ИСТ.ОО.Н.2.4. Постављају хипотезу о разлозима за појаву разлика у тумачењима исте историјске појаве, догађаја или личности у различитим изворима информација. – ИСТ.ОО.Н.2.5. Издавају и наводе разлике у научној и уметничкој интерпретацији књижевног или уметничког дела.	– ИСТ.ОО.Н.3.1. Образлажу у различитим ситуацијама (околностима, контекстима) улогу и значај историјске науке за разумевање развоја друштва и његових савремених токова. – ИСТ.ОО.Н.3.2. Образлажу значај цивилизацијских тековина за развој хуманистичког, демократског, инклузивног друштва заснованог на поштовању различитости и интеркултуралности. – ИСТ.ОО.Н.3.3. Анализирају и приказују развој савремених друштвених појава и/или институција током прошлости и садашњости и наводе промене које су уочили. – ИСТ.ОО.Н.3.4. Изражавају и представљају ставове, засноване на научним аргументима, који се супротстављају различитим видовима манипулације.* – ИСТ.ОО.Н.3.5. Објашњавају и представљају значај научних достигнућа и уметничких дела у грађењу идентитета. – ИСТ.ОО.Н.3.6. Покрећу и спроводе активности које су усмерене на неговање сећања на значајне личности, појаве и догађаје из прошлости локалне средине/народа/државе.
--	---	--

Разред	пети
Недељни фонд часова	1
Годишњи фонд часова	36

ИСХОДИ	ТЕМА
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	и кључни појмови садржаја програма
– разликује историју као науку, наставни предмет и раздобље прошлости; – именује основне појмове историјске науке и повеже их са њиховим значењем; – користи основне појмове историјске науке у излагању историјске наратије; – разликује и именује основне временске одреднице и наведе раздобља прошлости и историјске периоде; – повеже дату појаву, догађај и/или личност са одговарајућим историјским периодом или веком;	ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ Прошлост, историја, хронологија, периодизација, историјски извори, историјско наслеђе.
	ПРАИСТОРИЈА Праисторија, камено доба, метално доба, Лепенски Вир, Винча, пећинска уметност, археологија.
– смести дату годину у одговарајућу деценију, век, миленијум, еру; – лоцира одређене временске одреднице и важне историјске догађаје на временској ленти; – разликује начине рачунања времена у прошлости и садашњости; – израчуна временску удаљеност између догађаја; – именује историјске изворе према основној подели и препозна њихову улогу у реконструкцији прошлости; – повеже врсте историјских извора са установама у којима се чувају; – пореди различите изворе о истој историјској појави, догађају или личности; – лоцира на историјској карти простор одигравања процеса, појава и догађаја у периоду праисторије и старог века; – доведе у везу природне одлике простора са настанком цивилизација старог века, користећи историјску и географску карту; – чита податке дате у облику табеле и/или графикана; – прикупи и селекује податке из различитих историјских извора у елементарном истраживању и презентује резултате; – наведе и опише кључне појаве, догађаје и процесе из праисторије и историје старог века; – разликује узрок, повод и последицу историјског догађаја; – наведе најважније одлике државних и друштвених уређења у цивилизацијама старог века; – одреди место припадника друштвених слојева у државама старог века; – наведе кључне научно-технолошке изуме и уметничка дела и објасни њихов значај за развој цивилизације; – разликује врсте писама цивилизација старог века; – наведе основна обележја религије у цивилизацијама старог века; – доведе у везу политичке и друштвене прилике са културним стваралаштвом датог периода;	СТАРИ ИСТОК Историјско-географске одреднице: Стари исток, историјска карта, Средоземље, Месопотамија, Египат, Феникија, Јудеја, Нил, Еуфрат, Тигар. Држава и политика: Цивилизација, град-држава, Сумер и Акад, Вавилонско царство, стари Египат, Асирија, Персија, царство, фараон, Хамурабијев законик, Рамзес II, Мојсије, Нефертити. Друштво: Друштвено раслојавање, робовласништво. Култура и наука: Клинасто писмо, хијероглифи, алфавет, једнобоштво, многобоштво, јудаизам, пирамиде, храмови, Еп о Гилгамешу, научна знања, трговина, систем за наводњавање, робно-новчана привреда.
	АНТИЧКА ГРЧКА Историјско-географске одреднице: Балканско полуострво, Пелопонез, Олимп, Атика, Крит, Мала Азија, Велика Грчка. Држава и политика: Хелени, полис, Микена, Спарта, Атина, аристократија, демократија, народна скупштина, Тројански рат, грчко-персијски ратови, Пелопонески рат, Леонида, Перикле, Александар Велики. Друштво: Аристократе, демос, робови, спартанско васпитање. Култура и наука: Минојска култура, микенска култура, грчка митологија, хомерски епови, хеленизација, олимпијске игре, позориште, филозофија, беседништво, архитектура, Партеон, вајарство, хеленизам, Александријска библиотека, Херодот, Тукидид, Аристотел, грчка колонизација, поморство.
	АНТИЧКИ РИМ Историјско-географске одреднице: Апенинско полуострво, Картагина, Галија, Мезија, Панонија, Далмација, Константинопољ. Римско наслеђе на територији Србије: Сирмијум, Сингидунум, Виминацијум, Наисус. Држава и политика: Рим, Латини, Етрурци, римски краљеви, Римска република, Римско царство, принципат, доминат, провинције, сенат, конзули, народни трибуни, диктатор, грађански ратови, легије, Пунски ратови, Велика сеоба народа, Ханибал, Гај Јулије Цезар, Клеопатра, Октавијан Август, Трајан, Диоклецијан, Константин Велики, Теодосије Велики.

– разликује легенде и митове од историјских чињеница; – повеже знања из историје са знањима из других предмета; – илуструје примерима присуство наслеђа народа старог века у савременом свету; – учествује у активностима посвећеним очувању културно-историјске баштине у свом окружењу; – образложи значај учења историје за уважавање различитости и развијање интеркултуралности.	Друштво: Патрицији, плебејци, гладијатори, варвари. Култура и наука: Легенда о Ромулу и Рему, римско право, романизација, римска митологија, хришћанство, Библија, латинско писмо, форум, Колосеум, календар, римски бројеви, Цицерон, Тацит, римски путеви, аквадукт, терме.
---	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења – Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за пети разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава специфичности предмета.

Програм предмета историја садржи: циљ предмета, стандарде образовних постигнућа за крај основног образовања, исходе за крај разреда, а за сваку од пет тематских целина и кључне појмове садржаја (појам наведен у оквиру једне теме може да се односи и на остале теме). Кључни појмови су у функцији остваривања исхода предвиђених програмом, а наставник има слободу у избору облика и метода наставе и активности ученика.

Концепт наставе засноване на исходима подразумева да ученици посредством кључних појмова садржаја предмета стекну не само знања, већ да их искористе у развоју вештина историјског мишљења и изградњи ставова и вредности. Наставник има могућност да изабере и неке додатне садржаје, уколико сматра да су примерени средини у којој ученици живе, или да одговарају њиховим интересовањима (програм се, на пример, може допунити и садржајима из прошлости завичаја у праисторији или антици, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају – археолошка налазишта, музејске збирке).

Ученици у други циклус основног образовања и васпитања улазе са елементарним знањима о прошлости, временским одредницама и историјским изворима, стеченим у претходним разредима, и на томе треба пажљиво градити нова знања, вештине, ставове и вредности. Битно је искористити велике могућности које историја као наративни предмет пружа у подстицању ученичке радозналости која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као прича богата информацијама и детаљима, не зато да би оптеретили памћење ученика, већ да би им историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно, живо и динамично. Посебно место у настави историје имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учioniци или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести.

Учење историје би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе „како је уистину било“, већ и зашто се нешто десило и какве су последице из тога проистекле. Да би схватио догађаје из прошлости, ученик треба да их „оживи“ у свом уму, у чему велику помоћ може пружити употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације), обилажење културно-историјских споменика и посете установама културе. Коришћење историјских карата изузетно је важно јер омогућава ученицима да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме се неки од догађаја одвијао, помажући им да кроз време прате промене на одређеном простору. Настава историје, због природе историјских извора, као и богатог културно-историјског материјалног и нематеријалног наслеђа, јесте погодно тло за увођење пројектне и амбијенталне наставе. Настава ван учioniце, уколико се изводи у безбедном окружењу и уз примену одговарајућих стратегија учења, може представљати подстицајан приступ у развијању различитих вештина и компетенција ученика.

Треба искористити и утицај наставе историје на развијање језичке и говорне културе (вештине беседништва), јер историјски садржаји богате и оплемењују језички фонд ученика. Неопходно је имати у виду и интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности географских, економских и културних услова живота човека. Пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано учење историјских чињеница јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина. Одређене теме, по могућности, треба реализовати са одговарајућим садржајима из сродних предмета, а посебну пажњу треба посветити оспособљавању ученика за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија (употреба интернета, прављење презентација, коришћење дигиталних аудио-визуелних материјала и израда реферата).

Изучавањем најстаријег историјског периода ученици ће да стекну основна знања о кључним аспектима политичких, друштвених, привредних и културних односа у најзначајнијим цивилизацијама старог века. Посебан акценат биће на узроцима и последицама најзначајнијих догађаја, као и на личностима које су их покретале и обликовале. Потребно је разматрати и утицај географских и климатских фактора на живот људи. На овај начин, ученици ће добити могућност да боље разумеју историјске процесе, препознају узрочно-последичне везе и стекну целовиту слику о допринос старовековних цивилизација развоју људског друштва и о присуству њихових тековина у савременом свету. Зато треба подстицати на повезивање прошлости и садашњости и на уочавање историјског наслеђа – шта су нам оставили народи старог века, шта је све из те епохе и данас присутно (институције, демократија, закони, хришћанство, књижевност, античка митологија, позориште, филозофија, медицина, математика, физика, уметност, архитектура, беседништво, олимпијске игре...).

ГЕОГРАФИЈА

Циљ наставе и учења географије је да ученици кроз овладавање основним географским појавама и процесима развијају логичко мишљење, свест о припадности Републици Србији, позитиван став према различитостима и оспособе за активно учешће у унапређивању и заштити животне средине, уз разумевање принципа одрживог развоја.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК) Учење географије има за циљ да оспособи ученике да препознају, именују, дефинишу, лоцирају, описују и објашњавају основне астрономске феномене, као и физичко-географске и друштвено-географске објекте, појаве и процесе у својој локалној средини и на Земљи, чиме овај наставни предмет доприноси развоју логичког мишљења и научног погледа на свет. Ученици се на настави географије обучавају да прикупљају податке о елементима географске средине применом различитих метода, користе научну литературу и изворе, као и једноставне технике за обраду и приказивање резултата у виду табела, графикана и карата, анализирају их и аргументовано дискутују о њима. Уз помоћ дигиталних и других алата, ученици стичу географске вештине које ће примењивати у реалним животним околностима и даљем школовању. На примерима економских, политичких, културних и еколошких појава и процеса у свету, географија доприноси да се ученици вредносно оријентишу и имају позитиван став према различитостима. Захваљујући настави географије моћи ће да уоче проблеме, предлажу решења и активно учествују у унапређивању и заштити животне средине и културног наслеђа. Стечена искуства ученици ће интегрисати и користити за решавање сложенијих географских задатака на основу чега ће моћи да сагледају сопствена професионална интересовања. Кроз различите облике вршњачке сарадње у настави географије ученици развијају знатижељу, креативност и предузимљивост. На крају основног образовања ученици ће имати системски повезана географска знања, вештине и ставове потребне за даље школовање.
--

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1) На основном нивоу ученици описују облик и кретања планете Земље и овладавају појмовном структуром о географском омотачу (рељеф, тектонски покрети и ерозије, време и клима, океани и воде на копну, земљиште и биоми). У домену картографске писмености категоризују географске карте по различитим критеријумима. У области друштвене географије исправно користе појмове везане за природно и механичко кретање становништва, насеља, привреду и државу. Географске објекте, појаве и процесе упоређују и одређују њихову припадност географским регијама у Србији и свету.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2) На основном нивоу ученици изводе закључке који су очигледни и засновани на експлицитно датим информацијама. Тумаче елементе географске карте и оријентишу се у простору. Очитавају вредности са аналогних и дигиталних мерних инструмената и податке са графичких приказа. У циљу географског закључивања, ученици илуструју географске објекте, појаве и процесе цртежом, скицом или једноставнијим географским моделом.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3) На основном нивоу ученици развијају научну писменост и апстрактно мишљење кроз усвајање појмовне структуре географије и сродних наука (астрономија, геологија, педологија, екологија, социологија, економија), што подразумева извођење дословних интерпретација односа и веза између објеката, појава и процеса у познатом просторном контексту. Одговорно се опходе према очувању животне средине и дају лични допринос у еколошким активностима групе и тима. Поседују географска знања која им омогућавају извођење закључака и доношење одлука релевантних за приватни или живот заједнице.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:

– GEO.OO.O.1.1. Објашњавају својим речима предмет проучавања географије. – GEO.OO.O.1.2. Упореджују небеска тела на основу положаја, физичких и хемијских особина. – GEO.OO.O.1.3. Категоризују географске карте према размери, садржини, намени и просторном обухвату. – GEO.OO.O.1.4. Класификују Земљине сфере и њихове елементе на основу главних физичко-географских одлика. – GEO.OO.O.1.5. Дефинишу појам природних непогода. – GEO.OO.O.1.6. Изводе закључке о демографском (природно и механичко кретање, структуре становништва), насеобинском (сеоска и градска насеља и урбанизација) и привредном развоју (привредне и ванпривредне делатности).	– GEO.OO.O.2.1. Илуструју цртежом, скицом или моделом положај небеских тела у Сунчевом систему. – GEO.OO.O.2.2. Очитавају вредности температуре ваздуха, ваздушног притиска и количине падавина помоћу аналогних и дигиталних мерних инструмената. – GEO.OO.O.2.3. Очитавају податке са графикона, табела и тематских карата. – GEO.OO.O.2.4. Одређују стране света помоћу компаса и природних и антропогених објеката у простору и на географској карти. – GEO.OO.O.2.5. Препознају и читају математичке, географске и допунске елементе карте. – GEO.OO.O.2.6. Уз помоћ апликација инсталираних на паметним телефонима и другим ИКТ уређајима одређују свој апсолутни и релативни положај.	– GEO.OO.O.3.1. На личном примеру показују еколошки одговорно понашање (правилно одлагање отпада, рециклажа, учешће у активностима уређења околине). – GEO.OO.O.3.2. Конструктивно учествују у раду групе за потребе проучавања географских карактеристика локалне заједнице. – GEO.OO.O.3.3. Презентују породичне артефакте у циљу објашњавања географско-историјског контекста у коме су они настали (порекло породице и њихове миграције). – GEO.OO.O.3.4. Анализирају занимања у којима географска знања имају важну улогу у циљу професионалне оријентације. – GEO.OO.O.3.5. Адекватно поступају у ситуацијама када су изложени дејству природних непогода.
– GEO.OO.O.1.7. Објашњавају основне политичко-географске појмове (држава, државна територија, географски положај и границе државе). – GEO.OO.O.1.8. Одређују припадност географских објеката одређеној регији. – GEO.OO.O.1.9. Упореджују географске одлике изабраних регија у Србији и свету. – GEO.OO.O.1.10. Повезују објекте геонаслеђа и геодиверзитета са географским процесима којима они настају у Србији и свету. – GEO.OO.O.1.11. Разликују категорије заштићених природних и културних добара и наводе примере у Србији и свету.	– GEO.OO.O.2.7. Уз помоћ апликација инсталираних на паметним телефонима и другим ИКТ уређајима проналазе основне географске објекте у расположивим географским базама података.	

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1) На средњем нивоу ученици објашњавају узроке и последице облика и кретања Земље, Сунца и Месеца. Ученици доводе у везу различите појаве и процесе у географском омотачу и процењују стање животне средине. Анализирају факторе и динамику развоја друштвено-географских елемената простора. Идентификују, описују и објашњавају конститутивне елементе географских регија у Србији и свету. У домену картографске писмености употребљују садржаје географских карата по различитим критеријумима.	Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2) На средњем нивоу ученици су оспособљени да посматрају географске појаве и врше мерења у познатом просторном контексту. У процесу усвајања географских знања конструишу једноставније географске моделе, који репрезентују просторне и односе величина релевантних географских објеката. Као изворе информација користе готове статистичке податке и приказе (графиконе, дијаграме), географске карте и релевантне научно-популарне и илустративне материјале. Израђују тематске карте (картограме) над основом коју представља нема карта. На основу расположивих статистичких података, врше једноставнија израчунавања (средње вредности, стопе промене географских величина, пропорције и размере). Ученици користе средства информационо-комуникационих технологија (ИКТ) као изворе информација и средства саопштавања резултата кроз мултимедијалне презентације.	Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3) На средњем нивоу ученици анализирају информације о географском простору ради активног учешћа у доношењу одлука о уређењу свог насеља. Развијају друштвено прихватљиве ставове, користе научне концепте и примењују их у различитим животним ситуацијама. Проучавање географских одлика свог краја, Републике Србије и света у целини доприноси да ученици лакше доносе одлуке у вези са наставком школовања и избором будућег занимања. Заступају широку друштвену партиципацију и негововање различитости у заштити непосредне животне средине и обезбеђивању одрживог развоја.
---	--	---

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>
– GEO.OO.C.1.1. Процењују повезаност географије са осталим природним и друштвеним наукама у истраживању просторних феномена. – GEO.OO.C.1.2. Објашњавају облик, димензије и кретања Земље и њихове последице. – GEO.OO.C.1.3. Упореджују, проналазе сличности и разлике у садржају, размери, намени и просторном обухвату географских карата. – GEO.OO.C.1.4. Доводе у везу географске објекте са географским појавама у Земљиним сферама. – GEO.OO.C.1.5. Анализирају просторну и временску дистрибуцију природних непогода у Србији и свету. – GEO.OO.C.1.6. Пореде утицај различитих географских фактора на развој и размештај становништва, насеља и привреде. – GEO.OO.C.1.7. Анализирају факторе настанка и развоја држава у Европи и свету у ближој и даљој прошлости. – GEO.OO.C.1.8. Изводе закључке о елементима географских регија у Србији, Европи и свету. – GEO.OO.C.1.9. Идентификују узроке загађивања и предлажу мере заштите воде, ваздуха и земљишта у својој локалној средини, Србији и свету. – • GEO.OO.C.1.10. Аргументују своје мишљење о примењеним мерама заштите природе у Србији и свету.	– GEO.OO.C.2.1. Утврђују односе величина и положаје планета на основу израђеног сопственог модела Сунчевог система. – GEO.OO.C.2.2. Демонстрирају Земљина кретања и њихове најважније последице помоћу глобуса и других модела. – GEO.OO.C.2.3. Израђују графиконе, табеле, схеме и тематске карте (картограме) над основом коју представља нема карта. – GEO.OO.C.2.4. Изводе закључке о метеоролошким појавама на основу резултата мерења климатских елемената у географској средини. – GEO.OO.C.2.5. Израчунавају вредности основних демографских показатеља (стопе natalитета, mortalитета, природног прираштаја, имиграције, емиграције, миграционог салда, укупне промене броја становника и густине насељености) на основу готових статистичких података. – GEO.OO.C.2.6. Одабирају изворе података релевантне за истраживање конкретне географске регије. – GEO.OO.C.2.7. Користе функције специјализованих званичних дигиталних алата за одређивање основних просторних карактеристика географских објеката (дужина, површина, растојање, обим итд.). – GEO.OO.C.2.8. Изводе закључке о географским појавама на основу посматрања елемената географске средине. – GEO.OO.C.2.9. Конструишу једноставније моделе управљања отпадом у својој локалној средини у циљу смањења употребе ресурса, а повећања рециклаже већ коришћених.	– GEO.OO.C.3.1. Прикупљају и анализирају информације о стању животне средине и активно се укључују у уређење простора свог насеља. – GEO.OO.C.3.2. Заступају друштвено прихватљиве ставове (поштовање различитости, толеранција итд.) у анализи географских феномена. – GEO.OO.C.3.3. Анализирају географске специфичности свога краја у циљу идентификовања потенцијалних занимања. – GEO.OO.C.3.4. Образлажу примену географских знања у свакодневном животу.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)

На напредном нивоу ученици изводе закључке о утицајима појава у Сунчевом систему на географски омотач Земље (плима и осека, Месечеве мене, метеоритски кратери...). Разумевањем физичко-географских и друштвено-географских структурних елемената географског простора, ученици идентификују и тумаче узрочно-последичне, просторне, временске, хоризонталне и вертикалне везе и односе међу њима. Процењују утицаје природних и антропогених процеса на стање квалитета животне средине. Повезивањем географије са релевантним садржајима из домена сродних наука (астрономија, геологија, биологија, педологија, екологија, социологија, економија), ученици развијају комплексна, системски условљена знања која су у функцији анализирања географског простора на локалном, националном, регионалном и глобалном нивоу.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2) На напредном нивоу ученици планирају и спровode географско истраживање уз одређену помоћ и подршку. Податке добијене анализом географских карата, посматрањем, мерењем и анкетирањем пореде са подацима из литературе. Утврђују узроке и последице проучаваних географских појава и резултате истраживања илуструју, демонстрирају и презентују у виду тематских карата, макета и/или модела. У процесу географског закључивања користе и средства ИКТ-а и то као: изворе информација, алате за прикупљање и обраду података, мерне инструменте и средства за саопштавање резултата.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3) На напредном нивоу ученици су оспособљени да аргументовано, уз уважавање ставова других, дискутују о сложенијим географским проблемима и да формулишу предлоге који на специфичан начин уважавају различите интересе и вредности. Критички анализирају стање географске средине и предлажу мере њене заштите. Вредновањем материјалног и нематеријалног културног наслеђа и учешћем у пројектима и организацији различитих манифестација, ученици негују осећање припадности свом народу и развијају однос поштовања према тековинама других народа.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– GEO.OO.H.1.1. Изводе закључке о утицајима појава у Сунчевом систему на географски омотач Земље. – GEO.OO.H.1.2. Уочавају контрасте у области демографских промена, развоја привреде и процеса урбанизације у репрезентативним регијама Србије, Европе и света. – GEO.OO.H.1.3. Повезују процесе у Земљиним сферама са развојем и функционисањем друштва у репрезентативним регијама Србије, Европе и света. – • GEO.OO.H.1.4. Изводе закључке о утицајима природних и антропогених процеса на стање квалитета животне средине у својој локалној средини, Србији и свету.	– GEO.OO.H.2.1. Доносе закључке о просторним и узрочно-последичним везама између физичко-географских фактора (рељеф, клима, воде и земљиште) и друштвено-географских елемената (становништво, привреда, насеља и држава) на основу информација са географских карата. – GEO.OO.H.2.2. Осмишљавају климатолошки пројекат у локалној средини који укључује постављање истраживачких питања, избор метода, техника и ресурса (мерни инструменти и извори података), периода мерења, обраду података и извођење и презентацију закључака. – GEO.OO.H.2.3. Доводе у везу демографске промене са трансформацијом насеља и привредним развојем на основу израчунавања вредности друштвено географских показатеља. – GEO.OO.H.2.4. Спровode истраживање појединих природних и/или друштвених појава у конкретној географској регији. – GEO.OO.H.2.5. Самостално изводе закључке о појединим појавама у географској средини на основу једноставних мерења и на друге начине прикупљених података о њима. – GEO.OO.H.2.6. Анализирају географске карте тумачењем размере, садржине, намене и просторног обухвата. – GEO.OO.H.2.7. Мере дужине и површине на географским картама крупног размера.	– GEO.OO.H.3.1. Дискутују о демографским (депопулација, емиграција), еколошким (загађење животне средине), економским (сиромаштво, незапосленост), урбаним (бесправна градња) и руралним (деаграризација) проблемима, тако што аргументовано изнесе свој став поштујући ставове других. – GEO.OO.H.3.2. Критички преиспитују мере заштите објеката културног наслеђа краја у коме живе. – GEO.OO.H.3.3. Предлажу мере заштите географског омотача на основу анализе промена у Земљиним сферама. – GEO.OO.H.3.4. Анализирају вредност незаштићених природних и културних објеката у месту у коме живе, које по њиховом мишљењу треба ставити под заштиту.
Разред	Пети	
Недељни фонд часова	1 час	
Годишњи фонд часова	36 часова	
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ТЕМА и кључни појмови садржаја програма	
– опише предмет проучавања географије и препозна њен значај у свакодневном животу и локалном окружењу; – објасни основне појмове у вези са васионом и васионским телима: звезда, планета, сателит, комета, метеор; – објасни појам Сунчевог система и положај Земље у њему; – илуструје цртежом или моделом: Сунчев систем, Месечеве мене и појаве помрачења Сунца и Месеца; – опише облик Земље и препозна законитости Земљиног кретања; – разликује Земљине унутрашње сфере: језгро, омотач језгра и Земљина кора и опише њихове основне карактеристике; – именује и покаже на географској карти и глобусу континенте и океане; – објасни шта су литосферне плоче и повеже њихово кретање са појавом земљотреса и вулкана; – именује и разврста облике рељефа према начину постанка; – опише основна својства рељефа: морфометријска и динамичка; – повеже карактеристике рељефа са размештајем насеља и људским делатностима: пољопривреда, саобраћај, туризам; – опише различите хидрографске облике на Земљи: океане, мора, реке, језера, подземне воде и њихов међусобни однос; – објасни појаве везане за мора: разуђеност обала, физичка и хемијска својства и кретања морске воде; – наведе и одреди елементе реке служећи се географском картом и другим графичким прилозима и објасни њихов значај за живот људи; – наведе примере ефеката интеракције човека и воде; – реагује адекватно у случају изложености дејству природних непогода: земљотреса, одрона, клизишта, поплаве; – предложи мере за очување Земљиног географског омотача уважавајући различите потребе људи и њихове активности; – пронађе и користи информације из различитих извора, критички их разматра и вреднује.	ЧОВЕК И ПРОСТОР Простор, географска средина, географија, физичка географија.	
	ВАСИОНА Васиона, звезде, планете, мала небеска тела, Земља.	
	ЗЕМЉА (ОБЛИК, КРЕТАЊА И ГРАЂА) Геоид, ротација, револуција, Земљино језгро, омотач језгра, Земљина кора, литосферне плоче.	
	РЕЉЕФ Унутрашње силе, спољашње силе, тектонски покрети, ерозија, акумулација.	
	ВОДЕ Океани, подземне воде, реке, језера, кружење воде у природи.	

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења – Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за пети разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава његове специфичности.

Програм географије за пети разред основне школе усклађен је са Стандардима образовних постигнућа за крај основног образовања који су постављени компетенцијски. То значи да се њима „пројектује“ не само којим предметним знањима, већ и којим вештинама ученик треба да овлада, као и које вредносне ставове треба да усвоји по завршетку основне школе. У структури Стандарда, након опште предметне компетенције која описује сврху географије и њен допринос развоју кључних компетенција за целоживотно учење, разрађују се три специфичне компетенције. Оне објашњавају шта знамо (предметно-научна знања, СПК 1), како то знамо (методолошка знања, односно вештине, СПК 2) и где примењујемо то што знамо (вредносни ставови, СПК 3).

Овај програм пружа преглед предметних исхода наставе и учења географије, које ученик треба да достигне до краја петог разреда како би се приближио испуњавању прописаних Стандарда постигнућа за крај основног образовања. С обзиром на то да је циљ да се превазиђе усмереност на садржај, у табеларном делу су, поред обавезних исхода, наведени само кључни појмови садржаја (пет по наставној теми). Међутим, у дидактичко-методичком упутству дат је опширнији списак значајних појмова који чине појмовну структуру којом ученик треба да овлада у петом разреду, па чак и списак репрезентативних географских објеката. Ученици не треба да уче дефиниције напамет, већ да се фокусирају на дубоко разумевање појмова кроз контекст, примере и активну примену. Овакво учење омогућава ученицима да боље повезују нове информације са већ постојећим знањем и да их лакше користе у различитим ситуацијама. Такође, у упутству се налази и предлог активности наставника и, што је још важније, ученика, које воде остваривању исхода учења, а потом и стандарда постигнућа.

Основна карактеристика наставе и учења географије јесте истраживање исхода учења који представљају знања, вештине и вредносне ставове које сви ученици треба да развију до краја разреда. У процесу учења, наставник код ученика развија истраживачки приступ у проучавању простора и подстиче их на активизам у непосредном окружењу.

1. Човек и простор

Циљ обраде теме Човек и простор је да се ученици упознају са појмом простора, његовим елементима и структуром, као и са географијом као науком која проучава простор и његове промене. Ученици треба да развију свест о повезаности човека и простора и утицају човека на животну средину.

Развој теме почиње дефинисањем простора кроз његове димензије – ширину, дужину и висину, уз истраживање да се простор мења кроз време. Простор је испуњен географским објектима, појавама и процесима, као природним тако и антропогеним, чији просторни размештај подлеже одређеним законитостима. Ученици треба да се упознају са примерима природних и антропогених објеката (планине, реке, становништво), процеса (ерозија, миграције) и појава (земљотрес, глад, сиромаштво). Важан сегмент теме је анализа промене човековог доживљаја географских објеката, процеса и појава од праисторије до савременог доба. То подразумева разумевање како је човек препознавао пејзаже као оптимално стабилне, камен као алатку, природне циклусе попут годишњих доба, како је формирао насеља и прилагођавао природу својим потребама, све до савременог доба и сајбер простора.

Наставник треба да представи географију као науку која проучава простор и човеков утицај на њега наглашавајући њен интердисциплинарни карактер, јер она припада и природним и друштвеним наукама. Потребно је истаћи значај географије за организовање, безбедност и развој појединца и друштва.

Појмови које ученици треба да усвоје су: простор, географија, географски објекат, географски процес, географска појава, географски омотач, физичка географија, друштвена географија и значај географије.

Обрада теме Човек и простор треба да подстакне **развој вредносних ставова** код ученика. Циљ је да ученици разумеју повезаност човека и природе кроз конкретне примере из њиховог окружења, попут посматрања дрвета у парку и анализе утицаја човека на његов опстанак. Развијање осетљивости према лепоти географских објеката може се постићи коришћењем фотографија, видео записа и прича о планинама, морима и језерима. Ученици треба да освесте ограниченост природних ресурса кроз једноставне примере воде, енергије и хране, уз организовање игара које демонстрирају потребу за праведном поделом ресурса.

Важно је подстаћи одговорно понашање ученика према животной средини кроз активно учешће у акцијама чишћења, садње дрвећа и рециклаже. Критичко размишљање се развија постављањем питања која подстичу размишљање о значају очувања шума, последицама загађења река и начинима смањења загађења ваздуха, уз охрабривање ученика да аргументују своје ставове. Толеранција се негује кроз разговоре о различитим културама и обичајима, истраживањем и презентацијама о начинима живота људи у другим земљама. Дискусија, рад у групи и играње улога су методе које могу допринети остваривању ових циљева, док улога наставника остаје кључна у моделовању позитивних вредности и промовисању поштовања према природи, људима и различитости.

Исход учења Ученик ће бити у стању да опише предмет проучавања географије и препозна њен значај у свакодневном животу и локалном окружењу је остварен ако ученик уме да дефинише географију као науку о простору и његовим елементима (објекти, процеси и појаве), да разликује природне и антропогене елементе простора и објасни њихове међусобне утицаје. Такође, ученик треба да уме да образложи значај географије за организовање, безбедност и развој друштва повезујући стечена знања са свакодневним животом. Коначно, очекује се да ученик уме да препозна ограниченост природних ресурса у односу на неограничене људске потребе, да објасни значај одрживог развоја, као и да анализира утицај човека на животну средину и предложи мере за заштиту и очување природе.

2. Васиона

Циљ обраде теме Васиона у петом разреду је да ученици стекну основна знања о структури и величини васионе, као и о небеским телима која је чине. Тема има за циљ да ученицима пружи разумевање да је васиона огроман и сложен систем који садржи различите објекте као што су: звезде, планете, астероиди, сателити, метеори и комете. Ученици се упознају са основним математичко-географским, односно астрономским појмовима у контексту сагледавања њиховог значаја за планету Земљу. Кроз изучавање Васионе, ученици развијају критичко мишљење анализирајући различите моделе и представе небеских тела, као што су цртежи Сунчевог система или макете планета и проверавајући њихову тачност и усклађеност са научним знањима.

Развој теме Васиона се одвија кроз поступно упознавање ученика са различитим појмовима везаних за васиону. Прво се упознају са појмовима астрономија и васиона, а потом и са васионским телима. Након тога, анализирају структуру Сунчевог система и положај Земље у њему. Применом илустративно-демонстративног и других метода, ученицима се појашњавају појаве месечеве мене (фазе), помрачење Сунца и Месеца. На крају се представљају мала тела Сунчевог система. Током рада на теми битно је указати на начин истраживања васионског простора, као и на значај тих истраживања за живот људи на Земљи.

Појмови које ученици треба да усвоје су: астрономија, васиона (као и синоними са којима се ученици могу срести – свемир, космос, универзум), васионска тела, светлосна година, звезде, сазвежђа, Мали и Велики медвед, Северњача, галаксије, Млечни пут, Сунчев систем, Сунце, планете, Земља, сателити, Месец, Месечеве мене, помрачење Сунца, помрачење Месеца, астероиди, комете, метеори.

Уочавањем сазвежђа Мали медвед и звезде Северњаче у њему, ученици стичу **основне вештине** оријентације у простору користећи небеска тела као оријентире. Анализирањем илустрација, фотографија и видео записа небеских тела и појава, они развијају вештине посматрања и тумачења визуелних информација. Учење о планетама, звездама, галаксијама и малим телима Сунчевог система може их навести да истражују и користе различите изворе информација, што развија истраживачке вештине и информатичку писменост. Рад на пројектима везаним за васиону, као што је израда макета планета или презентација о изабраним темама, може подстаћи тимску сарадњу међу ученицима и развити њихове комуникацijske вештине. Коришћење софтвера за симулацију небеских појава или претраживање података о васиони доприноси развијању дигиталне писмености. Цртањем или израдом модела положаја небеских тела развијају се креативност, просторна свест и мануелне вештине (фина моторика и прецизност).

Тема Васиона не само да упознаје ученике са основним астрономским концептима и структурама свемира, већ има и потенцијал да **развија и негује вредносне ставове код ученика**. Обрада ове теме доприноси развоју различитих етичких, естетских и еколошких ставова, као и подстицању општег интересовања за науку и њену примену у животу. Упознавање са величином и сложености свемира подстиче ученике на поштовање природе и свих живих бића. Ова тема може подстаћи ученике на развој интересовања за истраживање, као и на разматрање могућности за будућа открића у науци, али и развијање интердисциплинарног размишљања код ученика. Кроз разумевање васионе, људског места у њој и друштвене одговорности, ученици ће научити како поштовање, сарадња, истраживачки дух, као и одговорност према Земљи и васиони, чине важне теме за развој и формирање њиховог карактера.

Употребу ИКТ-а у наставној теми о Васиони може омогућити ученицима лакше разумевање сложених астрономских појмова и подстаћи њихову креативност и заинтересованост за ову тему. Препоручује се наставнику, ако има могућности, да приликом обраде садржаја наставе и учења користи неке од доступних софтвера за симулацију положаја васионских тела (нпр. NASA's Eyes on the Solar System) или посматрање васионских тела (нпр. Stellarium, SkySafari или Celestia). На овај начин би се обезбедило интерактивно учење (ученици могу активно учествовати у процесу учења, што повећава њихову мотивацију и ангажованост), олакшало би разумевање сложеног концепта наставне теме и допринело би развоју критичког мишљења (нпр. анализирање података из симулација подстиче ученике да постављају питања и доносе закључке).

За проверу знања, уз помоћ наставника, ученици могу користити већ постојеће игре на платформама са бесплатним приступом (на пример Worldwall, Quizlet, Quizizz, Testmoz, learningapps).

Уколико у школи не постоје технички услови за примену ИКТ-а у настави, наставник може користити неке од предложених метода или техника које ће ученицима омогућити да разумеју основне астрономске концепте и структуру васионе. Тако, на пример, ученици могу да прате васионске појаве као што су залазак Сунца и појава звезда, лоцирају на ноћном небу сазвежђе Мали медвед и звезду Северњачу, да помоћу ње одреде стране света и сл., или да у дворишту школе нацртају сунчани сат где ће посматрајући своју сенку моћи да прате кретање Сунца. Приликом обраде наставног садржаја о Сунчевом систему, Месечевим менама и помрачењу Сунца и Месеца, а у циљу лакшег разумевања комплексног садржаја, потребно је да наставник демонстрира на моделу поменуто кретање. Уколико школа не поседује готово наставно средство, може се применити техника **Театар у учionicи**, где би ученици добили улоге Земље, Сунца и Месеца и потом уз наставниково помоћ демонстрирали кретања и уз адекватне дијалоге „између“ ових небеских тела објаснили осталима мене, помрачења и последице.

За проверу разумевања представљених садржаја могу се примењивати бројне технике. Тако, на пример, за издвајање кључних појмова и систематизацију наставне теме може се користити техника **мапе ума**. За увођење ученика у садржај нове наставне јединице и обнављање претходне, може се користити метод **Игре у настави**: асоцијација, изабаци уљеза (нпр. Венера, Земља, Марс, Јупитер), допуни низ (нпр. Меркур, _____, Земља), спајалица (Земља – планета, Сунце – звезда, Месец – сателит) итд.

Операционализација исхода за тему Васиона остварује се кроз конкретне, мерљиве задатке који се могу реализовати на часовима. На пример, исход Ученик ће бити у стању да објасни основне појмове у вези са васионом и васионским телима: звезда, планета, сателита, комета, метеора, може се остварити кроз задатке као што су: дефинисање појма „васиона“ и навођењем барем два синонима, дефинисањем појмова звезда, планета, сателита, комета, метеора, идентификовањем на основу слике/илустрације различитих васионских тела (звезда, планета, комета, метеора итд.), објашњавањем разлике између звезда и

планете, планете и сателита, комете и метеора, навођењем барем једног примера за свако васионско тело (нпр.: Сунце је звезда, Земља је планета, Месец је сателит Земље, Халејева комета итд.), описивањем основних карактеристика сваког васионског тела (нпр. звезде емитују светлост и топлоту, планете круже око звезда, сателити круже око планета итд.), цртањем модела Сунчевог система и обележавањем Сунца, планета и њихових сателита на моделу, писањем кратког текста о одабраном васионском телу у коме ће применити научене појмове.

Исход Ученик ће бити у стању да објасни појам Сунчевог система и положај Земље у њему, може се остварити кроз задатке као што су: објашњење појма Сунчев систем, класификација планета на спољашње и унутрашње, одређивање положаја Земље у Сунчевом систему. За остваривање наведеног исхода препоручује се коришћење географског атласа (уводног садржаја из домена астрономије) који може користити за визуелизацију и боље разумевање просторних односа. Исход Ученик ће бити у стању да илуструје цртежом или моделом: Сунчев систем, Месечеве мене и појаве помрачења Сунца и Месеца, може се остварити кроз практичан рад. Наставник упућује ученике да кроз различит облик рада (индивидуални, рад у пару или групни рад) илуструју (мапом ума, цртежом или моделом) Сунчев систем, а касније да помоћу њега демонстрирају положај планета и других васионских тела у њему (сателита, астероида и др.).

3. Земља (облик, кретања и грађа)

Циљ обраде теме Земља (облик, кретања и грађа) у петом разреду је да ученици стекну основна знања о облику, димензијама, кретањима и грађи Земље, кроз разумевање законитости кретања Земље у васиону, као и основних карактеристика унутрашњих Земљиних сфера (концентрична грађа и физичко-хемијска својства). Разноврсним активностима ученици ће развијати вештине и компетенције, као и вредносне ставове о просторној расподели континентата и океана на Земљи, као и узрочно-последичној повезаности појава и процеса у горњем слоју омотача језгра са појавама и процесима у Земљиној кори (удаљавање, сударање и подвлачење литосферних плоча, вулканизам и сеизмизам). Наставни процес обухвата примену интерактивних и савремених метода које омогућавају ученицима да истражују, разумеју и повезују физичко-географске карактеристике вулканских и трусних области са развојем и функционисањем друштва у конкретном простору, односно у репрезентативним регијама.

Развој теме Земља (облик, кретања и грађа) се одвија поступно. На почетку се ученици упознају са различитим схватањима и доказима о облику Земље, а затим развијају свест о стварном облику Земље разликујући и дефинишући појмове – сфера, елипсоид и геод. Након тога, ученици се применом глобуса и географске карте света упознају за изгледом Земљине површине, односно са просторном дистрибуцијом континентата и океана на Земљи сагледавајући њихову величину и положај. У наставку они истражују Земљина кретања и повезују сложене утицаје положаја и кретања Земље у Сунчевом систему са последицама насталим услед њих. Пажња се затим усмерава на унутрашњу грађу Земље, кроз упознавање основних карактеристика унутрашњих Земљиних сфера (Земљино језгро, омотач језгра и Земљина кора). На крају, ученици се упознају са појмом литосферне плоче повезујући њихово кретање са појавом земљотреса и вулкана на Земљи, а затим и са карактеристикама трусних и вулканских области, посебно анализирајући развој и функционисање друштва унутар њих.

Појмови које ученици треба да усвоје у оквиру теме Земља (облик, кретања и грађа) јесу: сфера (лопта), елипсоид, геод, океани, континенти, ротација, револуција, Земљино језгро, омотач језгра, Земљина кора, стене, литосферне плоче, вулкани и земљотреси. Упознају се са појмовима повезаним са обликом Земље, попут глобуса, екватора и Земљиних полова; као и са појмовима повезаним са последицама Земљиних кретања, попут обданице, еклиптике, равнодневнице, краткодневнице, дугодневнице, повратника, поларника, топлотних појасева. Ученици ће такође научити да препознају елементе вулкана (магматско огњиште, гротло, кратер и купу), као и појмове везане за појаву земљотреса (епицентар и хипоцентар). Наведене појмове илустровати примерима из Србије и света како би ученици боље разумели наведене појаве и процесе, али и последице настале услед њих.

Упознавање са репрезентативним географским објектима у Србији и свету омогућиће ученицима да продубе разумевање ове теме кроз конкретне примере. На глобалном нивоу, обрађивање океана – Тихи, Атлантски, Индијски, Јужни и Северни ледени; као и континенте – Азија, Африка, Европа, Северна Америка, Јужна Америка, Антарктик и Аустралија. Потребно је ученике упознати са постојањем вулканских области на Земљи – Ватрени појас Пацифика, Средоземна вулканска област, Атлантска вулканска област, Источноафричка вулканска област; као и репрезентативне примере вулкана (Етна, Везув; Хекла, Фуџијама, Килиманджаро). Ови примери омогућиће ученицима да кроз симулације и дигиталне мапе виртуелно „путују“ и упознају се са различитим репрезентативним објектима и областима широм света. При истраживању трусних области у Републици Србији треба издвојити просторе према степену угрожености – Велико Поморавље (троугао између Параћина, Свилајнца и Крагујевца), Западно Поморавље (Краљево, Чачак), Копаоничка област (централни део).

Развој вештина у овој наставној области укључује више различитих активности. Ученици ће кроз рад са глобусом, телуријумом и другим моделима развијати свест о облику Земље и изгледу Земљине површине, као и свест о начинима и последицама кретања Земље (нпр. како би лакше схватили смену обданице и ноћи на Земљи, ученици уз помоћ наставника могу извршити демонстрацију помоћу лампе и глобуса у замраченој учионици). Кроз рад са географским картама они ће учити да се оријентисају у простору и да проналазе, именују и показују континенте и океане, границе литосферних плоча и вулкане на Земљи. Анализирањем фотографија и илустрација развијаће се вештине посматрања и тумачења визуелних информација. Креирањем скица, ученици ће визуелно представљати Земљин облик, начине кретања и грађу Земље. На крају, ученици ће имати прилику да своје знање презентују усмено или писмено. То ће их научити да јасно и прецизно комуницирају своја сазнања и закључке.

Наставна тема Земља (облик, кретања и грађа), представља важну прилику и за **развој вредносних ставова** код ученика. Посматрајући слике Земље из свемира и проучавајући њену грађу, ученици могу развијати поштовање према планети, али и свест о потреби очувања животне средине. Упоређивање старих схватања о Земљи као равнотлачи са научним доказима о њеном сферном облику подстиче критичко мишљење и научну радозналост. Учење о вези између кретања литосферних плоча и појаве земљотреса, на пример у Јапану, или ерупције вулкана Етна у Италији, илуструје глобалну повезаност природних појава. Заједничким креирањем модела вулкана или презентација о одабраној вулканској области унапређују се вештине комуникације и сарадње. Наставници могу додатно подстицати ове вредносне ставове користећи интерактивне методе, повезујући наставне садржаје са реалним животом и подстицајући критичко мишљење.

ИКТ у теми Земља (облик, кретања и грађа) значајно доприноси квалитету наставе омогућавајући ученицима да истражују свет на интерактиван начин, визуализују географске појаве и процесе, приступају разноврсним изворима информација и креативно изражавају своја знања.

За виртуелне посете Сунчевом систему ученици ће користити апликацију – онлајн модел на страници <https://www.solarsystemscope.com>. То ће им омогућити да на основу тродимензионалног интерактивног модела савладају појмове везане за кретање Земље у Сунчевом систему и да на непосредан и очигледан начин анализирају структуру унутрашњих Земљиних сфера.

Користећи географску карту, ученици ће моћи да именују и покажу континенте, океане, активне вулкане. Ово ће им помоћи да развију вештине рада са картом и боље разумеју просторне односе. Онлајн алате са интерактивним садржајима ученици могу користити чинећи учење забавнијим истовремено проверавајући своје знање.

Операционализација исхода за тему Земља (облик, кретања и грађа) остварује се кроз конкретне задатке на часовима. На пример, исход Ученик ће бити у стању да опише облик Земље и препозна законитости кретања Земље, може се разрадити кроз задатке као што су: дефинисање и разликовање појмова сфера, елипсоид и геод; демонстрирање и описивање Земљиног кретања помоћу глобуса, телуријума и других модела; препознавање узрока и последица (законитости) Земљине ротације и револуције; упоређивање топлотних појасева на Земљи; навођење аргумената о томе како последице Земљиних кретања утичу на живот и рад људи на Земљи. Кроз рад са глобусом и географском картом света, ученици уче да именују и покажу екватор, полове, повратнике и поларнике; да издвоје и ограниче топлотне појасеве, да закључе у ком топлотном појасу се налази Србија, чиме развијају картографску писменост и разумевање просторних односа.

4. Рљеф

Циљ обраде наставне теме Рљеф у петом разреду је да ученици развијају способности да препознају и разумеју постанак различитих облика рљефа у својој околини и ширем простору. Такође, могу да препознају ефекте утицаја рљефа на животне и привредне активности човека, да користе знања о рљефу у свакодневним активностима као што су: екскурзије, извиђачке секције, боравак у приморју, планинарење, активности на снегу, вожња бицикла и активности у пољопривреди.

Развој теме рљеф почиње упознавањем ученика са процесима који доводе до формирања најкрупнијих облика рљефа на Земљи. На појмовном нивоу упознају се са процесима који доводе до њиховог формирања, као и самим облицима рљефа. Потом са својашћим факторима стварања и обликовања рљефа, као и њиховим диверзитетом на Земљи. Након обрађивања основних облика рљефа анализирају се њихова својства сагледана кроз морфометријске и геодинамичке особине. Од морфометријских особина треба објаснити надморску висину, нагиб топографске површине и експозицију (северна, јужна, западна, источна, присојна, осојна страна). У наставку, посебно се пажња скреће на геодинамичке процесе, који поред тога што доводе до стварања облика могу утицати на безбедност човека, уколико је изложен њиховом дејству. То су одрони, клизишта и ерозија земљишта. На крају се анализирају ефекти утицаја рљефа на самог човека као индивидуе, на насеобинске и привредне активности.

Појмови које ученици треба да усвоје су: набирање, раседање, вулканизам, бора, планина, висораван, низија, котлина, ерозија, акумулација, одрон, клизиште, долина, клисура, кањон, ада, делта, алувијална равна, клиф, жало, вртача, пећина, јама, поље у красу, ледник, цирк, валов, дина, канал, брана, насип, површински коп, надморска висина, релативна висина, присојна страна, осојна страна, поглава, станиште, рљеф као препрека у простору, рљеф као спона у простору, насеље, премештање насеља.

Упознавање са репрезентативним географским објектима у Србији и свету омогућиће ученицима да продубе разумевање рљефа кроз конкретне примере. Репрезентативни облици рљефа у Србији су Панонска низија, Фрушка гора, Проклетје, Шар-планина, Ђердапска, Грделичка, Сићевачка клисура, Рајкова, Лазарева, Ресавска пећина, Делибатска пешчара и други. На глобалном нивоу као најрепрезентативније облике рљефа ученици треба да упознају Хималаје, Анде, Алпе, Динариде, Карпате, Урал, Стеновите планине, Килиманджаро, Етну, Амазонску низију и други. Од ерозивних и акумулативних облика то су Велики кањон, Сондонг (највећа пећина на свету), Сахара, Арабијска пустиња, пустиња Гоби, Велика Аустралијска пустиња. Циљ је да ученици знају да лоцирају наведене објекте на географској карти и да се уз помоћ фотографија и сателитских снимка визуелно упознају са њиховим карактеристикама.

Учење о рљефу треба да допринесе развоју критичког мишљења, вештине решавања проблема, еколошке свести и одговорности. Вештине које се развијају у склопу наставне теме Рљеф подразумевају да ученик уме да лоцира одређене објекте на карти Србије и света, да скицира уздужни и попречни профил одређеног облика рљефа и да користи интернет изворе за проналажење података о конкретним облицима рљефа. Развој критичког мишљења подразумева да ће ученик знати да сагледа како облици рљефа утичу на човека, његове активности и животну средину. Развој еколошке свести допринеће да ученик разуме значај очувања одређених облика рљефа и његове улоге у очувању целокупног екосистема.

Неговање вредносних ставова у оквиру ове теме подразумева развој одговорног понашања према природи кроз практичне активности и едукацију о одрживости. Као пример се може узети потреба заштите пећина као аутономних екосистема и у ту сврху ограничавања броја посетилаца у уређеним пећинама Србије и у свету. Поред тога, као пример се могу узети и пешчаре чија се вредност повећава сабењем различите вегетације или алувијална равна као простор са плодним земљиштем, а који се често урбанизује и изграђује због чега се смањују природни ресурси за пољопривреду.

ИКТ у теми о рељефу подразумева коришћење интернета, одређених онлајн платформи и програма за тродимензионали приказ Земље заснован на сателитским снимцима. Коришћење интернета подразумева упознавање са релевантним адресама од стране наставника, путем којих ученик проналази и верификује информације о одређеним облицима рељефа. Зна да користи алате за визуелизацију, анализу и графичко представљање облика рељефа.

Операционализација исхода за тему Рељеф остварује се кроз конкретне задатке на часовима. На пример, исход Ученик именује и разврстава облике рељефа према начину постанка (тектонске, ерозивне и акумулативне) је остварен ако ученик уме да именује процесе који доводе до формирања облика рељефа, да их класификује у зависности од начина постанка и да наведе примере за поједине облике рељефа.

Исход Ученик ће бити у стању да препозна основна својства рељефа: морфометријска и динамичка је остварен ако ученик зна да наведе висине тачака на Земљи, опише нагибе топографске површине, наведе главне експозиције и разликује карактеристике присојне и осојне стране, именује геодинамичке процесе и зна како да поступи у случају да је изложен њиховом дејству.

Исход Ученик ће бити у стању да повеже карактеристике рељефа са размештањем насеља и људским делатностима као што су: пољопривреда, саобраћај и туризам је остварен ако је ученик у стању да опише ефекте утицаја надморске висине, нагиба и експозиције на локацију насеља, покаже како рељеф утиче на позиционирање саобраћајница и кретање људи и објасни како су одређене привредне делатности распоређене у простору у зависности од рељефа. На примеру пољопривреде, ученик треба да објасни да је ратарство присутно у равничарским пределима, воћарство у брдским, а сточарство у планинским пределима.

5. Хидросфера

Циљ обраде теме Хидросфера у петом разреду је да ученици стекну основно разумевање појма воде на Земљи укључујући њену распрострањеност, значај и улогу у природи и животу људи. Кроз разноврсне активности, ученици ће развијати вештине и компетенције, као и вредносне ставове везане за очување и одговорно коришћење водних ресурса. Наставни процес обухвата примену интерактивних и савремених метода које омогућавају ученицима да истражују, разумеју и повезују појаве и концепте везане за хидросферу са светом око себе.

Развој теме Хидросфера се одвија кроз поступно упознавање ученика са различитим појавама везаним за воде у природи. На почетку се обрађују појмови хидросфере и хидролошког циклуса, чиме се наглашава основни значај воде за живот на Земљи. Затим ученици истражују карактеристике океана и мора, тачније њихово простирање, дубине и богатство живог света. У наставку се обрађују воде на копну, реке и језера, где ће ученици упознати њихове типове, карактеристике и важност за екосистеме и људске заједнице. Пажња се затим усмерава на подземне воде и значај који имају за снабдевање водом, након чега следи истраживање ледника и снежног покривача у високом планинским подручјима. На крају, ученици стичу комплетно разумевање кружења воде у природи и значаја њеног очувања.

Појмови које ученици треба да усвоје су: хидросфера, хидролошки циклус, океан, море, река, језеро, подземна вода и ледник. Упознаће се са појмовима повезаним са морима, попут острва, полуострва, мореуза и залива, као и са појмовима у вези са рекама, као што су: извор, ушће, притока, корито, протичај, водостај, речни систем, речна мрежа и речни слив. Ученици ће такође научити да препознају типове језера, попут тектонских, ерозивних, акумулативних и вештачких. Сви ови појмови биће илустровани примерима из Србије и света како би ученици боље разумели разноликост и карактеристике водних облика на планети.

Упознавање са репрезентативним географским објектима у Србији и свету омогућиће ученицима да продубе разумевање хидросфере кроз конкретне примере. У Србији ће обрадити реке Дунав, Саву, Тису, Дрину и Мораву, као и језера - Ђердапско, Власинско и Палићко. На глобалном нивоу, обрађиваће океане: Тихи, Атлантски, Северни ледени, Индијски и Јужни, мора: Средоземно, Јадранско и Црно, као и велике реке попут Амазона, Волге, Нила и Мисисипија. Посебно ће истраживати велика светска језера, као што су Бајкалско језеро и Велика језера у Северној Америци. Ови примери омогућиће ученицима да кроз симулације и дигиталне мапе виртуелно „путују“ и упознају се са различитим воденим површинама широм света.

Развој вештина у овој наставној области укључује више различитих активности. Ученици ће кроз рад са географским картама учити да се оријентишу у простору и да проналазе наведене хидрографске објекте у Србији и свету. Анализирањем фотографија и илустрација развијаће вештине посматрања и тумачења визуелних информација. Креирањем скица, ученици ће визуелно представљати елементе хидросфере као што су: речни токови, сливови и језера. Претраживање информација из различитих извора, укључујући уџбенике, енциклопедије и интернет, развијаће вештине селекције и организације података. На крају, ученици ће имати прилику да своје знање презентују усмено или писмено, што ће их научити да јасно и прецизно комуницирају своја сазнања и закључке.

Неговање вредносних ставова биће остварено кроз проучавање значаја воде и развијање свести о потреби очувања водних ресурса. Кроз примере, као што је река Дрина, која представља природну границу Србије и Босне и Херцеговине (Републике Српске) и спаја Српске и друге народе у овим државама, ученици ће учити о ширем друштвеном значају река. Разматрањем улоге Дунава као важног међународног воденог пута, упознаће се и са привредним аспектима значаја река за повезивања држава.

ИКТ у теми о Хидросфери значајно доприноси квалитету наставе омогућавајући ученицима да истражују свет на интерактиван начин, визуализују географске појаве и процесе, приступају разноврсним изворима информација и креативно изражавају своја знања.

Пожељно је да ученици користе апликације, односно програме за виртуелне екскурзије до различитих водених површина широм света, као што су: Амазон, Нил, Нијагарини водопади. Ово ће им помоћи да боље разумеју различите облике водених површина и њихове карактеристике.

За реализацију исхода из ове области може се користити апликација – онлајн карта на страници <https://a3.geosrbija.rs/karte> за креирање интерактивних мапа, где ће ученици моћи да обележавају реке, језера у Србији, додају слике и описе, цртају речне токове. Ово ће им помоћи да развију вештине рада са мапама и боље разумеју просторне односе.

Тakoђе, могу се користити и различити онлајн алати за креирање квизова о хидросфери, који ће учење учинити забавнијим и интерактивнијим, а истовремено ће помоћи ученицима да провере своје знање.

Међупредметна повезаност градива, сваког предмета са осталим предметима је врло важна, као што је важна и сарадња међу наставницима, па тако наставник географије са наставницима технике и технологије и информатике и рачунарства може учествовати у креирању мултимедијалних презентација о различитим темама везаним за хидросферу. Дигитални алати за цртање могу се користити за цртање шема речних мрежа, слимова и сл.

Пројектна настава обухвата разне истраживачке задатке, попут пројекта „Мојој реци треба пријатељ“ који се фокусира на истраживање локалних река и стање њихове вредности/очуваности. Ученици ће прикупљати податке о квалитету воде, изворима загађења, уз помоћ паметних телефона и других уређаја обележавати локације на којима уочавају дивље депоније/сметлишта и предлагати мере за побољшање стања. Овакав пројекат омогућава примену наученог у пракси, подстиче истраживачки дух и развија одговоран однос према природи.

Операционализација исхода за тему Хидросфера остварује се кроз конкретне задатке на часовима. На пример, исход учења Ученик ће бити у стању да опише различите хидрографске облике на Земљи: океана, мора, реке, језера, подземне воде и њихов међусобни однос је остварен ако ученик уз помоћ географских карата и са фотографија препознаје и именује различите водене површине на Земљи: океане, мора, реке, језера и подземне воде. Такође, треба да уме да упореди њихове карактеристике, попут величине, салинитета и протичаја, и да разуме како су ови облици међусобно повезани у оквиру кружења воде у природи.

Исход учења Ученик ће бити у стању да објасни појаве везане за мора: разуђеност обала, физичка и хемијска својства и кретања морске воде је остварен ако ученик дефинише разуђеност обала, идентификује различите облике обала (заливи, полуострва, острва) и описује физичка и хемијска својства морске воде (температура, салинитет, кретање). Ученик треба да истражи како настају таласи, плина и осека, и морске струје, и како ти фактори утичу на живот у мору и приобаљу.

Исход учења Ученик ће бити у стању да наведе и одреди елементе реке служећи се географском картом и другим графичким прилозима и објасни њихов значај за живот људи је остварен ако ученик користећи географске карте, цртеже, шеме и фотографије река идентификује основне елементе реке (извор, ушће, ток, притоке) и анализира њихов значај за живот људи. Потребно је да зна како рељеф утиче на ток реке и како људи користе реке за водоснабдевање, наводњавање, саобраћај и туризам. Такође, ученик треба да буде у стању да дискутује о предностима и манам изградње хидроелектрана на рекама.

Исход учења Ученик ће бити у стању да наведе примере ефеката интеракције човека и воде, је остварен ако ученик кроз примере изградње брана, наводњавања и загађења препознаје и наводи позитивне и негативне ефекте интеракције човека и воде. Ученик треба да објасни последице прекомерне експлоатације вода и да предложи мере за заштиту вода и одрживо коришћење водних ресурса. Дискусија о глобалним проблемима везаним за воду (нестација воде, поплаве, пораст нивоа мора) треба да му помогне да схвати значај очувања вода за будућност планете.

Исход учења Ученик ће бити у стању да реагује адекватно у случају изложености дејству природних непогода: земљотреса, одрона, клизишта, поплаве је остварен ако ученик уме да идентификује потенцијалне опасности од природних непогода у свом окружењу, наведе карактеристичне знаке који претходе природним непогодама (земљотрес, одрон, клизиште, поплава) и опише мере превенције и заштите од природних непогода. Такође, ученик ће моћи да демонстрира правилно понашање у случају природних непогода (земљотрес, одрон, клизиште, поплава), објасни важност плана евакуације и поступања по упутствима надлежних органа у ванредним ситуацијама, као и да развије свест о личном доприносу у спречавању и ублажавању последица природних непогода.

Исход учења Ученик ће бити у стању да предложи мере за очување Земљиног географског оточака уважавајући различите потребе људи и њихове активности је остварен ако ученик уме да идентификује различите људске активности које утичу на животну средину (нпр.: пољопривреда, индустрија, саобраћај, туризам), анализира позитивне и негативне последице тих активности на животну средину и људе, разматра различите перспективе и потребе људи у вези са коришћењем природних ресурса (нпр. потребе локалне заједнице, економски интереси, заштита природе). Такође, очекује се да ученик може да предложи конкретне мере за очување природе и одговорно коришћење ресурса (нпр.: смањење загађења, рециклажа, штедња воде и енергије, заштита угрожених врста), аргументује своје ставове и предлоге коришћења научне чињенице сходно својој узрасту и да активно учествује у тимском раду делећи идеје, слушајући друге и доприносећи заједничком циљу. На овај начин, исход доприноси развоју: друштвено прихватајивих ставова (ученици уче да уважавају различитости и да сарађују са другима у циљу очувања животне средине), способности за конструктивно учешће у раду групе (подстиче се активно учешће у тимском раду, дељење идеја и заједничко доношење одлука) и научне писмености (ученици користе научне чињенице и доказе да би аргументовали своје ставове).

Остваривањем исхода Ученик ће бити у стању да пронађе и користи информације из различитих извора, критички их разматра и вреднује, ученици ће научити да пажљиво проучавају информације о географским темама које проналазе у књигама, на интернету, у часописима или на телевизији. Важно је да схвате да нису све информације увек тачне и потпуне. Понекад, оне могу бити пристрасне, односно да фаворизују одређено мишљење. На пример, Google Earth, иако користан алат, приказује границу између АП Косова и Метохије и остатка Србије на начин који није у складу са званичним ставом наше државе. Уколико користи овај алат у настави, наставник стално треба на томе да потенцира. Учећи да критички размишљају о географским информацијама, ученици ће моћи да упоређују различите изворе, као што су карте, фотографије и текстови, и да сами проналазе најважније и најажурније податке. Такође, научиће да препознају када неко покушава да им

наметне своје мишљење. На тај начин ће формирати своје ставове о географским темама, засноване на чињеницама, и моћи да их аргументовано изнесу. Ово ће им помоћи да буду одговорни и активни чланови друштва који доносе одлуке на основу проверених информација.

МАТЕМАТИКА

Циљ наставе и учења математике је да ученик овладавајући математичким концептима, знањима и вештинама, развије основе апстрактног, критичког и креативног мишљења, позитивне ставове према математици, способност комуникације математичким језиком и примени стечена знања и вештине у другим наставним предметима, даљем школовању, решавању проблема из свакодневног живота и доношењу одлука.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК)
Ученици усвајају основне математичке концепте и знања, груписане у три велике међусобно повезане области: бројеви и алгебра (А), геометрија и мерење (Г), обрада података и случајност (С), развијају математичку функционалну писменост, критичко мишљење и стичу основе апстрактног мишљења, чиме постају припремљени за даље образовање. Оспособљени су да комуницирају користећи математички језик и симболе, као и за тумачење природних и друштвених појава и процеса са становишта математике. Решавају проблеме из свакодневног живота, доносе и образлажу одлуке, користећи математику, индивидуално или у сарадњи са другима. Ученици развијају истраживачки дух и креативност. Мотивисани су да уче, напредују и изграђују позитивне ставове према математици и науци уопште. Развијају ставове о значају математичко-логичког резонувања као основе за доношење личних, друштвених, финансијских, еколошких и других одлука. Одговорно користе дигиталне технологије и податке за учење и решавање проблема. Прикупљају податке из поузданих извора, обрађују их, изводе закључке и презентују добијене резултате.

Основни ниво
Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)
Ученици су овладали базичним знањима из области бројеви и алгебра, геометрија и мерење, обрада података и случајност, што чини најнужнија знања потребна за свакодневни живот и даље школовање. Ученици су усвојили основне појмове у вези са природним, целим и рационалним бројевима и одређују вредности једноставнијих израза. Изводе основне поступке при раду са именованим бројевима, што им омогућује да разумеју квантитативне одлике објеката и процеса. Ученици су овладали техником рада са основним алгебарским формама, одређују и проверавају решења једноставне линеарне једначине и неједначине, разликују директну и обрнуту пропорционалност и примењују својства пропорције. Објекте са заједничком особinom представљају као скупове и елементарно користе скуповне операције и Венове дијаграме при закључивању. Као основ за разумевање односа објеката у реалном окружењу, ученици препознају и представљају геометријске објекте у равни и простору, познају и разликују њихова својства и односе припадања, одређују и упоређују мере. Користе Питагорину теорему у једноставнијим примерима. Усвојили су концепт подударности и симетричности и елементарно их користе. Једноставним анализама обрађују прикупљене нумеричке податке, одређују и приказују основне статистичке карактеристике. Разумеју концепт случајног догађаја и вероватноћу као меру случајности (неизвесности).
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)
Ученици су овладали основним способностима комуникације користећи математички језик и симболе. Усвајају математичке појмове и концепте као менталне слике, користе конкретизацију, повезују познате чињенице на логичан начин. Учествују у методи вођеног откривања и едукативним играма које помажу и подстичу развој основних математичких вештина. Правилно користе геометријски прибор, калкулатор и едукативне софтвере на основном нивоу. Учећи математичке садржаје развијају систематичност, упорност и стичу одговорност према сопственом напретку у учењу.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)
Овладавањем основним математичким знањима и вештинама ученици су оспособљени за сналажење у свакодневним ситуацијама (управљање новцем, мерење, сналажење у простору, тумачење статистичких информација и сл.) и уједно припремљени за даље школовање у областима које захтевају само основне математичке компетенције. Свесни су примене математике у другим дисциплинама и значаја математике за развој логичког, апстрактног и критичког мишљења сваког појединца.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:		
Основни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>
– МАТ.А.ОО.О.1.1. Усвојили су појам скупа и изводе једноставне скуповне операције са два задата скупа. – МАТ.А.ОО.О.1.2. Извршавају и правилно користе рачунске операције, њихова својства и релације у скупу природних, целих и рационалних бројева. – МАТ.А.ОО.О.1.3. Изводе основне поступке при раду са општим бројевима. – МАТ.А.ОО.О.1.4. Користе директну и обрнуту пропорционалност у познатом контексту. – МАТ.А.ОО.О.1.5. Решавају једноставне линеарне једначине и неједначине. – МАТ.Г.ОО.О.1.6. Препознају основне геометријске објекте у равни и простору и знају њихова основна својства. – МАТ.Г.ОО.О.1.7. Израчунавају мерне величине једноставних геометријских објеката користећи одговарајуће формуле и Питагорину теорему. – МАТ.Г.ОО.О.1.8. Користе јединице мере за дужину, површину, запремину, масу, време и углове. – МАТ.Г.ОО.О.1.9. Изводе најједноставније геометријске конструкције. – МАТ.Г.ОО.О.1.10. Препознају подударне и симетричне геометријске фигуре у равни. – МАТ.С.ОО.О.1.11. Елементарно тумаче табеларно или графички представљене податке. – МАТ.С.ОО.О.1.12. Разумеју концепт случајног догађаја и користе класичну дефиницију вероватноће у најједноставнијим примерима.	– МАТ.ОО.О.2.1. Усвајају математичке концепте користећи менталне слике. – МАТ.ОО.О.2.2. Користе конкретизацију како би разумели апстрактне математичке појмове. – МАТ.ОО.О.2.3. Повезују познате чињенице како би извукли очигледне закључке. – МАТ.ОО.О.2.4. Примењују једноставне математичке процедуре при решавању математичког захтева једноставног познатог контекста. – МАТ.ОО.О.2.5. Учествују у методи вођеног откривања дајући одговоре на једноставна питања која их воде ка решењу. – МАТ.ОО.О.2.6. Учествују у играма које помажу да развију основне математичке вештине, а чине да гравито ученицима постане приступачно и учење занимљиво. – МАТ.ОО.О.2.7. Употребљавају геометријски прибор и калкулатор. – МАТ.ОО.О.2.8. Користе едукативне софтвере и апликације које пружају интерактивно искуство учења математике и решавања задатака. – МАТ.ОО.О.2.9. Усвајају основне математичке концепте кроз вежбу, упорност, уредност, систематичност и одговарајући интелектуални напор. – МАТ.ОО.О.2.10. Схватају да грешке нису неуспех, већ део процеса учења.	– МАТ.ОО.О.3.1. Користе основни математички језик. – МАТ.ОО.О.3.2. Стичу основне вештине које ће им бити корисне у свакодневним ситуацијама, као што су: мерење, управљање новцем и доношење одлука уопште. – МАТ.ОО.О.3.3. Имају темеље за даље школовање, у којем ће имати потребу за базичним аритметичким, алгебарским и геометријским знањима. – МАТ.ОО.О.3.4. Разумеју да је математичко знање важно за друге дисциплине и науке. – МАТ.ОО.О.3.5. Користе знања из алгебре и геометрије за разумевање облика и величина, као и за сналажење у простору, што им помаже да уоче и опишу околину, уметничка дела, архитектонска остварења и сл. – МАТ.ОО.О.3.6. Користе информације и статистичке податке за доношење личних одлука. – МАТ.ОО.О.3.7. Развијају самопоуздање у своје математичке способности за решавање реалних проблема. – МАТ.ОО.О.3.8. Развијају уредност, систематичност и прецизност.

Средњи ниво
Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)
Ученици су овладали ширим знањима из области бројеви и алгебра, геометрија и мерење, обрада података и случајност, и примењују их за решавање разноврсних математичких проблема. Уочавају бијекцију између скупа реалних бројева и бројевне праве. Заокругуљују реалне бројеве и процењују грешку заокруживања. Израчунавају и процењују вредност бројевног израза. Овладали су појмовима у вези са дељивошћу и примењују правила дељивости. Овладали су техником рада са сложенијим алгебарским формама: трансформишу целе алгебарске изразе, решавају линеарне једначине и неједначине, као и системе линеарних једначина. Разумеју појам линеарне зависности променљивих. Примењују твђења о односима страница и углова троугла. Примењују Питагорину теорему на различите геометријске фигуре. Усвојили су концепт сличности. Врше основне конструкције и изометријске трансформације геометријских фигура. Сабирају и одузимају векторе. Одређују и процењују мере геометријских објеката у равни и простору. Анализирају и графички представљају прикупљене податке. Израчунавају вероватноћу догађаја у једноставнијим случајевима.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)
Ученици су математички функционално писмени. Користе аналогију за повезивање сличних математичких ситуација и проналажење решења у различитим, али сродним проблемима. Користе индуктивно закључивање, прелазе са конкретног на апстрактно мишљење. Развијају аналитичке вештине, логичко и критичко

размишљање. Истражују различите приступе проблему уз подршку наставника или вршњака. Индивидуално и тимски реализују једноставније пројекте, користе одговарајуће софтвере у циљу усвајања, проширивања или продубљивања математичког знања. Ученици су отворени за критичко преиспитивање свог и туђег рада у циљу унапређења понуђених/добijenih решења.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)
Ученици су оспособљени да адекватно користе математички језик у научној комуникацији, примењују математику при изучавању других наука (наставних предмета), доносе математички засноване одлуке у различитим областима личног и друштвеног контекста. Имају развијене математичке компетенције на нивоу који им омогућава успешан наставак школовања.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– МАТ.А.ОО.С.1.1. Формирају скупове према датим захтевима, и изводе скуповне операције у изразима са два скупа или више скупова. – МАТ.А.ОО.С.1.2. Имају шира знања о својствима природних, целих и рационалних бројева и усвојили су појам реалног броја, укључујући разлику између рационалних и ирационалних бројева. – МАТ.А.ОО.С.1.3. Решавају линеарне једначине и неједначине, као и системе линеарних једначина са две непознате. – МАТ.А.ОО.С.1.4. Уочавају зависност међу променљивим величинама и примењују линеарну функцију. – МАТ.Г.ОО.С.1.5. Израчунавају и процењују мерне величине геометријских објеката, користе разлагања на једноставније објекте, служе се различитим јединицама мере. – МАТ.Г.ОО.С.1.6. Користе Питагорину теорему за одређивање елемената геометријских фигура и тела. – МАТ.Г.ОО.С.1.7. Знају и користе основна тврђења (ставове подударности и сличности итд.) о геометријским фигурама (угао, троугао, четвороугао, многоугао и круг) у једноставнијим проблемима. – МАТ.Г.ОО.С.1.8. Конструирају једноставне геометријске фигуре. – МАТ.Г.ОО.С.1.9. Знају и користе основне изометријске трансформације и прсликавају фигуре конструкцијски или уз помоћ дате квадратне мреже. – МАТ.С.ОО.С.1.10. Анализирају и графички представљају једноставније скупове података. – МАТ.С.ОО.С.1.11. Примењују класичну дефиницију вероватноће у једноставнијим случајевима.	– МАТ.ОО.С.2.1. Користе аналогију како би повезали сличне математичке ситуације и пронашли решење у различитим, али сродним проблемима. – МАТ.ОО.С.2.2. Разлажу математички проблем на његове саставне делове (анализа), а затим те делове повезују у целовито решење (синтеза), што им омогућава да разумеју како различити делови математичких задатака међусобно утичу један на други и како се решења могу интегрисати у целину. – МАТ.ОО.С.2.3. Користе индуктивно закључивање за откривање правила/тврђења. – МАТ.ОО.С.2.4. Прелазе са конкретног на апстрактно мишљење. – МАТ.ОО.С.2.5. Истражују различите приступе проблему, уз подршку наставника или вршњака. – МАТ.ОО.С.2.6. Индивидуално и тимски реализују краће пројекте у којима решавају проблеме везане за реалне ситуације. – МАТ.ОО.С.2.7. Користе игре за дубље разумевање математичких појмова, развијање аналитичких вештина и логичког размишљања. – МАТ.ОО.С.2.8. Користе одговарајуће софтвере за решавање задатака и усвајање математичких концепата. – МАТ.ОО.С.2.9. Отворени су за критичко преиспитивање сопствених решења, али и за расправу о различитим методама решавања математичких проблема.	– МАТ.ОО.С.3.1. Адекватно користе математички језик и разумеју његову улогу у научној комуникацији. – МАТ.ОО.С.3.2. Приступају проблемима у свакодневним ситуацијама логично и систематски. – МАТ.ОО.С.3.3. Доносе математички засноване одлуке у вези са новчаним, еколошким и здравственим питањима. – МАТ.ОО.С.3.4. Имају темеље за даље школовање, у којем ће имати потребу за дубљим разумевањем алгебре и геометрије. – МАТ.ОО.С.3.5. Интегришу своје математичко знање у друге предмете, посебно у природним наукама, што им омогућава боље разумевање тих садржаја. – МАТ.ОО.С.3.6. Користе знања из алгебре и геометрије у техничком образовању, уметности и другим областима. – МАТ.ОО.С.3.7. Схватају употребу статистичких података у природним и друштвеним наукама. – МАТ.ОО.С.3.8. Имају развијену свест о сопственим аналитичким способностима.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)
Ученици су овладали напредним знањима из области бројеви и алгебра, геометрија и мерење, обрада података и случајност. Оспособљени су за решавање сложенијих математичких проблема, показују дубље разумевање математичких појмова и концепата, као и прецизност у раду. Трансформишу сложеније целе алгебарске изразе. Проблеме из свакодневног живота решавају примењујући сложеније линеарне једначине, неједначине, системе и продужене пропорције. Интерпретирају својства линеарне функције задате аналитички или графички. Користећи својства геометријских објеката и тврђења о њиховим међусобним односима, доказују подударност и сличност троуглова, врше сложеније конструкције. Одређују квантитативна својства изучаваних геометријских објеката у равни и простору када потребни елементи нису непосредно дати. Прикупљају податке из поузданих извора, обрађује их, изводе закључке и презентују добијене резултате. Примењују основне особине вероватноће.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)
Ученици користе генерализацију, примењују анализу и синтезу за решавање комплекснијих математичких проблема, користе аналогију у односу на објекте, својства и поступке, као и апстракцију без ослањања на конкретизацију. Користе ИКТ алате за решавање сложенијих математичких задатака. Реализују пројекте где повезују различите дисциплине кроз једноставне математичке моделе. Заинтересовани су за учење математике и доживљавају га као интелектуални изазов.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)
Ученици јасно изражавају своје математичке мисли и идеје. Примењују аналитичке и логичке вештине у сложеним животним ситуацијама. Примењују сложенија математичка знања и вештине засноване на апстрактном закључивању при решавању проблема. Припремљени су за наставак образовања у дисциплинама које захтевају висок ниво математичких компетенција. Имају развијено апстрактно и критичко мишљење, аналитички расуђују, спроводе анализе података у контексту других области и доносе одговарајуће закључке. Користе математичко-логичка знања у конструктивном дијалогу о различитим друштвеним и природним појавама. Показују интелектуалну радозналост и љубав према математици.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– МАТ.А.ОО.Н.1.1. Користе скупове, скуповне операције и релације у садржајима из геометрије и алгебре. – МАТ.А.ОО.Н.1.2. Ефикасно манипулишу бројевним и целим алгебарским изразима. – МАТ.А.ОО.Н.1.3. Оспособљени су за елементарно математичко моделирање у познатом контексту. – МАТ.Г.ОО.Н.1.4. Израчунавају и процењују мерне величине геометријских објеката када потребни елементи нису непосредно дати. – МАТ.Г.ОО.Н.1.5. Конструирају геометријске фигуре, по потреби примењујући више познатих тврђења. – МАТ.Г.ОО.Н.1.6. Доказују геометријска тврђења, по потреби примењујући више познатих тврђења (Питагорина теорема и њен	– МАТ.ОО.Н.2.1. Користе генерализацију за формирање тврђења, које потом доказују. – МАТ.ОО.Н.2.2. Користе анализу и синтезу за решавање комплекснијих математичких проблема. – МАТ.ОО.Н.2.3. Користе аналогију у односу на објекте, својства и поступке (не само за сличност између једноставних проблема). – МАТ.ОО.Н.2.4. Користе апстракцију без ослањања на конкретизацију. – МАТ.ОО.Н.2.5. Користе ИКТ алате за решавање сложенијих математичких проблема. – МАТ.ОО.Н.2.6. Реализују пројекте у којима повезују различите дисциплине кроз	– МАТ.ОО.Н.3.1. Користе математички језик строго поштујући његову семантику и синтаксу. – МАТ.ОО.Н.3.2. Јасно изражавају своје математичке мисли и идеје. – МАТ.ОО.Н.3.3. Користе аналитичке и логичке вештине у сложенијим животним ситуацијама. – МАТ.ОО.Н.3.4. Припремљени су за наставак образовања у дисциплинама које захтевају висок ниво математичких компетенција. – МАТ.ОО.Н.3.5. Спроводећи поступке доказивања, развијају способност критичког мишљења и аналитичког расуђивања. – МАТ.ОО.Н.3.6. Користе математичко-логичка знања и вештине у критичком и конструктивном

обрат, Талесова теорема, ставови подударности и сличности, значајне тачке троугла, збир углова многоугла, и друго). – МАТ.С.ОО.Н.1.7. Анализирају сложеније скупове прикупљених података. – МАТ.С.ОО.Н.1.8. Користе класичну дефиницију вероватноће и основна својства вероватноће.	једноставне математичке моделе. – МАТ.ОО.Н.2.7. Користе игре у циљу развоја способности апстрактног и креативног размишљања, као и способности критичке анализе и решавања проблема. – МАТ.ОО.Н.2.8. Показују радозналост за апстрактне математичке концепте и виде их као интелектуални изазов.	дијалогу у вези са различитим друштвеним и природним појавама. – МАТ.ОО.Н.3.7. Спровode анализу податка у контексту других области и доносе закључке. – МАТ.ОО.Н.3.8. Имају развијену интелектуалну радозналост и љубав према математици.
---	--	---

Разрада СПК1

ОСНОВНИ НИВО

БРОЈЕВИ И АЛГЕБРА

МАТ.А.ОО.О.1.1.1. **Усвојили су појам скупа и изводе једноставне скуповне операције са два задата скупа.**

- 1.1. Знају да је скуп одређен својим елементима, умеју да запишу и Венoвим дијаграмом представе скуп на основу особине његових елемената, знају шта је празан скуп.
- 1.2. Познају релације бити подскуп и једнакост скупова, тј. уочавају скупове који су у тим релацијама.
- 1.3. Одређују комплемент скупа у односу на задати скуп, који је његов надскуп.
- 1.4. Елементарно изводе скуповне операције пресек и унија за два скупа са малим бројем елемената.
- 1.5. Користе уређене парове.

МАТ.А.ОО.О.1.2. **Извршавају и правилно користе рачунске операције, њихова својства и релације у скупу природних, целих и рационалних бројева.**

- 2.1. Упореджују по величини бројеве истог записа помажући се сликом (бројевном правом) кад је то потребно.
- 2.2. Превode децимални запис рационалног броја у разломак и обратно, у једноставнијим случајевима.
- 2.3. Одређују приближну вредност рационалног броја и процењују апсолутну грешку.
- 2.4. У једноставнијим случајевима усмено извршавају рачунске операције са природним бројевима користећи њихова својства.
- 2.5. Деле са остатком једноцифреним бројем и утврђују дељивост.
- 2.6. Примењују правила дељивости са 2, 5 и декадним јединицама.
- 2.7. Одређују супротан број, реципрочну вредност броја и апсолутну вредност броја.
- 2.8. Извршавају једну основну рачунску операцију са рационалним бројевима.
- 2.9. Одређују задати проценат неке величине.
- 2.10. Израчунавају степен датог броја у једноставним случајевима, посебно квадрат и куб броја.
- 2.11. Извршавају једну основну операцију са степенима у једноставним случајевима (множе и деле степене истих основа).
- 2.12. Рачунају усмено квадратни корен потпуних квадрата прве стотине.
- 2.13. Користе доступни софтвер за рачунање бројевних израза са више рачунских операција.

МАТ.А.ОО.О.1.3. **Изводе основне поступке при раду са општим бројевима.**

- 3.1. По потреби трансформишу (превode у сређен облик) једноставније целе алгебарске изразе, тако што сабирају, одузимају и множе мономе.
- 3.2. Израчунавају вредности једноставних целих алгебарских израза када се општим бројевима доделе конкретне вредности.
- 3.3. Одређују вредност линеарне функције дате таблицом или формулом.

МАТ.А.ОО.О.1.4. **Користе директну и обрнуту пропорционалност у познатом контексту.**

- 4.1. Одређују непознати члан дате пропорције.
- 4.2. У једноставним случајевима познатог контекста уочавају директно и обрнуто пропорционалне величине и формулом описују ту зависност.

МАТ.А.ОО.О.1.5. **Решавају једноставне линеарне једначине и неједначине.**

- 5.1. Утврђују да ли је дати број решење задате једначине или неједначине.
- 5.2. Решавају основне типове линеарних једначина и неједначина; скуп решења неједначине представљају на бројевној правој.

ГЕОМЕТРИЈА И МЕРЕЊЕ

МАТ.Г.ОО.О.1.6. **Препознају основне геометријске објекте у равни и простору и знају њихова основна својства.**

- 6.1. Владају појмовима: дуж, полуправа, права, раван, угао, круг и кружница (кружна линија); уочавају њихове моделе у реалним ситуацијама.
- 6.2. Уочавају односе правих у равни, паралелне и нормалне праве.
- 6.3. Уочавају односе праве и кружнице.
- 6.4. Разликују врсте углова (оштри, прави, тупи).
- 6.5. За дати вектор уочавају и именују његове елементе (правац, смер и интензитет као дужину одговарајуће дужи).
- 6.6. Међу датим векторима препознају једнаке и супротне векторе.
- 6.7. Прецизно описују и класификују геометријске фигуре: троугао, четвороугао (квадрат, правоугаоник, паралелограм, ромб, трапез, делтоид), круг, и уочавају њихове основне особине.
- 6.8. Прецизно описују и на основу битних својстава класификују геометријска тела: коцка, квадар, права призма, права пирамида, прави ваљак, права купа, лопта.

МАТ.Г.ОО.О.1.7. **Израчунавају мерне величине једноставних геометријских објеката користећи одговарајуће формуле и Питагорину теорему.**

- 7.1. Усвојили су појам обима геометријске фигуре.
- 7.2. Усвојили су појам површине геометријске фигуре.
- 7.3. Израчунавају обим и површину квадрата, правоугаоника, троугла и круга на основу елемената који су непосредно дати.
- 7.4. За геометријску фигуру дату у квадратној мрежи процењују површину.
- 7.5. Усвојили су појам мреже и површине геометријског тела.
- 7.6. Рачунају површину коцке и квадра на основу елемената који непосредно фигуришу у датом задатку.
- 7.7. Уочавају осне пресеке коцке и квадра и рачунају њихове елементе и површину на основу елемената тих тела који су непосредно дати.
- 7.8. Усвојили су појам запремине геометријског тела.
- 7.9. Рачунају запремину коцке и квадра на основу елемената који непосредно фигуришу у датом задатку.
- 7.10. Израчунавају непознату страну правоуглог троугла примењујући Питагорину теорему на основу елемената који су непосредно дати.
- 7.11. Примењују Питагорину теорему на квадрат, правоугаоник, коцку и квадар.

МАТ.Г.ОО.О.1.8. **Користе јединице мере за дужину, површину, запремину, масу, време и углове.**

- 8.1. Користе основне јединице мере за дужину, површину, запремину, масу и углове (степенa мера).

8.2. Претварају веће јединице дужине, масе и времена у мање и обрнуто.

МАТ.Г.ОО.О.1.9. Изводе најједноставније геометријске конструкције.

9.1. Конструирају круг датог полупречника.

9.2. Конструирају подударне дужи (преносе дужи) и конструкцијски сабирају дужи.

9.3. Конструирају подударне углове (преносе углове).

9.4. Конструирају нормалу на дату праву кроз дату тачку.

9.5. Конструирају праву паралелну датој кроз дату тачку.

9.6. Конструирају једнакостранични троугао и квадрат са датом страницом, концентричне кругове са датим полупречницима.

МАТ.Г.ОО.О.1.10. Препознају подударне и симетричне геометријске фигуре у равни.

10.1. Усвојили су појам подударности, тј. појам подударних фигура као оних које се (просторним) кретањем без деформација могу довести до поклапања; уочавају подударне троуглове.

10.2. Препознају оносиметричне фигуре, налазе осе симетрије.

10.3. Препознају централносиметричне фигуре, налазе центар симетрије.

10.4. На квадратној мрежи цртају осно и централносиметричне фигуре, пресликавају фигуре осном или централном симетријом.

ОБРАДА ПОДАТАКА И СЛУЧАЈНОСТ

МАТ.С.ОО.О.1.11. Елементарно тумаче табеларно или графички представљене податке.

11.1. Изражавају положај објеката у табели сврставајући их у врсте и колоне.

11.2. Одређују положај тачке у првом квадранту правоуглог координатног система ако су дате координате и обратно.

11.3. Читају податак са графикона, дијаграма или из табеле, и одреде минимум или максимум приказане зависне величине.

11.4. Израчунавају мере централне тенденције (средња вредност, медијана и мод) за дате податке (у случају мањег броја података).

МАТ.С.ОО.О.1.12. Разумеју концепт случајног догађаја и користе класичну дефиницију вероватноће у најједноставнијим примерима.

12.1. Разликују сигуран, немогућ и случајан догађај; случајне догађаје представљају као скупове елементарних исхода посматраног случајног експеримента.

12.2. У познатом једноставном контексту уочавају супротне случајне догађаје и процењују који је вероватнији.

12.3. Знају да је вероватноћа случајног догађаја број из интервала $[0, 1]$, знају да је вероватноћа сигурног догађаја 1 и да је збир вероватноћа супротних догађаја једнак 1.

12.4. У познатом једноставном контексту (бацање једног новчића или једне коцкице за игру) рачунају вероватноће случајних догађаја.

СРЕДЊИ НИВО

БРОЈЕВИ И АЛГЕБРА

МАТ.А.ОО.С.1.1. Формирају скупове према датим захтевима, и изводе скуповне операције у изразима са два скупа или више скупова.

1.1. Одређују скуп на основу више заједничких особина његових елемената.

1.2. Извршавају скуповне операције у изразима са два или више скупова.

1.3. Користе Венове дијаграме при закључивању.

МАТ.А.ОО.С.1.2. Имају шира знања о својствима природних, целих и рационалних бројева и усвојили су појам реалног броја, укључујући разлику између рационалних и ирационалних бројева.

2.1. Утврђују да ли је дати природан број прост или сложен.

2.2. Одређују НЗС и НЗД за два природна броја.

2.3. Примењују критеријуме дељивости природних бројева са 4, 25, 3 и 9.

2.4. Изводе закључке о особинама дељивости користећи директни (нпр. ако је n паран број, онда је n^2 паран број) или индиректни доказ (нпр. ако је n^2 непаран број, онда је n непаран број).

2.5. Позитивне реалне бројеве идентификују са мерним бројевима дужина дужи и умеју да објасне да постоје дужи чије дужине нису рационални бројеви (нпр. дијагонала јединичног квадрата).

2.6. Користе бројевну праву за представљање реалних бројева (уочавају бијекцију између скупа реалних бројева и бројевне праве).

2.7. Упоређују по величини реалне бројеве, који могу бити записани у различитим облицима.

2.8. Израчунавају вредност једноставнијег израза са више рачунских операција различитог приоритета, укључујући ослобађање од заграда, са бројевима истог записа, а који може да укључује и апсолутну вредност.

2.9. Примењују процентни рачун у сложеним ситуацијама.

2.10. Одређују приближну вредност реалног броја или бројевног израза и процењују апсолутну грешку.

2.11. Израчунавају израз који укључује више операција са степенима (степен производа, степен количника, степен степена).

2.12. У једноставнијим случајевима одређују квадратни корен броја који није потпуни квадрат (квадратни корен производа и количника).

2.13. Користе доступни софтвер за рачунање сложених бројевних израза.

МАТ.А.ОО.С.1.3. Решавају линеарне једначине и неједначине, као и системе линеарних једначина са две непознате.

3.1. Састављају одговарајућу пропорцију за директно и обрнуто пропорционалне величине и одређују непознати члан пропорције.

3.2. Решавају сложеније линеарне једначине и неједначине примењујући правила која произилазе из својстава рачунских операција.

3.3. Утврђују да ли је дати уређени пар решење задатог система линеарних једначина са две непознате.

3.4. Решавају систем линеарних једначина са две непознате методом по избору (метода смене или метода супротних коефицијената).

МАТ.А.ОО.С.1.4. Уочавају зависност међу променљивим величинама и примењују линеарну функцију.

4.1. Сабирају, одузимају и множе полиноме.

4.2. Уочавају зависност међу променљивама облика $y = ax$ и повезују је са директном пропорционалношћу.

4.3. Графички интерпретирају монотоност функције $f(x) = ax$.

4.4. У познатом контексту уочавају линеарну зависност међу променљивама облика $y = kx + n$.

ГЕОМЕТРИЈА И МЕРЕЊЕ

МАТ.Г.ОО.С.1.5. Израчунавају и процењују мерне величине геометријских објеката, користе разлагања на једноставније објекте, служе се различитим јединицама мере.

5.1. Сабирају и одузимају углове када су мере углова цели степени.

5.2. Израчунавају обиме и површине паралелограма, ромба, трапеза и делтоида када су неопходни елементи непосредно дати у задатку.

5.3. Скицирају мреже троугла и четворостране призме, и израчунавају површину и запремину у једноставнијим случајевима.

5.4. Скицирају мреже троугла и четворостране пирамиде, и израчунавају површину и запремину у једноставнијим случајевима.

5.5. Користе аналогije између својстава призме и ваљка, односно пирамиде и купе.

- 5.6. Скицирају мреже ваљка и купе, и израчунавају површину и запремину у једноставнијим случајевима.
- 5.7. Израчунавају површину и запремину лопте када је дат полупречник.
- 5.8. Пореде величине које су изражене различитим мерним јединицама и рачунају са њима.
- 5.9. Дату физичку величину исказују приближном вредношћу за изабрану јединицу мере.

МАТ.Г.ОО.С.1.6. Користе Питагорину теорему за одређивање елемената геометријских фигура и тела.

- 6.1. Одређују дужину дужи у правоуглом координатном систему користећи Питагорину теорему.
- 6.2. Примењују Питагорину теорему на једнакокраки и једнакостранични троугао.
- 6.3. Примењују Питагорину теорему на паралелограм, ромб, трапез и делтоид.
- 6.4. Примењују Питагорину теорему на призму, пирамиду, ваљак и купу у једноставнијим типичним случајевима, када су потребни подаци непосредно дати.

МАТ.Г.ОО.С.1.7. Знају и користе основна тврђења (ставове подударности и сличности итд.) о геометријским фигурама (угао, троугао, четвороугао, многоугао и круг) у једноставнијим проблемима.

- 7.1. Уочавају углове на трансверзали и њихове међусобне односе; разликују суплементне, комплементне, упоредне, унакрсне углове.
- 7.2. Одређују однос углова и страница у троуглу.
- 7.3. Уочавају сличне фигуре као оне које имају исти облик, тј. које се једна из друге могу добити пропорционалним умањењем или увећањем; уочавају сличне троуглове.
- 7.4. Директно примењују ставове подударности троуглова (нпр. доказују једнакост углова на основици једнакокраког троугла).
- 7.5. Користе битна својства паралелограма, ромба, трапеза и делтоида при решавању задатака.
- 7.6. Разликују врсте многоуглова (према броју темена, правилне многоуглове, конвексне и неконвексне) и примењују основна тврђења о угловима и дијагоналама многоуглова.
- 7.7. Разликују централне и периферијске углове круга, уочавају одговарајуће парове тих углова и користе основна својства њихових мера.

МАТ.Г.ОО.С.1.8. Конструишу једноставне геометријске фигуре.

- 8.1. Конструкцијски сабирају и одузимају углове.
- 8.2. Конструишу симетрале дужи и углова.
- 8.3. Конструишу четири карактеристичне тачке троугла.
- 8.4. Изводе једноставније конструкције троуглова које су директна последица ставова подударности.
- 8.5. Сабирају и одузимају векторе (правило паралелограма).

МАТ.Г.ОО.С.1.9. Знају и користе основне изометријске трансформације и пресликавају фигуре конструкцијски или уз помоћ дате квадратне мреже.

- 9.1. Пресликавају фигуру осном и централном симетријом.
- 9.2. Транслирају фигуру за дати вектор.
- 9.3. Ротирају фигуру за дати усмерени угао.
- 9.4. Доказују Питагорину теорему разлагањем површина помоћу одговарајућих геометријских слика.

ОБРАДА ПОДАТАКА И СЛУЧАЈНОСТ

МАТ.С.ОО.С.1.10. Анализирају и графички представљају једноставније скупове података.

- 10.1. Одређују положај тачке у координатном систему ако су дате координате и обратно.
- 10.2. Дате/прикупљене податке о једном обележју сортирају, састављају одговарајуће табеле, и приказују одговарајућим графиком (ручно, у једноставнијим случајевима или користећи софтвер, у случају већих скупова података).
- 10.3. Помоћу софтвера рачунају мере централне тенденције (средња вредност, медијана, мод) за веће скупове података.
- 10.4. На основу мера централне тенденције изводе једноставне закључке о прикупљеним подацима и појави коју репрезентују.
- 10.5. Примењују процентни рачун.

МАТ.С.ОО.С.1.11. Примењују класичну дефиницију вероватноће у једноставнијим случајевима.

- 11.1. У случају коначног броја једнаковероватних исхода разумеју вероватноћу случајног догађаја као однос броја повољних исхода за посматрани догађај и укупног броја могућих исхода.
- 11.2. Одређују вероватноћу случајног догађаја када је број једнаковероватних исхода мали, а контекст близак искуству ученика.

НАПРЕДНИ НИВО

БРОЈЕВИ И АЛГЕБРА

МАТ.А.ОО.Н.1.1. Користе скупове, скуповне операције и релације у садржајима из геометрије и алгебре.

- 1.1. Геометријске фигуре и тела схватају као скупове тачака и примењују на њих одговарајуће скуповне операције и релације.
- 1.2. Дискутују о скупу решења линеарне једначине у зависности од вредности коефицијената.
- 1.3. Систематично набрајају објекте са траженим својствима.
- 1.4. Примењују правило збира и производа (без формалног увођења ових правила) за одређивање броја елемената траженог скупа (нпр. броја дијагонала многоугла).

МАТ.А.ОО.Н.1.2. Ефикасно манипулишу бројевним и целим алгебарским изразима.

- 2.1. Одређују вредност, примењујући својства операција, сложенијег бројевног израза који поред основних рачунских операција укључује и степене и корене.
- 2.2. Одређују вредност сложенијег бројевног израза који може да садржи и вишеструке заграде, као и апсолутну вредност.
- 2.3. Према потреби трансформишу целе алгебарске изразе (примењују дистрибутивни закон, као и формуле за квадрат бинома и разлику квадрата).
- 2.4. Примењују тврђења о дељивости при доказивању, нпр. у доказу да је $\sqrt{2}$ ирационалан број.

МАТ.А.ОО.Н.1.3. Оспособљени су за једноставно математичко моделирање у познатом контексту.

- 3.1. Примењују тврђења о дељивости у проблемским ситуацијама.
- 3.2. Примењују Еуклидов алгоритам.
- 3.3. За потребе решавања проблемских ситуација састављају и решавају одговарајуће продужене пропорције.
- 3.4. Графички интерпретирају својства (монотоност, нула и знак) линеарне функције $f(x) = kx + n$.
- 3.5. За потребе решавања проблемских ситуација, састављају и решавају сложене линеарне једначине, неједначине или системе линеарних једначина са две непознате; проверавају валидност решења.
- 3.6. Утврђују број решења датог система линеарних једначина са две непознате, по потреби користећи графичку интерпретацију тог система.

ГЕОМЕТРИЈА И МЕРЕЊЕ

МАТ.Г.ОО.Н.1.4. Израчунавају и процењују мерне величине геометријских објеката када потребни елементи нису непосредно дати.

- 4.1. Користе Питагорину теорему и основна својства троугла, четвороугла, паралелограма и трапеза у сложенијим ситуацијама (нпр. одређују дужину ортогоналне пројекције дужи, рачунају обиме и површине геометријских фигура на основу елемената који нису непосредно дати у формулацији задатка, и друго).

4.2. Уочавају карактеристичне троуглове за правилне многоуглове и одређују њихове елементе, а на основу тога површине правилних многоуглова, као и елементе уписаних и описаних кругова око тих многоуглова.

4.3. Одређују дужину кружног лука, површину кружног исечка и кружног прстена.

4.4. Одређују или процењују површине произвољних геометријских фигура.

4.5. Израчунавају површину и запремину сложених фигура и тела насталих комбиновањем основних фигура и тела.

4.6. Процењују и заокругљују дате податке и рачунају са тим приближним вредностима; дају процену грешке при том рачуну.

МАТ.Г.ОО.Н.1.5. **Конструишу геометријске фигуре, по потреби примењујући више познатих тврђења.**

5.1. Конструишу тангенте на кружницу из дате тачке.

5.2. Примењују својства троуглова и четвороуглова у сложенијим конструкцијским задацима, односно при конструисању троуглова и четвороуглова на основу елемената који нису непосредно дати у формулацији задатка.

5.3. Дискутују егзистенцију троугла и број решења у проблемима конструкције троугла.

МАТ.Г.ОО.Н.1.6. **Доказују геометријска тврђења, по потреби примењујући више познатих тврђења (Питагорина теорема и њен обрат, Талесова теорема, ставови подударности и сличности, значајне тачке троугла, збир углова многоугла, и друго).**

6.1. Уочавају односе правих и равни у простору.

6.2. Примењују подударност и сличност троуглова, повезујући тако разна својства геометријских објеката.

6.3. Користе Талесову теорему.

6.4. Примењују Питагорину теорему на круг.

6.5. Доказују једноставнија геометријска тврђења.

ОБРАДА ПОДАТАКА И СЛУЧАЈНОСТ

МАТ.С.ОО.Н.1.7. **Анализирају сложеније скупове прикупљених података.**

7.1. Анализирају карактеристике датог дијаграма (који може да садржи информације и о више обележја, нпр. стубични дијаграм који истовремено показује податке о обележју за оба пола, за различите градове, државе и слично) и доносе одговарајуће закључке.

7.2. Према природи података цртају (ручно и помоћу софтвера) одговарајуће дијаграме, који могу садржати информације о једном или два обележја.

7.3. За тему из познатог контекста самостално прикупљају и обрађују податке, састављају табеле и цртају дијаграме (ручно или помоћу софтвера).

МАТ.С.ОО.Н.1.8. **Користе класичну дефиницију вероватноће и основна својства вероватноће.**

8.1. У случају коначног броја једнаковероватних исхода одређују вероватноћу случајног догађаја.

8.2. У случају коначног броја једнаковероватних исхода одређују вероватноћу уније два случајна догађаја.

Разред	пети
Недељни фонд часова	4 часа
Годишњи фонд часова	144 часа
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ТЕМА и кључни појмови садржаја програма
– израчуна вредност израза у скупу природних бројева користећи својства операција; – примени правила дељивости са 2, 3, 4, 5, 9, 25 и декадним јединицама; – изводи скуповне операције уније, пресека, разлике и правилно употребљава одговарајуће скуповне ознаке; – користи речи <i>и</i>, <i>или</i>, <i>не</i>, <i>ако...онда</i> у математичко-логичком смислу; – разликује просте и сложене бројеве и растави број на просте чиниоце; – одреди и примени НЗС и НЗД природних бројева; – анализира односе датих геометријских објеката и запише их математичким језиком; – нацрта праву паралелну датој правој; – упореди, сабира и одузима дужи, конструктивно и рачунски; – опише основне појмове у вези са кругом (полупречник, пречник, тангента, тетива); – одреди положај тачке и праве у односу на кружницу и круг; – користи геометријски прибор за цртање и конструисање; – користи софтвере за цртање и конструисање; – прочита, запише, упореди и представи на бројевној правој разломке (у оба записа); – преводи разломке из једног записа у други; – одреди приближну вредност броја; – израчуна вредност једноставнијег бројевног израза; – реши једноставну линеарну једначину и неједначину; – реши једноставан проблем из свакодневног живота користећи бројевни израз, линеарну једначину или неједначину;	ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ И ДЕЉИВОСТ Први део Својства операција у скупу N_0 . Дељење са остатком и дељивост у скупу N_0 . Правила дељивости. Чиниоци и садржаоци природног броја. Скупови и скуповне операције. Други део Прости и сложени бројеви. Највећи заједнички дилацац. Најмањи заједнички садржалац. ОСНОВНИ ПОЈМОВИ ГЕОМЕТРИЈЕ Тачке и праве. Однос правих у равни. Паралелност. Дужина дужи. Упоредивање дужи. Операције са дужима. Кружница и круг.
– одреди проценат дате величине; – примени размеру у једноставним реалним ситуацијама; – одреди аритметичку средину датих бројева; – прикаже прикупљене податке табелом и кружним или стубичастим дијаграмом и по потреби користи калкулатор или расположиви софтвер; – идентификује врсте углова; – измери дати угао и нацрта угао задате мере; – упореди, сабере и одузме углове рачунски и конструктивно; – разликује суседне, упоредне, суплементне, комплементне, унакрсне, углове на трансверзали, углове са паралелним крацима и користи њихова својства; – нацрта праву нормалну на дату праву; – идентификује осносиметричну фигуру и одреди њену осу симетрије; – преслика тачку, дуж и једноставнију фигуру осном или централном симетријом; – конструише симетралу дужи, средиште дужи, симетралу угла и примењује њихова својства; – конструише праву која садржи дату тачку и нормална је на дату праву или паралелна датој правој; – идентификује централносиметричну фигуру и одреди њен центар симетрије;	РАЗЛОМЦИ Први део $\frac{a}{b}$ Разломци облика $\frac{a}{b}$ ($a \in N_0, b \in N_0$). Проширивање, скраћивање и упоређивање разломака. Децимални запис броја. Упоредивање бројева у децималном запису. Заокругљивање бројева. Други део Рачунске операције с разломцима (у оба записа). Једначине и неједначине у скупу разломака. Трећи део Проценти. Аритметичка средина.

– анализира и образложи поступак решавања задатка; – користи математички језик за систематично и прецизно представљање идеја и решења; – преведе проблеме из свакодневног живота на математички језик и добијени математички модел реши водећи рачуна о реалном контексту; – користи конкретизацију за разумевање апстрактних математичких појмова; – повезује познате чињенице за извођење очигледних закључака; – примени једноставне математичке процедуре при решавању математичког захтева једноставног познатог контекста; – користи аналогију за повезивање сличних математичких ситуација и проналажење решења у различитим, али сродним проблемима; – разлаже математички проблем на његове саставне делове, а затим те делове повезује у целовито решење; – користи индуктивно закључивање за откривање правила/тврђења; – активно учествује у пројектним задацима и сарађује са осталим члановима групе.	Размера. УГАО Угао. Мерење углова. Суседни углови. Сабирање и одузимање углова. Упоредни, суплементни углови. Угао између две праве, нормалне праве, комплементни углови. Унакрсни углови. Углови на трансверзали. ОСНА И ЦЕНТРАЛНА СИМЕТРИЈА Осна симетрија. Оса симетрије фигуре. Симетрала дужи. Симетрала угла. Централна симетрија. Центар симетрије фигуре.
--	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења – Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за пети разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава његове специфичности.

Основа за писање исхода и избор кључних појмова садржаја били су програми математике за основну школу, стандарди постигнућа ученика за крај обавезног образовања и општег средњег образовања, међупредметне компетенције, циљ уџбеника математике као и чињеница да се учење математике ученици оспособљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичким језиком, математичко резоновање и доношење закључака и одлука.

Најважнији ослонац наставницима у њиховој свакодневној пракси су исходи, јер они указују на то за шта би ученици требало да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина, и комуникацију математичким језиком. Сваки исход представља један степеник који води ка достизању образовних стандарда и међупредметних компетенција као што су комуникација, дигитална компетенција, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да осмишљава, подстиче и плански усмерава активност ученика. При обради нових садржаја требало би се ослањати на postojeћа искуства и знања ученика, које треба ставити у позицију да самостално изводе закључке коришћењем математичко-логичког резоновања, индукције, дедуције и аналогije. Примери треба да буду једнаствени и добро објашњени да би их ученици што је могуће боље разумели. Избор задатака би требало да буде разноврстан: поред задатака за увежбавање, ученици би требало да добијају и истраживачке и пројектне задатке, у којима ће примењивати стечена знања, али и долазити до нових сазнања. Поред тога, истраживачки и пројектни задаци најчешће подразумевају и рад у групи, чиме се подстиче вршњачко учење, сарадња и комуникација.

Важан сегмент у процесу решавања задатака, посебно проблемских је анализа добијеног решења: провера да ли је решење тачно, да ли је у контексту постављеног проблема, а уколико није, потребно је пронаћи и исправити грешку; аргументовано образлагање решења; дискусија о другим начинима доласка до решења и слично.

Значајну улогу у настави математике имају и домаћи задаци. Редовно задавање домаћих задатака (уз обавезну повремену проверу од стране наставника), анализа задатака које ученици нису умели да реше, педагошко мотивација ученика који редовно раде домаће задатке... помаже наставнику да стекне бољи увид у степен остварености исхода.

Ученици би требало да схвате да математика као наука није сама себи циљ, да многа математичка знања представљају основе других наука и да у том смислу математика има широку примену (информатика, физика, хемија и друге науке). Кроз погодно изабране примере треба ученике оспособљавати да математички моделују проблемске ситуације и да развијају стратегије за њихово решавање.

Кроз наставу математике је потребно код ученика развијати самопоуздање, истрајност, креативност, критичко мишљење, уважавање различитих приступа при решавању проблема, способност структурираног размишљања и анализе, radoznalost и заинтересованост за истраживање.

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама. Предложени редослед тема није обавезујући за наставнике, већ само представља један од могућих модела. Приликом израде оперативних планова наставник распоређује укупан број часова предвиђен за поједине теме по типовима часова (обрада новог градива, утврђивање и увежбавање, обнављање и продубљивање, проверавање и систематизација градива) водећи рачуна о циљу предмета и исходама.

Природни бројеви и дељивост (34)

Основни појмови геометрије (10)

Разломци (54)

Угао (16)

Осна и централна симетрија (14)

Проектни задатак (4)

У програму су садржаји појединих тема подељени на два или три дела, због тога што је пожељно комбиновати алгебарске и геометријске садржаје. Предложени редослед реализације тема:

Природни бројеви и дељивост – први део;

Основни појмови геометрије:

Природни бројеви и дељивост – други део:

Разломци – први део;

Угао;

Разломци – други део:

Осна и централна симетрија;

Разломци – трећи део.

Напомена: За обнављање градива, иницијалну проверу знања и анализу резултата иницијалне провере, планирана су 4 часа, а за реализацију 4 писмена задатака (у трајању од по једног часа), са исправкама, планирано је 8 часова.

Природни бројеви и дељивост

Ова тема представља природну везу са градивом првог циклуса и у оквиру ње треба проширити и продубити знања која су ученици раније стекли. Обновити својства скупова N и N_0 (укључујући појмове претходник и следбеник) и подсетити ученике на придруживање бројева тачкама бројевне праве.

Кроз разноврсне задатке са изразима, једначинама и неједначинама укључујући и реалистичне проблемске ситуације, наставити са изграђивањем појмова бројевни израз, променљива, израз с променљивом и придруживање.

Подсетити ученике да дељење у скупу природних бројева без остатка није увек могуће. Истаћи својства дељивости и анализирати дељивост збира, разлике и производа бројева. Обрадити правила дељивости декадним јединицама, као и бројевима 2, 5, 4, 25, 3 и 9. Правила дељивости декадним јединицама и бројевима 2, 5, 4 и 25 увек тако да ученици сами откривају законитости и активно се укључују у процес истраживања и учења, док за правила дељивости са 3 и 9 треба ученике добро изабраним примерима водити до правила. Такође, ученици треба да уче и везе између ових правила (нпр. ако је број дељив са 10, дељив је и са 2 и са 5). На овом узрасту, нагласак треба да буде на примени, а не на формалном начину излагања.

Кроз конкретне примере, пре свега разматрањем подскупова скупова N и N_0 , на интуитиван начин објаснити појам скупа и начине записивања скупова. Увести појмове елемент скупа, празан, коначан и бесконачан скуп, подскуп, једнакост скупова и скуповне операције (унија, пресек и разлика) за два скупа. Кроз наведене садржаје развијати код ученика правилно коришћење математичког језика и прецизност у изражавању. На подесним примерима илустровати математичко-логичку употребу речи: и, или, не, ако... онда, али без упштавања и формализације. Скуповне операције над два скупа треба илустровати разноврсним примерима са природним бројевима, уз коришћење Венових дијаграма и без њих.

Осим тога, ученици треба да решавају задатке у којима се скуповне операције примењују на скупове делилаца, односно садржалаца бројева, што представља добар увод за увођење појмова највећи заједнички делилац и најмањи заједнички садржалац.

Неопходно је да се уведу појмови простог и сложеног броја, објасни поступак издвајања простих бројева помоћу Ератостеновог сита, као и поступак растављања природних бројева на просте чиниоце. Најпре увести појам заједничког делиоца, односно заједничког садржаоца бројева, а затим дефинисати појмове највећег заједничког делиоца и најмањег заједничког садржаоца. Упознати ученике са поступком њиховог одређивања и везом НЗД и НЗС. Приказати Еуклидов алгоритам на конкретним примерима. Ученике треба оспособити за примену НЗД и НЗС у проблемским задацима.

Основни појмови геометрије

Главни циљ теме јесте да успостави прелаз на више нивое разумевања геометрије, са нивоа визуелизације (на коме су базирани садржаји геометрије у првом циклусу), на нивое анализирања и апстракције (односно неформалне дедукције). Нови ниво подразумева описивање и репрезентације геометријских објеката на природном и формалном језику, анализирање односа међу објектима. Ученици усвајају елементе дедуктивног закључивања (правилно формулисање твђења; правилно закључивање, правилно коришћење везника и, или, ако...онда). Садржаје треба да прате задаци у којима се истиче правилно изражавање, договорено означавање, коректно цртање и којима се подстиче логичко-комбинаторно размишљање.

Полазећи од појмова тачке и праве, и односа припадања и распореда увести појам дужи и појам полуправе, и начине њиховог обележавања. Увести појам отворене и затворене изломљене линије. Неформално истаћи очигледне истине које се односе на наведене појмове и односе. Уводити само геометријске појмове који припадају једној равни и интерпретирати их као линије и делове равни, а не као скупове тачака. За сваки уведени појам дати и графичку интерпретацију и обучити ученике како да га конструишу или нацртају.

Размотрити однос двеју разних правах у равни у зависности од броја њихових заједничких тачака. Као очигледну истину навести твђење да за сваку праву и тачку ван ње постоји јединствена права која садржи ту тачку и нема заједничких тачака са датом правом. Појам паралелности увести само за праве које се не поклапају, и кроз задатке и повезивање са реалним објектима истаћи симетричност и транзитивност паралелности (без увођења тих термина).

Уочити области на које може бити подељена раван датим правим. Као посебно важне области (заједно са границом) истаћи троуглове и четвороуглове, и начине њиховог обележавања. Објаснити појам конвексне и неконвексне области. Не уводити појам многоугла. Обновити стандардне јединице мере за дужину и на интуитиван начин увести појам мерења дужи (дужине дужи) и повезати га са појмом растојања крајњих тачака дужи. Једнакост дужи увести као једнакост њихових дужина, увести појам средшта дужи и упоређивање дужи преко упоређивања њихових дужина. Обим фигуре дефинисати као дужину њене границе.

Увести појмове кружница, круг, центар, полупречник, тетива, лук и пречник. Размотрити узајамни однос праве и кружнице, и увести појам тангенте кружнице. Однос две кружнице, односно два круга разматрати у конкретним задацима. Ученике обучити да конструктивно преносе, сабирају, одузимају и упоређују дужи. Конструктивно упоређивање, сабирање и одузимање дужи повезати са мерењем дужи.

Ученици треба да савладају правилно коришћење геометријских инструмената (лењир и шестар). Геометријске објекте такође цртати и конструисати помоћу одговарајућег софтвера.

Разломци

Појам разломка, као дела целине, ученици су упознали у првом циклусу. Овде треба најпре обновити појмове као што су: бројилац, именилац, једнакост разломака, цели део броја, децимални део броја (десети део, стоти део). Затим увести појам разломка ($a \in N_0, b \in N_0$), правог односно неправог разломка, као и мешовитог броја. Претварање мешовитог броја у неправи разломак и обратно, повезати с поступком дељења са остатком.

Геометријску интерпретацију разломака уводимо помоћу бројевне праве. Примери за то треба да буду разноврсни, имениоци разломака не треба да буду већи од 10, а ученици треба да схвате важност избора јединичне дужи за прецизно приказивање датих разломака. Бројевну праву користити и за упоређивање разломака.

Проширивање и скраћивање разломака уводити на основу особине количника да се он не мења када се и дељеник и делилац помноже, односно поделе istim бројем различитим од нуле. Скраћивање разломка до несводљивог повезати с познатим поступком налажења највећег заједничког делиоца бројиоца и имениоца. На примерима показати да се скраћивање може извести и поступно, али да је претходни поступак ефикаснији.

Децимални запис разломака повезати с мерењем дужине, масе и запремине, коришћењем примера из свакодневног живота. Превођење разломака облика $\frac{a}{b}$ у децимални запис започети с разломцима чији је децимални запис коначан, а након тога увести и појам периодичног децималног записа. Обратно, превођење децималног записа у разломак радити само у случају коначног децималног записа. Увежбати поступак заокруглавања бројева (како природних, тако и бројева датих у децималном запису).

Упознати ученике с различитим методама упоређивања разломака, као и бројева датих у децималном запису. Примери који се користе могу се илустровати помоћу кружних исечака или фигура у квадратној мрежи.

Сабирање и одузимање разломака увести свођењем на најмањи заједнички именилац. Множење разломака најлакше је илустровати у квадратној мрежи нпр. преко површине правоугаоника. Дељење разломка природним бројем објаснити кроз једноставне примере. Затим погодним визуелним примерима илустровати дељење разломка разломком. Упознати ученике са појмом реципрочне вредности природног броја и разломка. На крају показати да је дељење разломком исто што и множење његовом реципрочном вредношћу.

Код сабирања, одузимања и множења децималних бројева користити аналогију са извођењем тих операција са природним бројевима. Код дељења увести прво дељење децималног броја природним, а након тога, кроз добро одабране примере, показати како се дељење децималних бројева своди на претходни случај.

Упознати ученике са чињеницом да својства рачунских операција која су важила у скупу природних бројева, важе и за разломке. Код израза се треба задржати на примерима који нису сувише сложени, јер је циљ увежбавање извођења рачунских операција и примена њихових својстава.

Приликом обраде једначина и неједначина треба се задржати на једноставнијим примерима и користити аналогију са решавањем једначина и неједначина у скупу природних бројева. Треба имати у виду да су исходи који се односе на изразе, једначине и неједначине развојног типа, те се код неједначина ограничити на примере у којима су непознати сабирак, умањеник, чинилац или дељеник. Такође не разматрати примере при чијем решавању би проблем правила чињеница да ученици не познају негативне бројеве.

Веома важан део ове теме су текстуални, проблемски задаци у којима се користе изрази, једначине или неједначине са разломцима и њиховим децималним записима. Могу се обратити и разни проблеми из свакодневног живота (нпр. планирање кућног буџета) којим се, осим увежбавања операција са децималним записом бројева, ствара и основа за развој финансијске писмености. Такође, увести и примере у којима су подаци представљени табеларно или помоћу стубичастих или кружних дијаграма.

У делу који се односи на примену, потребно је ученике оспособити да процентни запис разломка, аритметичку средину и размеру повежу са проблемима из свакодневног живота.

Увођење процентног записа разломка пожељно је обрадити кроз визуелне представе (најпре квадрата подељеног на стотине, а затим произвољног правоугаоника или круга). Размотрити ситуације као што су израчунавања износа снижења или поскупљења неког производа, најпре за 10%, 25%, 50% и 75%, а након разумевања појма и концепта, и за било коју другу вредност процента. Кроз ове примере уједно се може увежбавати и превођење разломка из једног записа у други.

Аритметичку средину је пожељно обрадити и вежбати на конкретним примерима (оцене у дневнику, спорт, кроз истраживачке задатке и слично).

Важно је правилно формирање и разумевање појма размере. Оспособити ученике за њено коришћење у пракси: при цртању и читању разних планова и графикана; при одређивању растојања; при решавању проблема поделе у датим размери и при повећавању или смањивању слика. Обраду овог градива подредити практичном циљу, уз повезивање с већ упознатим садржајима математике и других предмета.

Угао

Као увод у тему навести примере углова који су блиски искуству ученика (нпр. раскрснице, казаљке сата, спортски терени). Користити дигиталне алате, као и друга средства попут канала, штапова, папирних модела, сата итд. како би ученици разумели појам угла на интуитивном нивоу, визуелизовали га, експериментисали њиме (цртају углове, померају их, мењају њихову величину...).

Угаону линију дефинисати као линију коју чине две полуправе са заједничким почетком. Истаћи разлику између конвексне и неконвексне области. Угао увести као део равни који чине угаона линија и једна од поменутих области, али даља разматрања ограничити само на конвексне углове. Упознати ученике са појмом опруженог угла. Углове означавати на различите начине ($\sphericalangle AOB$, $\sphericalangle O$, малим словима грчког алфабета).

Увести појам централног угла и објаснити појам одговарајућег лука и тетиве. Једнакост углова објаснити преко једнакости тетива одређених луковима једнаких полупречника. Увести појам надовезаних (суседних) углова, а затим конструктивно преносити, сабирати и одузимати углове.

Увести појам упоредних углова као посебан случај суседних углова, а прав угао као угао који је једнак свом упоредном углу. Класификовати углове (оштар, прав и туп). Увести појам унакрсних углова и инсистирати да ученици самостално (преносећи, мерећи, користећи прозирне папире за преклапање углова итд.) дођу до закључка о њиховој једнакости. Посебно истаћи појам узајамно нормалних правих. Мотивисати ученике да самостално или кроз рад у групи дођу до сазнања шта је растојање тачке од праве, као и растојање две паралелне праве. Оспособити ученике да користе геометријски прибор и одговарајући софтвер за цртање праве која садржи дату тачку и нормална је на дату праву, као и тангенте у датој тачки кружнице.

Увести мерне јединице којим се изражава величина угла: угаони степен, угаони минут и угаони секунд. Увежбати поступке претварања мерних јединица и рачунске операције са мерама углова. Код ученика развити вештину коришћења угломера за цртање угла задате мере и мерење датог угла. Увести појам суплементних и комплементних углова.

Увести појам трансверзале и углове са паралелним крацима. Истаћи углове које образује трансверзала двеју паралелних правих (не инсистирати на класификацији углова на трансверзали). Мотивисати ученике да самостално дођу до закључака о односу углова на трансверзали и о односу углова са паралелним крацима (једнаки или суплементни).

Осна и централна симетрија

При увођењу појмова осне и централне симетрије, кључно је обратити пажњу на практичне примере који ученицима омогућавају непосредно посматрање и експериментисање (ликови у огледалу, креирање слика пресавијањем листа папира, карте за игру, нека штампана слова), као и на питања која им постављамо како би развили основне представе о најважнијим својствима осне и централне симетрије. Мотивисати ученике да истражују примере примене симетрија у свакодневном животу и њеном значају у различитим областима (архитектура, биологија, ликовна уметност...).

У претходним разредима ученици су пресликавали једноставне геометријске фигуре на квадратној или тачкастој мрежи осносиметрично у односу на дату праву. Појам осносиметричне фигуре развијан је на опажајном нивоу – препознавањем симетричних фигура и доцртавањем започетог цртежа. Стога је пожељно наставити најпре са примерима у квадратној мрежи где су осе симетрије линије мреже, са циљем да ученици самостално дођу до основних особина осне симетрије, а затим прећи на примере без квадратне мреже. Осном симетријом пресликавати тачке, дужи, кружнице, троуглове, квадрате и правоугаонике. Појам осносиметричне фигуре се такође усваја интуитивно, што значи да се низом примера указује да постоје фигуре које имају једну или више оса симетрија и фигуре које немају ту особину.

Увести појмове симетрале дужи и угла. Ученике научити да користећи геометријски прибор и одговарајући софтвер, конструишу симетралу дужи, средиште дужи, нормалу из дате тачке на праву, тангенту кружнице у датој тачки кружнице, симетралу угла, и примене њихова својства у проблемским задацима.

При увођењу централне симетрије користити аналогу са осном симетријом (оса симетрије – центар симетрије, осносиметрична фигура – централносиметрична фигура) Централном симетријом пресликавати тачке, дужи, кружнице, троуглове, квадрате и правоугаонике. Истаћи основна својства централне симетрије.

Приликом цртања и конструисања фигура симетричних датим користити геометријски прибор и неки погодан софтвер.

Пројектни задатак

Програмом је планиран и пројектни задатак, по избору наставника и ученика. Примери могућих пројектних задатака:

- 1. „Симетрија у свету око нас”

Циљ пројекта: Ученици ће истраживати и примењивати концепт осне и централне симетрије у различитим контекстима, као што су: ликовна уметност, природа, архитектура и свакодневни живот. Кроз овај пројекат, ученици ће развијати математичке, дигиталне, креативне и комуникационе вештине, као и разумевање значаја симетрије у различитим областима.

Активност 1: Истраживање симетрије у природи и дизајну

Ученици ће истраживати и идентификовати примере симетрије у природи (нпр. симетрија у листовима, цветним латицама, телима животиња), као и примере симетрије у дизајну и архитектури (нпр. зграде, мостови, дизајн логотипа и уметничких дела).

Активност 2: Конструкције и симетрије

Ученици ће користити геометријски прибор или одговарајући софтвер да конструишу фигуре симетричне датим.

Активност 3: Примена симетрије у ликовној уметности

Ученици ће направити ликовне радове који користе осну или централну симетрију. Ови радови могу бити апстрактни или базирани на природним мотивима.

Активност 4: Презентација пројекта

На крају пројекта, ученици ће припремити презентацију у којој ће представити резултате пројекта.

- 2. „Рециклажом до заједничког излета”

Циљ пројекта је да ученици, кроз примену математичких знања и вештина, развију способност решавања проблема и свест о значају рециклаже за заштиту животне средине.

У оквиру пројекта, ученици сваке недеље прикупљају сировине за рециклажу, а од прикупљеног новца ће организовати излет на крају школске године. Ученике треба поделити у 4 групе, а пре почетка пројекта ученици треба да изаберу дестинацију на коју ће ићи на излет.

Припремне активности:

Прва група: прикупља информације о томе колико новца могу да добију за 1 kg старог папира, лименки и пластичне амбалаже, и бира најбољу понуду откупљивача рециклажних сировина.

Друга група: прикупља информације о ценама излета, како би знали колико новца треба да прикупе.

Трећа група: анкета ученике о томе колико на недељном нивоу могу да донесу старог папира, лименки и пластичне амбалаже и на основу тога прави процену колико ће рециклажних сировина прикупити за једну недељу.

Четврта група: на основу резултата анкете, прави план колико ће им недеља бити потребно да зараде довољно новца за организовање излета.

Активности током пројекта:

Сваке недеље, у дану који договоре, ученици доносе сировине за рециклажу, уз претходни договор са откупљивачем сировина да у договорено време преузме сировине које су ученици прикупили или се у пројекат укључују и родитељи који желе да помогну и да превезу сировине до откупљивача.

Прва група: прати колико је сировина прикупљено сваке недеље и колико је новца прикупљено; рачунају колико тај резултат одступа од процене која је направљена на почетку.

Друга група: на основу резултата до којих је дошла прва група коригује план прикупљања сировина, да ли је и колико потребно повећати количину која се прикупља на недељном нивоу.

Трећа група: истражује колико су прикупљањем сировина утицали на заштиту животне средине, колико су дрвећа спасили и слично.

Четврта група: припрема презентацију или кратак филм о току и резултатима пројекта.

Како би се побољшале шансе за успешност пројекта, било би добро да се у пројекат укључе ученици целе генерације или више разреда, као и наставници других предмета, првенствено биологије и информатике и рачунарства.

БИОЛОГИЈА

Циљ наставе и учења биологије је да ученик овладавајући биолошким концептима, знањима и вештинама и практикујући основе научног приступа и методе развије способност разликовања научних од ненаучних објашњења биолошких појава и процеса, радозналост према природи, одговоран однос према себи и другима, сагледа биолошку разноврсност као природно богатство и усвоји концепт одрживог развоја као предуслов за опстанак и просперитет човечанства.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК)
Учећи биологију у основном образовању ученици овладавају знањима и вештинама који им омогућавају да разумеју биолошке концепте и основне принципе функционисања живота на Земљи, као и место и улогу човека у природи. Знања о грађи и функцији организама, наслеђивању, еволуцији и односима организама с окружењем доприносе разумевању биодиверзитета, порекла живота на Земљи, схватању повезаности организама и неживе природе и прихватању различитости. Ученици сагледавају биолошку разноврсност као природно богатство и усвајају концепт одрживог развоја као предуслов за опстанак и просперитет човечанства. Практикујући основе научног приступа и метода, ученици могу да разликују научна од ненаучних објашњења природних појава. Кроз тимски истраживачки рад ученици развијају способност решавања проблема, иницијативу, сарадњу и етичко понашање, као и језичке, комуникацијске и дигиталне компетенције. Анализирањем и интерпретирањем података и информација развијају критички однос према њиховој релевантности и поузданости извора. Могу да изаберу креативне и адекватне начине да прикажу резултате рада и ставове у вези са значајним биолошким темама. Изучавајући биолошке појаве и процесе, предлажући идеје и дискутујући о њима, ученици развијају радозналост према природи, апстрактно, креативно и критичко мишљење, способности планирања, вођења и вредновања сопственог учења, самопоуздање и истрајност. Развијају проактиван однос у очувању здравља и унапређивању животне средине и учествују у друштвеном животу на локалном нивоу у активностима везаним за биолошка и животна питања.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)

На основном нивоу СПК 1 ученици усвајају елементарна знања из биологије која су неопходна за разликовање живих бића од неживе природе. Ученици разумеју да су сва жива бића грађена од ћелија у којима се обављају животни процеси. Упознају се са грађом људског тела, што омогућава лакше разумевање грађе и функционисања других живих бића, као и усвајање здравих животних навика. Како би боље упознали аспекте природе, уочавају примере утицаја човека на природу, пре свега у непосредној околини, што их усмерава да својим понашањем доприносе очувању животне средине. Спознају везу између квалитета свог живота и здравља и квалитета животне средине. Увиђајући повезаност између живе и неживе природе и улоге човека у њој, ученици схватају да су човеково здравље и добробит уско повезани са очувањем природе. Разумевањем кључних биолошких појмова, ученици развијају основе логичког и критичког мишљења неопходних за разумевање појава и процеса у природи и функционисање сопственог тела.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

На основном нивоу СПК 2 ученици овладавају вештинама неопходним за разумевање основних појмова и концепата о грађи, процесима и појавама код живих бића. Посматрају, уочавају, прате и описују појаве и процесе у природи и изводе једноставне експерименте о утицају спољашње и унутрашње средине на жива бића. Приликом огледа и теренског рада ученици примењују безбедносне процедуре како би заштитили себе и друге. Такође, активно и конструктивно учествују у раду групе или пара, поштујући правила заједничког рада и уважавајући разлике у мишљењу и ставовима. До информација долазе на различите начине, а у складу са својим интересовањима и могућностима. ИКТ користе за истраживање, презентацију резултата и ефикасну комуникацију и сарадњу. Овладавајући основним вештинама експерименталног и теренског рада, ученици формирају позитиван став према науци и научним начинима сазнавања и развијају мануелне, аналитичке и дигиталне вештине. Такође, остварују ближи контакт са природом и поштују живи свет око себе. Радом са другима развијају комуникацију и толеранцију.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

На основном нивоу СПК 3 сви ученици примењују стечена знања у свакодневном животу. Ученици разумеју промене кроз које пролазе у периоду пубертета. Имајући у виду могуће здравствене, породичне и социјалне последице болести зависности насталих злоупотребом психоактивних супстанци, ученици бирају и усвајају здраве стилове живота. Разумевање извора варијабилности омогућава прихватање различитости у изгледу, понашању и мишљењу. Ученици развијају хуман однос према животињама и у дискусијама аргументују значај дивљих и домаћих врста за човека. Развијају радозналост према природи и своја запажања о њој могу да представе на креативан начин и уз коришћење ИКТ-а, водећи рачуна о безбедности на интернету. Уочавају чиниоце и понашања који нарушавају природу и квалитет животне средине у ужој и широкој околини. Своје ставове у погледу права на здраву животну средину и обавеза да је штите заснивају на научним доказима. Кроз тимски рад, усвајају форме понашања и правила комуникације засноване на толерантном и праведном приступу. Критички процењују рад свих чланова тима, као и сопствени рад и улогу у тиму.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:**Основни ниво**

СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– БИО.ОО.О.1.1. Примењују критеријуме за разликовање живих бића од неживе природе. – БИО.ОО.О.1.2. Идентификују положај, изглед и функцију органа у људском телу. – БИО.ОО.О.1.3. Примерима илуструју узроке и последице штетног деловања антропогеног фактора на живи свет и животну средину.	– БИО.ОО.О.2.1. Поштују безбедносна правила приликом практичног и теренског рада. – БИО.ОО.О.2.2. Активно учествују у тимском раду и уважавају мишљења других. – БИО.ОО.О.2.3. Проналазе на интернету и у литератури податке о адаптацијама карактеристичних врста на услове који владају у екосистемима типичним за Србију. – БИО.ОО.О.2.4. Посматрају, уочавају, прате и описују појаве у животу организама из окружења и презентују резултате истраживања. – БИО.ОО.О.2.5. Уз помоћ наставника изводе једноставне експерименте у којима се истражује утицај спољашње и унутрашње средине на процесе код живих бића.	– БИО.ОО.О.3.1. Избегавају ризична понашања и прихватају да су пубертетске промене (физичке, психичке, емоционалне и социјалне) део одраслости. – БИО.ОО.О.3.2. Развијају толеранцију, превазилазе предрасуде и промовишу социјалну укљученост јер разумеју заједничко порекло живих бића и утицај наследног материјала и средине на развој особина организама. – БИО.ОО.О.3.3. Усвајају навике и знања који доприносе заштити и очувању сопственог здравља и здравља других људи. – БИО.ОО.О.3.4. Развијају радозналост према природи. – БИО.ОО.О.3.5. Представљају на креативан начин право на здраву животну средину и обавезу да је штите од нарушавања. – БИО.ОО.О.3.6. Учествују у дискусијама и дебатама о значају дивљих и гајених врста за човека. – БИО.ОО.О.3.7. Конструктивно сарађују у активностима које имају за циљ очување здравља, животне средине и биодиверзитета непосредне околине. – БИО.ОО.О.3.8. Развијају способност вербалног изражавања чињеница, идеја, ставова и мишљења о биолошким појавама. – БИО.ОО.О.3.9. Критички и одговорно користе дигиталне технологије у активностима у вези са истраживањем биолошких појава и процеса. – БИО.ОО.О.3.10. Критички и конструктивно процењују свој рад и учење, као и рад других. – БИО.ОО.О.3.11. Развијају поверење у закључке засноване на научним доказима.

Средњи ниво**Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)**

На средњем нивоу СПК 1 ученици истражују особине живих бића и њихову разноликоост и анализирају различите утицаје спољашње и унутрашње средине на животне процесе. На основу разумевања полног размножавања и механизма наслеђивања особина, објашњавају разноврсност живог света. Ученици доводе у везу порекло живог света са његовом разноврсношћу и са позицијом група организама на Дрвету живота. На примерима објашњавају природу биолошке еволуције и значај Дарвинове теорије за савремену науку и различите области људског деловања. Повезивањем грађе и функционисања живог света, уз примену математике и других природних наука, ученици објашњавају везу економичности грађе и функције на нивоима од ћелије до биосфере. Повезују узроке и последице глобалних промена на живи свет, животну средину и природне ресурсе. Разумевање последица деловања човека на животну средину, као и значаја очувања и заштите биодиверзитета, омогућава планирање активности које ученици могу да предузму за унапређивање стања и квалитета животне средине на личном нивоу, на нивоу заједнице и глобалном нивоу. Ученици идентификују факторе који унапређују или угрожавају здравље и критички процењују важност здравих животних навика у превенцији болести. Усвајањем основних биолошких концепата, као што су еволуција, екологија, заштита животне средине и очување здравља, ученици уочавају законитости на различитим нивоима организације живих бића и тако стичу систематски повезана биолошка знања.

Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)

На средњем нивоу СПК 2 ученици постављају једноставна истраживачка питања и користе једноставне методе и технике како би прикупили потребне податке (нпр. опсервирање, узорковање, мерење итд). Спровode теренска истраживања и једноставне огледе о особинама и грађи живих бића, утицају животних навика на здравље и биолошким појавама и процесима у екосистемима. Прикупљене податке обрађују и анализирају и изводе закључке. Резултате истраживања представљају графички и табеларно, изразом модела биолошких објеката и процеса и на друге креативне начине. Микроскопирањем уочавају грађу организама на различитим нивоима биолошке организације. У истраживачком и експерименталном раду ученици примењују знања из математике, природних и друштвених наука. Из релевантних извора информација издвајају и реорганизују потребне информације и податке, развијајући вештине управљања подацима и ефикасног и безбедног коришћења ИКТ-а. Кроз истраживачки рад ученици усавршавају аналитичке вештине, развијају дивергентно мишљење и оспособљавају се да заузимају критички став према подацима и информацијама. Радећи у тиму, ученици развијају способност вредновања резултата рада.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)

На средњем нивоу СПК 3 ученици развијају нове ставове и вештине које примењују у свакодневном животу и животу заједнице. Користе стечена знања из биологије, природних и друштвених наука, технике и технологије да коригују животне навике и побољшају квалитет сопственог живота. Ученици вреднују биодиверзитет као кључан услов за благостање људи. Дискутују о одрживом коришћењу природних ресурса, о здравим стиловима живота, производњи хране и добробити животиња. Критички процењују информације и податке из медија о климатским променама и изумирању биљних и животињских врста. Ученици разликују поуздане изворе информација од непоузданих, релевантне податке од ирелевантних, као и научна објашњења природних појава од ненаучних. У разговорима о различитим биолошким појавама и процесима развијају вештину јасног, прецизног и аргументованог изражавања идеја и ставова у усменој и писаној форми. Ученици постављају реалне циљеве учења и рада, развијају способности планирања и организације посла и закључују на основу доказа. Процењују сопствене снаге и слабости и самоуверени су и истрајни у раду.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– БИО.00.С.1.1. Пореде ћелије према морфолошким и функционалним карактеристикама. – БИО.00.С.1.2. Објашњавају основе животних процеса на свим нивоима биолошке организације. – БИО.00.С.1.3. Повезују изглед, грађу и функционисање живих бића са условима животне средине на очигледним примерима. – БИО.00.С.1.4. Анализирају како различити фактори спољашње и унутрашње средине утичу на животне процесе. – БИО.00.С.1.5. Објашњавају значај полног размножавања и наслеђивања особина за разноврсност живог света. – БИО.00.С.1.6. Одређују положај главних група на Дрвету живота на основу познавања основних карактеристика организама, разликујући сличност и сродност међу њима. – БИО.00.С.1.7. Илуструју примерима еволуционе промене код живих бића условљене антропогеним фактором и другим утицајима спољашње средине. – БИО.00.С.1.8. Изводе закључак о значају и доприносу Дарвинове теорије савременој теорији еволуције и различитим областима људског деловања. – БИО.00.С.1.9. Увиђају узајамне утицаје између делова екосистема. – БИО.00.С.1.10. Описују циклусе кружења воде и угљеника у природи, пренос супстанце и енергије у екосистему. – БИО.00.С.1.11. Доводе у везу узроке и последице глобалних промена на живи свет, животну средину и природне ресурсе. – БИО.00.С.1.12. Критички вреднују важност здравих стилова живота у превенцији болести.	– БИО.00.С.2.1. Истражују допринос научника развоју биологије и значај научних открића за развој друштва. – БИО.00.С.2.2. Постављају једноставна истраживачка питања о биолошким појавама и процесима. – БИО.00.С.2.3. Користе једноставне методе, технике и процедуре за сакупљање и систематизацију података истраживања. – БИО.00.С.2.4. Графички и табеларно приказују резултате истраживања користећи научни језик. – БИО.00.С.2.5. Примењују знања из математике, природних и друштвених наука у истраживачком и експерименталном раду. – БИО.00.С.2.6. Користе више различитих релевантних извора информација током истраживачког рада. – БИО.00.С.2.7. Истражују живи свет на терену: прикупљају узорке, фотографишу, прате појаве и процесе, врше мерења. – БИО.00.С.2.8. Изводе једноставна истраживања о утицају животних навика на здравље (утицај буке на слух, физичка неактивност, неправилна исхрана). – БИО.00.С.2.9. Приказују односе, појаве и процесе у различитим екосистемима на различите креативне начине. – БИО.00.С.2.10. Микроскопирањем уочавају кључне структуре организама. – БИО.00.С.2.11. Користе критеријуме, организују податке и закључују на алгоритамски начин користећи дихотоме кључеве.	– БИО.00.С.3.1. Решавају проблеме одрастања повезујући их са физиолошким процесима који их узрокују. – БИО.00.С.3.2. Процењују сопствене животне навике у односу на елементе здравог начина живота и принципе одрживог развоја. – БИО.00.С.3.3. Артикулисано и аргументовано заступају научни поглед на свет у писаној и усменој форми. – БИО.00.С.3.4. Изражавају критички став према медијским садржајима који се баве здравим стиливима живота, климатским променама, загађивању животне средине и изумирању биљних и животињских врста. – БИО.00.С.3.5. Планирају, воде и вреднују сопствено учење, чиме развијају самопоуздање и истрајност.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1) На напредном нивоу СПК 1 ученици повезују и примењују стечена знања у школским ситуацијама и свакодневном животу. Повезујући грађу и функционисање живог света, примерима илуструју деловање спољашњих и унутрашњих утицаја на одржавање хомеостазе организама. Развијају и негују лична интересовања у вези са одржањем хомеостазе и очувањем здравља. Ученици разумеју повезаност главних група организама на основу знања о функцији генетичког материјала, његовом преношењу кроз генерације и настанку нових врста под утицајем еволуционих механизма. Самостално и у сарадњи са другима истражују филогенетске низове, откривају и повезују сродничке односе између врста. Уочавањем промена у природи, а посебно промена под утицајем човека, ученици објашњавају развој екосистема и угроженост биодиверзитета. Анализирањем чинилаца који нарушавају квалитет животне средине могу да разумеју положај човека у природи, његову одговорност за стање животне средине и значај концепта одрживог развоја. Овладавањем одређених биолошких појмова, као што су хомеостаза, еволуциони механизми, специјација и одрживи развој, ученици развијају логичко и критичко мишљење неопходно за разумевање утицаја животне средине на промене биодиверзитета и на здравље човека.		
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2) На напредном нивоу СПК 2 ученици на основу стечених знања, интересовања и информација из различитих извора постављају адекватне хипотезе на које ће моћи да добију одговоре применом научног приступа. Разумеју значај коришћења релевантних и поузданих података и информација за објашњавање појава и процеса у природи, у процесу учења, примени у раду, доношењу одлука и у свакодневном животу. Разликују податак/информацију од њиховог тумачења. Интерпретирају податке користећи текстуалне, математичке, графичке и аудио-визуелне форме. Ученици формулишу објашњења и закључке на основу резултата до којих су дошли. Презентују, дискутују и преиспитују резултате у светлу добијених коментара. Представљају закључке, ставове и мишљења усмено и писано, поштујући ограничења и контекст. Нова и претходно стечена сазнања и вештине повезују у јединствену целину. Примењују одговарајуће начине учења у складу са циљевима, садржајем, интересовањима, условима и расположивим временом. Кроз експерименталан рад, ученици продубљују способност анализе и синтезе и развијају критичко мишљење.		
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3) На напредном нивоу СПК 3 ученици кроз активности у вези са унапређивањем здравља и очувањем животне средине развијају иницијативу, креативност и бригу за друге. Разумеју утицај фармацеутских и других производа на здравље, тумаче декларације и упутства на производима, слушају савете стручњака и према њима поступају. Ученици дискутују о утицају биотехнологија на животну средину, здравље и квалитет живота. Практикују активности које подстичу бригу о природи и одрживи развој. Вреднују значај тих активности за свој будући живот, живот заједнице и живот будућих генерација. Ученици се активно укључују у планирање и реализацију друштвених акција у школи и заједници које су усмерене ка заштити, обнови и унапређењу животне средине и ка одрживом развоју. Како би развили и спровели активности за очување биодиверзитета, препознају проблем којим ће се бавити, рашчлањују проблемску ситуацију на делове и уочавају везе између њих. Стечена научна знања и вештине омогућавају им активно укључивање у друштвени живот на локалном нивоу и доношење одлука заснованих на доказима и разумевању друштвених вредности и правила.		

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– БИО.00.Н.1.1. Илуструју примерима одржавање хомеостазе. – БИО.00.Н.1.2. Објашњавају функцију генетичког материјала у ћелији (хромозом, ДНК, РНК, ген) и пренос наследне информације кроз генерације. – БИО.00.Н.1.3. Конструирају филогенетски низ на основу истраживања сродничких односа појединих група и њиховог еволутивног порекла. – БИО.00.Н.1.4. Објашњавају настанак нових врста под утицајем еволуционих механизма. – БИО.00.Н.1.5. Објашњавају развој и еволуцију екосистема на задатим примерима. – БИО.00.Н.1.6. Критички вреднују антропогени утицај на животну средину и биодиверзитет. – БИО.00.Н.1.7. Анализирају значај концепта одрживог развоја за природу.	– БИО.00.Н.2.1. Постављају хипотезе које ће моћи да провере користећи научни приступ за проучавање биолошких појава и процеса. – БИО.00.Н.2.2. Анализирају податке, објашњавају трендове и изводе закључке.	– БИО.00.Н.3.1. Иницирају, осмишљавају и учествују у реализацији активности са циљем подизања свести о очувању здравља, квалитета животне средине и значају одрживог развоја. – БИО.00.Н.3.2. Израђују процедуре активности за очување биодиверзитета. – БИО.00.Н.3.3. Примерима илуструју значај биотехнолошких производа и процеса у превенцији и лечењу многих болести, производњи хране и заштити животне средине. – БИО.00.Н.3.4. Учествују у интердисциплинарном решавању проблема у вези са одрживим развојем.

Разред	пети
Недељни фонд часова	2 часа
Годишњи фонд часова	72 часа
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ТЕМА и кључни појмови садржаја програма
– објасни разлику између живих и неживих тела начином организације делова материјала од којих се састоје; – упореди жива и нежива тела у погледу њихове отворености за улаз и излаз материјала спољашње средине; – објасни разлике у грађи бактеријске и људске ћелије; – повеже исхрану, дисање и излучивање са њиховим функцијама у расту, развићу и одржавању здравља; – опише разлике између једноћелијских и вишећелијских организама у погледу начина размножавања; – објасни разлику између процеса раста и процеса развића код вишећелијских организама; – пронађе доступне информације из литературе и поузданих онлајн извора о открићима која су допринела развоју биологије; – креира, самостално или у групи, мултимедијалне садржаје којима се илуструју реакције организама на промене у спољашњој средини; – означи део који садржи информације о особинама које се преносе са родитеља на потомке на самостално урађеним илустрацијама грађе ћелије без и ћелије са органелама; – формулише једноставну претпоставку, осмисли процедуру и представи резултате истраживања утицаја спољашњих услова на развиће одабраних примера особина; – означи варијанте особина које представљају адаптације на датој илустрацији варијабилности неке особине у приказаној околини; – самостално илуструје, кроз причу, стрип или цртеж, Дарвиново путовање бродом Бигл; – идентификује заједничке особине вишећелијских живих бића на основу којих их групише у биљке, гљиве и животиње, користећи фотографије које је прикупио истраживањем непосредног окружења; – објасни међузависност живих и неживих компонената околине и њихову важност за одржавање живота на Земљи; – идентификује адаптације спољашње грађе различитих врста на услове живота у води, земљишту и на копну; – осмисли и, самостално или у групи, учествује у акцијама бриге о живим бићима у свом непосредном окружењу; – пронађе примере негативних и позитивних ефеката људских активности на живи свет и околину; – илуструје на конкретним примерима гађење врста и њихов значај за човека; – идентификује начине преношења заразних болести; – примењује основне мере заштите од заразних болести; – наведе примере утицаја одређених животних навика на здравље људи; – објасни промене које се јављају током пубертета као показатеље развоја способности за размножавање код људи; – прикаже резултате истраживања графички и табеларно користећи научни језик.	ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА Биологија као наука о животу. Материјали од којих се састоје жива и нежива тела. Живо биће, организам, ћелија. Основни делови и типови ћелије. Основна својства живих бића. НАСЛЕЂИВАЊЕ ОСОБИНА, ЕВОЛУЦИЈА И ПОРЕКЛО РАЗНОВРСНОСТИ Особина и варијанта особине. Наслеђивање особина. Врста. Варијабилност (различитост) особина унутар врсте. Адаптација. Еволуција. Чарлс Дарвин. Биолошка класификација. ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ Живе и неживе компоненте околине. Односи исхране. Сунчева енергија. Плодно земљиште. Биолошка разноврсност. Адаптације на живот у води, земљишту и на копну. Добробит животиња. Одговоран однос према живим бићима. Утицај људских активности на живи свет и околину. ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ Начини преноса заразних болести и мере заштите. Здрава исхрана и унос воде. Животне навике и здравље. Пубертет.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења – Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за пети разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава његове специфичности.

Програм биологије за пети разред је део спиралног програма наставе и учења биологије за основну школу и оријентисан је на учење, остваривање исхода и развој компетенција. Спирални програм наставе и учења подразумева да у сваком разреду из сваке области ученик повезује ново знање са знањем и искуством стеченим у претходном разреду, уз постепено појачавање захтева, у смислу логичких и методолошких операција. На тај начин се знање постепено проширује и продубљује, односно гради.

Треба имати у виду да ученици у пети разред улазе са знањем одређених биолошких појмова (нпр. орган, ланац исхране), са одређеним животним искуствима и уобличеним ставовима, али и да се по томе разликују и да на томе треба пажљиво градити нова знања, вештине, ставове и вредности.

Акценат наставе биологије у петом разреду је на разумевању основних концепата науке, материјалног јединства живе и неживе природе и јединства и разноврсности живог света. Такође, акценат је на осветљавању значаја биолошке разноврсности за природу и човека, као и значаја процеса који карактеришу живот у контексту односа који се успостављају у природи. То би требало да буде добра основа за даље учење биологије и осталих предмета из природне групе и развој научног и критичког приступа биолошким феноменима. Општа је препорука да ученици овог узраста све задатке обављају у пару или групи, чиме развијају способност сарадње и ненасилне комуникације, а наставник може да оствари много бољи увид у активности ученика. Све што ученици посматрају или истражују би требало да прикажу цртежом и на њему обележе кључне елементе.

Тема: Јединство грађе и функције као основа живота

У оквиру ове области ученици се упознају са концептима материјалног јединства живог и неживог света и јединства живог света у погледу његове ћелијске организације и основних својстава по којима се препознаје као живи свет: исхрана, дисање и излучивање; раст и развиће; размножавање; надражљивост и покретљивост; одржавање стабилности услова унутар тела и када се услови у околини мењају.

Остваривању исхода ученик ће бити у стању да објасни разлику између живих и неживих тела начином организације делова материјала од којих се састоје и упореди жива и нежива тела у погледу њихове отворености за улаз и излаз материјала спољашње средине потребно је поклонити велику пажњу зато што су полазна основа за разумевање атрибута живих бића, а нарочито исхране, дисања, излучивања, раста/развића и размножавања. Њихово остваривање треба да се ослони, осим на упутство у вези са овом области и на препоруке у другим областима, нарочито у области Живот у екосистему.

Пошто се појмови материја и супстанца уводе у каснијим разредима, када ученици почињу са изучавањем физике и хемије, њих не треба користити. Препорука је да се они замене термином који је ученицима 5. разреда близак, а који не омета касније разумевање – материјал. Наравно, ни појмове атома и молекула ученицима не треба помињати.

Рад на остваривању ових исхода треба започети од онога што је ученицима већ познато, да су окружени живим и неживим телима која могу да запазе на различите начине. Затим је потребно објаснити да су жива и нежива тела сачињена од различитих материјала, али чији су ситни, чак и неки голим оком невидљиви делови, исти. На пример, вода у мору, реци, језеру, сузама, зноју и крви су исти материјал. Такође, гас из ваздуха угљен-диоксид је исти онај који издишемо.

Разлике у особинама материјала потичу од разлика у врсти делића који их чине, као и од разлика у начинима на које су они међусобно повезани. Да би се ученицима олакшало да ово разумеју могу се користити аналогije, а кроз игру са легу коцкама, папиром, тканином и слично, при чему би једнако и различито

обојене и обликоване делове повезивали чврсто или лабаво и градили различите објекте. Преко уочавања разлика у тако направљеним објектима, може се формулисати закључак: да врста делића и начин повезивања делића чине да материјали могу да имају различита својства (тврдо, мекано, црно, шарено итд.).

Јасну разлику између неживих тела с једне и свих живих бића с друге стране, потребно је објаснити тиме да се одређене врсте материјала (чији делићи могу да се нађу и у неживој природи), у живим бићима повезују и слажу на јединствен и посебан начин, по коме су она добила име – организми. Односно, да одређени материјали када се организују на тај посебан начин граде сићушна тела која показују знаке живота – ћелије.

Дефиницију ћелије није довољно да ученици само меморишу, већ је потребно објаснити њено значење и insistирати на разумевању. Нпр. ћелија је основна јединица грађе организма, баш као што цигле изграђују кућу, а различити делићи материјала исте те цигле. Такође, јединица функције може да се објасни тако да функције које неки организам чине живим обављају његове ћелије, тј., увек су ћелије те које се хране, дишу, излучују, реагују, крећу се, расту и размножавају се, некад дајући једноћелијски, некад вишећелијски организам – који се онда још током свог раста и развија.

Разлике између живог и неживог је веома важно истаћи и у погледу отворености живих бића (ћелија) за узимање из, или одбацивање материјалних делића у њихову околину, повезано са способношћу живих тела да се одржавају (исхрана, дисање, излучивање), покрећу и расту. За илустрацију може да се искористи игра или вежба у којој би ученици пратили шта се дешава када заливају каменчић, а шта када заливају неку тек проклијалу биљчицу (чији раст могу брзо да запазе).

За остваривање исхода ученик ће бити у стању да објасни разлике у грађи бактеријске и људске ћелије у оквиру ове области, акценат треба да буде само на објашњавању грађе ћелија без и ћелија са органелама, не и детаљне функције било ког од ћелијских делова, и нарочито не на увођењу појмова прокариотска и еукариотска ћелија. Није потребно детаљно објашњавати грађу ћелија, али је важно да се ученицима уведу појмови: мембрана, цитоплазма, рибозоми и хроматин и да се предоче као заједнички и неопходни делови сваке ћелије, односно, да не постоји ћелија која нема ове делове и да су они зато основни. Приликом увођења и објашњавања ових, за ученике нових термина, потребно је користити што једноставнији језик. На пример, за опис мембране може да се каже да је омотач који се налази споља, тј. у додиру са спољашњом средином; за опис цитоплазме довољно је рећи да је густа течност, у највећој мери од воде, у коју су уроњени унутрашњи делови ћелије; за опис рибозома довољно је рећи да су лопаста телашца, а за опис хроматина да је кончасто телашце.

Ћелију са органелама на примеру људске ћелије у петом разреду треба описати само као већу и сложенију од ћелије која има основне делове. Сложеност треба објаснити тиме да је њена унутрашњост подељена на посебне одељке обавијене мембранама. За упоређивање ћелија без и са органелама, може се користити аналогја са колибом и великом кућом (у колиби све активности, кување, спавање, купање морају да се одвијају на истом месту, а у кући за све ствари и активности постоје посебне просторије, па све може да се ради истовремено и брже).

Од органа ученицима петог разреда треба именовати само једро, и то као одељак (органелу) у коме се налази хроматин, одвојен од осталих делова ћелије. Једро не треба објашњавати као контролни центар процеса у ћелији, јер то ученици често, нарочито на овом узрасту, погрешно разумеју као место/собу одакле се свесно управља.

У остваривању исхода ученик ће бити у стању да повеже исхрану, дисање и излучивање са њиховим функцијама у расту, развићу и одржавању здравља, акценат је на значају поменутих процеса за друге функције организма. На почетку обраде садржаја у вези са овим функцијама потребно је увести појам хране као материјала који настаје у ћелијама, или га ћелија узима споља, и који се уситњавањем разлаже на најситније делове које било која ћелија може да користи за изградњу својих делова. Потребно је увести и појмове аутотрофи и хетеротрофи, односно поделу организама према томе како долазе до хране. У овом контексту је неопходно увести и појам фотосинтезе, али само као процес стварања хране од угљен-диоксида и воде у присуству сунчеве светлости који се одвија у ћелијама зелених делова биљака. Не треба уводити појмове хлорофил и хлоропласт.

Исхрану животиња (хетеротрофну) треба објаснити као узимање материјала других живих бића и њихову разградњу на најситније делове које ћелије хетеротрофа онда користе за изградњу својих делова. Може се објаснити појам варења код животиња као процес уситњавања хране до величине делића који могу да користе њихове ћелије за сопствену изградњу.

За разумевање функције дисања важно је да се ученицима освести чињеница да је за било коју изградњу, осим делића који ће ући у састав предмета који се гради, потребна и енергија да се делићи померају и спајају – да се изврши градња. Тада је потребно увести појам ћелијско дисање и објаснити га као процес који се обавља унутар ћелија, а представља наставак разлагања ситних делова хране, најчешће у присуству кисеоника, због чега се он зове и сагоревање. Ученици из искуства знају да је сагоревање праћено ослобађањем топлоте, због чега би онда лакше разумели да се ћелијским дисањем ослобађа енергија из хране, и да се та енергија онда користи за изградњу делова ћелије, мембране, хроматина, рибозома итд. Ћелијско дисање може да се приближи ученицима и преко огледа са свећом затвореном у чаши у којем ће видети да се свећа гаси када се потроши кисеоник у чаши, а да на зидовима чаше остаје кондензована вода која се приликом реакције сагоревања ослобађа. Потребно је нагласити ученицима да ћелије у овом процесу неће изгорети, јер се у њима сагоревање делића хране дешава веома споро и да се завршава настанком воде, невидљивог гаса угљен-диоксида и енергије (топлоте).

Објашњавање излучивања треба надовезати на ћелијско дисање јер је ту објашњено да се приликом сагоревања унутар ћелија ствара гас угљен-диоксид за који су чули да се одстрањује у издаху, тј. избацује из тела. По аналогји, треба објаснити да се у процесима разградње и изградње унутар ћелија стварају и друге штетне материје и да се њихово одстрањивање из ћелија и целог тела назива излучивање. Процес излучивања треба објаснити и као важан за одржавање стабилног састава ћелија, без штетних материјала.

У активностима за остваривање исхода ученик ће бити у стању да опише разлике између једноћелијских и вишећелијских организама у погледу начина размножавања потребно је да ученици разумеју да се сва жива бића размножавају помоћу ћелија, било њиховом деобом, било спајањем двеју ћелија – оплођењем.

Бесподно размножавање код једноћелијских организама треба објаснити на примеру бактерија и ради бољег разумевања, илустровати га бројним сликама, моделима, видео записима, и слично. Као примере бесподног размножавања код вишећелијских организама треба поменути само примере на биљкама. На пример, размножавање уз помоћ пелцера, луковиче, кртолом може да се помене и због њиховог значаја у хортикултури и агрономији, а могуће је ове процесе искористити и за практичну активност. Веома је значајно не оптерећивати наставу свим начинима бесподног размножавања, већ је акценат на разумевању самог механизма таквог размножавања, тј. да бесподним размножавањем настају нове јединке које имају исти хроматин као и родитељ од којег су настале.

Полно размножавање треба објаснити као начин на који се размножавају сви вишећелијски организми, односно да вишећелијски организам настаје као једна ћелија која је настала спајањем две родитељске полне ћелије. Треба подсетити ученике на појам орган за који су чули у претходним разредима и онда дефинисати полни орган као део тела вишећелијских организама чија је улога размножавање вишећелијског организма, због тога што се у њему стварају посебне, полне ћелије. Може се поменути да код људи постоје различити, женски и мушки, полни органи (јајници и тестиси) и да они производе различите полне ћелије. Везано за полно размножавање биљака, треба само поменути њихове репродуктивне органе (само цвет, семе и плод код цветница) и њихове основне улоге, без грађе.

У остваривању исхода ученик ће бити у стању да објасни разлику између процеса раста и процеса развића код вишећелијских организама акценат је на томе да је, за разлику од раста који је својствен свим живим бићима (једноћелијским и вишећелијским), процес развића својствен само вишећелијским.

У објашњавању процеса раста неопходно га је повезати са исхраном и дисањем. У настави треба користити што више примера који ту повезаност илуструју, а који су ученицима блиски из искуства када било шта праве додавањем гравних делова (лоптица глине/снега на коју се лепе и сједињују парчићи глине/снега – ћелија расте, односно повећава се њена величина). Активност (игра) везана за раст ће ученицима олакшати да разумеју да је за повећање било ког постојећег предмета потребан прилив новог материјала (добиа се исхраном), као и енергија да се тај материјал уграђује у постојећу структуру (добиа се дисањем). Нагласити да се то односи како на раст организама чије се тело целог живота састоји од само једне ћелије – једноћелијских организама, тако и на увећање (раст) сваке појединачне ћелије у телу вишећелијског организма.

Чињеница да за разлику од једноћелијских, вишећелијска жива бића расту не само кроз раст појединачних ћелија, већ и уз додавање нових ћелија, може да се приближи и илуструје ученицима кроз игру прављења грађевине у коју се додају и причвршћују нове коцкице, које симболички представљају нове ћелије. Ово треба повезати и са оним што су ученици већ научили о репродукцији. Односно, да сва вишећелијска жива бића настају од једне ћелије и да се нове ћелије појављују (додају) захваљујући процесу размножавања постојећих ћелија. Може се задати и задатак да ученици формулишу претпоставке да ли постоји разлика у броју ћелија које чине тело бебе, детета и одраслог човека (или на примеру неког другог организма), а које би могли да провере истраживањем, у пару или групи, литературе или поузданих страница интернета које би им наставник препоручио. Наравно, ученици не треба да меморишу и знају велике бројеве, него само да их искористе за поређење.

Чињеницу да вишећелијска жива бића нису обичне гомиле огромног броја ћелија, него да се појављују у различитим облицима (човек, делфин, ружа, печурка и слично) може се дочарати кроз игру (нпр. слагање истих коцкица у различите облике и слично). Односно, развиће треба објаснити као процес у коме ћелије, како се појављују током раста, постају међусобно различите и организују се у разне облике целовитих тела, али у исте оне који имају и њихови родитељи: беба се развија у човека, маче у мачку, штене у пса итд. Тада наставник може да дефинише индивидуално развиће као процес који се одвија заједно са растом, али да представља организовање све већег броја ћелија у целине са одређеном улогом (органе), у којима ћелије раде различите „послове“, али који су важни за преживљавање и размножавање целог организма.

У петом разреду није потребно објашњавати ткива и њихова својства, али је важно поменути органе вишећелијских живих бића јер су за њих ученици чули у претходним разредима. Није потребно објашњавати унутрашњу грађу ниједне појединачне врсте организма, него само објаснити појам орган као велику групу ћелија која се током развића организује тако да врши неку улогу која је важна за преживљавање свих ћелија, тј. тела у целини. У циљу повезивања претходно наученог са новим градивом, наставник треба да осмисли занимљиву активност (игру, квиз или слично) у којој ће на основу наведене функције (нпр. орган животиња који може да вари (уситњава) храну за све ћелије у телу; орган биљке који производи храну за све ћелије у телу итд.) ученици сами именовати оне органе чије функције могу да препознају (црево, желудац, лист, корен и слично). Важно је нагласити да се полни органи и способност размножавања код људи развијају спорје у односу на већину других органа и функција у телу. Такође, када су биле у питању, ученици могу да на природним узорцима препознају зељаста и дрвенаста стабла, да их илуструју, сакупљају листове и описују њихове основне делове (лисна дршка, лисна плоча, лице и налчице) и слично.

На крају, било би добро повезати различите количине и врсту хране коју организми користе са величином организма и фазом живота у којој се организам налази, односно упитати ученике да ли различита жива бића у различитим фазама живота користе исте количине и врсте хране за раст и развиће и одржавање здравља (нпр. једноћелијски и вишећелијски организми, или мали и велики вишећелијски организми, или човек у ранијим (беба, дете) и каснијим фазама у развићу (одрасли млади и одрасли стари човек) и слично). То би олакшало ученицима да касније разумеју и зашто се различитим узрастима људи препоручују различите количине и врсте хране.

У оквиру остваривања исхода ученик ће бити у стању да пронађе доступне информације из литературе и поузданих онлајн извора о открићима која су допринела развоју биологије истраживање треба усмерити на поуздане информације о открићу ћелије, као и изузе који су допринели настанку првих опција изгледа, грађе и релативне величине ћелија. Важно је подстицати ученике да током прикупљања података користе информације из различитих извора, при чему је значајна улога наставника у усмеравању на релевантне изворе као што су књиге, енциклопедије и одговарајуће интернет странице. С обзиром на то да се ученици на овом

узрасту можда по први пут срећу са озбиљнијим претраживањем података, улога наставника је у постепеном увођењу ученика у коришћење претраживача на интернету путем избора одговарајућих кључних речи и указивању на чињеницу да нису све информације од којих могу да добу претрагом тачне и поуздане, на подстицању на читање текста са разумевањем, као и бележење и организацију пронађених информација. На овај начин, ученици ће бити подстакнути да критички преиспитају добијене информације и резултате на основу којих формирају закључке, као и где су можда грешили и како те грешке могу да исправе у будућим покушајима.

Препорука за остваривање овог исхода је упознавање ученика са животом људи који су својим пионирским истраживањима заснованим на личној иницијативи, радозалости и критичком размишљању дали кључни допринос разумевању хелијске грађе живих бића, упркос одсуству озбиљније технолошке подршке у време у коме су живели и стварали. Ученици треба да истраже пример трговца и проналазача Антонија ван Левенхука који је почео да експериментире са увећивајућим сочивима ради побољшања свог свакодневног посла, тј. утврђивања квалитета влакана текстила које је продавао у својој радњи, а дошао до открића микро света за који нико до тада није знао омогућавајући и велики напредак знања у различитим областима науке. Акцент у остваривању овог исхода није на томе да ученици информације усвајају напамет, већ на њиховом подстицању да по узору и уз помоћ наставника, и сами предложе и покушају да реализују могућа решења за израду једноставних инструмената за увећавање ситних предмета (нпр. коришћењем капи воде за увећавање или израдом једноставне лупе од доступних материјала из свакодневног живота попут пластичних флаша, самолепљиве фолије преко посуде са водом у којој је посматрани предмет и слично). При остваривању овог исхода, ученици могу радити самостално или у пару, а резултате могу представити у облику скица, модела или презентације на панелу или у дигиталном формату, у зависности од конкретних могућности, њихових индивидуалних интересовања, вештина и способности.

У остваривању исхода ученик ће бити у стању да креира, самостално или у групи, мултимедијалне садржаје којима се илуструју реакције организама на промене у спољашњој средини потребно је повезати осетљивост, као основно својство живих бића, са покретљивошћу. Посматрајући организме из околине, при чему треба уводити мере опреза, као што су муве или друга жива бића, ученици уочавају њихове реакције и покрете када им приђемо. Требао би нагласити разлику између активног кретања код животиња и покрета биљака, као и да организми покретањем свог тела или његових делова остварују и друге животне функције. Као једну од њих треба навести одржавање стабилности услова унутар тела.

Ученици могу да пронађу занимљиве фотографије и видео снимке на интернету који илуструју покрете биљака (на пример, стидљиве мимозе и мухоловке), да пронађу видео снимке или сами сниме покрете животиња (нпр. јутарње сунчање гуштера, дрхтање на хладноћи, склањање лапова у хлад у функцији одржавања телесне температуре, као и трчање, скакање, летење, пливање, копање итд. у функцији потраге за храном, избегавања грабљивица, размножавања и слично). Од тих материјала могу да направе презентације, влогове и друге прилоге у складу са доступним условима, а који могу да се користе као наставно средство, подстицајно делују на учење јер су продукт интеракције ученика и наставника и олакшавају разумевање градива.

У огледима могу да посматрају раст биљке која клија из кртоле кромпира у кутији са отвором (према светлу), или шта се дешава са листовима биљке у саксији када је окренемо ка светлу или од њега, и слично.

Тема: Наслеђивање особина, еволуција и порекло разноврсности

Остваривање исхода из ове области доприноси промени концептуалне основе учења биологије, јер уводе филогенетско-еволуциони приступ који повезује све области знања у биологији. Такође, савремена сазнања из области наслеђивања и еволуције (генетика, молекуларна биологија, биотехнологија, медицина) су већ део опште културе, што познавање садржаја ове области чини неопходним у свакодневном животу.

Садржаји у овој области се надовезују на садржаје у области Јединства грађе и функције као основа живота, а остваривање исхода условљено је дефинисањем појма особина као посебног својства по коме јединке и/или врсте, иако све испољавају исте атрибуте живог, могу међусобно да се пореде (по коме се разликују или су сличне).

Уз то, за разумевање варијабилности особина унутар врста као предуслова за њихову еволуцију, као и појма адаптација, неопходно је јасно објаснити да једна иста особина може да постоји у много различитих варијанти код јединки неке врсте. Свако од објашњења ових појмова наставник треба да илуструје бројним примерима, пре свега на организмима чији су изглед и понашање познати свим ученицима (нпр. боја очију као особина може код различитих јединки да буде плава, браон, зелена итд; боја крзна може да буде бела, црна, браон, шарена итд.).

У остваривању исхода ученик ће бити у стању да означи део који садржи информације о особинама које се преносе са родитеља на потомке на самостално урађеним илустрацијама грађе хелије без и хелије са органелама, наставник треба да се ослони на већ усвојена знања ученика о основним деловима хелије и процесу размножавања. Од појмова везаних за наслеђивање особина, у петом разреду је неопходно увести само појам хроматина као дела који потомци добијају у родитељским хелијама од којих настају, а који садржи информације о особинама родитеља. Односно, појаснити да потомци имају исте или сличне особине као родитељи, зато што су у хелијама од којих су настали добили исти или сличан хроматин. Појмови ген, ДНК, Менделова правила наслеђивања и слично нису примерени узрасту и не треба да се уводе.

Методички се овај исход остварује постепено, најпре преко обележавања приказа најчешћег (лопастог) облика хелија, па потом преко различитих примера хелија какве се могу наћи код човека и других вишећелијских организама (нервне, коштане, епителне), једноћелијских еукариота (амеба, бичар, квасац, једноћелијска алга), као и различитих облика бактерија (коке, бацили, спироли). Може се наводити које су хелије у питању, али никако не треба захтевати од ученика да их меморису. Циљ је да се прикаже разноврсност у микро-свету, али и да се укаже на разлику између оних организама чије хелије имају органеле и оних које их немају. Не треба приказивати примере еукариотских хелија које имају велике једаре (попечно-пругаста мишићна и трепљари), као ни оних које га немају (еритроцити), јер би то захтевало посебну пажњу у објашњавању могућих разлога за такву грађу, што није примерено узрасту. На крају петог разреда ученик би требало да самостално нацрта хелију са њеним основним деловима и да лоцира део који садржи информације о особинама – хроматин у цитоплазми хелије без органела, односно хроматин у једру хелије са органелама.

У остваривању исхода ученик ће бити у стању да формулише једноставну претпоставку, осмисли процедуру и представи резултате истраживања утицаја спољашњих услова на развиће одабраних примера особина, изузетно је важно ученицима разјаснити да се све особине вишећелијских организама развијају, односно, мењају током развића или одрастања. Ову појаву ученици сами могу да илуструју на очигледним примерима из личног искуства, поређењем сопствених особина које су се мењале током одрастања, нпр. висина тела, боја и облик косе, облик носа итд. Током ове активности, ученицима треба обратити пажњу да се неке особине развијају дуже од других, и да је због тога код неких лакше (нпр. боја косе, висина тела, маса тела и сл.), а код других теже (боја очију) уочити утицај услова за развиће на то како ће особина у неком тренутку живота да изгледа. Овде је веома важно не правити поделу особина на наследне и ненаследне, него инсистирати на чињеници да се све особине (укључујући боју очију) развијају под утицајем информација које су јединке добиле у хроматину родитељских хелија од којих су настале и, истовремено, под утицајем услова у којима се њихово развиће одвија.

Феномен утицаја срединских услова на варијанту особине коју ће јединка развити до неког тренутка посматрања (мерења) пожељно је обрадити кроз ученичко истраживање у пару или у групи. Један од експеримената који би могао да послужи је испитивање клијања семена пасуља (пожељно је да потичу од исте биљке, као у случају коришћења више пелцера са исте јединке, али свакако морају бити исте врсте) под условом који варирају (различно осветљење или влажност или температура итд.), а који ће сами одабрати. Пре него што започне експериментални рад, потребно је да ученик истражи (у од наставника приложеној писаној литератури или препорученим страницама на интернету) како одабрани фактор иначе утиче на развој биљке коју користи, или биљака уопште, како би могао сам или у групи да формулише претпоставку о исходу/резултату експеримента. Праћење неке особине (величина стабљике, број листова који су се развили итд.) треба да се врши редовно, као и описивање промена (уколико дође до промене боје и изгледа листа, нпр.). Сва запажања ученици треба да уписују у табеле или представе графички. Закључак треба да садржи одговор на питање да ли је претпоставка потврђена или није. Веома је важно нагласити да резултат који не потврђује претпоставку најчешће не значи да је експеримент лоше спроведен, него да и такав резултат може да отвори простор за даља истраживања. Такође, треба уважавати и поклањати посебну пажњу интуитивним предлозима ученика у погледу услова чије би ефекте пратили (нпр. заливали би их чајем, газираним пићем или минералном водом). Поштовањем личне иницијативе и доприноса ученика постиже се да учење буде смислено, проблемско и дивергентно, а понекад помаже и у разбијању погрешних уверења.

Треба имати на уму и да закључци о утицају фактора животне средине и индивидуалној варијабилности могу бити генерализовани и повезани са питањима из свакодневног живота. На овај начин би се помогло разумевање различитости између људи и развило разумевање разлога због којих животни стил сваког од нас (исхрана, физичка активност, пушење, наркоманија и сл.) утиче на наше особине (нпр. раст и формирање тела током одрастања и касније) и на потенцијална обележања.

За остваривање исхода ученик ће бити у стању да означи варијанте особина које представљају адаптације у датој околини неопходно је увести појмове биолошке врсте и адаптације.

У петом разреду појам врсте је довољно објаснити као групу јединки које имају много заједничких особина и које у процесу размножавања могу да дају потомке сличних или истих особина. Потребно је да се посебно истакне да припадници исте врсте, иако имају много заједничких особина, никада нису потпуно исти. Односно, да у оквиру било које врсте постоје различите варијанте истих особина. Ово је неопходно илустровати на примерима који су ученицима блиски, пре свега на примерима сличности и разлика особина унутар околних кућних љубимаца, домаћих животиња са којима су ученици у додир, и слично. Закључак до кога би ученици требало да дођу је да се особине јединки исте врсте разликују: 1) зато што се разликују информације о особинама које добијају од својих родитеља и 2) зато што се развијају под различитим условима средине (различито се хране, различито су активни, уредно или неуредно спавају итд.).

Користећи неки од примера варијабилности особина унутар врсте, наставник треба да објасни појам адаптације као варијанту одређене особине (у изгледу, кретању, и слично) која јединкама у некој конкретној околини омогућава да живе дуже и да зато оставе више потомака. На пример, одређена шара на телу је адаптација јер се у датој околини јединке са таквом шаром лакше сакривају и приклађају од јединки са другачијом шаром; агресивно/територијално/умиљато понашање јер се боље/више хране и чешије укрштају од јединки које се другачије понашају, и слично. Препорука је да се од ученика, уместо тачне и прецизне дефиниције адаптације, тражи разумевање овог појма које ће они исполити способношћу да наведу пример или међу понуђеним варијантама особина у некој конкретној околини означи ону која је адаптација. О адаптацијама треба говорити и у оквиру области Живот у екосистему.

У остваривању исхода ученик ће бити у стању да самостално илуструје, кроз причу, стрип или цртеж, Дарвиново путовање бродом Бигл потребно је у дијалогу са ученицима разјаснити да постоје различите врсте теорија, свакодневне, личне теорије о неким појавама и догађајима и научне теорије. Резултат дијалога би требало да буде ученичко разумевање да је теорија, у сваком случају, нека врста објашњења, а да су биолошке теорије објашњења познатих, проверених података о некој биолошкој појави или процесу. Након тога, наставник треба да дефинише теорију еволуције као научно објашњење начина на који се врсте временом мењају и настају и да нагласи да ће о томе више учити у наредним разредима.

Чарлс Дарвина треба представити као научника чија се теорија еволуције и данас у биологији сматра тачним објашњењем начина на који се врсте мењају и настају једне од других у дуготрајном процесу еволуције, без улажења у објашњења тих процеса. Изузетно је важно нагласити само: 1) да је он био први научник који је примио да је за променљивост врста најважније да постоји варијабилност особина унутар врсте и 2) да је био први који је претпоставио да све врсте имају једног заједничког претка. Ово треба поткрепити приказом Дарвиновог цртежа „I think“, који је послужио да се осмисли модел Дрво живота који данас користимо.

У петом разреду, потребно је да се ученици кроз истраживачки рад упознају са Дарвиновим путовањима која су га подстакла да касније формулише своју научну теорију. Ученик може самостално или у групи да направи причу која може бити у писаној есејској форми, у виду презентације, игроказа (нпр. Интервју са Дарвином) или дискусија (нпр. Путовање са Дарвином). Могу да се користе и стрипови, илустрације, панои, или, у сарадњи са наставницима географије, неме карте на којима би се приказивала путања брода Бигл.

За остваривање активности „Интервју са Дарвином“, потребно је активно учешће и ученика и њихових наставника. Дарвин може бити наставник, а ученици су у улози новинара који су претходно истражили Дарвинов рад током његовог путовања бродом Бигл (сакупљање узорака биљака, животиња, камења и фосила). Њихов задатак је да спреме питања за Дарвина, да га интервјуишу и да након тога, у сарадњи са наставницима српског језика, направе новински чланак о томе. Илустрације и фотографије за тај чланак треба да припреме сами ученици. Овакав материјал може да се постави на сајту школе или школском часопису и да представља вредан материјал за учење и промоцију добре праксе.

Препоручује се и активност „Путовање са Дарвином“, у оквиру које наставник треба да подели ученике у две групе и да свака група добије исту локацију, неку од оних на којима је био Дарвин током свог путовања (нпр. Канарска острва, Чиле, Галапагос или Маурицијус). Прва група има задатак да цртежом представи живи свет дате локације који је постојао у време када је Дарвин био на локацији, а о чему ће сазнати из књиге „Путовање једног природословца око света“ Чарлса Дарвина. Друга група треба цртежом да прикаже живи свет на истој локацији данас, а о чему ће сазнати вођеном претрагом одговарајућих страница интернета.

У оквиру садржаја који је везан за остваривање исхода ученик ће бити у стању да идентификује заједничке особине вишећелијских живих бића на основу којих их групише у биљке, гљиве и животиње, користећи фотографије које је прикупио истраживањем непосредног окружења, не треба уводити бинарну номенклатуру, појам домена нити таксономске категорије између врсте и царства.

На почетку обраде садржаја потребно је ученицима једноставно објаснити смисао биолошке класификације као начина да се сагледа разноврсност живог света (тј., биолошка разноврсност) настала у процесу еволуције. Биолошка класификација ученицима треба да се појасни поређењем са њима познатим поступцима за сагледавање и описивање разноврсности предмета у неком простору. На пример, када желе да сазнају и опишу шта све од предмета имају у соби/стану, вероватно све играчке групишу заједно и одвајају их од одеће, прибора за школу, обуће и других група предмета. Исто тако, када научници желе да сазнају и опишу каква све жива бића постоје на Земљи, они различита жива бића групишу у различите групе, а слична у исту групу. Тада, наставник треба да објасни да је свако одвајање по групама на основу неких заједничких карактеристика, класификација, а да је биолошка класификација одвајање живих бића у веће или мање групе на основу сличности и разлика посебних особина: оних које су свима заједничке у оквиру групе, а различите од особина свих осталих група (дијагностичких). У том смислу, потребно је и довољно навести дијагностичке особине на основу којих ће ученици вршити раздвајање фотографисаних организама у биљке, животиње и гљиве, при чему није неопходно уводити сам појам „дијагностички“.

У активностима везаним за остваривање овог исхода потребно је да ученици истражују своју околину и да фотографишу врсте које могу да виде. У циљу јачања ученика да употребљавају знање, једна од активности треба да буде да на моделу Дрво живота које би се конструисало од погодних тканина, чичак траком постављају минијатурне моделе и слике врста из окружења које су сами направили, и слично.

Тема: Живот у екосистему

Активности у овој области треба да омогуће да се жива бића проучавају у амбијенту у којем реално живе и да се код ученика развија осећање одговорности за заштиту природе и биолошке разноврсности, као и свест о властитој положају у природи и потреби одржљивог развоја. Наставници, у сарадњи са ученицима, могу да осмисле активности на почетку школске године и да прате њихово остваривање дужи време или током читаве године, а на часовима планираним за ову област да се само представљају резултати. На интернету, коришћењем речи WebQuest, project-based learning, thematic units, могу се наћи примери који се, уз прилагођавање условима рада, могу користити.

За остваривање исхода ученик ће бити у стању да објасни међузависност живих и неживих компонената околине и њихову важност за одржавање живота на Земљи, потребно је увести само неке односе између живих бића (у вези са исхраном и размножавањем) и утицаја неких неживих компонената околине у којима се жива бића налазе (сунчева светлост, плодно замљиште, вода), без помињања поделе на факторе климе, земљишта и рељефа и без увођења појмова биотички и абиотички фактори. Појам ланац исхране може да се уведе јер су ученици за њега чули у претходним разредима. За обраду ланца исхране могу се користити часови вежбе на којима би ученици сами састављали ланце исхране, у којима би карике биле жива бића која знају из свакодневног живота и о којима су учили у млађим разредима, без увођења појмова произвођач, потрошач и разлагач.

Остваривање исхода ученик ће бити у стању да идентификује адаптације спољашње грађе различитих врста на услове живота у води, земљишту и на копну, надовезује се на садржај и активности у области Наслеђивање особина, еволуција и порекло разноврсности. У области Живот у екосистему, акценат је на ученичком истраживању спољашњих особина живих бића из непосредног окружења и њиховом односу са условима средине у којој живе. Часови утврђивања и часови вежбања могу се искористити за радионичарски рад, при којем ће свака група истраживати адаптације задате врсте, описивањем, цртањем, склапањем слагалица, и слично. Треба користити карактеристичне примере организама који живе у води (само копнене воде), на копну и под земљом. Приликом остваривања овог исхода потребно је истаћи да су адаптације, уствари, варијанте особина карактеристичне за врсте које насељавају станишта у којима владају одређени услови, и да зато сличне адаптације уочавамо код припадника и веома различитих група живих бића ако оне живе под сличним условима (нпр. бело крзно сисара и перје птица у поларним пределима, и слично). Важно је задржати се само на спољашњој грађи, без помињања унутрашње грађе или физиолошких процеса.

У остваривању исхода ученик ће бити у стању да осмисли и, самостално или у групи, учествује у акцијама бриге о живим бићима у свом непосредном окружењу, након разговора са наставником, посете стручњака или посете институцији (нпр. Завод за заштиту природе), било би добро да ученици дају предлоге за акцију. Потребно је да осмисле све њене етапе као што су: набавка материјала, израда нацрта, израда продукта (нпр. кућица за птице или хотел за инсекте), постављање на претходно одабрано место итд. У овим активностима пожељно је да наставник успостави сарадњу са колегама које остварују програм предмета техника и технологија. Неке од акција могу бити: садња дрвећа, по потреби заливање младика током летњих месеци, израда кућица и хранилица за птице, израда и постављање хотела за инсекте, и слично. Циљ је да кроз ове активности ученици развију емпатију и одговоран однос према живим бићима у свом окружењу, као и да стичу навику да учествују у заштити биолошке разноврсности.

У достизању исхода ученик ће бити у стању да пронађе примере негативних и позитивних ефеката људских активности на живи свет и околину акценат је на негативном деловању. Приликом помињања позитивних ефеката никако не треба помињати црвене књиге, али се могу поменути начини да се одређене врсте и подручја природних богатстава штите (само национални паркови). Заштита ван станишта се може користити без употребе термина ex situ и са напоменом да је негативни утицај довео многе врсте до ивице нестанка. У петом разреду ученици треба само да наброје начине на које активности људи угрожавају живи свет и околину (загађење: само о депонијама, саобраћају, димњацима; прекомерни лов и риболов; сеча шума). Ученици примере могу да налазе и фотографишу у свом непосредном окружењу.

У достизању исхода ученик ће бити у стању да илуструје одговорно гајење врста и њихов значај за човека, потребно је развити свест код ученика о одговорном гајењу биљних и животињских врста и разумевање њиховог значаја за човека кроз практичне примере и вођене активности. Одговорно гајење биљних врста може се обрадити на примерима лековитих и зачинских биљака (чајеви, зачини) кроз вођено истраживање о њиховом значају за здравље човека и зашто је важно да се непознате биљке не беру у природи, и слично. Ученици могу у групама да истражују како се ове биљке узгајају у баштама или саксијама.

У делу о одговорном гајењу животињских врста ученицима треба објаснити у које сврхе се гаје животиње (на фармама, у зоо-вртovima, делфинаријумима, циркусима, као кућни љубимци итд.), шта значи „добробит животиња“, као и концепт Пет слобода добробити животиња (слобода од глади и жеђи, нелагодности, бола, повреда или болести, страха и узнемирености и слобода изражавања нормалног понашања), тј., шта значи одговорно поступање према животињама и заштита животиња од злостављања и занемаривања. Овај исход се може остварити кроз низ активности: дискусију са ученицима уз коришћење одговарајућих аудиовизуелних средстава; учењем о бризи о животињама у свакодневном животу (нпр. може се позвати ветеринар да говори и/или покаже правилну негу кућних љубимаца или домаћих животиња, храњење, неговање итд.); кроз активност играње улога (нпр. ученици могу да играју улоге власника кућних љубимаца или заштитника животиња, учећи како да задовоље потребе животиња); кроз студије случаја (нпр. о спашеним животињама, напуштеним кућним љубимаца и сл.); кроз посете локалним азилима за животиње или фармама итд. Циљ ових активности је да се код ученика развије емпатија и свест о значају одговорног поступања према животињама.

Тема: Човек и здравље

Општа препорука је да се за обраду садржаја теме Човек и здравље повремено организују предавања стручњака (психолога, лекара), зависно од карактеристика локалне заједнице и годишњег плана школе.

У достизању исхода ученик ће бити у стању да идентификује начине преношења заразних болести и примењује основне мере заштите од заразних болести, ученике би требало упознати са појмовима епидемија и пандемија. Препорука је да се на овом узрасту не обрађују узрочници болести, него општи симптоми заразних болести (нпр. повишена температура, цурење из носа итд.) и начини преношења (нпр. директним контактом, зараженим предметима или индиректно, ваздухом, преко хране, воде или животиња) и које су мере превенције које треба предузети (нпр. лична хигијена, хигијенска припрема и правилно складиштење хране, коришћење воде из проверених извора, примена мера при коришћењу јавних тоалета и купалишта, изолација када смо болесни, избегавање јавних скупова током пандемије, и слично). У вези са вакцинацијом, са којом су сва деца већ имала искуство, у 5. разреду је довољно објаснити да је она важна мера за спречавање развоја и ширења заразних болести.

За достизање исхода ученик ће бити у стању да наведе примере утицаја одређених животних навика на здравље људи, акценат је на основним чињеницама о здравом исхрани, води као најздравијем пићу, умереној и редовној физичкој активности итд. На овом узрасту је важно објаснити само штетност енергетских, заслаћених и газираних пића, претеране употребе мобилних телефона и рачунара, конзумирања брзе хране и недовољног спавања и физичке неактивности. Овај садржај је посебно прикладан за примену метода које развијају смислено и проблемско учење. Односно, наставник треба да помогне ученицима да осмисле једноставна истраживања о проблемима везаним за горе наведене штетне навике, могуће и као истраживачки рад. На пример, ученицима се може задати да истраже и прикупе податке о томе када и због чега је направљено прво енергетско пиће, колико су она данас доступна (цена, понуда, да ли је дозвољена продаја малолетницима), ураде анкету, и слично. Резултате својих истраживања треба да презентују одељењу и израђују постере, флајере и слично, са јасним порукама о штетности.

У достизању исхода ученик ће бити у стању да објасни промене које се јављају током пубертета као показатеље развоја способности за размножавање код људи, ученик треба да разуме да се током пубертета дешавају промене које су природне и везане за развој способности за размножавање (тј. полне зрелости). Полна зрелост се развија релативно споро и често се изједначава са завршетком процеса развоја. Међутим, нарочито када су људи у питању, погрешно је изједначавати достизање биолошке способности за размножавање са развојем способности да се брине о добробити потомства. Трбало би обрадити промене током пубертета (укључујући промене у понашању) које могу да препознају, и повезати их са неопходношћу одржавања личне хигијене и хигијене животног простора. Потребно је нагласити да се особине понашања, као и све друге, код људи и животиња разликују, развијају, и током живота мењају. Било би добро илустровати

примерима да се код различитих јединки, нпр. типична мушка или женска маљавост развијају различитом брзином, и то повезати са закључком да је логично и да се нагон за размножавањем и понашање везано за то, развијају код неких раније, а код других касније.

Исход ученик ће бити у стању да прикаже резултате истраживања графички и табеларно користећи научни језик доприноси развоју општих компетенција и интеграцији биологије са другим наукама и математиком и потребно га је остваривати постепено и радећи на свим садржајима у којим ученици спроводе истраживања и прикупљају податке. Препорука је да се ИКТ опрема користи за прикупљање, обраду података и представљање резултата истраживања или огледа, у складу са опремљеношћу школе и оспособљености ученика за њено коришћење.

Од понуђених истраживачких активности у свим областима, наставник може да одабере 1–2 које ће остваривати у виду пројектне наставе. Такође, наставник може и сам да осмисли пројектни задатак у складу са специфичношћима ученика са којима ради и условима које школа и локална заједница могу да обезбеде.

ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА

Циљ наставе и учења технике и технологије је да ученик развије техничко-технолошку писменост, да изгради одговоран однос према раду и производњи, животном и радном окружењу, коришћењу техничких и технолошких ресурса, стекне бољи увид у сопствена професионална интересовања и поступа предузимљиво и иницијативно.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК)
Циљ учења технике и технологије јесте да ученици развију техничко-технолошку писменост и стваралачко и логичко мишљење кроз стицање теоретског и практичног знања израдом практичних радова и пројеката реализованих самостално или тимски, уважавајући личне способности и вештине сваког ученика. Реализацијом практичних вежби ученици развијају fine моторичке вештине, стичу знања о различитим техничким материјалима и принципима рада основних алата и уређаја. Израдом предмета/модела коришћењем одговарајућих техника, поступака и алата, ученици развијају креативност, иновативност, као и способност за тимски рад, сарадњу, толеранцију, способност слушања мишљења других и конструктивно решавање конфликта. Кроз развој техничког стваралаштва стичу реалне искуствене техничке основе за будуће школовање и живот. Одговорно и флексибилно се односе према одрживом коришћењу постојећих ресурса и разматрају начине за проналажење нових – чистих извора енергије. Воде рачуна о смањењу отпада и емисије штетних гасова, о неопходној рециклажи материјала, заштити и очувању животне средине и о екологији. Ученици, као учесници у саобраћају, стичу вештине препознавања, процене и избегавања ризичног понашања и опасности. Развијају интересовања за технолошке процесе у грађевинарству, пољопривреди, машинству, електротехници, електроници, роботичи, мехатроници. Имају јасан став о потреби поштовања саобраћајних прописа. Ученици проширују стечена информатичка знања и схватају потребу њихове примене у различитим свакодневним животним ситуацијама. Развијају истраживачки дух и способност претраживања, критичког анализирања и систематизације информација у електронском облику уз употребу одговарајућих средстава ИКТ-а. Кроз реализацију различитих пројеката и задатака стичу увид у сопствена професионална интересовања, стичу искуства и самопоштовање и поступају предузимљиво, иницијативно и одговорно.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)
Познавањем најважнијих достигнућа и личности у техници и технологији, ученици уочавају повезаност техничко-технолошког напретка са развојем друштва и унапређивањем квалитета живота људи. На основу познавања врсте, особина и начина обраде повезују материјале са могућностима њихове употребе у свакодневном животу. На основу врсте машина наводе појам и функцију коју обављају. Наводе конструктивне елементе који чине један грађевински објекат и објашњавају њихову улогу. Ученици разумеју важност заштите животне средине и штетност утицаја загађивача ваздуха, воде и земљишта.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)
Мере и контролишу основне физичке величине правилном применом прибора и инструмената за мерење и контролу. Праве разлику између правилног и неправилног коришћења електричних уређаја и машина. Цртају једноставне предмете скицом и техничким цртежом примењујући правила техничког цртања. Примењују основна знања из области технике и технологије коришћењем апликација из Office пакета и других доступних апликација. Употребом савремених техничких и технолошких достигнућа увиђају значај технике и технологије у свакодневном животу.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)
Праћењем техничко-технолошког развоја, развијају радозналост, интересовање за наставак школовања за различита занимања. Стечена знања у руковању алатима и уређајима вешто користе за једноставне поправке примењујући мере заштите на раду. Учествоју у активностима које доприносе развоју свести о потреби заштите животне средине и рециклаже, чиме развијају сопствену личност (самопоштовање, иницијативност, очување здравља) и одговорно понашање у друштву. Графичка решења саопштавају путем техничких цртежа. Применом правила рационалног коришћења енергије у домаћинству дају допринос уштеди кућног буџета. Развијају предузетничке вештине, стичу одговоран однос према свом и раду других уважавањем различитости и међусобном толеранцијом.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– ТЕХ ОО.О.1.1. Повезују врсте, својства и начин обраде са употребом материјала. – ТЕХ ОО.О.1.2. Познају основне врсте машина у зависности од функција које обављају. – ТЕХ ОО.О.1.3. Препознају основне карактеристике и конструктивне елементе грађевинских објеката. – ТЕХ ОО.О.1.4. Наводе главне загађиваче ваздуха, воде и земљишта и описују њихов утицај на животну средину.	– ТЕХ.ОО.О.2.1. Мере и контролишу основне физичке величине правилном применом прибора и инструмената за мерење и контролу. – ТЕХ.ОО.О.2.2. Праве разлику између правилног и неправилног коришћења електричних уређаја и машина. – ТЕХ.ОО.О.2.3. Цртају једноставне предмете скицом и техничким цртежом примењујући правила техничког цртања. – ТЕХ.ОО.О.2.4. Примењују основна знања из области технике и технологије коришћењем апликација из Office пакета. – ТЕХ.ОО.О.2.5. Употребом савремених техничких и технолошких достигнућа увиђају значај технике и технологије у свакодневном животу.	– ТЕХ.ОО.О.3.1. Примењују мере заштите на раду ради сопствене и сигурности осталих учесника у процесу рада. – ТЕХ.ОО.О.3.2. Израђују једноставне моделе и макете самостално или у тиму, у циљу развоја и усавршавања мануелних вештина и радних навика. – ТЕХ.ОО.О.3.3. Примењују правила безбедности као активни учесници у саобраћају. – ТЕХ.ОО.О.3.4. Применом правила рационалног коришћења енергије у домаћинству штеде кућни буџет. – ТЕХ.ОО.О.3.5. Препознају своје способности и афинитете према различитим занимањима у области технике.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК 1)
Ученици објашњавају начине обраде техничких материјала издвајајући битне карактеристике традиционалне и савремене технологије обраде материјала. На основу стечених знања из електротехнике, рачунарства и мехатронике, анализирају и врше избор дигиталних и техничких уређаја. Користе стечена теоријска и практична знања о деловима и принципима рада малих кућних апарата за њихово одржавање и поправку једноставних кварова. Уважавајући правила унутрашњег и спољашњег уређења грађевинског објекта, ученици објашњавају начин опремања ентеријера и екстеријера. Анализирају да ли је коришћење одређене технике и технологије у складу са принципима очувања животне средине и природних ресурса на Земљи. Ученици познају примере примене ИКТ-а у области управљања саобраћајним системима и безбедности путника и робе. На основу знања из електротехнике објашњавају начине производње, трансформацију и пренос електричне енергије од места производње до својих крајњих корисника.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК 2)
На основу анализе симулиране саобраћајне ситуације увиђају потенцијалне сигурносне ризике за учеснике у саобраћају. Самостално или тимски израђују техничку документацију у оквиру мини пројекта користећи прибор за техничко цртање или рачунарске апликације. На основу техничких цртежа израђују 3Д моделе користећи одговарајуће софтвере. Састављају и симулирају рад једноставних електричних шема ради провере стечених знања о електричним инсталацијама и повезивању саставних електричних елемената. Анализирају примере примене вештачке интелигенције претрагом интернета и других расположивих ресурса.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК 3)
Конструкторским моделовањем предмета које су сами креирали или по понуђеном конструктивном решењу, презентују моторичке, организацијске вештине, алгоритамски приступ. Применом мера штедне енергије и употребом енергетски ефикасних уређаја стичу корисне навике мотивишући друге да их следе. Анализом техничко-технолошког развоја развијају радозналост и интересовање за наставак школовања за различита занимања. Ученици креирају производ маркетиншки представљају у школи и локалној заједници ради промоције својих предузетничких вештина. Смисао учења садржаја наставног предмета Техника и технологија је, између осталог, повезивање и практична примена стечених знања из различитих предмета. Иницирају и учествују у активностима које доприносе развоју свести о потреби заштите животне средине и рециклаже, чиме развијају сопствену личност (самопоштовање, иницијативност, очување здравља) и одговорно понашање у друштву. Графичка решења саопштавају путем техничких цртежа испољавајући креативност и оригиналност.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– ТЕХ.ОО.С.1.1.Пореде традиционалне и савремене технологије обраде материјала. – ТЕХ.ОО.С.1.2. Користе стечена знања из електротехнике, рачунарства и мехатронике за анализу и одабир дигиталних и техничких уређаја. – ТЕХ.ОО.С.1.3. Познају основне делове, принцип рада и начин одржавања апарата и уређаја у домаћинству. – ТЕХ.ОО.С.1.4. Познају и поштују правила унутрашњег и спољашњег уређења грађевинског објекта.	– ТЕХ.ОО.С.2.1. На основу анализе симулиране саобраћајне ситуације, увиђају потенцијалне сигурносне ризике за учеснике у саобраћају. – ТЕХ.ОО.С.2.2. Самостално или тимски израђују техничку документацију у оквиру мини пројекта користећи прибор за техничко цртање или рачунарске апликације. – ТЕХ.ОО.С.2.3. На основу техничких цртежа израђују 3Д моделе користећи одговарајуће софтвере.	– ТЕХ.ОО.С.3.1. Користе стечена знања за идентификовање кvara на једноставним кућним уређајима и инсталацијама. – ТЕХ.ОО.С.3.2. Примењују знање о енергетски ефикасним уређајима при куповини уређаја. – ТЕХ.ОО.С.3.3. Креирају рекламни материјал ради промоције самостално или тимски израђеног пројекта. – ТЕХ.ОО.С.3.4. Повезују стечена знања из технике и технологије са сродним садржајима из других наставних предмета.
– ТЕХ.ОО.С.1.5. Анализирају да ли је коришћење одређене технике и технологије у складу са принципима очувања животне средине. – ТЕХ.ОО.С.1.6. Повезују примере примене ИКТ-а у управљању саобраћајним системима са безбедношћу у саобраћају. – ТЕХ.ОО.С.1.7. Објашњавају начине производње, трансформацију и пренос електричне енергије.	– ТЕХ.ОО.С.2.4. Састављају и симулирају рад једноставних електричних шема ради провере стечених знања о електричним инсталацијама и повезивању саставних електричних елемената. – ТЕХ.ОО.С.2.5. Анализирају примере примене вештачке интелигенције претрагом интернета и других расположивих ресурса.	– ТЕХ.ОО.С.3.5. Иницирају и учествују у активностима рециклаже и заштите животне средине у локалној заједници.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1) На основу критичке анализе карактеристика електричних машина и уређаја, ученици креирају иновативне моделе машина и уређаја. Кроз развој техничког стваралаштва повезују конструкцију различитих врста робота са њиховом наменом. Ученици на основу знања о дигиталним и техничким уређајима прате развој основних компоненти рачунара, таблет уређаја и паметних телефона.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2) На основу анализе конструкторског модела, предлажу мере за његово унапређење уз уважавање естетских компоненти. Анализирају конструкцију и управљање робота користећи доступан школски рачунарски интерфејс. Састављају и управљају роботом помоћу интерфејса, користећи основне вештачке интелигенције. Уочавају међусобну повезаност најважнијих подсистема (погонски, преносни, управљачки и кочиони) код возила друмског саобраћаја и саобраћајних средстава.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3) Конструкторским моделовањем предмета које су сами креирали презентују моторичке, организацијске вештине, алгоритамски приступ и др. Креираним моделима могу управљати вештачком интелигенцијом, чиме усвојена знања добијају функционални значај. Анализом техничкотехнолошког развоја развијају радозналост и интересовање за наставак школовања за различита занимања.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– ТЕХ.ОО.Н.1.1. На основу критичке анализе карактеристика електричних машина и уређаја, креирају, самостално или тимски, иновативни електромеханички модел машине или уређаја. – ТЕХ.ОО.Н.1.2. Повезују основе конструкција различитих врста робота са њиховом наменом. – ТЕХ.ОО.Н.1.3. Познају развој основних компоненти рачунара, таблет уређаја и паметних телефона.	– ТЕХ.ОО.Н.2.1. На основу анализе конструкторског модела, предлажу мере његовог унапређења уз уважавање естетских компоненти. – ТЕХ.ОО.Н.2.2. Анализирају конструкцију и управљање робота користећи доступан школски рачунарски интерфејс. – ТЕХ.ОО.Н.2.3. Састављају и управљају роботом помоћу интерфејса, користећи основне вештачке интелигенције. – ТЕХ.ОО.Н.2.4. Уочавају међусобну повезаност најважнијих подсистема (погонски, преносни, управљачки и кочиони) код возила друмског саобраћаја и других саобраћајних средстава.	– ТЕХ.ОО.Н.3.1. Анализирају расположиве информације при куповини техничког уређаја. – ТЕХ.ОО.Н.3.2. При реализацији сопствених идеја, претходно представљених техничким цртежом или употребом одговарајуће апликације, користе расположиве интерфејс технологије. – ТЕХ.ОО.Н.3.3. Креирају програме за управљање процесима и уређајима на даљину помоћу ИКТ-а. – ТЕХ.ОО.Н.3.4. Прате достигнућа у области вештачке интелигенције ради личног усавршавања (стицање информација о примени у свакодневном животу).
Разред	пети	
Недељни фонд часова	2 часа	
Годишњи фонд часова	72 часа	

ИСХОДИ	ТЕМА и
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	кључни појмови садржаја програма
– наведе најважнија достигнућа и личности у техници и технологији; – објасни повезаност техничко-технолошког напретка са развојем друштва и унапређивањем квалитета живота људи; – наведе примере коришћења технике и технологије у конкретним свакодневним ситуацијама; – разликује основне области човековог рада, производње, пословања и занимања у техничко-технолошком подручју; – препозна своје афинитете према различитим занимањима у области технике и технологије; – организује радно окружење у кабинету; – наведе безбедне начине коришћења техничких апарата и дигиталних уређаја; – анализира да ли је коришћење одређене технике и технологије у складу са принципима очувања животне средине; – наведе основне функције, сврху и начин коришћења дигиталних уређаја (паметни телефон, таблет, лаптоп, рачунар, паметни сат) у личном, образовном и друштвеном контексту; – објасни важност једнаког приступа свих чланова заједнице дигиталним уређајима и интернету; – наведе основну структуру и карактеристике дигиталних система (хардвер, софтвер, мреже); – објасни како дигитални системи раде заједно у уређајима као што су рачунари и паметни телефони; – анализира како би изгледао живот људи без саобраћаја; – класификује врсте саобраћаја и саобраћајних средстава према намени; – наведе професије у подручју рада саобраћаја; – направи везу између савременог саобраћаја и коришћења дигиталних технологија;	ЖИВОТНО И РАДНО ОКРУЖЕЊЕ Појам и значај технике и технологије. Главне гране технике. Занимања у области технике и технологије. Организација рада у кабинету. Дигитални уређаји и системи. Дигитална комуникација. САОБРАЋАЈ Историјски развој, значај и врсте саобраћаја. Правила понашања у саобраћају. Саобраћајна култура. Дигиталне технологије у саобраћају. ТЕХНИЧКО ЦРТАЊЕ Формати техничких цртежа.

– разликује безбедно од небезбедног понашања пешака, возача бицикла и дечијих возила; – наведе правила понашања учесника у саобраћају (пешак, возач бицикла и дечијих возила); – наведе врсту заштитне опреме потребне за управљање бициклом и дечијим возилима;	Размера. Типови и дебљине линија. Геометријско цртање. Елементи котирања. РЕСУРСИ И ПРОИЗВОДЊА Природни ресурси. Прерада и обрада природних материјала. Заштита животне средине.
– аргументује неопходност коришћења сигурносних појасева на предњем и задњем седишту аутомобила; – направи везу између места седења у аутомобилу и узраста ученика; – одговорно се понаша као путник у возилу; – показује поштовање према другим учесницима у саобраћају; – анализира симулирану саобраћајну незгоду на рачунару и идентификује ризично понашање пешака и возача бицикла; – правилно користи прибор за техничко цртање; – црта самостално геометријске фигуре скицом и техничким цртежом; – правилно чита технички цртеж; – повеже својства природних материјала са применом; – опише технологију производње текстила, папира и вештачке коже; – сече, спаја и врши заштиту лако обрадивих материјала (текстил, папир, вештачка кожа) у складу са правилима коришћења; – користи алате и прибор за механичку обраду (маказе, моделарска тестера, брусни папир, стега) водећи рачуна о безбедности; – креира план израде једноставног производа и план управљања отпадом; – примени мере заштите на раду ради сопствене и сигурности осталих учесника током извођења практичног рада; – самостално изради једноставне моделе у циљу развоја и усавршавања мануелних вештина и радних навика; – учествује у активностима које доприносе развоју свести о потреби заштите животне средине и рециклаже; – самостално пронађе информације потребне за израду предмета/модела користећи дигиталне уређаје и сервисе; – прикаже графичка решења путем скице или техничког цртежа; – одабере материјале и алате за израду предмета/модела – измери, обележи и оцрта предмет/модел; – ручно изради једноставан предмет/модел користећи папир и/или дрво, текстил, кожу и одговарајуће технике, поступке и алате; – користи апликације из Office пакета и других доступних апликација за креирање документа реализованог решења; – самостално представи пројектну идеју, поступак израде и решење/производа; – креира рекламни материјал ради промоције самостално или тимски израђеног предмета; – покаже иницијативу и јасну оријентацију ка остваривању циљева и постизању успеха; – планира активности које доводе до остваривања циљева укључујући оквирну процену трошкова; – активно учествује у раду пара или мале групе у складу са улогом и показује поштовање према сарадницима; – пружи помоћ у раду другим ученицима; – процењује остварен резултат и развија предлог унапређења функционалности и естетике израђеног предмета/модела.	ОД ИДЕЈЕ ДО РЕАЛИЗАЦИЈЕ Алгоритам <i>Од идеје до реализације</i> Техничка документација. Израда предмета/модела ручном обрадом. Презентовање предмета/модела.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења – Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за пети разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава његове специфичности.

Наставни предмет техника и технологија намењен је развоју основних техничких компетенција ученика ради његовог оспособљавања за живот и рад у свету који се технички и технолошки брзо мења. Један од најважнијих задатака је да код ученика развија свест о томе да примена стечених знања и вештина у реалном окружењу подразумева стално стручно усавршавање и целоживотно учење, као и да је развијање предузимљивости један од важних предуслова личног и професионалног развоја.

Програм наставе и учења за пети разред оријентисан је на остваривање исхода.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи предмет техника и технологија. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у пет наставних тема: животно и радно окружење, саобраћај, техничко цртање, ресурси и производња и од идеје до реализације.

Ученици у пети разред долазе са извесним знањем из области технике и технологије која су стекли у оквиру предмета свет око нас и природа и друштво, као и са одређеним животним искуствима у коришћењу различитих уређаја и учествовања у саобраћају. На томе треба градити даље стицање знања и овладавање вештинама водећи рачуна да су изузетно важни исходи овог предмета формирање правилних ставова према техници и технологији где је човек лично одговоран за њихову употребу и злоупотребу, као и за заштиту животне средине. Код ученика узраста 11, 12 година постоји природна radoznalost за технику и технологију, као и потреба да нешто сами стварају својим рукама. То треба искористити на прави начин и учинити реализацију овог предмета што више повезаним са свакодневним животом ученика. Realizacijom вежби ученици откривају и решавају једноставне техничке и технолошке проблеме, упознају примену природних законitosti у пракси, формирају свест о томе како се применом технике и технологије мења свет у коме живе.

Ученици треба да уоче како разноврсне технологије могу позитивно утицати на очување околине, али и нарушити природни склад. На овај начин они развијају свест о потреби, значају и начинима заштите животне средине.

Наставник је у планирању, припреми и остваривању наставе и учења аутономан. За сваки час треба планирати и припремити средства и начине провере остварености пројектованих исхода.

Посете музејима технике, сајмовима и обиласке производних и техничких објеката треба остваривати увек када за то постоје услови, ради показивања савремених техничких достигнућа, савремених уређаја, технолошких процеса, радних операција и др. Када за то не постоје одговарајући услови, ученицима треба обезбедити мултимедијалне програме у којима је заступљена ова тематика.

С обзиром да је настава технике и технологије теоријско-практичног карактера, часове треба реализовати поделом одељења на 2 (две) групе, уколико одељење има више од 20 ученика. Програм наставе и учења треба остваривати на спојеним часовима.

Животно и радно окружење

Упознавање основних области човековог рада, производње, послова и занимања у области технике и технологије треба реализовати уз активну улогу ученика и примену одговарајућих медија. Подстаћи ученике да идентификују најважнија достигнућа у техници и технологији, као и личности које су допринеле да до њих дође. Омогућити ученицима да уоче везу између техничко-технолошког напретка и развоја друштва, односно унапређивања квалитета живота људи. На примерима из свакодневног живота самих ученика указати на значај технике и технологије.

Омогућити ученицима да идентификују одређена занимања којима се људи баве и послове који се обављају у оквиру тих занимања, као и техничка средства која се при томе користе. На тај начин ће препознати своје склоности према појединим занимањима у области технике. Оваквим приступом ученици ће упознати основна подручја човековог рада, произвођење и пословања у техничко-технолошком подручју и развити критички однос који укључује разматрање ширег контекста технике и њеног утицаја на човека и планету Земљу са еколошког, економског, културолошког и социолошког аспекта.

Упознати ученике са техником, техничким достигнућима и значајем технике и технологије. Указати на значај наставе технике и технологије у циљу стицања техничке културе, тј. техничке писмености и неопходност усвајања одређених знања о техничким уређајима који нас окружују, добробритима коју доносе, начину рада, могућим опасностима, развијањем вештина које омогућују креативност и иновативност у дизајнирању и изради техничких средстава, као и њихову сигурно и правилно коришћење. На овај се начин ученици посредно упознају са разним професијама што им може помоћи при опредељивању за будуће школовање и професионалну каријеру.

Кроз активну наставу и примену мултимедија указати на правилну употребу техничких уређаја и апарата у домаћинству (усисивач, миксер, разне грејалице и др.) и евентуалне последице у случају њиховог неправилног коришћења или неисправности.

Реализација садржаја треба да буде интерактивна и практична, како би ученици разумели и систематизовали основне појмове везане за дигиталне технологије и њихову примену у свакодневном животу. Препоручује се да настава буде заснована на искуственом учењу, у којој ученици кроз практичне задатке и пројекте користе дигиталне алате, уређаје и системе. Ученицима треба пружити прилику да се непосредно упознају са дигиталним уређајима из окружења (рачунар, таблет, паметни телефон, паметни сат и сл.), њиховим основним функцијама и компонентама. Демонстрирати рад са доступним уређајима, а затим подстицати ученике да истражују њихове карактеристике (као што су брзина процесора, типови меморије, капацитет и брзина HDD/SSD итд.). На пример, ученици би требало да идентификују главне карактеристике појединих компоненти, како одређене компоненте утичу на перформансе целог система, као и њихову примену у свакодневном животу. Након тога, ученици могу да креирају постер или дигиталну презентацију и представе резултате свог истраживања.

Ученицима указати да је приступ дигиталним ресурсима и технологијама важан за равноправност, образовање, запошљавање, комуникацију и друштвено укључивање. Објаснити да неједнак приступ дигиталним алатима може довести до дигиталног јаза, што за последицу има негативан утицај на образовне и животне могућности појединца.

С обзиром да се кабинет за технику и технологију и рад у њему разликује од других кабинета у школи, ученици треба да упознају специфичност рада, распоред и организацију радних места, као и правила понашања и рада у кабинету. Посебну пажњу треба посветити безбедности на раду приликом коришћења алата и прибора. Указати на ситуације које могу, због непоштовања правила понашања или неправилне употребе алата и прибора, бити потенцијалне опасности, као и на примену мера заштите на раду.

Препоручени број часова за реализацију ове наставне теме је 12.

Саобраћај

Ова област је изузетно важна јер се ученици петог разреда осамостаљују и шире радијус свог кретања, а статистика говори да у нашој земљи још увек велики број деце страда у саобраћају. По природи њиховог узраста још увек нису довољно пажљиви у саобраћају где могу бити пешаци, путници, возачи бицикла и дечијих возила. Зато је тежиште исхода на безбедном понашању и преузимању личне одговорности ученика за понашање у саобраћају. Познавање врсте заштитне опреме при вожњи бицикла и других дечијих возила, као и неопходност коришћење сигурносних појасева у возилу је важан исход који треба постићи. Ученици треба да се на интересантан и очигледан начин упознају са правилима и прописима кретања пешака и бициклиста у саобраћају, начинима регулисања саобраћаја и безбедном кретању од школе до куће, да упознају хоризонталну, вертикалну и светлосну сигнализацију. За реализацију ових наставних садржаја треба користити одговарајуће мултимедије, а за практично увежбавање могу се користити полигони у оквиру школе, рачунарске симулације или саобраћајне макете које могу израдити и ученици на редовним часовима, ваннаставним активностима или код куће.

Међу исходима се налазе они исходи који нису лако проверљиви у условима учионице. Примери таквих исхода су: показује поштовање према другим учесницима у саобраћају; одговорно се понаша као путник у возилу. Они су нашли своје место у програму јер су значајни за циљ технике и технологије, али за проверу њихове остварености потребне су одређене ситуације. Зато наставник при планирању часова треба да осмисли активности у којима ће се симулирати ситуације при чему ће ученици да демонстрирају начин исказивања поштовања према другим учесницима у саобраћају, као и да покажу одговорност као путници у возилу.

Објаснити да дигиталне технологије чине саобраћај безбеднијим тако што помажу возачима да избегну гужве и несреће, побољшавају управљање саобраћајем у градовима и чине возила паметнијим, као и безбеднијим. Ученике упознати са тиме да дигиталне технологије као што су: апликације, паметни семафори и аутономна возила већ пружају боље решења за безбедност на путу.

Ученици имају прилику да упознају разне професије у области регулисања друског саобраћаја и могућности и процене сопствених потенцијала и интересовања у вези са тим професијама.

Препоручени број часова за реализацију ове области је 14.

Техничко цртање

Техничко цртање представља универзални језик и основу техничке писмености у графичким комуникацијама у свим подручјима технике и свакодневном животу. Технички цртеж је средство размене информација у техници, од његовог настанка до производње, тј. од идеје до реализације. Ученици развијају вештине читања и израде једноставнијих техничких цртежа. Треба да науче како се скицом може изразити идеја и како се применом правила (стандарда) израђује технички цртеж. Ученици треба да упознају стандарде формата папира и правилно коришћење основног прибора за техничко цртање (оловка, гумица, лењир, троугаоници, шestar) увежбавањем приликом цртања геометријских фигура (паралелне линије, нормалне линије, кружнице и сл.). Упознати ученике са типовима и дебљинама линија у зависности од њихове сврхе. Потребно је да сваки ученик самостално нацрта једноставан технички цртеж у одређеној размери користећи одговарајуће врсте линија, као и елементе котирања.

Препоручени број часова за реализацију ове области је 10.

Ресурси и производња

Тежиште ове теме је на енергији и материјалима. Ученике треба упознати са појмом природних ресурса на Земљи наглашавајући њихов значај за живот и рад, као и потребу за њиховим очувањем и одрживим коришћењем. Изворе енергије који су познати ученицима, попут воде, ветра и Сунца, представити као важне ресурсе за живот, технолошке процесе и производњу, без уласка у техничке детаље. Акценат ставити на начине коришћења и претварања енергије из наведених извора у облике који су познати ученицима.

Објаснити критеријуме за поделу материјала на природне и вештачке, како би боље разумели начине и могућности њиховог коришћења. На елементарном нивоу објаснити основна својства материјала (физичка, хемијска, технолошка и механичка) користећи примере дрвета, папира, текстила и коже. Нагласити примену наведених материјала у свакодневном животу, раду и индустријској производњи. Посебну пажњу посветити обради материјала. Демонстрирати начине коришћења различитих алата и прибора за обраду материјала, након чега ученике треба поступно уводити у практичан самосталан рад како би се упознали са техникама коришћења и развили основне вештине. Припрема за обраду и правилно руковање алатима и прибором је кључна за сигурност ученика. Перманентно указивати на мере безбедности приликом извођења основних операција: обележавање, сечење, бушење, равнање и брушење. Препорука је да ученици, након стицања основних знања, самостално осмисле и направе најмање три једноставна модела, повезујући сврху и начин функционисања модела са својствима материјала које користе.

Упознати ученике са врстама материјала који се могу рециклирати, као и са процесима који се користе за њихову прераду. Кроз конкретне примере, као што су рециклажа пластике, стакла или електронске опреме и уређаја, објаснити значај правилног одлагања отпада и процеса раздвајања материјала. Показати како рециклажа доприноси очувању природних ресурса, смањењу загађења и одрживом коришћењу енергије мотивишући ученике да примене стечена знања у свакодневном животу.

Настава се реализује кроз комбинацију предавања и практичних вежби. Ученици у практичним вежбама треба да буду подстакнути да самостално изражавају своје идеје, а улога наставника је да их усмерава на правилан избор материјала, алата и оптималан редослед операција. Овакав приступ настави чини обраду материјала не само техничким задатком, већ и средством за развој креативности и практичних вештина.

Препоручени број часова за реализацију ове области је 20.

Од идеје до реализације

У овом делу програма ученици реализују заједничке пројекте примењујући знања и вештине из области обликовања и обраде материјала, техничког цртања и употребе дигиталних технологија. Циљ наставне теме је постављање циљева и приоритета, планирање, доношење одлука, тимски рад, комуникацијске вештине, као и развијање упорности, позитивног односа према раду, способностима решавања проблема, самопроцењивања и критичког мишљења.

Препорука је да се пројекти реализују у паровима или малим групама.

Наставник упознаје ученике са правилима рада у групи, поделом посла и одговорностима, са динамиком и роковима за реализацију пројектних активности. Ученици се сами опредељују за одређену активност у оквиру групе. Пружа им се могућност да реализују своју идеју која је у складу са њиховим интересовањима и способностима, при чему се постиже потпуна диференцијација и индивидуализација наставе. Ученици самостално истражују информације за пројектни задатак користећи дигиталне уређаје, налазе решење, формирају идеју, израђују техничку документацију, планирају и реализују сопствени производ. Идентификација и избор материјала и алата за реализацију пројекта врше се уз подршку наставника. У том процесу, ученици усвајају и примењују знања, развијају вештине, ставове, одговорност и самосталност. Препорука је да се користе материјали и технологије које су ученици упознали у претходној области уз примену свих мера заштите на раду. Ученици самостално врше мерење и обележавање водећи рачуна о економичној употреби материјала. Обрада материјала може се вршити индивидуално, али је препорука да ученици раде у пару, чиме развијају способност сарадње и социјалних вештина. Током реализације поступака обраде материјала ученици морају да воде рачуна о сопственој и безбедности осталих ученика. По завршетку, ученици самостално представљају производ/модел, усмено образлажући ток реализације, процењујући оствареност резултата и предлог унапређења, након чега креирају рекламу за свој производ. Тежиште оваквог рада није на квалитету коначног продукта, већ на процесу који има своје кораке и на сарадничким односима у раду у групи. Наставник је ту пажљиви посматрач, помагач када је то потребно, давалац повратне информације и неко ко охрабрује. Ученицима јасно треба указати да се и на неуспелим производима може много научити ако се схвати где су грешке направљене. Дискутовати са ученицима и о цени понуђених решења. Нагласити важност доброг планирања буџета потребног за његову реализацију, као и

негативних последица лоших прорачуна. На тај начин ученике полако оспособљавати да размишљају предузетнички и развијати им основне компетенције везане за финансијску писменост.

Препоручени број часова за реализацију ове области је 16.

ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО

Циљ наставе и учења информатике и рачунарства је да ученик овладавајући знањима и вештинама које се односе на управљање информацијама, безбедну дигиталну комуникацију, стварање дигиталних садржаја и креирање рачунарских програма, развија логичко, критичко и креативно мишљење; самопоуздање у коришћењу дигиталних технологија на рационалан, етичан и безбедан начин; позитиван однос према иновацијама и способност примене стечених знања у решавању проблема из свакодневног живота, учењу других предмета и одговорном доношењу одлука.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК)
Ученици су изградили позитиван став према коришћењу дигиталне технологије и примењују знања и вештине из ове области у циљу ефикасног обављања различитих послова и задатака из школског и свакодневног живота. Технологију користе на безбедан начин, свесни последица њене непрмерене и прекомерне употребе, водећи рачуна о свом физичком и психичком здрављу, о другим корисницима, као и о животnoj средини. Поседују знања и вештине које им омогућавају да из различитих домаћих и иностраних извора проналазе информације уз свест да неке од њих нису поуздане. Формално и неформално комуницирају коришћењем различитих видова дигиталне комуникације, поштујући правила језичког и дигиталног правописа, пристojне и етичне комуникације. Дигитални садржај и програме користе на етичан начин поштујући ауторска права и интелектуалну својину. Познају поступке за пријављивање непрмереног садржаја и понашања на интернету. Уређују и креирају дигиталне садржаје коришћењем одговарајућих уређаја и програма. Прикупљају податке, врше њихову основну обраду, графички их приказују, анализирају и доносе одговарајуће закључке. Применом алгоритамског начина размишљања и програмирања развијају апстрактно мишљење и решавају једноставније проблеме из области математике, физике, хемије и других наука, као и из свакодневног живота. Креирају једноставне програме којима аутоматизују познате поступке, у складу са узрастом. Познају принципе и предности технологијом потпомогнутог сарадничког рада (нпр. у „облаку“) на решавању одређених проблема из школског и друштвеног окружења, чиме се стварају услови за квалитетно функционисање у савременом, информационом друштву, као и за даље школовање и целоживотно учење.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)
Ученици имају свест да се дигитални уређаји састоје од хардвера (физичких делова) и софтвера (програма) и да функционишу као јединство ова два елемента. У стању су да самостално или уз помоћ наставника аутоматизују процес извођења основних аритметичких операција над табеларно записаним подацима како би ефикасно вршили потребна израчунавања. Применом алгоритамског начина размишљања, ученици могу да представе решење једноставног проблема издвајајући улазне податке, дефинишући начин њихове обраде и приказујући очекивани резултат.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)
Користећи одговарајућу дигиталну технологију, ученици самостално креирају и чувају текстуалне, графичке, аудио, видео и мултимедијалне датотеке ради ефикаснијег обављања различитих задатака из школског живота. Формално и неформално комуницирају коришћењем различитих видова дигиталне комуникације, поштујући правила језичког и дигиталног правописа, пристojне и етичне комуникације. Самостално претражују интернет, проналазе информације и преузимају их на свој дигитални уређај ради даље обраде и анализе. У стању су да, логичким мишљењем и анализом, одаберу одговарајући понуђени рачунарски програм који представља аутоматизацију датог алгоритамског решења.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)
За потребе решавања задатака ученици проналазе и критички приступају информацијама које се налазе на интернету. Они користе дигиталне технологије како би ефикасно учествовали у групном раду. Обезбеђују дуготрајно функционисање дигиталних уређаја примењујући правила физичке и софтверске заштите. Имајући у виду неопходност заштите животне средине, ученици одлажу неисправне дигиталне уређаје на еколошки начин.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– ИНФ.ОО.О.1.1. Разликују хардвер од софтвера и именују основне компоненте дигиталних уређаја. – ИНФ.ОО.О.1.2. Самостално или уз помоћ наставника, аутоматизују процес извођења основних рачунских операција над табеларно записаним подацима. – ИНФ.ОО.О.1.3. Представљају решење једноставног проблема помоћу алгоритма који садржи излистане улазне податке, дефинисан начин њихове обраде и приказан очекивани резултат (излаз).	– ИНФ.ОО.О.2.1. Креирају, едитују, форматирају и чувају текстуалне, графичке, аудио, видео и мултимедијалне датотеке. – ИНФ.ОО.О.2.2. Самостално претражују интернет, проналазе информације и преузимају их на свој дигитални уређај. – ИНФ.ОО.О.2.3. Путем интернета остварују безбедну и примерену комуникацију са другим корисницима. – ИНФ.ОО.О.2.4. Препознају који од понуђених програма (визуелних и текстуалних) је креиран на основу датог алгоритма.	– ИНФ.ОО.О.3.1. Користећи дигиталне технологије, ефикасно учествују у групном раду. – ИНФ.ОО.О.3.2. Обезбеђују правилно и дуготрајно функционисање дигиталног уређаја, примењујући правила физичке и софтверске заштите. – ИНФ.ОО.О.3.3. Препознају штетност електронског отпада, одлажу га на еколошки исправан начин.

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)
Имајући у виду предности одабраног окружења, ученици су у стању да одаберу одговарајући сервис или софтвер како би задатак решили на ефикасан начин. У стању су да организују податке у дигиталном окружењу на различитим медијумима како би обезбедили њихову адекватну доступност. Како би били у стању да донесу одлуке утемељене на подацима, оспособљени су да у програмима за табеларне прорачуне правилно користе операције и функције. Познајући концепт умрежавања дигиталних уређаја и појам и карактеристике интернета, ученици поседују информатичка знања и дигиталну писменост која им омогућава да из различитих извора проналазе информације уз свест да све оне нису нужно поуздане. Кроз препознавање и навођење ситуација из свакодневног живота, објашњавају појам и улогу вештачке интелигенције у савременом свету. Примењујући и развијајући апстрактно мишљење, аутоматизују алгоритамски осмишљено решење једноставног проблема креирајући програм применом основних елемената синтаксе и семантике одабраног програмског језика.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)
Ученици креирају или спроводе адаптацију текстуалних, графичких и мултимедијалних датотека у одговарајућем софтверу или сервису примењујући акције форматирања, уређивања и уметања различитих додатних елемената у циљу стварања дигиталних продуката за сопствене или потребе познате публике. Користећи одговарајуће опције одабраног програма, графички представљају табеларно записане податке чинећи их читљивијим широј публици. Критички се односе према подацима и информацијама које су пронашли на интернету, у оквиру различитих домаћих и иностраних извора. Дигиталне продукте и програме других аутора користе на етичан начин уз навођење извора и атрибуцију, поштујући ауторска права и интелектуалну својину. Путем интернета остварују комуникацију са другим корисницима на безбедан начин, штитећи свој и туђи идентитет, уважавајући правила дигиталног правописа и нетикеције, показујући емпатију и доприносићи решавању конфликта у инклузивном, мултикултуралном и подржавајућем окружењу. Креирају и тестирају рачунарске програме у визуелном и текстуалном програмском језику, аутоматизујући решавања узрасту примерених проблема из школског и свакодневног живота, потенцијално доприносићи порасту квалитета живота у локалној заједници.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)
Проналажењем поузданих података и информација на интернету, ученици продубљују своја знања из свих наставних предмета. Поседују способност да своје закључке презентују у дигиталном формату. Доприносе богатству интернет ресурса јавно делећи резултате свог или групног рада и промовишући националну културу, језик и писмо. У стању су да успоставе везу између отварања података и стварања услова за развој иновација.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:

– ИНФ.ОО.С.1.1. Описују разлику између софтвера и сервиса. – ИНФ.ОО.С.1.2. Организују податке у дигиталном окружењу на различитим медијумима. – ИНФ.ОО.С.1.3. Правилно примењују аритметичке операторе и уграђене функције на табеларно записаним подацима. – ИНФ.ОО.С.1.4. Објашњавају концепт умрежавања рачунара и интернета. – ИНФ.ОО.С.1.5. Процењују валидност информација пронађених на интернету. – ИНФ.ОО.С.1.6. Кроз навођење примера примене својим речима објашњавају појам вештачке интелигенције. – ИНФ.ОО.С.1.7. Примењују основне елементе синтаксе и семантике одабраног визуалног или текстуалног програмског језика.	– ИНФ.ОО.С.2.1. Креирају или адаптирају датотеке у одговарајућем софтверу примењујући акције уметања елемената - слике, табеле, графиконе и друге садржаје. – ИНФ.ОО.С.2.2. Табеларно записане податке представљају графиконом користећи одговарајућу опцију програма за табеларне прорачуне. – ИНФ.ОО.С.2.3. Информацијама које проналазе на интернету приступају критички. – ИНФ.ОО.С.2.4. Информације пронађене на интернету користе у складу са ауторским правима, уз навођење извора и атрибуција. – ИНФ.ОО.С.2.5. На безбедан начин, штитећи лични идентитет, комуницирају путем интернета уважавајући правила дигиталног правописа и нетикеције. – ИНФ.ОО.С.2.6. Креирају и тестирају рачунарски програм, којим аутоматизују решавање проблема примереног узрасту.	– ИНФ.ОО.С.3.1. Постављају резултате свог или групног рада на интернет ради дељења са другима. – ИНФ.ОО.С.3.2. Успостављају везу између отварања података и стварања услова за развој. – ИНФ.ОО.С.3.3. Препознају позитиван утицај вештачке интелигенције на савремен живот људи и умеју да наведу неколико примера.
---	--	--

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)
Имајући свест о потенцијалу вештачке интелигенције да промени устројство света у коме живимо, ученици критички промишљају о утицају вештачке интелигенције на живот људи. У одабраном визуелном или текстуалном програмском језику смислено користе библиотеке, функције и сложеније типове података за стварање програма који на ефикаснији начин аутоматизују проблеме из школског и свакодневног живота.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)
Самостално или у сарадњи са другима ученици креирају, деле и организују дигиталне садржаје у облаку свесни предности приступа информацијама са било ког места и у било ком тренутку. На основу анализе прикупљених података, ученици су у стању да самостално доносе одговарајуће закључке. Пре него што своје дигиталне продукте поделе јавно путем интернета, лиценцирају их применом Си-си (енгл. Creative Commons) лиценце и на тај начин доприносе етичком коришћењу отворених дигиталних ресурса.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)
Ученици поседују искуство рада у дигиталном окружењу, у хетерогеним тимовима у оквиру којих су развили вештине комуникације на јасан и ефикасан начин. У стању су да сараднички осмисле фазе групног рада, организују га и управљају његовим спровођењем, преиспитујући своје одлуке и постигнућа. Кроз групни рад, смисленим и одговорним коришћењем потенцијала дигиталне технологије у узрасту примереној мери, доприносе квалитету живота у локалној заједници.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања

Напредни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>
– ИНФ.ОО.Н.1.1. Критички размишљају о утицају вештачке интелигенције на живот људи. – ИНФ.ОО.Н.1.2. Користе библиотеке, функције и сложеније типове података за креирање сложенијих рачунарских програма.	– ИНФ.ОО.Н.2.1. Самостално или у сарадњи са другим ученицима креирају, деле и организују дигиталне садржаје у облаку. – ИНФ.ОО.Н.2.2. Коришћењем одговарајућих програма анализирају прикупљене (отворене) податке и доносе одговарајуће закључке. – ИНФ.ОО.Н.2.3. Штите дигиталне продукте свог или тимског рада одговарајућом Сиси лиценцом.	– ИНФ.ОО.Н.3.1. Израђују дигитална решења узрасту примерених реалних проблема (еколошких, културолошких, здравствених итд.) и тиме унапређују квалитет живота у локалној заједници.
Разред	пети	
Недељни фонд часова	1 час	
Годишњи фонд часова	36 часова	
ИСХОДИ		ТЕМА и
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:		кључни појмови садржаја програма
– наведе примену информатике и рачунарства у савременом животу; – разликује хардвер, софтвер и сервисе; – креира, уређује и чува основне типове датотека; – организује датотеке у фасцикле; – претражује интернет, проналази информације и критички их процењује; – препозна ситуације у којима се нарушавају ауторска права; – разликује безбедно и пожељно понашање на интернету од непожељног и небезбедног и реагује на исправан начин; – образложи потребу за заштитом сопствених и туђих личних података и приватности у дигиталној комуникацији; – планира време које проводи испред екрана у циљу заштите менталног и физичког здравља; – доводи у везу значај правилног одлагања дигиталног отпада и заштиту животне средине; – наведе редослед корака у решавању једноставног логичког проблема; – креира једноставан рачунарски програм у визуелном окружењу са унапред задатим параметрима; – сврсисходно примени програмске структуре, логичке и математичке операторе и блокове наредби; – анализира програм и проналази и отклања грешке; – учествује активно и ефикасно у изради конкретног задатог пројектног задатка примењујући технологију.		ИНФОРМАЦИОНО-КОМУНИКАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ Информатика и рачунарство. Употреба ИКТ. Хардвер, софтвер и сервиси. Израда дигиталних садржаја. Организација датотека.
		ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ
		Интернет претрага и процена извора. Ауторска права и лиценце. Заштита личних података. Онлајн идентитет. Безбедна комуникација. Заштита здравља и животне средине.
		РАЧУНАРСТВО
		Алгоритам. Визуелно програмирање. Програмске структуре. Тестирање програма и отклањање грешака.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења – Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за пети разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава његове специфичности.

Програм наставе и учења предмета информатика и рачунарство, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по спиралном моделу (енгл. Teaching Helix). То је иновативни концепт у образовању који се користи за структурирање процеса учења и подучавања на начин који је итеративан и прогресиван. У питању је идеја спиралног развоја знања – ученици се континуирано враћају на претходно научене теме, али сваки пут са дубљим разумевањем и ширим контекстом. Уместо да се теме обрађују линеарно (једном и никада више), ученици се кроз различите нивое образовања враћају на исте концепте. Свако ново излагање теми додаје више сложености и омогућава боље повезивање са претходним знањем. Повратак на познате теме у новом светлу помаже ученицима да се осећају сигурније и мотивисаније, а спирални приступ доприноси и трајнијем задржавању знања.

Програм наставе и учења предмета информатика и рачунарство оријентисан је на остваривање исхода и развој компетенција. Исходи говоре о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи овај предмет. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у три тематске целине: Информационо-комуникационе технологије, Дигитална писменост и Рачунарство.

Наведене исходе потребно је остварити са различитим нивоима расположивости дигиталних уређаја намењених за коришћење од стране ученика. Наставник треба да реализује наставу у рачунарском кабинету и омогући ученицима да користе рачунаре на начин који директно доприноси остваривању дефинисаних исхода учења. Вероватно је да ученици имају искуства са коришћењем дигиталних уређаја. Од изузетног је значаја да та искуства наставник препозна и уважи. Ученици могу бити вешти корисници технологије, али то не значи да су и компетентни у овој области. У том смислу, наставник има слободу да наставу организује у складу са техничким могућностима, предзнањима и потребама ученика.

Наставник у току петог разреда, ради стварања прилика да ученици практично примењују оно што су научили, те развијају међупредметне компетенције и остварују корелације са другим предметима, реализује са ученицима два пројектна задатка, који прате наставне теме Информационо-комуникационе технологије и Дигитална писменост, односно Рачунарство.

Обрада тема из различитих области треба да садржи и мање задатке који ће се на крају спојити и чинити завршни рад у оквиру пројекта.

Наставник стога осмишљава фазе и планира динамику рада на сваком пројектном задатку како би ученици уочили сврсисходност стечених знања и вештина у оквиру овог предмета. Зато је значајно да се у фази планирања (за наставника је ово прва фаза) одреде приоритети пројектног задатка који доводе до остваривања предвиђених исхода, као и да се ученицима понуде конкретне теме пројектног задатка у договору са наставницима унутар одељењског, али и унутар других стручних већа предметне наставе.

Настава се реализује у рачунарском кабинету/дигиталној учионици. Наставник треба да скрене пажњу на правила која важе при коришћењу рачунара и остале опреме у кабинету (правилно укључивање, пријављивање, коришћење, одјављивање и искључивање рачунара, уредност радног места), путем демонстрација и доследним праћењем поштовања ових правила.

Током реализације наставе рад наставника мора бити континуирано усмерен ка смањивању дигиталног јаза. Важно је да наставници помогну ученицима који немају могућност приступа технологији од куће тако што ће их у рачунарском кабинету повезати са ученицима који су дигитално спретнији и радити на поспешивању вршњачког учења. Захтевање од ученика да користе наставне материјале за које им је потребан приступ интернету од куће неправедно је према онима који га немају. За такве ученике потребно је обезбедити алтернативу – могућност приступа школским дигиталним уређајима, пре или после наставе.

С обзиром на то да је настава информатике и рачунарства теоријско-практичног карактера, часове треба реализовати поделом одељења на 2 групе, уколико одељење има више од 20 ученика.

Информационо-комуникационе технологије

Реализацију ове тематске целине наставник треба да започне иницијалном проценом како би утврдио ниво предзнања ученика. Иницијална процена може да буде реализована у комбинованом формату – кроз самопроцену ученика и разговор о релевантним праксама и искуствима са којима долазе у пети разред. Самопроцена не треба да траје дужи од десетак минута. На пример, на припремљена питања ученици могу да одговарају заокруживањем одговарајућег емотикона: Одлично знам; Знам донекле; Треба ми помоћ. Поред самопроцене, за наставника је драгоцено и да, кроз разговор са ученицима, стекне слику о њиховим праксама и навикама када је употреба дигиталне технологије у питању – које уређаје најчешће користе, шта на њима конкретно раде и у којој мери их употребљавају за учење, а у којој мери за забаву. Такође, наставник треба да сазна какве су навике ученика када је у питању правилно и безбедно коришћење дигиталних уређаја. Након часа, а на основу анализе самопроцене ученика и увида у њихове рутине и искуства, наставник ће моћи да прилагоди план даљих активности.

Појмове информатика, рачунарство и информационо-комуникационе технологије наставник уводи једноставним језиком, кроз примере из реалног живота, на начин који одговара узрасној групи. Подстиче ученике да објасне начине на које се употребљавају дигитални уређаји у свакодневном животу (школа, здравство, трговина, пословање, интернет ствари – енгл. Internet of Things), као и да процене добробити или опасности које проистичу из такве употребе. На сличан начин наставник уводи појмове хардвер, софтвер и сервиси омогућавајући ученицима да промишљају о дигиталним уређајима као јединству ова три елемента. Представљање хардвера као опипљивих делова рачунара од којих су неки сакривени у кућишту, неки видљиви (монитор, екран, тастатура, миш) треба да доведе ученике и наставника у ситуацију да употређују различите дигиталне уређаје (таблете, мобилне телефоне, лаптоп и десктоп рачунаре) и наводе њихове различитости (нпр. физичка тастатура и виртуална тастатура и сл.). Пожељно је представити ученицима на који начин се формира дигитална слика на екрану дигиталног уређаја уз увођење појмова пиксел и резолуција. Представљање софтвера треба да објасни сврху системских и апликативних програма на узрасту примерен начин ослањајући се на искуство ученика да се за апликације наводи на ком оперативном систему раде (а онда оперативни систем даје упутства за рад хардверу). Наставник може да представи појам сервиса кроз дискусију на тему – Какве могућности добијамо када је наш рачунар повезан на интернет? Закључак до кога треба доћи јесте да наше искуство и доживљај који имамо при коришћењу дигиталних уређаја заједно формирају хардвер, софтвер и сервиси. Правилна употреба и одговоран однос према свакоме од њих (нпр. заштита од прегревања или редовно ажурирање софтвера) јесу важне теме о којима треба разговарати са ученицима. Наставник треба да наведе ученике да размислијају и како би у будућности технологије могле да допринесу општем благостању и очувању природе. Дискусију би требало завршити закључком да је наша стварност дубоко дотакнута технологијом, те да је дигитална компетенција значајна за квалитет будућег живота људи. Треба нагласити да нити један од уведених појмова не треба формално дефинисати, већ га треба повезати са искуством ученика и реалним животом. На исти начин треба проверавати ниво разумевања ученика.

Наставник наставља рад са ученицима осмишљавајући неколико тема од којих они бирају ону која им је најинтересантнија и доследно је обрађују кроз стварање одговарајућих дигиталних садржаја (кратког текста, слике, звучног и видео-записа), а све у циљу креирања мултимедијалне презентације на завршетку. Кроз рад ученика на креирању и чувању дигиталних садржаја наставник уводи и промовише потребу за организацијом датотека која је заснована на логици која омогућава њихово лакше проналажење. На тај начин ученици ће бити у прилици не само да организују датотеке у фасцикле по темама или типу (слика, текст...), већ и да образложе како им таква организација олакшава рад.

У петом разреду ученици треба да прошире своја знања о дигиталним сликама. Наставник уводи појмове растерске и векторске графика представљајући их као два начина записа дигиталних слика. У складу са информацијама добијеним након анализе резултата иницијалне процене знања, наставник прилагођава наставни садржај потребама конкретних ученика. Задатак наставника треба да буде представљање нових начина уређивања слика као што су промена величине и опсецање (енгл. *crop*), као и да демонстрира везу између квалитета слике и количине меморијског простора који она заузима. Међутим, уколико је потребно, наставник може да крене од представљања основних алата одабраног програма (четкице, гумице и сл.), а све у циљу креирања и адекватног чувања слике која ће ученицима послужити као један од ресурса за израду мултимедијалне презентације. Након чувања креиране слике у одговарајућој фасцикли, наставник треба да укаже ученицима на тип датотеке која садржи слику (нпр. jpg, png).

Ученици треба да прошире и своја знања о уређивању дигиталног текста – да се упознају са дигиталним правописом и у складу са тим доследно примењују правила како традиционалног, тако и дигиталног правописа и у ситуацијама када нису на часовима информатике. Наставник може да припреми текст који се тиче обрађиване теме тако да он садржи дигиталне и традиционалне правописне грешке и постави га у одговарајући фолдер. На ученицима је да текст пронађу, отворе, исправе и сачувају. У складу са информацијама добијеним након анализе резултата иницијалне процене знања, наставник може да стави пред ученике и захтеве који обухватају уређивање текста (додавање текста, брисање, копирање, селектовање, поравнање, промена фонта, боје, величине слова, курзив, подебљан текст, убацивање слике). Након чувања креиране слике у одговарајућој фасцикли, наставник треба да укаже ученицима на тип датотеке која садржи слику (нпр. docx, txt).

Снимање звука и видео-записа, сходно могућностима, започети демонстрацијом употребе уређаја који је на располагању (камера, микрофон, звучници, мобилни телефон итд.). Обухватити најосновније технике у процесу снимања (покрени, заустави, сачувај, обриши) и репродукције (покрени, паузирај, заустави, пусти од почетка, подеси јачину звука). У вежби чувања аудио/видео-записа скренути пажњу на различите типове датотека у конкретном програму (нпр. mp3, mp4, avi). Избегавати снимање ученика ради очувања њихове приватности и безбедности.

Код израде мултимедијаних презентација треба узети у обзир да програм за израду презентација у значајној мери комбинује функционалности програма за обраду текста и програма за векторску графику, па се исти концепти не морају два пута уводити, већ тамо где је погодније. На пример, неки аспекти формирања текста не морају да се објасне у програму за обраду текста уколико ће се објаснити у програму за израду презентација. Такође, у програму за израду презентација користите раније креирани текстуални, графички, звучни и видео-садржаји. Кроз разговор са ученицима и кроз примере различито концептираних презентација добијемо појма квалитетна презентација. Нагласити да је особа која презентује значајнија од изгледа дигиталне мултимедијалне презентације. Презентер преноси поруку публици, док му мултимедијална презентација служи као подршка. У том смислу, наставник треба да промовише мултимедијалне презентације које не садрже слајдове препуне текста, непотребна набрајања и одсуство фокуса. Поруке попут Добра слика вреди колико хиљаду речи! или Мање је често више! треба да буду водиле ученицима при изради мултимедијалних презентација. Увежбавање чувања и организовања датотека треба доследно да се практикује.

Приликом праћења напредовања и оцењивања при креирању и чувању дигиталних садржаја акценат треба ставити на познавање практичних вештина и квалитет продукта рада ученика, без инсистирања на формалном дефинисању појмова.

Дигитална писменост

Реализација ове наставне теме може да започне десетоминутном иницијалном самопроценом предзнања ученика спроведеном на исти начин као у области ИКТ. Након тога, кроз разговор са ученицима, наставник треба да стекне слику о њиховим досадашњим искуствима када је коришћење интернета у питању – шта најчешће раде када су на интернету, колико времена тамо проводе, како траже информације, како знају да ли је нешто тачно или нетачно, да ли комуницирају са другим људима на мрежи, да ли деле слике и слично. Дискусију наставник може да заврши постављањем питања попут: Шта вам се највише свиђа, а шта вас највише брине у вези са коришћењем интернета?; Да можете нешто да промените у начину на који користите интернет, шта би то било? Након часа, а на основу анализе самопроцене ученика и закључака до којих је дошао током дискусије, наставник ће моћи да прилагоди план даљих активности.

Појмове интернет, веб-прегледач и веб-претраживач наставник уводи имплицитно повезујући их са искуством које ученици имају. Напомиње да квалитет информација које на интернету проналазимо зависи од мудрог избора кључних речи које уносимо у поље за претрагу и познавања напредних техника претраживања. Наставник наглашава потребу за критичким односом према дигиталном садржају који се налази на интернету. Упућује ученике да се запитају да ли је

извор информација које су пронашли поуздан, да ли је име аутора видљиво, да ли је текст написан без правописних грешака и сл. Важно је да ученици разумеју да утврђивање поузданости извора на интернету није лак задатак. Наставник треба да саветује ученике да, поред примене научених техника, потраже и помоћ одраслих како би били сигурни да је извор веродостојан. Добро би било да наставник прикаже сајт који не задовољава параметре који га класификују као поузданог и да са ученицима пронађе доказе његове непоузданости.

Разговор о садржајима који се налазе на интернету наставник наставља наглашавањем да они имају свог власника. Уводи појмове аутор и ауторска права правећи паралелу са власништвом над књигама, уметничким сликама, музиком. Представља ученицима С и СС лиценце информишући их да се дигитални садржаји који нису видно лиценцирани нити једном лиценцом не сматрају слободним за преузимање, већ напротив – заштићени лиценцом којом аутор садржаја задржава сва своја права. Наставник потцртава обавезу етичког коришћења туђих дела. Приказује ученицима неколико лиценцираних и нелиценцираних садржаја и преплушта ученицима да одреде на који начин могу да их користе.

Наставник упознаје ученике са правилима понашања на интернету (енгл. Netiquette) представљајући их као спој здравог разума, убочијене љубазности и захтева дигиталне технологије и културе које су формулисали корисници интернета. За утврђивање ове теме пожељно је организовати квиз на тему безбедно – небезбедно и пожељно – непожељно понашање на интернету, као и представити ученицима неколико реалних ситуација, те кроз дискусију доћи до описа и образложења примерених реакција оних који у тим ситуацијама учествују.

Кроз разговор, наставник указује ученицима на скуп који чини личне податке (име, презиме, адреса, број телефона, слика, локација) и објашњава важност њихове заштите и приватности у дигиталном окружењу. Важно је да ученици разумеју потенцијалне ризике који настају дељењем личних података, сопствених и туђих, са непознатим корисницима интернета, као и негативне последице које могу наступити. Наставник подстиче ученике да искажу своја запажања, али и искуства у употреби интернета и комуникацији на интернету, користи прилику да истакне различите елементе који представљају онлајн идентитет. Разговара са ученицима о томе како нас други виде на интернету. Једна од активности за ученике, ради повезивања знања, може бити израда текстуалних докумената на тему: Сигурна и одговорна комуникација на интернету, Пет најважнијих правила за безбедан интернет, Како да интернет постане сигурнији за децу, Како препознати узнемиравање на интернету и сл.

Корелацију са другим предметима (нпр. физичко и здравствено васпитање, биологија) треба остварити упоређивањем већ усвојених знања о здравим животним навикама са навикама које ученици имају при свакодневном коришћењу дигиталних уређаја (рачунара, телефона, таблета...), а које могу лоше утицати на њихово здравље. Ученике треба усмерити ка разумевању ризика који проистичу из ситуација на које их родитељи и наставници свакодневно упозоравају (лоше држање, дуго гледање у екран, одвлачење пажње, губљење времена и сл.). Наставник може да припреми структуру документа за планирање времена проведеног испред екрана у оквиру кога треба да издвоји део у којем ће ученици поставити своје досадашње дневне навике, затим део у коме ученици треба да испланирају време које ће у току дана провести уз употребу технологије и део у коме ће записати своја запажања при спровођењу свог плана. Ученицима треба нагласити да у свом дневном распореду издвоје добре и лоше стране употребе технологије, па да на основу тога направе план за рационално и сврсисходно коришћење технологије. На ученицима је да овакав план покушају да спроведу (на пример у току од недеље дана) и да запишу, односно искажу своја запажања о томе колико им је било тешко или лако да га реализују. На овај начин ученици имају прилику да уоче и неке примере негативног утицаја који технологија има (на пример, план није спроведен у потпуности/ученик је морао додатно да користи технологију из различитих разлога/има или нема времена за друге (физичке или умне) активности у току дана и сл).

Наставник може да користи неки од дигиталних алата за прављење листе или облака речи како би са ученицима направио списак ИКТ уређаја које свакодневно користе. Са ученицима треба разговарати о искуствима употребе оваких уређаја, количини оваких уређаја у њиховом окружењу (породичном, школском...), разлозима за престанак употребе неких уређаја, о томе шта се дешава са уређајима када се они више не користе. Различитим илустрацијама (слике, инфографици, скулптуре од електричног и електронског отпада као што је WEEE map, и сл), показати ученицима од којих се материјала ови уређаји састоје, истичући да неки од њих могу да садрже опасне материје које, ако се неправилно одлажу, угрожавају животну средину и здравље људи. Указати на ризике као што су загађење воде, земљишта и ваздуха. Упутити ученике да се присете да ли су негде видели да се ови уређаји могу рециклирати, а ако нису, онда да истраже могућности на које све начине се ови уређаји могу одложити у циљу заштите животне средине. Наставник може поставити задатак ученицима да у групи или у пару израчунају колико електричног и електронског отпада (кућни апарати, батерије, мишеви, тастатуре, даљински управљачи, мобилни телефони, рачунари, монитори...) једно домаћинство направи у неком временском периоду (годину дана, пет или десет година), да истраже како се неправилно одлагање оваког отпада може манифестовати у њиховој животnoj средини, а на који начин глобално, да размотре примере и решења за одлагање оваког отпада која доприносе очувању животног окружења.

Рачунарство

Реализацију ове тематске целине наставник треба да започне иницијалном проценом за утврђивање нивоа знања ученика из области програмирања и алгоритамског начина размишљања. Овај тест, у форми самопроцене, помоћи ће наставнику да прилагоди наставу потребама конкретних ученика и утврди основна знања која су ученици стекли у прва четири разреда, у оквиру предмета Дигитални свет. Тиме ће се направити веза између претходних активности ученика и нових концепата који укључују програмирање.

На основу утврђеног нивоа знања ученика, наставник наставља са увођењем основних појмова као што су програм и програмирање. Кроз овај процес, ученици ће разумети како се технологија коју користе може применити не само као алат, већ и као средство за стварање нове вредности, односно као средство за решавање проблема. Затим, наставник може да прикаже кратке мотивационе филмове са платформи као што су Code.org, TED-Ed или YouTube, који илуструју како програмирање утиче на побољшање квалитета свакодневног живота и решавање проблема.

Демонстрација пажљиво одабраних анимација и рачунарских игрица такође ће помоћи ученицима да развију свест о томе да могу сами да креирају своје игрице. Примери едукативних игрица са портала као што су petlja.org (Карел робот из материјала за Дигитални свет) или сличних образовних извора могу се користити како би се ученицима омогућило да решавају једноставне проблеме кроз игролике активности, нпр. учешћем у манифестацији Hour of Code.

Током овог процеса наставник треба да уведе појам алгоритма као кључног концепта у решавању проблема. Наглашава и даје примере како се алгоритми могу описати на разне начине: дијаграмом тока, псеудокодом, препричаом обичним језиком, као и кроз програм креиран у једном од визуелно оријентисаних програмских алата. Ученици ће искористити своје претходно знање као корисници технологије (рачунара, pamетних телефона...) како би направили везу између процеса програмирања и коначног производа – игрице или анимације. Учће како да дефинишу програм речима, разлажу задатке на мање кораке и користе блокове наредби у програмирању. Поред тога, објаснити како се наредбе попут покрени, понављај или ако-онда користе за решавање проблема, како би ученици могли схватити основне принципе алгоритамског начина размишљања. Кроз овај процес, код ученика се развијају стратегије за решавање свакодневних проблема, јер сваки задатак који себи поставимо у животу решавамо корак по корак, алгоритамски.

Наставник може сам да одабере програмско окружење за визуелно програмирање (нпр. Scratch, MakeCode, Stencyl, AppInventor, Alice и сл.), у коме ће ученицима омогућити да практикују алгоритамско решавање проблема и учити их основама програмирања. Програмско окружење треба да буде интуитивно и приступачно, тако да ученици могу одмах почети да раде на пројектима, без потребе за детаљним теоријским уводом или упознавањем са сложеним програмским концептима.

У зависности од изабраног програмског окружења потребно је да наставник прилагоди сва следећа објашњења специфичностима тог алата.

Кроз активну наставу и укљученост у процес креирања програма од првих часова, ученици ће поступно усвојити предвиђене појмове, знања и вештине. Погодан пример, приликом упознавања са радним окружењем је да ученици за конкретан лик и конкретну сцену, поређују блокове наредби тако да се кликом на лик појави нека порука (нпр.: „Здраво ја сам...“). Овај задатак ће им помоћи да разумеју основне принципе визуелног програмирања, као што су: избор објеката, слагање блокова налога методом превуци и пусти, и покретање програма. У овом процесу, научиће како да изаберу објекте из библиотеке, као и како да промене њихова својства и особине, као што су величина, позиција и изглед. Током овог процеса, ученици ће се упознати са појмовима као што су наредба, алгоритам, пројекат и сценарио. Пример ће им омогућити и да схвате како да пишу програме ређајући блокове, што је први корак у разумевању концепта алгоритамског размишљања. Подизати ниво сложености у складу са појмовима који се уводе: пројекат и сценарио и направити везу са појмовима задатак и писање приче. Довести у везу поступак решавања задатка са писањем програма, и повезати појмове сценарио и алгоритам. Увести појмове: Објекат–лик (библиотека објеката, подешавање особина и својства за изабрани објекат), Објекат–позорница (библиотека позорница, подешавање позадине позорнице, координатни систем сцене), алати (умножи, исеци–обриши, увећај, умањи) и датотека програма (најчешће се користи термин – пројекат). За рад са програмским окружењем код куће пожељно је припремити кратко упутство за коришћење и, ако је потребно, упутство за преузимање и инсталацију изабраног алата. Уколико програмско окружење подржава онлајн верзију, ученицима треба објаснити како да користе и ту могућност. Када усвоје основне концепте, могу прећи на израду сопствених објеката и сцена, уместо да користе само предефинисане опције из библиотеке. Овај приступ ће им омогућити да развијају креативност и самостално истражују алате и технике визуелног програмирања.

Демонстрирати на сваком примеру следеће технике: креирање пројекта (нови пројекат, изабрати објекат чије се активности дефинишу, као и објекте који дефинишу његову околину, дефинисати почетни положај објекта и својства објекта – у неким окружењима информација о објекту), једноставна подешавања (употребу алата: увећај, умањи, умножи, исеци, окрени, промени боју...), задавање изабраног кретања или понашања (из палете блокова: управља догађајем, за задате акције одговарајући догађај...), чување пројекта (именовање, избор локације), поновно отварање (затварање, проналажење, покретање) и модификацију пројекта (измену неког елемента: оријентацију, боју, величину и сл., проналажење и исправљање грешака, чување измена у пројекту). Поред тога, треба демонстрирати и указати на различите функционалности које су доступне у категоријама блокова, као што су блокови за кретање, изглед и активности које објекат треба да реализује према предвиђеном сценарију. Примери могу обухватити ситуације као што су избегавање препрека кретањем објекта, као и дијалог између два лика који разматрају појмове које су научили из овог и других предмета.

Упознати ученике са категоријама блокова и начином задавања параметара (трајање догађаја, број понављања, промену угла, промену положаја...). Унос података преко тастатуре користити за промену параметара у оквиру блок-наредбе. Применом различитих функционалности објеката ученици треба да уоче информације о близини објеката, њиховој величини и просторном односима. На конкретном примеру демонстрирати утицај промене параметара на извршавање програма. Демонстрирати функције едитовања објеката, едитовања и управљања програмом (измене у редоследу блокова, обједињавање блокова који се понављају у петље или гранање), тестирање и праћење сваког корака приликом извршавања програма. Тестирање програма и отклањање грешака обухвата проверавање исправности скрипти кроз различите сценарије, препознавање логичких грешака (нпр. погрешан редослед блокова) и њихово исправљање. Ученике треба подучити да идентификују ситуације у којима пројекат ради, али не постиже жељени ефекат, и да промене или додају блокове како би испунили задатак. Практичне активности укључују тестирање кретања ликова, интеракција и анимација, уз постепено унапређивање пројеката кроз анализу и експериментисање.

Појам променљиве може се увести кроз пример који ученицима омогућава да на конкретан начин виде примену у свакодневном животу. Нпр. сходно узрасту и у корелацији са математиком за пети разред креирати програм који рачуна колико боје је потребно за фарбање зида у соби. У овом примеру, ученици ће користити променљиве као што су дужина и ширина зида, а програм ће израчунати површину (дужина x ширина) и затим на основу те вредности одредити колико литара боје је потребно да се зид потпуно офарба (нпр. ако 1 литар покрива 10 квадратних метара). Ово ће ученицима помоћи да разумеју како променљиве раде, како се додељују вредности, и како операције као што су множење и дедела могу бити коришћене за решавање стварних проблема.

Поступно кроз примере увести појмове: линијска, циклична и разграната структура, као што су: промена позадине или лика у односу на догађај, креирање реченице од речи и слика, разврставање објеката у скупове (жива и нежива природа, планете, реке...), упоређивање вредности две променљиве, понављање

кретања и мелодије док се не додирне други објекат, одређивање просечне температуре на основу пет бројева који представљају измерене температуре од понедељка до петка, налажење најлакшег ранца од дата три, одређивање просечне висине или тежине дечака и девојчица у групи (за напредније...) и слично.

Без обзира на конкретне примере који се користе, важно је да се обавезно обраде мале серије података, односно низови који се састоје од неколико елемената и да се изврше основне статистичке операције попут израчунавања броја елемената, збира, просека, минималне и максималне вредности.

Потребно је разговарати са ученицима о различитим типовима структура које се користе у програмирању и објаснити им када је најбоље користити сваку од њих. Структуре као што су линијска, циклична и разграната представљају основне начине организације програма. Линијска структура је најједноставнији облик програмирања, где се сви кораци извршавају један за другим, редом. На пример, ако желимо да направимо програм који израчунава обим и површину правоугаоника, у овом случају програм ће једноставно обавити све кораке у постављеном редоследу (дефинисање дужине, ширине, множење и сабирање). Нагласити ученицима да линијску структуру користе када знају тачно који кораци треба да се изврше и када нема потребе за променом редоследа. Циклична структура се користи када треба да поновимо одређени корак више пута. Ово је корисно на пример, када треба да се израчуна просек неких бројева, као што су температуре у току недеље. У овом случају, можемо поновити операцију додавања док не саберемо све температуре, а затим операцију дељења настављамо након ове цикличне структуре. Напоменути ученицима да цикличну структуру користе када имају групу сличних операција које треба да се изврше више пута. Разграната структура је корисна када треба да направимо одлуке у програму, односно да одаберемо различите опције у зависности од неких услова. На пример, ако правимо програм који проверава да ли је број паран или непаран, можемо користити разгранате структуре које ће одредити који ће се блок наредби извршити у зависности од тога да ли је број дељив са 2. Нагласити ученицима да разгранату структуру користе када је потребно одлучивање, а од избора зависи која грана програма ће бити извршена у даљем току програма.

Током разговора са ученицима, важно је размотрити конкретне примере за сваку од ових структура и упутити их да разумеју када је најпогодније користити сваку од њих. Ово ће им помоћи да разумеју како да изабере одговарајућу структуру за решавање различитих проблема у програмирању.

Поступак корак по корак до решења проблема треба да послужи за систематизацију поступка израде пројекта. Она треба да обухвати разумевање појма пројекта, израду сценарија и алгорита, ређање блок-наредби, тестирање рада програма, исправљање грешака, дељење са другима преко интернета. Демонстрирати поступак постављања пројекта на интернет. Указати на могућност преузимања готових пројеката са интернета ради проналажења најбољег решења за сопствени пројекат, уочавање туђих и својих грешака, као и за добијање нових идеја.

Појмове из теме Рачунарство ученик не треба да формално дефинише, већ треба да их препознаје у задатим програмима, али и употребљава у програмима које самостално ствара.

Пројектна настава

При реализацији првог пројектног задатка са ученицима, ставити нагласак на разраду пројектног задатка – од израде плана до представљања решења. Наставник представља унапред испланиране фазе пројектног задатка и упознаје ученике са роком за завршетак имајући у виду време, сложеност теме, расположиве ресурсе (знања, вештине и ставови које су ученици усвојили након тематских целина ИКТ и Дигитална писменост, техничка опремљеност школе, други релевантни фактори). Ученици заједно са наставником пролазе кроз све фазе рада на пројектном задатку, при чему наставник координира процесом, објашњава, иницира дискусију и предлаже решења за конкретне активности на реализацији задатка.

При представљању фаза пројекта ученицима, наставнику може послужити следећи пример:

- Фаза 1: представљање тема, формирање група и одабир теме;
- Фаза 2: Одабир материјала и средстава, разматрање додатне подршке предметног наставника у зависности од теме;
- Фаза 3: Планирање времена и избор стратегије за решавање задатка у складу са роком за предају рада;
- Фаза 4: Прикупљање и проучавање материјала, израда задатка и припрема за излагање;
- Фаза 5: Представљање резултата пројектног задатка, дискусија и процена/самопроцена урађеног (наставник обезбеђује услове за што успешније излагање, усмерава дискусију, ставља ученицима на располагање алат и/или табелу за самопроцену учешћа у изради пројекта и врши евалуацију урађеног са прецизном повратном информацијом).

Пројектни задаци се баве реалним темама из школског или свакодневног живота, а са добро испланираним активностима, може се очекивати да ученици успешно израде и представе решење пројектног задатка. Акценат је на подстицању иницијатива и креативности, успостављању сарадничких и вредносних ставова код ученика. Циљ је развијање и неговање: поступности, повезивања и изградње сопствених стратегија учења, вршњачког учења, вредновања и самовредновања постигнућа.

Пројектни задаци подразумевају корелацију и сарадњу са наставницима осталих предмета, која се може остварити на оваквим и сличним примерима:

- израда интервју-а или чланака за школски часопис или сајт школе (на теме: занимљивости из света спорта, уметности, науке...);
 - израда упутства или tutorијала за потребе вршњачког учења (како да подесите, како да измените, како да решите овај задатак, како да користите програм...);
 - израда правила понашања (на теме: у спортској сали, у кабинету..., за безбеднији рад на интернету, за креирање сигурне лозинке, заштите рачунара од злонамерних програма, заштите здравља...).
- Додатна мотивација за ученике може бити избор најбољих радова за: школски часопис, сајт школе, огласну таблу (одељење гласа – вредновање, самовредновање), а да остале радове постављају на пано у рачунарском кабинету...

Добар пример сумирања научених поступака је израда и чување документације пројектног задатка (у посебном фолдеру у виду датотека различитог типа, као што су: текстуални фајлови, слике, видео материјали и сл.)

Други пројектни задатак се реализује по фазама које су већ описане.

За пример могу послужити следеће теме: Направи калкулатор или Креирај програм за израчунавање...(математика), Прича из космоса, Испричај причу о месту у коме живиш или Туристички водич кроз... (географија), Интервјуиши другаре о будућим занимањима (у форми стрипа), Замеси хлеб (од њиве до трпезе)... Ученици такође, могу позајмити већ урађени пројекат, преузети га са интернета и прилагодити свом сценарију. Идеја за пројектни задатак може бити и израда квиза и теста за проверу знања, понављање, утврђивање, систематизацију градива из целог предмета.

Ученици пре прикупљања материјала израђују сценарио (причу или алгоритам за конкретан задатак), разрађују кораке и описују поступак решавања пројектног задатка. Део задатка је и чување материјала употребљеног за решавање пројектног задатка. Очекивани продукт другог пројектног задатка је програм (једноставан или сложенiji) који представља одговор на проблемску ситуацију коју решавају.

ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ

Циљ наставе и учења физичког и здравственог васпитања је да ученик континуирано развија физичку писменост унапређујући физичке способности, моторичке вештине и знања из области физичке и здравствене културе, ради очувања здравља и примене правилног и редовног физичког вежбања у савременим условима живота и рада.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК) Предмет физичко и здравствено васпитање омогућава ученицима да учествују у разноврсном, безбедном и развојно-прикладном физичком вежбању и физичким активностима, које доприносе њиховом физичком и менталном здрављу, школском постигнућу, стицању социјалних вештина и здравих животних навика. Учењем предмета физичко и здравствено васпитање ученици унапређују физичке способности, стичу разноврсне моторичке вештине и оспособљавају се да их користе у различитим условима и животним ситуацијама. Уче основне кретне концепте и стратегије и принципе вежбања. Оснажују се да постављају личне циљеве у домену физичке форме, физичке активности, исхране и других здравих животних навика, које су неопходне за безбедно и компетентно бављење физичким активностима и за формирање основа здравог животног стила. Учествовањем у разноврсним индивидуалним и групним кретним активностима, ученици израђују самопоуздање, формирају ставове и систем вредности, развијају сарадничке вештине, емпатију и толеранцију, преузимају иницијативу и одговорност, конструктивно комуницирају и схватају значај фер-плеја. Упознају термине везане за физичку активност и здравље. Охрабрују се да изражавају креативност покретом, да разумеју и вреднују своје културно наслеђе у области спорта, рекреације и плеса и да буду отворени за различите културе и традиције. Решавају проблемске ситуације у контексту физичке активности. Упознају се са научним и технолошким аспектима физичке активности и здравља и критички преиспитују утицај личних и срединских фактора на физичку активност, безбедност, здравље појединца, група и друштва. Одговорно користе различите изворе информација и дигиталне технологије ради унапређивања личног и јавног здравља, као и заштите животне средине.
Основни ниво
Специфична предметна компетенција 1 (СПК1) Ученици успешно тумаче основне препоруке за физичку активност деце и адолесцената и могу да илуструју различите типове физичке активности адекватним примерима. Разумеју тренутне промене у организму настале као последица различитих физичких активности и адекватно реагују на знаке прекомерног физичког оптерећења. Познају правила безбедног извођења једноставних физичких вежбања, од загревања до смиривања функција организма. Демонстрирају добру контролу покрета приликом извођења основних и специфичних моторичких вештина. Придржавају се правила игре/активности и кроз ефективну комуникацију и сарадњу доприносе безбедној и позитивној атмосфери за вежбање.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)

Ученици активно учествују у разноврсним индивидуалним и групним физичким активностима, сарадничког и такмичарског карактера. Баве се и физичком активношћу у природи при чему се одговорно односе према животној средини. Избором адекватне стратегије решавају различите кретне проблеме. Конструктивно комуницирају са вршњацима и исказују осећања одговарајућим вербалним и невербалним средствима (плес, покрет). Унапређују сопствене моторичке способности редовним учествовањем у различитим вежбањима.

Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)

Ученици достижу и одржавају оптималан ниво физичке форме повезане са здрављем. Испуњавају минималне здравствене препоруке за физичку активност и вреднују њен значај за здравље. Вешто изводе и комбинују основне моторичке вештине у различитим ситуацијама. Користе типичне вежбе за развој моторичких способности. Примењују основне хигијенске и безбедносне мере током физичке активности и воде рачуна о заштити животне средине. Познају карактеристике правилног обрасца исхране. Адекватно користе основне термине из области физичког вежбања, спорта и физичке активности.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– ФЗВ.00.0.1.1. Дају типичне примере за различите типове физичке активности. – ФЗВ.00.0.1.2. Тумаче основне препоруке за физичку активност деце и адолесцената. – ФЗВ.00.0.1.3. Препознају и описују промене које настају у организму током физичке активности. – ФЗВ.00.0.1.4. Демонстрирају правилно загревање на почетку вежбања и смиривање организма на крају вежбања. – ФЗВ.00.0.1.5. Препознају знаке прекомерног физичког оптерећења и адекватно реагују. – ФЗВ.00.0.1.6. Примењују правила безбедног ношења, постављања, коришћења и одлагања опреме и реквизита за вежбање. – ФЗВ.00.0.1.7. Демонстрирају добру контролу и координацију покрета приликом извођења основних моторичких вештина. – ФЗВ.00.0.1.8. Демонстрирају добру контролу и координацију покрета приликом извођења једноставнијих специјализованих моторичких вештина. – ФЗВ.00.0.1.9. Придржавају се правила игре/ активности и прихватају исход игре/активности.	– ФЗВ.00.0.2.1. Активно учествују у разноврсним индивидуалним и групним физичким активностима, сарадничког и такмичарског карактера. – ФЗВ.00.0.2.2. Баве се физичком активношћу у природи при чему се одговорно односе према животној средини. – ФЗВ.00.0.2.3. Редовно учествују у различитим вежбањима ради унапређивања моторичких способности. – ФЗВ.00.0.2.4. Бирају одговарајуће стратегије при решавању различитих кретних проблема. – ФЗВ.00.0.2.5. Користе одговарајућа вербална и невербална средства (плес, покрет) да исказу осећања и комуницирају са вршњацима.	– ФЗВ.00.0.3.1. Редовно се баве физичком активношћу у складу са препорукама јавног здравља, примењујући основне хигијенске и безбедносне мере. – ФЗВ.00.0.3.2. Адекватно користе основне термине из области физичког вежбања, спорта и физичке активности у различитим ситуацијама. – ФЗВ.00.0.3.3. Пореде карактеристике правилне и неправилне исхране. – ФЗВ.00.0.3.4. Анализирају и вреднују своју свакодневну физичку активност. – ФЗВ.00.0.3.5. Примењују адекватне вежбе за унапређивање моторичких способности. – ФЗВ.00.0.3.6. Одржавају личну и колективну хигијену током вежбања. – ФЗВ.00.0.3.7. Користе и комбинују разноврсне основне моторичке вештине у различитим ситуацијама (игра, спорт, рекреација, свакодневне животне ситуације). – ФЗВ.00.0.3.8. Поштују друге учеснике у физичкој активности и сарађују са њима без обзира на разлике (пол, способности и др.). – ФЗВ.00.0.3.9. Вреднују допринос физичке активности здрављу и благостању.
– ФЗВ.00.0.1.10. Ефективно комуницирају и сарађују током физичке активности. – ФЗВ.00.0.1.11. Придржавају се правила понашања доприноси безбедној и позитивној атмосфери за вежбање.		

Средњи ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)
Ученици успешно анализирају користи од редовне физичке активности и значај моторичких способности за добро здравље и учествовање у спорту. Препознају развојне промене и њихов утицај на бављење физичком активношћу. Могу да објасне како промене фреквенције, интензитета, трајања и типа физичке активности утичу на њене ефекте. Анализирају утицај срединских фактора на физичку активност и здравље људи и адекватно користе неопходну опрему за боравак у природи. Успешно демонстрирају технике помагања, чувања себе и других приликом вежбања. Познају стручну терминологију у области физичке активности, вежбања и спорта. Користећи основне математичке концепте и научне принципе, ученици изводе једноставна антропометријска и моторичка мерења и анализирају значај моторичких способности за здравље и учествовање у спорту. Успешно објашњавају кључне карактеристике правилног извођења моторичких вештина које демонстрирају у различитим условима у складу са постављеним задацима. Имају добру контролу и координацију покрета приликом извођења и сложенијих специфичних моторичких вештина. Објашњавају основне принципе правилне исхране и препознају штетне утицаје употребе психоактивних супстанци, допинга и енергетских пића на здравље. Идентификују занимања повезана са здрављем, физичким васпитањем и спортом и елементе националног наслеђа у физичкој активности, спорту и плесу.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)
Приликом учења моторичких вештина могу да идентификују добре и слабе стране извођења, као и да користе повратне информације ради побољшања контроле и координације тела. Аргументовано дискутују о утицају физичке активности на здравље и благостање. Користе концепте мерења да одреде удаљеност, брзину, висину, фреквенцију, број понављања, трајање активности, паузе и сл. приликом вежбања. Анализирају утицај коришћења дигиталних технологија на здравље и благостање деце и адолесцената.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)
Ученици превазилазе минималне здравствене препоруке за физичку активност. Идентификују сопствене потребе и интересовања у домену физичке форме и физичке активности и уз одговарајућу помоћ праве план побољшања. Вешто изводе специфичне моторичке вештине у разноврсним спортским и рекреативним активностима. Примењују поступке прве помоћи приликом спортских повреда. Примењују основне принципе правилне исхране. Показују толеранцију и фер-плеј у контексту физичке активности. Адекватно користе шири вокабулар из области физичког вежбања, спорта и физичке активности у различитим ситуацијама. Укључују се у промоцију физичке активности и здравља у школи. Вреднују национално наслеђе у физичкој активности, спорту и плесу.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– ФЗВ.00.С.1.1. Анализирају користи од редовне физичке активности. – ФЗВ.00.С.1.2. Анализирају значај моторичких способности за добро здравље и учествовање у спорту. – ФЗВ.00.С.1.3. Демонстрирају технике помагања, чувања себе и других приликом вежбања. – ФЗВ.00.С.1.4. Објашњавају како промене фреквенције, интензитета, трајања и типа физичке активности утичу на њене ефекте. – ФЗВ.00.С.1.5. Анализирају утицај срединских фактора (температура, влажност ваздуха, загађеност ваздуха/ воде, УВ зрачење, ветар и др.) на физичку активност и здравље људи. – ФЗВ.00.С.1.6. Демонстрирају добру контролу и координацију покрета приликом извођења сложенијих специјализованих моторичких вештина.	– ФЗВ.00.С.2.1. Идентификују добре и слабе стране сопственог извођења моторичке вештине ради побољшања извођења. – ФЗВ.00.С.2.2. Дају вршњацима повратне информације о извођењу моторичких вештина ради побољшања извођења. – ФЗВ.00.С.2.3. Користе повратне информације ради побољшања контроле и координације тела приликом извођења моторичких вештина. – ФЗВ.00.С.2.4. Аргументовано дискутују о утицају физичке активности на здравље и благостање. – ФЗВ.00.С.2.5. Користе концепте мерења да одреде удаљеност, брзину, висину, фреквенцију, број понављања, трајање активности, паузе и сл. приликом вежбања.	– ФЗВ.00.С.3.1. Редовно се баве физичком активношћу на нивоу који превазилази основне препоруке јавног здравља. – ФЗВ.00.С.3.2. Правилно реагују у случају повреде приликом физичке активности. – ФЗВ.00.С.3.3. Користе и комбинују специјализоване моторичке вештине у разноврсним ситуацијама (игра, рекреација, такмичење, свакодневне животне активности). – ФЗВ.00.С.3.4. Критички се односе према употреби психоактивних супстанци, допинга и енергетских пића. – ФЗВ.00.С.3.5. Примењују основне принципе правилне исхране у свакодневном животу. – ФЗВ.00.С.3.6. Примењују принципе толеранције и фер-плеја у физичкој активности и спорту.

– ФЗВ.ОО.С.1.7. Демонстрирају моторичке вештине у различитим условима у складу са постављеним задацима. – ФЗВ.ОО.С.1.8. Објашњавају кључне карактеристике правилног извођења моторичких вештина. – ФЗВ.ОО.С.1.9. Изводе једноставна антропометријска и моторичка мерења, користећи основне математичке концепте. – ФЗВ.ОО.С.1.10. Препознају развојне промене и њихов утицај на бављење физичком активношћу. – ФЗВ.ОО.С.1.11. Познају стручну терминологију везану за физичку активност, вежбање и спорт. – ФЗВ.ОО.С.1.12. Објашњавају основне принципе правилне исхране. – ФЗВ.ОО.С.1.13. Користе одећу, опрему и једноставна средства и алате на безбедан начин приликом боравка у природи. – ФЗВ.ОО.С.1.14. Препознају штетне утицаје употребе психоактивних супстанци, допинга и енергетских пића. – ФЗВ.ОО.С.1.15. Идентификују занимања повезана са здрављем, физичким васпитањем и спортом. – ФЗВ.ОО.С.1.16. Идентификују елементе националног наслеђа у физичкој активности, спорту и плесу.	– ФЗВ.ОО.С.2.6. Анализирају утицај коришћења дигиталних технологија на здравље и благостање деце и адолесцената.	– ФЗВ.ОО.С.3.7. Препознају ризик седентарних активности и коригују свој образац дневних активности у складу са тим. – ФЗВ.ОО.С.3.8. Учествују у догађајима који промовишу физичку активност и здравље у школи, при чему се одговорно односе према животној средини. – ФЗВ.ОО.С.3.9. Вреднују национално наслеђе у физичкој активности, спорту и плесу, као и наслеђе других. – ФЗВ.ОО.С.3.10. Адекватно користе шири вокабулар из области физичког вежбања, спорта и физичке активности у усменој и писаној комуникацији у различитим ситуацијама.
--	---	--

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)
Ученици објашњавају повезаност физичке активности, начина исхране и здравља и критички анализирају сопствени образац исхране. Познају основну терминологију физичке активности на страном језику.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)
Безбедно и ефективно користе дигитална, научна и технолошка знања, као и принципе различитих наука за прикупљање и анализу информација о физичкој активности, исхрани и здрављу, из различитих извора на матерњем и другим језицима. Истражују како учествовање у активностима у природи доприноси личном здрављу и здрављу заједнице. Учествују у организацији школских такмичења и манифестација који промовишу физичку активност и здравље. Вреднују поузданост информација из различитих извора, које се односе на физичку активност, исхрану и здравље.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)
Редовно се баве физичком активношћу ради оптимизације здравља. Бирају активности у складу са сопственим потребама и интересовањима и подстичу друге на физичку активност. Полазећи од разноврсних специфичних моторичких вештина, креирају решења у одабраним спортским и рекреативним активностима. Самостално праве лични план побољшања физичке активности и моторичких способности. Користе одговарајуће термине из матерњег и других језика ради претраге информација из различитих извора, доноси одлуке у вези са физичком активношћу, исхраном и здрављем, засноване на релевантним информацијама. Негују толеранцију и фер-плеј и промовишу заштиту животне средине у свом окружењу.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
Ученици:	Ученици:	Ученици:
– ФЗВ.ОО.Н.1.1. Познају основну терминологију физичке активности на страном језику. – ФЗВ.ОО.Н.1.2. Критички анализирају сопствени образац исхране. – ФЗВ.ОО.Н.1.3. Објашњавају повезаност физичке активности, начина исхране и здравља.	– ФЗВ.ОО.Н.2.1. Вреднују поузданост информација из различитих извора, које се односе на физичку активност, исхрану и здравље. – ФЗВ.ОО.Н.2.2. Истражују како учествовање у активностима у природи доприноси личном здрављу и здрављу заједнице. – ФЗВ.ОО.Н.2.3. Адекватно користе различите изворе информација о физичкој активности, исхрани и здрављу на страном језику. – ФЗВ.ОО.Н.2.4. Учествују у организацији школских такмичења и манифестација који промовишу физичку активност и здравље. – ФЗВ.ОО.Н.2.5. Адекватно користе дигитална и технолошка знања, као и принципе различитих наука за прикупљање и анализу информација о физичкој активности, исхрани и здрављу.	– ФЗВ.ОО.Н.3.1. Са самопоуздањем се редовно баве физичком активношћу у складу са сопственим потребама и интересовањима. – ФЗВ.ОО.Н.3.2. Решавају проблемске ситуације, креирајући различита решења у одабраним спортским и рекреативним активностима. – ФЗВ.ОО.Н.3.3. Учествују у догађајима који промовишу физичку активност, здравље и заштиту животне средине у локалној заједници. – ФЗВ.ОО.Н.3.4. Уз одговарајућу помоћ креирају и спроводе план за побољшање или очување сопственог нивоа физичке активности и моторичких способности и прате његове ефекте. – ФЗВ.ОО.Н.3.5. Праве одговорне изборе у вези са физичком активношћу, исхраном и здрављем. – ФЗВ.ОО.Н.3.6. Подстичу друге да се баве физичком активношћу ради очувања здравља. – ФЗВ.ОО.Н.3.7. Идентификују понуду спортских и рекреативних активности и ресурса у локалној средини. – ФЗВ.ОО.С.3.8. Користе одговарајуће термине из различитих језика ради претраге дигиталних и других извора информација из области физичке активности и здравља. – ФЗВ.ОО.С.3.9. Уз одговарајућу помоћ креирају и спроводе план правилне исхране.
Разред	пети	
Недељни фонд часова	3 часа	
Годишњи фонд часова	108 часова	
ИСХОДИ	ТЕМА и	
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	кључни појмови садржаја програма	
– примени једноставне комплексе простих и општеприпремних вежби; – изведе вежбе (разноврсна природна и изведена кретања) и користи их у спорту, рекреацији и различитим животним ситуацијама; – упореди резултате тестирања са вредностима за свој узраст и сагледа сопствени моторички напредак; – комбинује и користи достигнути ниво усвојене технике кретања у спорту и свакодневним животним ситуацијама; – доводи у везу развој физичких способности са атлетским дисциплинама; – одржава равнотежу у различитим положајима и кретањима;	ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ Развој снаге, аеробне издржљивости, покретљивости, координације, брзине. Тестирање и праћење физичког развоја и моторичких способности.	

- користи гимнастичке вежбе за развој моторичких способности;
- користи елементе технике у игри;
- примени основна правила мини рукомета/рукомета и фудсала у игри;
- учествује на унутародељенским такмичењима;
- изведе кретања, вежбе и кратке саставе уз музичку пратњу;
- игра народно коло;
- изведе кретања у различитом ритму;
- изведе основне кораке плеса из народне традиције других култура;
- контролише и одржава тело у води;
- преплива 25 m слободном техником;
- скочи у воду на ноге;
- примени мере безбедности и поштује правила понашања у воденој средини и око ње;
- поштује правила понашања у просторима за вежбање у школи и ван ње, као и на спортским манифестацијама;
- примени мере безбедности током вежбања;
- одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање;
- поштује правила тимске и спортске игре у складу са етичким нормама;
- сарађује током физичког вежбања и игре;
- на социјално прихватљив начин реагује у конфликтним ситуацијама;
- користи различите изворе информација за упознавање са разноврсним облицима физичких и спортско-рекреативних активности;

- прихвати сопствену победу и пораз у складу са „фер-плејом”;
- примени научено у физичком и здравственом васпитању у ванредним ситуацијама;
- уврсти једноставна вежбања у свој распоред дневних активности;
- наведе основе прве помоћи;
- наведе примере утицаја физичког вежбања на здравље;
- разликује здраве и нездраве намирнице и њихову енергетску вредност;
- направи недељни јеловник уравнотежене исхране уз помоћ наставника и израчуна трошкове;
- примени здравствено-хигијенске мере пре, у току и након вежбања;
- чува животну средину током вежбања;
- користи различите и поуздане изворе информација које се односе на очување здравља и здравих животних навика,
- заступа мишљење да прекомерна употреба дигиталних уређаја није здрава.

МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ, СПОРТОВИ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Атлетика

Ходања, трчања, скакања, бацања, тробој.

Полигон.

Спортска гимнастика

Вежбе на тлу.

Прескоци и скокови.

Вежбе на греди, на вратилу, на разбојима, на круговима.

Пењања.

Спортске игре

Фудсал:

Вођење и контрола лопте.

Примање и додавање лопте.

Шутирање на гол.

Основе игре у нападу (откривање).

Одузимање лопте.

Основе игре у одбрани (покривање).

Вежбе са два и три играча.

Игра.

Правила.

Рукомет/мини рукомет:

Вођење лопте.

Хватања и додавања лопте.

Шутирања на гол.

Принципи индивидуалне одбране.

Принципи колективне одбране.

Правила игре.

Полигон.

Плес и ритмика

Покрети уз ритам и уз музичку пратњу.

Ритмичке вежбе са и без реквизита.

Скокови кроз вијачу.

Народно коло.

Програми по избору

Скијање, клизање, бадминтон, стони тенис, оријентиринг, јаџент, борења.

Пливање

Обука непливача, технике пливања, игре у води, самопомоћ у води.

ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА

Физичко вежбање и спорт

Сврха физичке активности и вежбања.

Значај развоја физичких способности за здравље.

Правилно понашање према учесницима у игри.

Чување и одржавање простора и средстава за вежбање.

Постављање и склањање справа и реквизита неопходних за вежбање.

Препознавање насиља у физичком васпитању и спорту.

„Фер-плеј”, навијање, победа, пораз, решавање конфликтних ситуација.

Физичко вежбање и естетика.

Поуздани извори информација из области вежбања. физичког и здравственог васпитања и спорта.

Планирање дневних активности.

Значај развоја физичких способности за сналажење у ванредним ситуацијама.

Здравствено васпитање

	Физичка активност, вежбање и здравље. Основни принципи вежбања. Утицај различитих врста физичке активности на организам. Придржавање здравствено-хигијенских мера пре, у току и после вежбања. Основе прве помоћи. Утицај правилне исхране на здравље и развој. Вежбање и исхрана. Значај вежбања и играња на чистом ваздуху. Вежбање и чување животне средине. Поуздани извори информација из области очувања здравља и здравих животних навика. Утицај прекомерне употребе дигиталних уређаја на здравље.
--	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења – Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за пети разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава његове специфичности.

Концепција физичког и здравственог васпитања заснива се на јединству наставних, ваннаставних активности и самосталног вежбања ученика, као основне претпоставке за остваривање циља кроз достизање исхода и стандарда овог васпитно-образовног подручја.

У процесу реализације физичког и здравственог васпитања неопходно је да ученик развија **физичку писменост** која обухвата не само моторичке вештине и способности, већ и мотивацију, знање, разумевање, као и ставове неопходне за бављење сврсисходним физичким активностима током целог живота.

У складу са савременим схватањима улоге школе и наставника у образовно-васпитном процесу, да би се достигао циљ физичког васпитања неопходно је да наставник предузме следеће кораке:

- да омогући сваком ученику да се осећа безбедно (и пријатно) током наставе физичког васпитања, али и да јасно дефинише правила (шта очекује од ученика, а шта им даје заузврат);
- да упозна сваког ученика, његову личност (психосоцијалне карактеристике), навике у вежбању, физичке способности, интересовања, како би могао да му прилагоди приступ у планирању активности, не само у настави, него и ван ње;
- да на примерима и акцијама (практичним и очигледним активностима) континуирано наглашава важност одговарајуће физичке активности (физичког вежбања) и моторичких способности, као и здравих навика (одговарајућа исхрана, хигијена, одмор и др.);
- да научи ученике разноврсне вештине, технике, начине и правила кретања у спорту и рекреацији и да им унапређује физичке способности (нарочито оне које су повезане са добрим здрављем) и подстакне их да самостално вежбају;
- да повеже вештине, технике и физичке активности које се обрађују током наставе са реалним животом ученика ван школе (где, када и како се те и сличне активности могу упражњавати) и научи их да прате показатеље сопствене физичке активности ван школе;
- да нађе начине за добијање повратне информације о ефикасности претходних акција на бављење ученика физичким вежбањем (физичком активношћу) ван наставе физичког и здравственог васпитања, као и на њихова теоријска знања, уверења, ставове о важности доживотног бављења физичком активношћу.

Садржаји који се реализују у настави физичког и здравственог васпитања служе да бисмо ученике научили вредностима физичког вежбања (зашто вежбати) и начинима физичког вежбања (како вежбати), у складу са њиховим индивидуалним способностима. Образовни исходи се могу достићи на различите начине, коришћењем наведених вежбања, као и других које наставник изабере, у складу са предзнањима, способностима и интересовањима ученика, као и материјално-техничким условима за реализацију наставе.

Програм петог разреда базиран је на знањима, вештинама, ставовима и вредностима усвојеним током првог циклуса основног образовања и васпитања.

Настава физичког и здравственог васпитања уважава индивидуалне карактеристике ученика које се узимају као критеријум за диференцирани приступ, па самим тим неопходно је упутити ученика или групу ученика на олакшане или проширене садржаје у наставној и ваннаставној организацији рада.

Одређене програмске садржаје потребно је реализовати према полу.

Обавезни организациони облици рада су:

Наставне активности:

А. Часови физичког и здравственог васпитања.

Ваннаставне активности:

Б. Секције;

В. недеља школског спорта;

Г. активности у природи (крос, зимовање, летовање - камповање...);

Д. школска и ваншколска такмичења;

Ђ. корективно-педагошки рад и допунска настава.

ОБАВЕЗНИ ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ РАДА

А. Часови физичког и здравственог васпитања

Наставне области:

I. Физичке способности

Развијање физичких способности које се континуирано реализује у уводној, припремној и основној фази часа.

Уводна фаза часа не треба увек да се ради у стриктно фронталном облику рада, јер и кроз ове фазе часа ученике треба научити важним принципима дозирања оптерећења, а оно је увек индивидуалног карактера. На пример, у уводној фази часа ученицима се може дати могућност да достигну одређени пулс (или осећај пријатне задиханости) путем: 1. брзог ходања, 2. спорог трчања или 3. бржег трчања, што се може реализовати у три колоне, по ободу терена.

Припремна фаза часа не мора увек садржати једноличне вежбе обликовања, већ се може радити у пару, уз музику, игре огледала (опонашања покрета) уз додавање когнитивно захтевних елемената као што је забрањен покрет (покрет који се не сме поновити, опонашати). Дозирање оптерећења током припремне фазе часа треба да буде што више индивидуализовано, у складу са горенаведеним упутствима за уводну фазу часа (нпр. олакшавати и отежавати захтеве за ученике којима је основна верзија вежбе претешка или прелака).

Основна фаза часа се такође користи за развој физичких способности. То значи да осим критеријума избора садржаја који омогућавају да се ученици обуче за примену вештине коју могу и желе да примењују ван школе, треба имати на уму и критеријум стимулативности датог садржаја за развој одређене моторичке способности. Методе и облике рада наставник бира у складу са потребама и могућностима ученика и материјално-техничким условима за рад:

- подстицање ученика на самостално вежбање;
- учвршћивање правилног држања тела.

Програм развоја физичких способности је саставни део Годишњег плана рада наставника.

Праћење, вредновање и евидентирање физичких способности ученика спроводи се на основу Приручника за праћење физичког развоја и развоја моторичких способности ученика у настави физичког васпитања (Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, 2016), подаци се уносе на националну платформу за праћење физичког развоја и развоја моторичких способности.

II. Моторичке вештине, спортови и спортске дисциплине

Усвајање моторичких знања, умења и навика остварује се кроз примену наведених програмских садржаја атлетике, гимнастике, спортских игара, плеса, ритмичке гимнастике, пливања, али и свих осталих садржаја који имају потенцијал за развој физичких способности и велику вероватноћу примене ван школе. Усвајање моторичких знања, умења и навика се реализује применом основних дидактичко-методичких принципа и метода рада неопходних за достизање постављених исхода.

Усвојена знања, умења и навике треба да омогуће ученицима њихову примену у спорту, рекреацији и специфичним животним ситуацијама.

Стицање знања, умења и навика је континуирани процес индивидуалног напредовања ученика у складу са његовим антрополошким статусом.

Ученицима који нису у стању да усвоје неке од садржаја, задају се вежбања слична, али лакша од предвиђених, или предвјебје.

Уколико ученик не достигне предвиђени исход, оставља се могућност да исти достигне у наредном периоду.

Усавршавање неких моторичких задатака је континуирани процес, без обзира на садржаје програма (техника ходања, трчања, примена научених игара итд.).

У раду са напреднијим ученицима реализују се проширени садржаји или садржаји из наредних разреда. Кроз процес реализације програма неопходно је пратити способности ученика за поједине спортове и упућивати их на укључивање у систем спорта.

III. Физичка и здравствена култура

Достизањем исхода ове наставне области, ученици стичу знања, вештине, ставове и вредности о вежбању (основним појмовима о вежбању, како се неко вежбање изводи и чему конкретна вежба и вежбање служи), физичком васпитању, спорту, рекреацији и здрављу.

Посебно планиране и осмишљене информације о вежбању и здрављу преносе се непосредно пре, током и након вежбања на часу. Достигнути исходи у области физичка и здравствена култура треба да обезбеде предуслове да се ученици и у своје слободно време баве физичким вежбањем, из уверења да је оно корисно.

Ова наставна област остварује се кроз све организационе облике рада у физичком и здравственом васпитању и обухвата: формирање правилног односа према физичком вежбању и физичким способностима, здрављу и раду; развијање и неговање фер-плеја; препознавање негативних облика понашања у спорту и навијању; вредновање естетских вредности у физичком вежбању, рекреацији и спорту; развијање креативности у вежбању; очување животне средине, као и развијање и неговање здравствене културе ученика.

Поред наведеног у овој области потребно је радити на неговању патриотских вредности (народне традиције и мултикултуралности), формирању правилног односа према различитостима, чувању материјалних добара, неговању друштвених вредности итд.

План и програм ваннаставних активности предлаже Стручно веће и саставни је део Годишњег плана рада школе и школског програма.

Б. Секције

Формирају се према интересовању ученика. Наставник сачињава посебан програм узимајући у обзир интересовања ученика, материјалне и просторне услове рада, индивидуалне карактеристике и способности ученика. Уколико је неопходно, секције се могу формирати према полу ученика. Ученик се у сваком тренутку може укључити у рад секције.

В. Недеља школског спорта

Ради развоја и практиковања здравог начина живота, развоја свести о важности сопственог здравља и безбедности, о потреби неговања и развоја физичких способности, као и превенције насиља, наркоманије, малолетничке делинквенције, школа у оквиру Школског програма реализује недељу школског спорта.

Недеља школског спорта обухвата:

- Такмичења у спортским дисциплинама прилагођеним програмским садржајима, могућностима и интересовањима ученика;
- приказ групних и индивидуалних моторичких вештина са и без реквизита (нпр.: гимнастички елементи, прескакање вијаче, жонглирање и сл.);
- приказ индивидуалних и групних плесних тачака;
- приказ нових спортова и рекреативних активности (сарадња са спортским и рекреативним организацијама);
- сарадничке физичке активности (нпр. акције пешачења у природи и скупљања смећа, сабирање пређених километара или корака у одељењу и сл.);
- ђачке трибине и радионице (о здрављу, начинима борбе против хипокинезије, трибине „за и против вежбања“ о разлозима због којих неко вежба а неко не, о историји физичке културе, спорту, рекреацији, „фер-плеју“, последицама насиља у спорту, технолошким достигнућима у вежбању и спорту и др.);
- културне манифестације са циљем промоције физичког вежбања, спорта и здравља (нпр. ликовне и друге изложбе, фолклор, плес, музичко-спортске радионице).

План и програм Недеље школског спорта сачињава Стручно веће физичког и здравственог васпитања у сарадњи са другим стручним већима (ликовне културе, музичке културе, историје, информатике...) и стручним сарадницима у школи водећи рачуна да и ученици који су ослобођени од практичног дела наставе физичког и здравственог васпитања, буду укључени у организацију ових активности. Недеља школског спорта може бити организована поводом неких националних или међународних догађаја, као што су Олимпијске игре, Европска недеља спорта, Европски дан школског спорта, и др.

Г. Активности у природи (кросеви, зимовање, летовање)

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, школа организује активности у природи:

- крос (време, место и дужину стазе одређује Стручно веће);
- зимовање – организује се за време зимског распуста (обука скијања, клизања, краћи излети са пешачењем или на санкама и др.);
- летовање – организује се за време летњег распуста у трајању од најмање седам дана (логоровање, камповање итд.);
- остале активности у природи (нпр. пешачке туре са обиласком историјски значајних места, пешачке туре са чишћењем природе, оријентиринг, организована вожња бицикала, ролера и сл.).

Д. Школска и ваншколска такмичења

Школа организује и спроводи обавезна унутаршколска спортска такмичења, као интегрални део процеса физичког васпитања према плану Стручног већа, и то у:

- спортској гимнастици (у зимском периоду);
- атлетици (у пролећном периоду);
- најмање једној спортској игри (у току године).

Школа може планирати такмичења из других спортских грана или игара, уколико за то постоје услови и интересовање ученика (плес, оријентиринг, бадминтон, између две или четири ватре, полигони, групни плесни састави, састави са прескакањем вијаче итд.).

Ученици могу да учествују и на такмичењима у систему школских спортских такмичења Републике Србије, која су у складу са наставним планом и програмом. Један ученик може наступати за школу највише у једној спортској игри и појединачној дисциплини из атлетике и спортске гимнастике.

Ђ. Корективно-педагошки рад и допунска настава

Ове активности организују се са ученицима који имају:

- потешкоће у савладавању градива;
- смањене физичке способности утврђене на основу моторичког тестирања које се реализује на почетку школске године;
- лоше држање тела;
- здравствене потешкоће које онемогућавају редовно похађање наставе.

За ученике који имају потешкоће у савладавању градива и ученике са смањеним физичким способностима организује се допунска настава која подразумева савладавање оних основних програмских садржаја које ученици нису успели да савладају на редовној настави, као и развијање њихових физичких способности.

Рад са ученицима који имају лоше држање тела подразумева:

- уочавање постуралних поремећаја;
- саветовање ученика и родитеља;
- организовање додатног превентивног вежбања у трајању од једног школског часа недељно;

– организовање корективног вежбања у сарадњи са одговарајућом здравственом установом.

Рад са ученицима са здравственим потешкоћама организује се искључиво у сарадњи са лекаром специјалистом који одређује врсту вежби и степен оптерећења.

Ослобађање ученика од наставе физичког и здравственог васпитања

Ученик може бити ослобођен само од практичног дела програма наставе за одређени период, полугодиште или целу школску годину, на основу препоруке изабраног лекара.

Ученик ослобођен практичног дела у обавези је да присуствује часовима. За рад са ослобођеним ученицима наставник сачињава посебан програм рада базиран на усвајању теоријских и васпитних садржаја у складу са програмом и у корелацији са садржајима других предмета. Такође, у договору са лекаром, са овим ученицима је могуће радити вежбе које доприносе развоју физичких способности не угрожавајући здравље ученика (нпр. вежбе координације око-рука или друге вежбе које погодују здравственом стању ученика).

Ослобођеним ученицима треба пружити могућност и да:

- суде, воде статистику, региструју резултат или прате ниво активности ученика на часу или школском такмичењу;
- направе едукативни постер или електронску презентацију, припреме репортажу са спортског догађаја;
- снимају час за потребе школе и на други начин помажу наставнику у организацији наставних и ваннаставних активности.

Препоручени исходи за ученика ослобођеног од практичног дела наставе јесу да ће по завршетку теме он бити у стању да:

- наведе важност здравих животних навика (адекватне исхране, одмора, одржавања добрих физичких способности и сл.);
- дефинише основна здравствено-хигијенска правила вежбања;
- презентује и анализира информације о физичком вежбању, спорту, здрављу;
- наведе основна правила гимнастике, атлетике, спортске игре, пливања;
- учествује у организацији Недеље школског спорта и школских такмичења.

Планирање образовно-васпитног рада

Планирање васпитно-образовног рада треба да буде усмерено на достизање образовних исхода како је наведено у Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе. Посебну пажњу неопходно је обратити на исходе које није могуће достићи током једног или више часова, већ је у ту сврху потребно реализовати различите активности током целе године.

Облици наставе

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

- теоријска настава (до 4 часа);
- практична настава (104 часа).

Теоријска настава

Посебни теоријски часови могу се организовати у ситуацијама када не постоје услови за реализацију наставе у просторима за вежбање или алтернативним објектима, и као први час у полугодишту. На тим часовима детаљније се обрађују садржаји предвиђени темама Физичко вежбање и спорт и Здравствено васпитање, уз могући практичан рад у складу са условима.

Максималан број часова без практичног рада не би требало да буде већи од четири (4) у току школске године.

При планирању теоријских садржаја неопходно је узети у обзир: исходе и садржаје програма, интересовања и претходна знања и искуства ученика, исходе и садржаје других предмета (корелацију – међупредметне компетенције).

Практична настава

Број часова по темама планира се на основу процене наставника, претходних знања и искустава ученика, материјално-техничких и просторних услова. Наставне теме или поједини садржаји за које не постоје услови за реализацију, могу бити замењени одговарајућим темама или садржајима програма за које постоје одговарајући услови. Оквирни број часова по темама:

1. Атлетика (20);
2. Гимнастика (20);
3. Основе тимских и спортских игара:
 - Футсал (10)
 - Мини рукомет; (20)
4. Ритмика и плес (8);
5. Пливање (10);
6. Програм по избору (12);
7. Тестирање и мерење (8).

Области програма физичког и здравственог васпитања: Спортска гимнастика, Атлетика, Плес и ритмика остварују се реализацијом основних и проширених садржаја.

Основни садржаји су они које је неопходно спровести у раду са ученицима узимајући у обзир сензитивне периоде развоја физичких способности, тренутне способности ученика, материјално-техничке и просторне услове.

Проширени садржаји су они који се бирају и реализују у раду са ученицима (групама или појединцима) који су савладали основне садржаје узимајући у обзир ниво достигнутог исхода, потребе и интересовања ученика, као и услове за рад.

Физичке способности

Планирање рада на развоју физичких способности мора бити у складу са резултатима моторичког тестирања ученика на почетку школске године. Наставник препоручује ученицима шири избор физичког вежбања, прилагођеног не само тренутном нивоу физичких способности, него и интересовањима ученика и условима за вежбање које ученик има ван школе, а не само у њој. При планирању кондиционог вежбања у основној фази часа треба узети у обзир утицај наставне теме на физичке способности ученика и применити вежбе чији делови биомеханичке структуре одговарају примарном задатку основне фазе часа и служе за обучавање и увежбавање (обраду и утврђивање) конкретне моторичке форме. Методе вежбања које се примењују у настави су тренажне методе (континуирани, понављајући и интервални метод, кружни тренинг и др.), прилагођене индивидуалним карактеристикама ученика. У раду са ученицима примењивати диференциране облике рада, дозирати вежбања у складу са њиховим могућностима и примењивати одговарајућу терминологију вежбања. Време извођења вежби и број понављања задају се групама ученика или појединцима у складу са њиховим способностима водећи рачуна о постизању што веће радне ефикасности и оптимизацији интензитета рада. Акценат се ставља на оне моторичке активности којима се најуспешније супротставља последицама хипокинезије (активности које развијају аеробну издржљивост, брзину, снагу). Упоредо са практичним вежбањем, ученике треба упознавати са појмом датих физичких способности и њиховим значајем за добро здравље, функционалност у обављању свакодневних активности, успешно бављење спортом. Осим тога, ученике треба упућивати на активности које унапређују те способности, а које није могуће извести у школским условима. На тај начин наставник треба да подстиче ученике да физичке способности развија и ван школе, активностима које су му доступне и занимљиве.

Препоручени начини рада за развој физичких способности ученика:

1. Развој снаге:
 - без и са реквизитима;
 - кроз вежбе у пару или групи;
 - на справама и уз помоћ справа.
2. Развој аеробне издржљивости:
 - брзо ходање;
 - истрајно и интервално трчање;

- вежбање уз музику – аеробик;
- плес и плесне активности;
- тимске и спортске игре;
- други модели вежбања.

3. Развој покретљивости:

- без и са реквизитима;
- уз коришћење справа;
- уз помоћ једног или више сувежбача.

4. Развој координације:

- учење нових моторичких форми (пре свега у основној фази часа);
- извођење координационо захтевних вежби у различитом ритму и променљивим условима (нпр. извођење покрета екстремитетима у различитим равнима);
- вежбе са реквизитима (прескакање вијаче на различите начине, манипулација лоптом, палицом, обручем);
- полигони спретности;
- плесне кореографије, и др.

5. Развој брзине и експлозивне снаге:

- трчања (спринтерска трчања, хваталице, штафетне игре, сарадничке игре са трчањем, трчања са променом правца и сл.);
- једноставне и сложене кретне структуре које се изводе максималним интензитетом из различитих почетних положаја, на команду различитим чулним надражајима (нпр. старт из различитих положаја на звучни, визуелни и тактилни стимулус);
- штафетне игре и извођење вежби максималном брзином, где је оптерећење сопствено тело, делови тела или реквизит (бацања, скокови, ударци, акробатика, шутирања, кроз садржаје из атлетике, гимнастике, тимске и спортске игре, и др.).

За ученике који из здравствених разлога изводе посебно одабране вежбе, потребно је обезбедити посебно место за вежбање, а за оне са којима се програм реализује по индивидуалном образовном плану (ИОП-у), неопходно је обезбедити одговарајуће услове узимајући у обзир њихове могућности.

Праћење физичког развоја и моторичких способности спроводи се на почетку и крају школске године, у простору телесног састава (посебно телесне масноће), аеробне издржљивости (процена аеробног капацитета), мишићне снаге, издржљивости у мишићној снази, гипкости и агилности. У Приручнику за праћење физичког развоја и развоја моторичких способности ученика у настави физичког васпитања детаљно је објашњен модел континуираног праћења физичког развоја и моторичких способности у настави физичког и здравственог васпитања, као и батерија тестова, критеријумске референтне вредности за ученике датог узраста и пола, затим начин њиховог тумачења, организација и протокол тестирања, као и педагошке импликације.

Моторичке вештине, спортови и спортске дисциплине

1. Атлетика

Основни садржаји:

Истрајно трчање: вежбе технике; континуирано и интервално трчање;

Спринтерско трчање: вежбе технике трчања (ниски скип, високи скип, забацивање потколеница, загревајући корак итд.), ниски старт и фазе трчања;

Скок увис прекорачном техником; техника скока увис кроз фазе (залет, одскок, прелазак летвице и доскок). Обучавање технике врши се у целини, а по потреби рашчлањивањем на фазе;

Бацање лоптице у даљ: обучавање кроз фазе (залет и избачај) и усвајање вежбе у целини. Корелација са вежбама из рукомета (доножни корак, замах и техника избачаја дугим замахом).

Проширени садржаји:

Ови садржаји се примењују у раду са ученицима који су савладали обавезне садржаје применом одговарајуће методике рада.

- Техника штафетног трчања (штафетне игре, начини измене палице и др.);
- Скок удаљ – основни елементи згрчне технике – реализовати кроз фазе;
- Бацање кугле масе 2 kg – из места и бочна варијанта технике;
- Бацање „вортекса“ удаљ;
- Тробој – кроз одељењско такмичење применити три дисциплине које су ученици савладали (трчање, бацања и скокови).

2. Спортска гимнастика

Основни садржаји:

Ученике је пожељно поделити према способностима. Поставити више радних места. На сваком часу увести нови задатак уз понављање претходних. Док једна група обрађује нови садржај, остале групе понављају обрађене садржаје. Промена радних места врши се након одређеног броја понављања. Нпр. група које није прошла неки задатак на часу исти ће реализовати на следећем часу. Ученику који не може да изведе задату вежбу даје се олакшани задатак. Након неколико обрађених наставних јединица ове наставне теме, планом предвидети садржаје других наставних тема (спортска или тимска игра и др.), у циљу интензификације наставе. Гимнастички полигон осмислити према степену усвојености обрађених садржаја и претходних знања.

– Вежбе на тлу: колут напред, колут назад, став на лопатицама – „свећа“, мост из лежања на леђима; вага претклоном и заножењем; став на шакама уз помоћ; прамет упором странце – „звезда“.

– Прескок: разношка (до 110 cm);

– Вежбе у упору:

паралелни разбој – наскок у упор, издржај, њих у упору, предњихом до седа разножно пред рукама, приножити једном до седа ван, саскок;

– Вежбе у вису (доскочно вратило, кругови – њих и саскок у зањиху; љуљање и саскоци);

– Пењања (шипка, канап, морнарске лестве – до 4 m висине);

– Ниска греда:

боком поред греде, суножним одскоком наскок на греду суножно (једна нога мало испред друге), различити начини ходања: у успону, са згрченим предножењем, са заножењем, са одножењем, са високим предножењем, скок суножним одскоком, суножни доскок на место одскока, вага претклоном и заножењем, саскок згрчено;

– гимнастички полигон састављен од обрађених програмских садржаја.

Проширени садржаји:

Могу се реализовати кроз часове на којима се реализују обавезни садржаји, као диференцирани облик рада са напредним ученицима који нпр. прескачу козлић по дужини уместо ширини, раде летећи колут након колута напред. Овакве моделе могуће је применити на све садржаје спортске гимнастике.

– Вежбе на тлу: колут напред и назад – варијанте (нпр. из става раскорачног колут напред до става раскорачног, из става раскорачног колут назад до става раскорачног, колут летећи); мост заклоном;

– Висока греда: наскок у упор предњи, упор одножно десном (левом) окретом за 90 степени удесно и прехватом бочно (палчеви су окренути један према другом), упор клечећи на десној са заножењем левом (мала вага); основна кретања из претходних разреда на ниској греди извести на средњој или високој греди;

– Трамболина или одсочна даска: скокови – предњи пружени и згрчени;

– Прескок „разношка“ – козлић постављен по дужини (110 cm);

– Коњ са хватаљкама – упори и издржаји;

– Вежбе у упору: паралелни разбој – наскок у упор, њих и предњихом сед разножно пред рукама, саседом сносити, њих и предњихом саскок предношка;

- Коњ са хватаљкама – упори и издржаји;
- Вежбе у вису: дохватно вратило – вис завесом о потколелу, наупор јашући и саскок одношка.

3. Основе тимских и спортских игара

3.1. Мали фудбал:

- Вођење и контрола лопте;
- Примање лопте и додавање лопте различитим деловима стопала;
- Шутирање на гол и основе игре у нападу (откривање);
- Одузимање лопте и основе игре у одбрани (покривање);
- Вежбе са два и три играча;
- Игра са применом основних правила за мали фудбал.

3.2. Рукомет – Мини рукомет

- Обучавање елемената технике и тактике са лоптом:
- држање лопте једном и обема рукама, плитки и дубоки хват;
- вођење лопте у месту са променом висине вођења, променом руке, променом положаја, бочним и дубинским кретањем, праволинијски, са променом брзине и руке којом се води, променом правца кретања, вођење у кретању са заустављањем у два корака, дриблинг над пасивним и активним противником (игра „1 на 1”);
- додавање лопте једном руком „кратким замахом” (смер напред, укосом, у страну), „дугим замахом” уз примену неког од залета (бочни–доножни, бочни–заножни);
- хватање лопте у висини груди и главе, хватање непрецизно бачених лопти (бочних, изнад висине главе, у висини колена), хватање котрљајућих лопти, хватање и додавање лопте у кретању;
- шутирање – чеони шут и скок шут у даљ и вис;
- финтирање – једнострука финта у јачу страну.
- Обучавање индивидуалних елемената технике и тактике без лопте:

у фази напада – позиционирање играча, утрчавање у празне просторе, промена смера кретања, откривање за пријем лопте;

у фази одбране – одбрамбени став и кретање у ставу, заустављање нападача, одузимање лопте од противничког нападача, пресецање путање лопте код додавања, блок;

елементи технике голмана – основни став, кретање на голу, одбрана високих и ниских лопти, одбрана шутева са позиције крила, одбрана седмерца.

– Обучавање групних и колективних елемената тактике игре:

У петом разреду акценат треба ставити на **мини рукомет** односно:

- игру уз индивидуалну одбрану „човек на човека” (пресинг);
- игру на два гола (3 на 3, 4 на 4);
- игра 6 на 6 уз примену основних правила уважавајући усвојени ниво претходно обучаваних елемената.

Позиционирање играча у нападу и одбрани 6:0, укрштања играча у фази напада, игра 5:1 и 5+1 треба радити тек када већина ученика савлада мини рукомет.

Сложеније елементе технике и тактике могуће је обрадити у делу програма под називом „Програм по избору” или у наредном разреду.

– Обучавање елемената технике и тактике играча са лоптом:

- вођење лопте: вежбе вођења (кроз ноге, поред и испред тела), вођење две лопте;
- додавање лопте: додавање „дугим замахом” – чеони залет, додавање лопте изведеним начинима, додавања са изменом места;
- хватање лопте: хватање једном руком;
- шутирање: бочни шут са отклоном, шутирање пивотмена, шут са крилне позиције;
- финтирање: једнострука финта у „слабију страну”;
- извођење слободног ударца;
- полигон спортских игара (полигон се састоји од усвојених елемената спортских игара и осмишљава га наставник).

4. Плес и ритмика

Основни садржаји:

Планирати вежбе које је неопходно поновити из програма млађих разреда (докорак, галоп, дечији поскоци, полкин корак...). Дати могућност ученику или групи ученика да изаберу музику и осмисле ритмичку вежбу на основу усвојених елемената. Са вијаком применити „скокове кроз вијачу”, прескакање вијаче галопом и суножним поскоцима. Обрадити прве две варијанте народног кола „Моравац”.

Проширени садржаји:

Вежбе са вијаком усложнити наизменичним прескоцима на левој и десној ноzi и у кретању. Планирати вежбе са обручем које садрже окретања око разних делова тела, котрљања по тлу и провлачења. Вежбе са лоптом превасходно треба да обухвате манипулацију њом, као и бацања. Обрадити основне варијанте народног кола из краја у коме се школа налази.

Препорука:

Садржаје Атетике или Спортске гимнастике треба планирати са два часа, а трећи час треба планирати спортску игру (рукомет/минирукомет или футсал).

5. Пливање

Наставна тема Пливање реализује се у школама у којима за то постоје услови или у објектима изван школе.

Уколико не постоји могућност реализације наставе пливања у овом разреду, број часова намењен овој наставној теми распоређује се другим наставним темама предвиђеним Програмом.

Приликом реализације садржаја Пливања формирати групе пливача и непливача.

Садржаји ове наставне области се односе на вежбе дисања, рад ногу, „пловак”, одржавање у месту, завеслаји (краул и леђни краул), скок на ноге и изрон, самопомоћ у води (окретањем на леђа), пливање техником краула или леђног краула.

6. Програми по избору

Програм по избору одређује Стручно веће у складу са могућностима школе и потребама ученика. Програми по избору могу бити: Кошарка, Јацент, Бадминтон, Стони тенис, Оријентиринг, Борења, Клизање, Скијање и друге активности у складу са могућностима школе.

Осим школских услова за извођење програма, основни критеријум за избор програма је његов потенцијал за вежбање ученика ван наставе и за развој физичких способности повезаних са добрим здрављем (аеробна издржљивост, снага), као и координације.

7. Физичка и здравствена култура

У приближавању сврхе физичког вежбања ученицима пре свега треба назначити здравствене користи физичких способности, а онда и друге функције физичке активности (социјализација, самоактуализација, игра, разонода, естетске вредности и сл.). Ученицима треба кроз теоријске информације на часу (нпр. зашто је одређена физичка способност важна за добро здравље или снажање у ванредним околностима), али и кроз практичне активности (нпр. моторичко тестирање, затим организовању шетњу природом са удружењем људи оболелих од дијабетеса и сл.) приближити сврху физичког вежбања и користи добрих физичких способности.

Такође, континуирано треба обрађивати и остале теме. Правилно понашање према учесницима у игри треба подстицати кроз сарадничке активности, а не само кроз такмичарске (нпр. скок удаљ из места може да се вежба по принципу игре „Где ја стадох, ти продужи”, уз обавезну допунску вежбу док ученици чекају свој ред, а циљ може бити да се обори одељенски рекорд у укупној дужини скокова свих ученика у одељењу. На овај начин се утиче и на развој међупредметних

компетенција ученика, као што су математичке компетенције у вези са мерењем дужине и јединицама мере). Теме у вези са препознавањем насиља у физичком васпитању и спорту треба обрађивати управо кроз такмичарске и сарадничке активности, којима се наглашава важност заједништва и задовољења основних потреба сваког ученика за сигурношћу и припадношћу. Такође, треба користити актуелне и архивске примере из спорта који указују на значај фер-плеја и правилно разумевање победе и пораза, али и на негативне последице кршења правила и угрожавања добробити других учесника у активности, игри. Уважавање својих потреба, али и потреба других треба да буде централно место планирања активности које обрађују теме такмичења, навијања, решавања конфликтних ситуација, поштовања различитости, разумевања естетике и сл.

Осим односа према друштвеном окружењу, велику пажњу треба посветити и правилном односу према природи и уопште околини (не бацати смеће током вежбања, не ломити гране и сл). Инсистирање на одговорном односу према справама, реквизитима, просторима за вежбање, а нарочито природи током активности напољу – треба да буде приоритет планирања активности. Наставник често може истовремено достигати исходе у вези са физичком активношћу, односно развојем физичких способности и исходе у вези са правилним односом према околини. Повезивање преношења справа и реквизита са вежбама снаге, а активности чишћења природе са вежбама издржљивости (нпр. „плогинг“) добар је пример истовременог достизања исхода, односно функционалних знања која ученицима могу користити и за разумевање могућности планирања вежбања кроз своје свакодневне активности ван школе.

Теме у вези са принципима правилне исхране треба обрађивати у сагласности са темама са којима се могу повезати на логичан начин (нпр. вежбе снаге, исхрана и повећање мишићне масе, вежбе издржљивости као средство чишћења организма и храна која помаже у чишћењу организма од масти, трошењу шећера и сл.). Тему хигијене треба обрађивати континуирано и инсистирати на одржавању личне хигијене и хигијене простора.

Током наставе је најлакше обрадити теме које се тичу правила спортских и других игара, која треба усвајати постепено и кроз активности, игру. Поједине теме није могуће обрађивати стално (нпр. прва помоћ), али наставник континуирано треба да указује на безбедносне мере током наставе, нарочито приликом извођења моторичких садржаја који носе повећани ризик од повреда.

На овом узрасту процедура хитног обавештавања у случају повреде је од велике важности. Ученик треба одмах да обавести наставника на часу или дежурног наставника у дворишту.

Континуирано скретати пажњу ученицима да прекомерна употреба електронских уређаја штетно утиче на њихово здравље и упућивати их на проверене и поуздане изворе информација које се не односе само на дигиталне, већ и на писане изворе који се односе на вежбање и здравље.

У обрађивању свих тема треба користити разноврсне облике рада, методе и садржаје. Осим вежбања у школи, ученицима треба указивати на важност њиховог вежбања ван школе, упућивати их на различите могућности вежбања, на поуздане изворе информација о вежбању. На тај начин наставник ствара атмосферу континуираног достизања циља физичког васпитања, у чему једнаку улогу имају и наставник и ученик.

Дидактичко-методички елементи

Основне карактеристике часова:

- јасноћа наставног садржаја;
- оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита;
- избор рационалних облика и метода рада;
- избор вежби оптималне образовне вредности;
- функционална повезаност свих делова часа – унутар једног и више узастопних часова једне наставне теме.

Уколико на часу истовремено вежбају два одељења, настава се спроводи одвојено за ученике и ученице.

Приликом избора облика рада неопходно је узети у обзир просторне услове рада, број ученика на часу, број справа и реквизита и динамику обучавања и увежбавања наставног задатка.

Избор дидактичких облика рада треба да буде у функцији рационалне организације и интензификације часа, као и достизања постављених исхода.

Праћење, вредновање и оцењивање

Оцењивање ученика се спроводи у складу са Правилником о оцењивању. Стручно веће је у обавези да донесе Критеријуме оцењивања на почетку сваке школске године.

Исходи представљају добру основу за праћење и процену постигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утврдити да ли су ученици достигли оно што је описано одређеним исходом.

У процесу оцењивања пожељно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења личног картона ученика су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања (формативно оцењивање), представља увид у различите аспекте учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране ученика).

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе физичког и здравственог васпитања, препоручује се да наставник подједнако, континуирано прати и вреднује:

- Активност и однос ученика према физичком и здравственом васпитању који обухвата:
- вежбање у адекватној спортској опреми;
- редовно присуствовање часовима физичког и здравственог васпитања;
- учествовање у ваннаставним активностима, и др.
- Приказ једног од усвојених комплекса општеприпремних вежби (вежби обликовања);
- Достигнут ниво постигнућа моторичких знања, умења и навика (напредак у усавршавању технике).

Атлетика:

Приказ технике спринтерског и истрајног трчања, приказ технике, скока увис (прекорачна техника – маказице);

Спринтерско трчање 30–50 m на време;

Бацање лоптице до 200 g удаљ;

Истрајно трчање у трајању од 6 минута;

Трчање школског кроса.

Спортска гимнастика:

Вежбе на тлу: колут напред, колут назад, став о шакама уз помоћ, мост из лежања, став на лопатицама – „свећа“;

Прескок: разношка уз помоћ;

Вежбе на греди, вратилу, разбоју, двовисинском разбоју и круговима

- паралелни разбој: наскок у упор са узвишења (шведска клупа, сандук, столица), предњихом сед разножно, приножити једном и саскок саседом,
- ниско вратило: упор одскоком, издржај, саскок у почетни положај;
- вратило/кругови: њих и саскок предњихом;
- пењања: приказ технике пењања уз шипку и конопац.

Рукомет:

Вођење лопте праволинијски, са променом правца кретања (левом и десном руком);

Хват и додавање лопте у висини главе и рамена;

Шутирање једном техником (шут са земље или шут из трокарака).

Фудсал:

Додавање унутрашњом страном стопала и примање лопте ђоном и унутрашњом страном стопала;

Вођење и шут на гол;

Додавање, примање лопте и шут на гол из кретања.

Плес и ритмика:

Замаси, кружења, трчања, поскоци и скокови без реквизита, поскоци и скокови кроз вијачу.

Народно коло „Моравац“ (прва и друга варијанта).

Пливање:

Контрола и одржавање тела у води, самопомоћ у води.

Индивидуални напредак моторичких способности сваког ученика процењује се у односу на претходно проверено стање. Приликом оцењивања неопходно је узети у обзир способности ученика, степен спретности и умешности. Уколико ученик нема развијене посебне способности, приликом оцењивања узима се у обзир његов индивидуални напредак у односу на претходна достигнућа и могућности, као и ангажовање ученика у наставном процесу.

Код ученика ослобођених од практичног дела наставе, наставник прати и вреднује:

- познавање основних правила гимнастике, атлетике, спортске игре, пливања и основних здравствено-хигијенских правила вежбања;
- учешће у организацији ваннаставних активности.

Педагошка документација

- Дневник рада за физичко и здравствено васпитање;
 - Планови рада физичког и здравственог васпитања, План рада стручног већа, Годишњи план (по темама са бројем часова), Месечни оперативни план, План ваннаставних активности и праћење њихове реализације;
 - Писане припреме: форму и изглед припреме сачињава сам наставник уважавајући временску артикулацију остваривања, циљ часа, исходе који се реализују, конзистентну дидактичку структуру часова, запажања након часа;
 - Радни картон наставник води за сваког ученика. Радни картон садржи податке о стању физичких способности са тестирања, оспособљености у вештинама, напомене о специфичностима ученика и остале податке неопходне наставнику.
- Педагошку документацију наставник сачињава у електронској или писаној форми.

3. ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

Циљ наставе и учења грађанског васпитања је да ученик изучавањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе појединца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности.

Разред	пети
Недељни фонд часова	1 час
Годишњи фонд часова	36 часова
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ТЕМА и кључни појмови садржаја
– разликује жеље од потреба и повезује их са правима; – штити своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; – учествује у доношењу правила рада групе и поштује их; – аргументује потребу посебне заштите права детета; – на примеру препозна да ли су права детета уграђена у документе којима се уређује рад школе; – наведе примере и показатеље остварености и кршења дечијих права из историјских догађаја, књижевних дела, свакодневног живота; – наведе основна права у дигиталном окружењу и примере њиховог кршења; – искаже свој став о значају правила за функционисање заједнице; – наведе начине демократског одлучивања; – објасни улогу и одговорност појединца и група у заштити дечијих права; – одговорно се понаша у дигиталном окружењу; – тражи помоћ у ситуацији кршења сопствених или туђих права или неког вида насиља; – прихвати и дружи се са ученицима у групи без обзира на уочене сличности или разлике ; – препозна предрасуде, стереотипе, дискриминацију, нетолеранцију по различитим основама, као и говор мржње на примерима из свакодневног живота и дигиталног окружења; – разликује врсте насиља и могуће начине реаговања; – прави разлику између безбедног и небезбедног понашања на друштвеним мрежама; – анализира сукобе из различитих углава препознајући потребе учесника сукоба и предлаже решења прихватљива за све стране у сукобу; – образложи предности конструктивног начина решавања сукоба; – учествује у препознавању проблема у својој школи који се тичу дечијих права; – прикупља податке користећи различите изворе и критички их процењује; – активно учествује у тиму поштујући правила тимског рада; – у дискусији примени вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на неугрожавајући начин; – креира дигитални или други садржај (постере, инфографике или видео записе) за потребе извођења акције; – учествује у планирању и извођењу акције, процени њене ефекте и препозна пропусте.	ЉУДСКА ПРАВА Права детета Потребе, жеље и права. Права и правила у учионици. Права детета у документима о заштити права Посебност права детета и људска права. Конвенција о правима детета. Врсте права. Права у дигиталном окружењу (право на приватност, безбедност). Показатељи остварености и кршења дечијих права. Конвенција о правима детета у документима која се односе на школу. ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО Заједнице којима припадамо Права и функционисање заједнице Заједнице којима припадамо. Школа као заједница.Одлучивање у учионици и школи.Гласање и консензус као демократски начини одлучивања. Одговорности и обавезе у заједници. Одговорност деце и одраслих. Одговорно понашање у дигиталном окружењу. ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ Сукоби и насиље Наши идентитети, сличности и разлике (раса, пол, национална припадност, друштвено порекло, вероисповест, политичка или друга уверења, имовно стање, култура, језик, старост и инвалидитет). Стереотипи и предрасуде. Дискриминација. Толеранција. Говор мржње. Сукоби и начини решавања сукоба. Предности конструктивног решавања сукоба. Врсте насиља: физичко, активно и пасивно, емоционално, социјално, сексуално, дигитално. Реаговање на насиље. ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ Акција у школи у корист права детета Идентификација проблема и тражење могућих решења проблема. Планирање и извођење акције. Анализа акције и вредновање ефеката.

Смернице за остваривање овог програма дате су у Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за пети разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава његове специфичности. Ова два упутства се допуњују и заједно дају наставнику целиовиту слику о овом програму, начину планирања и остваривања, као и о праћењу и вредновању напредовања ученика. Осим тога, додатну помоћ наставници могу добити консултујући следеће материјале који су доступни у електронској форми. Сет од 3 књиге Савета Европе Референтни оквир компетенција за демократску културу (РОКДК). На сајту Завода за унапређивање образовања и васпитања доступан је Приручник за наставнике грађанског васпитања у другом циклусу основног образовања и васпитања који даје шири увид у област из којих су теме програма, појашњење кључних појмова садржаја, речник, примере подстицаја и активности, листу ресурса; материјали за реализацију грађанског васпитања разврстани по врстама права, као и Приручник за наставнике Наши ученици у свету критичког мишљења и медијске писмености.

Садржај програма за 5. разред је подељен на четири области (Људска права, Демократско друштво, Процеси у савременом свету и Грађански активизам) које се налазе у свим програмима грађанског васпитања за други циклус основног образовања и васпитања, јер се ради о концепту спиралног програма. Теме по областима се спирално развијају, што значи да се постојећи садржаји из разреда у разред проширују и продубљују, а многи исходи се надрђају или се, ако су у питању вештине, унапређују. Типични примери таквих исхода су они који се односе на комуникацију. Активно слушање и конструктивно реаговање су исходи који се постепено унапређују кроз бројне активности и садржаје. Слично је и са јачањем осетљивости за потребе и права других, препознавање дискриминације, одговорно понашање у дигиталном окружењу и других исхода који се не могу брзо и лако остварити обрдом само једног програмског садржаја и најчешће се тичу вештина. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише јер између њих постоји јака повезаност.

У програму су наведени садржаји које наставник може да допуњује, проширује и мења према конкретним потребама и плану сопственог рада, али увек имајући у виду исходе које треба остварити. Сазнајни исходи се најлакше достижу (нпр. наведе начине демократског одлучивања), али тек кад су остварени исходи који се односе и на ставове и вештине, општи циљ програма може се достићи у потпуности. Зато није довољно познавати принципе конструктивне комуникације, већ треба и комуницирати на такав начин. У овом програму постоје многи исходи који су вештине и манифестују се у понашању ученика, али треба имати у виду да је за њихово остварење потребно више времена и више прилика да се научено непосредно практикује. Образовање за демократију није исто што и образовање о демократији. Зато овај програм тежиште не ставља на знања, већ на вештине применљиве у свакодневном животу у демократској заједници, на демократске ставове и вредности о универзалности права, једнакости, слободи и одговорности, социјалној осетљивости и припадности заједници, уз спремност да се активно делује за сопствену добит, као и добит других. Пуно простора у програму добили су садржаји који се односе на дигитално окружење из разлога што пракса показује да се код ученика у петом разредуповећава интересовање за нове дигиталне технологије; важно је да се у том периоду поставе темељи одговорног односа према њиховом коришћењу, способност да се разликује безбедно од небезбедног дигиталног окружења, као и да се повеже њихова злоупотребља са кршењем људских/дечијих права.

Прегледом исхода може се видети да међу њима има и оних који нису лако проверљиви у условима учioniце. Примери таквих исхода су: штити своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; одговорно се понаша у дигиталном окружењу; у ситуацији кршења сопствених или туђих права или неког вида насиља тражи помоћ. Они су нашли своје место у програму јер су значајни за циљ Грађанског васпитања, али за проверу њихове остварености потребне су одређене ситуације. Зато наставник при планирању часова треба да осмисли активности у којима ће се симулирати ситуације кршења права или насиља и у којима ће ученици имати прилику да демонстрирају вештину којом штите своја права на начин који не угрожава друге и њихова права или да препознају насиље и наведу коме би се обратили за помоћ. Остваривање овако постављених исхода захтева примену различитих интерактивних облика рада, као и одабир и коришћење одговарајућих техника рада са ученицима. Наставници су у прилици да бирају: радионице, симулације, играње улога, студије случаја, дебате, дискусије, пројекте, истраживања, промоције, покретање акција, као и да сами осмисле неке друге активности. За ученике петог разреда, посебно оне који по први пут похађају *грађанско васпитање*, неке од ових техника рада могу бити новина те их треба постепено навикавати да и они имају улогу активних креатора наставе.

Садржај грађанског васпитања има природну везу са другим предметима као што су српски/матерњи језик, историја и информатика и рачунарство, што даје могућност за међупредметно планирање. То се види у исходима који се односе на препознавање поштовања/кршења људских права у неким историјским догађајима и књижевним делима које ученици читају. Посебно је јака корелација са садржајима тематске целине Дигитална писменост (кључни појмови: интернет претрага и процена извора, ауторска права и лиценце, заштита личних података, онлајн идентитет, безбедна комуникација заштита здравља и животне средине) која се налази у програму предмета информатика и рачунарство.

Посебну пажњу треба обратити на последњу област програма где се претходно стечена знања и вештине интегришу и практикују. Акције треба да буду мале и изводљиве, али да имају све неопходне кораке. Ученике треба охрабривати када наиђу на тешкоће и јасно указивати да су и неуспешне акције такође добре, јер њиховом анализом долазило до увида који су кораци били погрешни. Бројни су примери тема у оквиру којих се могу осмислити акције у школи у корист права детета. На пример, вршњачка подршка је важан сегмент укупне подршке инклузивног образовања, тако да је укљученост ученика у овај сегмент живота и рада школе веома значајан. Он се огледа управо у заједничком промишљању наставника и ученика на тему како осмислити план подршке, како га најуспешније реализовати водећи рачуна о потребама конкретног ученика обухваћеног инклузивним образовањем. Не треба заборавити на инклузију у дигиталном свету која се односи на приступ дигиталном окружењу а тичу се не само превазилажења различитих облика дигиталне искључености, него и вештина које су потребне будућим грађанима да би могли да учествују у дигиталним просторима.

У програму грађанског васпитања продукти ученичких активности имају посебан значај. Они могу бити различите врсте као што су: постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања, представе и друго. Могу се користити при интеграцији или рекапитулацији обрађених садржаја, процени напредовања ученика, као и самопроцени наставника колико успешно ради са ученицима. Продукти се могу користити и ван групе, на пример: за потребе изложбе у холу школе, школских новина, сајта школе, у раду ученичког парламента, у локалној заједници или локалним медијима.

За реализацију наставе овог програма и остваривање дефинисаних исхода, врло је важна улога наставника. Он је модел који својим понашањем даје пример и доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима, он је тај који даје повратне информације и подстиче ученике на разумевање односа у групи. Конструктивна комуникација и демократске процедуре нису само циљ, већ и начин да се остваре жељени исходи. Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости, уз обавезу да поштује и уважи друге и другачије погледе и мишљења. Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима интерактивних односа (активне, проблемске и истраживачке наставе), са сталним рефлексијама на одговарајуће појаве из друштвеног контекста (прошлости и још више садашњости). Наставник треба да подстиче код ученика способност да разумеју сопствену одговорност у ситуацијама дискриминације и насиља, као и да бирају конструктивне начине реаговања на њих. Конвенција о Правима детета учинила је децу субјектима права, уместо објектима заштите. То у пракси значи да дете има право да захтева да му држава обезбеди остваривање свих гарантованих права и то се у почетку реализује преко одраслих, а касније самостално, у односу на године и зрелост детета.

Планирање наставе грађанског васпитања захтева извесну флексибилност и промишљање могућих токова активности на часу у зависности од ученичких интересовања. У условима у којима нема класичних предавања наставника и контролних задатака, динамика часа у већој мери зависи од ученика и њихових реакција, што није увек могуће у потпуности предвидети. Уколико ученици покажу посебно интересовање за неки садржај (на пример, активност о опасностима на интернету), наставник их свакако неће прекидати како би прешао на следећи садржај. То се исто односи и на сваку дискусију у којој ученици имају потребу да још нешто кажу, изнесу своје мишљење или се супротставе туђем. Подразумева се да наставник води рачуна о динамици активности, али истовремено се стара да не угрози учешће ученика својим претерано директивним приступом, јер у грађанском васпитању сам процес учења директно је повезан са остваривањем исхода.

Да би се то постигло, ученике треба пажљиво уводити у садржаје програма и мотивисати их да раде на њима. За те потребе користе се подстицаји. У горе наведеном Приручнику за наставнике грађанског васпитања постоји избор подстицаја за сваку област програма, али наставник их може и самостално припремити. Они се могу наћи у различитим изворима (текстови, фотографије, статистички подаци, карикатуре...). За реализацију појединих тема могу се користити филмови јер активирају когнитивну и афективну страну личности и подстицају делују на ученике да искажу мисли, осећања и ставове. Не треба занемарити ни интернет и различите социјалне мреже, јер су то облици комуникације који су блиски младима и на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету, али и разговарати о говору мржње, нетолеранцији, другим облицима кршења права, као и дигиталном насиљу. Најбољи су они подстицаји који код ученика изазивају когнитивни несклад, потребу да пронађу информације, уђу у расправу и уколико су неки аргументи јаки, промене мишљење. У том узрсту ученици нису још увек довољно оснажени да аргументују своје мишљење, али то је управо оно што треба да вежбају и у чему треба да напредују. Зато је важно да наставник ученицима често постави питање: „Зашто тако мислиш?“. Независно који садржај је у питању, наставник треба што чешће да поставља питања која је унапред припремио, као на пример: Ко доноси одлуку о томе? Шта су предности, а шта недостаци такве одлуке? Где се све таква одлука примењује? Када је то применљиво, а када није? Зашто није дозвољено да свако доноси самостално одлуку о томе? Како се могу проверити последице такве одлуке?

Због статуса изборности сасвим је извесно да ће групе у петом разреду бити хетерогене по искуству у области грађанског васпитања. Практика показује да се најчешћа промена изборног програма дешава на преласку из првог у други циклус основног образовања и васпитања. Неколико првих часова су прилика да се ученици међусобно боље упознају, размене знања, ставове, вредности и вештине о демократском функционисању неке заједнице, као и да се уведу у садржаје којима ће се бавити током петог разреда. Посебну пажњу треба обратити на ученике који се по први пут сусрећу са грађанским васпитањем. На основу утврђених потреба ученика, наставник планира реализацију наставе за сваку конкретну групу. Таква ситуација неуједначеног предзнања је прилика за вршњачко учење, јер током часа грађанског васпитања ученици уче једни од других и доприносе настави својим школским и ваншколским искуством, знањима и вештинама.

Исходи грађанског васпитања доприносе развоју више међупредметних компетенција, као што је нпр. комуникација, јер се при раду на свим садржајима инсистира на исказивању сопственог мишљења, осећања, ставова, и то на начин који не угрожава друге. Такође, постоји и допринос развоју међупредметних компетенција решавања проблема и барањња подацима, што се посебно препознаје у последњој области програма, у којој је предвиђено да ученици реализују акцију по избору. Ученици се оснажују да препознају проблеме у свом окружењу, као да и активно траже решења.

Приликом учења о универзалним вредностима не смео заборавити колико у данашње време дигитални свет обухвата друштвену стварност. Модернизација дигиталне технологије ће довести да грађанско васпитање, као изучавање вредности, буде део дигиталног грађанског васпитања. Исходи који су били пре ове теме треба доводити у везу и са понашањем на интернету, као што то треба чинити и са осталим предметима, где је могуће. Дигитално грађанско васпитање има своје области и исходе који кореспондирају са грађанским васпитањем, али и указују на одређене специфичне појаве у дигиталном свету, три области (Бити онлајн / Добробит оналајн / Права онлајн) разгранати у 10 домена који се ослањају на компетенције за демократску културу.

Извори Министарства просвете (<https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2022/04/D-8-Savet-Evroe-Prirucnik-Obrazovanje-za-digitalno-gradjanstvo.pdf>) Savet Evrope (<https://rm.coe.int/16809382f9>), www.digitalcitizenship.net), Australia Vlada Novog Južnog Velsa (www.digitalcitizenship.nsw.edu.au), Global Citizen (<https://globaldigitalcitizen.org>), Media Smarts (<http://mediasmarts.ca/digital-media-literacy>)

Чињеница да се програм описно оцењује не умањује потребу наставника да континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Ту се не мисли ни на какво писмено или усмено пропитување, довољан је разговор у групи. У односу на ту почетну процену, наставник прати даље напредовање ученика. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да проценују сопствени напредак, као и напредак других ученика у групи. *грађанско васпитање* пружа могућност за неговање саморефлексије (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстицање саморегулације процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања и планирања како да се остваре, што доприноси развоју кључне компетенције за целоживотно учење. У наставку се налази списак могућих показатеља напредовања ученика: начин на који ученик учествује у активностима; како прикуља податке; како образлаже и брани своје ставове; какав је квалитет постављених питања; способност да се нађе веза међу појавима; навођење примера; промена мишљења у контакту са аргументима; разликовање чињеница од

интерпретације; извођење закључака; прихватање другачијег мишљења; примена научног; предвиђање последица; креативност решења; како ученици међусобно сарађују; како решавају сукобе мишљења; како једни другима помажу; испољавање иницијативе; начин превазилажења тешкоћа; присуство критичког, а не критизерског мишљења.

ДРУГИ СТРАНИ ЈЕЗИК

Циљ наставе и учења страног језика јесте да ученик усвајањем функционалних вештина и знања о језичком систему и култури развије комуникативну компетенцију и општу, функционалну и дигиталну писменост и оспособи се за усмену, писану и мултимодалну комуникацију; изгради свест о поштовању културних и индивидуалних различитости, формира критичко мишљење и вредносне ставове, унапређује креативност и стратегије учења и рада у контексту целоживотног учења.

Стандарди образовних постигнућа за крај основног образовања

Општа предметна компетенција (ОПК)
Општа предметна компетенција или вишејезична комуникативна компетенција обухвата поседовање свести о језицима као комуникационим средствима, стицање основне језичке писмености и њено континуирано развијање, као и схватање повезаности између језика и култура. Она омогућава ученицима да се користе језичким средствима у циљу обављања усмене и писане комуникације на језицима које уче, у приватном, јавном и образовном контексту. Поседовање вишејезичне комуникативне компетенције ученицима омогућава проналажење, прикупљање, обрађивање, критичку обраду и коришћење извора и садржаја информација примерених узрасту, потребама и интересовањима. Знања, умења и ставови који чине вишејезичну комуникативну компетенцију чине основ за развој критичког мишљења и расуђивања, креативности и естетичког осећаја. Она омогућава ученицима постепено укључивање у разноврсне активности интеркултурног карактера, уз поштовање индивидуалних, групних и колективних идентитета и различитости и развијање емпатије и друштвено одговорног деловања. Учењем страних језика, користећи различите технике, ученици унапређују стратегије учења, развијају функционалну и дигиталну писменост и оспособљавају се за целоживотно учење и употребу страних језика у разноврсним комуникативним контекстима.

Основни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1)
Ученици познају изговор фреквентних, понављаних и меморисаних гласова, као и неких најчешћих гласовних група. Ученици исправно записују најчешће увежбане речи и језичке конструкције. Познају ограничени репертоар најфреквентнијих основних правила морфолошких облика и једноставних синтаксичких структура. Користе елементарне и најфреквентније речи и изразе за исказивање основних комуникативних активности у школском и ваншколском контексту. Познају основне стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју вербалне и невербалне елементе најједноставнијих порука на страном језику. Разумеју главне сличности и разлике најфреквентнијих лексичких елемената матерњег и страних језика из приватног и образовног домена. Познају основне појаве и процесе који одликују свакодневицу култура језика који уче, као и најзначајније личности и дела из историје и савременог доба културе језика који уче. Ученици познају и разумеју основне природне и друштвене специфичности културе страног језика који уче, основне сличности и разлике између своје и стране културе.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2)
Ученици препознају и разумеју вербалне и невербалне садржаје најједноставнијих порука на страном језику и примењују најосновније стратегије и средства комуникације, укључујући дигиталне алате. Разумеју основне појмове и једноставне информације из усмених, писаних и мултимодалних текстова у школском и ваншколском контексту и тумаче њихова експлицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, прибегавајући матерњем и другим језицима које користе. Уз помоћ и подршку проналазе, селекују, прикупљају и повезују језичке, културолошке и друге информације из различитих извора, укључујући традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања из различитих школских садржаја.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3)
Ученици учествују у елементарним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју најфреквентније речи и изразе из свакодневног спорог и разговетног говора, као и најједноставније писане текстове у линеарној и хипертекстуалној форми, реализују најосновније видове писане и усмене продукције и интеракције који се тичу њихових непосредних искуствених доживљаја и сфера интересовања (поздрављање, представљање, добродошлица, опраштање, захваљивање, пружање и размена основних података и информација). Ученици примењују базичне стандарде и правила интеркултурне комуникације. На најједноставнији начин приступају обради информација и развијају функционалну и дигиталну писменост и базичне стратегије учења и рада.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Основни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>
– CJ2.OO.O.1.1. Препознају основне интонацијске схеме и изговарају једноставније гласове и најчешће гласовне групе и уз наглашену интерференцију и одступања од артикулационих и прозодијских правила (акцената, акценатских дужина, интонације), што може значајно да отежава разумљивост порука и комуникацију. – CJ2.OO.O.1.2. Препознају одређена основна правописна правила и записују фреквентне и увежбане краће речи уз неправилности које могу да ометају разумевање. – CJ2.OO.O.1.3. Препознају једноставније граматичке елементе и конструкције уз грешке и омашке које могу повремено да ометају комуникацију. – CJ2.OO.O.1.4. Препознају ограничен репертоар најједноставнијих синтаксичких структура, уз грешке и омашке које могу значајно да ремете комуникацију у искуствено блиским ситуацијама. – CJ2.OO.O.1.5. Препознају елементарни вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које могу значајно да ремете комуникацију. – CJ2.OO.O.1.6. Препознају положај циљног језика у глобалном контексту и уочавају суштинске разлике између заједница које користе циљни и матерњи језик. – CJ2.OO.O.1.7. Препознају основне сличности и разлике властите и културе језика који уче, уочавају појаве и процесе из свакодневне културе и традиције, о којима се повремено обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем.	– CJ2.OO.O.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања најједноставнијих усмених, писаних и мултимодалних текстова, у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета), уз одговарајућу подршку. – CJ2.OO.O.2.2. Користе страни језик у најједноставнијој усменој и писаној комуникацији често прибегавајући основним стратегијама компензације, планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере уз одговарајућу подршку и употребу дигиталних алата. – CJ2.OO.O.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и користе најједноставније текстуалне, визуелно-текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – CJ2.OO.O.2.4. Интерпретирају значења најједноставније усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама и изводе закључке о комуникативној намери ослањајући се на типичну невербалну комуникацију, односно на основне карактеристике текста (нпр. интерпункција, емотикони, одабир лексике и сл.). – CJ2.OO.O.2.5. Реагују на једноставна питања у интеркултурној комуникацији и учествују у размени информација у вези са културом свакодневице, ослањајући се у већој мери на стратегије компензације. – CJ2.OO.O.2.6. Идентификују и пореде најзначајније појаве и процесе у контексту (властите) културе и култура заједница чији језик уче, у оквиру садржаја школских предмета уз примену традиционалних и савремених видова комуникације и одговарајућу подршку. – CJ2.OO.O.2.7. Промишљају улогу језика у свакодневним активностима из домена властитог интересовања и користе страни језик при решавању задатака у вези са садржајима школских предмета.	– CJ2.OO.O.3.1. Разумеју најфреквентније речи и фразе, лична и друга имена, бројеве, најубочијаније интернационализме и друге основне лексичке елементе у оквиру једноставних, кратких, јасно контекстуализованих усмених исказа уколико се саопштавају спор и разговетно. – CJ2.OO.O.3.2. Разумеју и прате најједноставнија усмена упутства која се односе на познате ситуације, а исказана су спорим темпом и разговетно артикулисана, као и јасно контекстуализована питања која се односе на непосредне личне потребе и интересовања, породицу, блиско окружење, уколико укључују и визуелне елементе. – CJ2.OO.O.3.3. Разумеју најопштији смисао кратких монолошких прилога уз одговарајућу визуелну подршку, паузе и понављања. – CJ2.OO.O.3.4. Разумеју основни смисао најједноставније конверзације, тј. – предмет разговора који прате, уколико саговорници говоре довољно разговетно и споро. – CJ2.OO.O.3.5. Разумеју појединачне речи и општи смисао у визуелно подржаним рекламним порукама. – CJ2.OO.O.3.6. Разумеју појединачне речи и општи смисао најједноставнијих текстова у популарној музици. – CJ2.OO.O.3.7. Разумеју кратке и једноставне поруке у белешкама и електронским порукама које се односе на свакодневне ситуације (имејл, СМС). – CJ2.OO.O.3.8. Разумеју општи смисао и понеки суштински детаљ у најједноставнијим врстама нефикционалних текстова (натписи, огласи, вести, кратки извештаји, сервисне информације, временске прогнозе, брошуре, проспекти, рекламе, стрипови), уколико су праћени илустративним елементима и препознатљивим начином графичког обликовања. – CJ2.OO.O.3.9. Разумеју најопштији смисао и најважније информације у познатим и једноставним врстама књижевних текстова прилагођених узрасту и интересовањима (прозни и поетски текстови, кратке приче, дејче песме). – CJ2.OO.O.3.10. Разумеју најважније информације из инфографика и других једноставних визуелно-текстуалних приказа. – CJ2.OO.O.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи из једноставнијих

		извора информација. – CJ2.OO.O.3.12. Учествују у интеракцији уз помоћ и подршку, користећи најједноставнија језичка средства (приликом поздрављања, представљања, добродошлице, окончања комуникације, захваљивања, извињавања, размене основних личних података, тражења и добијања информација, предмета, услуга). – CJ2.OO.O.3.13. Именују и описују људе и ствари из свог непосредног окружења или везане за лична искуства (породица, кућни љубимци, место становања, школа, хоби), користећи најједноставнија језичка средства и уз помоћ и подршку саговорника. – CJ2.OO.O.3.14. Постављају најједноставнија питања личне природе (о блиским темама, потребама, интересовањима, предметима у нечијем поседу) и одговарају на слична питања саговорника. – CJ2.OO.O.3.15. Најједноставнијим језичким средствима исказују допадање и недопадање, слагање и неслагање, молбе и извињења. – CJ2.OO.O.3.16. Пишу најједноставније податке о себи и лицима из свог блиског окружења у обрасцима, упитницима или табелама. Повезују неколико кратких исказа у везани текст о блиским темама. – CJ2.OO.O.3.17. Писаним путем формулишу најједноставније информације о себи или траже информације о другима, састављају кратке и једноставне поздраве и поруке (као СМС, путем електронске поште или друштвених мрежа), као и сажете белешке о информацијама од непосредног личног интереса (нпр. списак за куповину). – CJ2.OO.O.3.18. На страном језику преносе саговорнику понеку кључну информацију из јавних натписа и краћих текстова опште информативне природе (плаката, транспарента, јеловника...). – CJ2.OO.O.3.19. На матерњем језику саопштавају основну тему и најопштији садржај кратког усменог исказа и писаног текста на страном језику.
Средњи ниво		

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1) Ученици углавном исправно артикулишу већину гласова и гласовних група и гласовних група, уз ограничења акценатско-интонацијске природе. Ученици исправно записују већину гласова и гласовних комбинација и познају основна правописна правила. Познају најфреквентније основне морфолошке облике и једноставније синтаксичке структуре. Користе ограничени репертоар готових израза и вишечланих конструкција за исказивање основних комуникативних активности у школском и ваншколском контексту. Познају основне стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју вербалне и невербалне елементе једноставних порука на страном језику. Разумеју главне сличности и разлике најфреквентнијих лексичких елемената матерњег и страних језика из приватног и образовног домена. Ученици поседују основна знања о разликама у свакодневном животу сопствене и културе страног језика и разумеју да су разлике последица сложености и разноликости култура. Познају и разумеју основне појаве и процесе који одликују свакодневицу култура језика који уче, као и најзначајније природне и друштвене специфичности културе језика који уче.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2) Ученици препознају, разумеју и тумаче вербалне и невербалне садржаје једноставних порука на страном језику и примењују основне стратегије и средства комуникације, укључујући дигиталне алате. Разумеју важне појмове и једноставне информације из усмених, писаних и мултимодалних текстова у школском и ваншколском контексту и тумаче њихова експлицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, ослањајући се на знања и вештине из матерњег и других језика које користе. Проналазе, селекују, прикупљају, обрађују и повезују језичке, културолошке и друге информације из различитих извора, укључујући традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања из различитих области личних и образовних интересовања.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3) Ученици учествују у рутинским и увежбаним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју фреквентне речи, изразе, фразе и краће усмене исказе и једноставне текстове на познате теме, реализују кратке и увежбане видове писане и усмене продукције и интеракције, уз употребу познатих и рутинских фраза и формулација (постављање питања и давање одговора, саопштавање и размена ограниченог спектра информација) у приватном, јавном и образовном домену. Ученици учествују у основној интеркултурној комуникацији, негујући позитиван и отворен став према различитостима, препознају и избегавају најкритичније табуе и неспоразуме у комуникацији. На једноставан начин приступају обради информација и развијају функционалну и дигиталну писменост и основне стратегије учења и рада.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Средњи ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>
– CJ2.OO.C.1.1. Познају основне интонацијске схеме и углавном разумљиво изговарају једноставније гласове и најчешће гласовне групе и уз наглашену интерференцију и одступања од артикулационих и прозодијских правила (акцената, акценатских дужина, интонације), што може значајно да отежава разумљивост порука и комуникацију. – CJ2.OO.C.1.2. Познају важнија правописна правила и примењују их у писаној продукцији уз неправилности које могу да ометају разумевање. – CJ2.OO.C.1.3. Познају и користе ограничен репертоар најфреквентнијих основних правила и образаца за грађење граматичких облика променљивих врста речи (нпр. облике правилне множине именица или основне просте облике за време код глагола), уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију. – CJ2.OO.C.1.4. Познају и повремено користе ограничени репертоар основних и једноставнијих синтаксичких структура (као што су просте и независно сложене реченице), уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију. – CJ2.OO.C.1.5. Разумеју и користе најједноставнији и најфреквентнији вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији	– CJ2.OO.C.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања једноставних усмених, писаних и мултимодалних текстова, у складу са комуникативном намером, и то у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета) уз одговарајућу подршку. – CJ2.OO.C.2.2. Користе страни језик у једноставној усменој и писаној комуникацији примењујући основне стратегије планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере уз одговарајућу подршку и употребу дигиталних алата. – CJ2.OO.C.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и користе једноставне текстуалне, визуелно-текстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје и процењују њихов значај за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – CJ2.OO.C.2.4. Интерпретирају значења једноставне усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама и изводе закључке о комуникативној намери ослањајући се на типичну невербалну комуникацију, односно на основне карактеристике текста (нпр. интерпункција, емотикони, одабир лексике и сл.).	– CJ2.OO.C.3.1. Разумеју фреквентне речи и изразе у јасно контекстуализованом говору, као и у кратким саопштењима на блиске теме. – CJ2.OO.C.3.2. Разумеју једноставне усмене савете и упутства која се односе на личне информације, непосредне потребе и блиско окружење уз подршку визуелних елемената (оријентација у простору, употреба апарата, правила игре). – CJ2.OO.C.3.3. Разумеју глобални смисао кратких, спорим ритмом изговорених и јасно артикулисаних монолошких прилога уз одговарајућу визуелну подршку, паузе и понављања. – CJ2.OO.C.3.4. Разумеју предмет краће усмене интеракције о личним и породичним стварима, о познатим/блиским темама, о непосредном друштвеном окружењу и природној средини. – CJ2.OO.C.3.5. Разумеју основни смисао и појединачне речи, једноставне фразе и предвидљиве конструкције у кратким и једноставнијим рекламним порукама на познате теме, уколико не садрже игру речи или неко конотативно/скривено/метафорично значење. – CJ2.OO.C.3.6. Разумеју појединачне речи, једноставне фразе и предвидљиве конструкције у популарној музици. – CJ2.OO.C.3.7. Разумеју кратке поруке које се односе на једноставне информације и непосредно окружење (писма, мејлови, СМС...). – CJ2.OO.C.3.8. Разумеју општи смисао и најважније информације у једноставним врстама текстова прилагођених узрасту и интересовањима (извештаји, огласи, временске прогнозе и сл.) уз

на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које могу да ремете комуникацију. – CJ2.OO.C.1.6. Препознају основне принципе функционисања језичких система и разлике између заједница које користе циљни и матерњи језик. – CJ2.OO.C.1.7. Поседују основна знања у вези са властитом и културама језика које уче, разумеју најфреквентније појаве и процесе из свакодневне културе и традиције о којима се обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем у оквиру вршњачке групе.	– CJ2.OO.C.2.5. Учествују у интеркултурној комуникацији размењујући основне информације и ставове у вези са културом свакодневице, уз примену вишејезичних ресурса и уважавање основних правила учтивости. – CJ2.OO.C.2.6. Идентификују и пореде значајне појаве и процесе у контексту (властите) културе и култура заједница чији језик уче, у оквиру садржаја школских предмета, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације и уз одговарајућу подршку. – CJ2.OO.C.2.7. Промишљају улогу језика у свакодневним активностима из домена личног интересовања и користе страни језик за проучавање главних природних и друштвених феномена и за релативно успешно решавање задатака у вези са садржајима школских предмета.	одговарајуће илустративне елементе, као и поруке личне природе са неколико суштинских информација (нпр. писма, мејлови итд.). CJ2.OO.C.3.9. Разумеју општи смисао и важније информације у једноставнијим врстама књижевних текстова прилагођених узрасту и интересовањима (прозни и поетски текстови, кратке приче). – CJ2.OO.C.3.10. Разумеју и проналазе важније информације из инфографика и других једноставнијих визуелнотекстуалних приказа. – CJ2.OO.C.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи из једноставнијих извора информација. – CJ2.OO.C.3.12. Успостављају и накратко одржавају друштвени контакт користећи једноставна језичка средства приликом поздрављања, представљања, добродошлице, окончања комуникације, захваљивања, извињавања, размене основних информација о личности и непосредном окружењу, плановима, обавезама, услугама.
		– CJ2.OO.C.3.13. Користећи једноставна језичка средства, укратко описују или представљају људе, предмете у свакодневној употреби, места, уобичајене активности, догађаје уз помоћ наставника или саговорника и уз евентуалне краће паузе/застајкивање. – CJ2.OO.C.3.14. Постављају једноставна питања о темама које одговарају личним интересовањима (слободно време, хоби, школа, породица, другови) и одговарају на слична питања саговорника. – CJ2.OO.C.3.15. Постављају и одговарају на питања која се односе на изражавање допадања и недопадања, слагања и неслагања и формулишу љубазне молбе, извињења, упутства и савете користећи једноставна језичка средства. – CJ2.OO.C.3.16. Пишу једноставне податке о себи и лицима из блиског окружења у обрасцима, упитницима или табелама, повезују неколико исказа у кратак, везани текст о блиским темама и састављају текстове од понуђеног језичког материјала на блиске теме у којима описују себе, своју породицу и непосредно окружење користећи једноставну лексичку и фреквентне кохезивне елементе. – CJ2.OO.C.3.17. Писаним путем достављају/траже основне информације о себи и другима, састављају краће белешке о важним информацијама и тренутним потребама, кратке и једноставне поруке у личном обраћању (нпр. СМС, мејл, објаве на друштвеним мрежама) у којима се захваљују, извињавају или нешто честитају. – CJ2.OO.C.3.18. На страном језику преносе саговорнику општи смисао и најважније информације краћих и једноставнијих писаних текстова и усмених исказа информативне природе. – CJ2.OO.C.3.19. На матерњем језику преносе саговорнику општи смисао и најважније појединости јавних натписа и кратких текстова информативне природе (плаката, транспарената, јеловника...), саопштавају основну тему и најопштији садржај кратког усменог исказа на страном језику.

Напредни ниво

Специфична предметна компетенција 1 (СПК1) Ученици углавном правилно изговарају све гласове и гласовне групе, уз поштовање акценатско-интонацијске природе, уз евентуалне неправилности које не ометају комуникацију. Познају и примењују фреквентна правописна правила. Записују речи и изразе с релативном ортографском тачношћу, тако да не долази до неспоразума. Познају и користе одређени број сложенијих граматичких елемената и конструкција, укључујући и најчешће изузетке. Разумеју и користе једноставан и фреквентан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које повремено ремете комуникацију. Познају кључне стратегије и средства комуникације и развијају функционалну и дигиталну писменост. Разумеју главне сличности и разлике фреквентнијих лексичких елемената и (морфосинтаксичких) конструкција матерњег и страних језика. Познају и разумеју релевантне сличности и разлике између своје и културе језика који уче и препознају најкритичније табуе и неспоразуме у комуникацији. Ученици поседују најопштија знања о свакодневном животу, друштву и развоју циљне културе, разумеју утицај основних природних и друштвених појава на процесе у властитој и циљној култури, као и положај земаља и заједница циљног језика у свету и њихову везу са властитом културом.
Специфична предметна компетенција 2 (СПК2) Ученици препознају, разумеју и тумаче вербалне и невербалне садржаје једноставнијих порука на страном језику и процењују релевантност језичких елемената у комуникативном чину. Ради остваривања комуникативне намере примењују кључне стратегије и средства, укључујући дигиталне алате. Разумеју појмове, идеје и информације из усмених, писаних и мултимодалних текстова у школском и ваншколском контексту и разликују њихова експлицитна и/или имплицитна значења. За потребе информисања, забаве, естетског доживљаја и решавања проблема користе страни језик, примењујући по потреби знања и вештине из матерњег и других језика које користе. Проналазе, селекују, прикупљају, обрађују, класификују и повезују језичке, културолошке и друге информације и критички бирају различите врсте извора укључујући традиционалне и савремене медије. Усвојене концепте и методе рада употребљавају у новим ситуацијама, укључујући дигитално окружење, у циљу решавања проблема и повезивања знања у приватном и образовном домену.
Специфична предметна компетенција 3 (СПК3) Ученици учествују у уобичајеним, свакодневним рецептивним комуникационим ситуацијама, разумеју једноставније писане и усмене исказе, као и кратке текстове о познатим и блиским темама, појавама и догађајима, реализују узрасно и искуствено примерене видове писане и усмене продукције и интеракције (давање и тражење, тј. размена информација о личностима, догађајима, појавама, једноставно исказивање идеја и мишљења) уз успостављање базичног али ефикасног социјалног контакта. Ученици прихватају разлике које постоје између властите и културе језика који уче и умеју да прилагоде понашање основним конвенцијама у комуникацији. Негују став отворености према култури страног језика и поседују основне вештине за критичко истраживање и разумевање појава властите културе и културе (култура) језика који уче. На сврсисходан начин приступају обради информација и развијају функционалну и дигиталну писменост и адекватне стратегије учења и рада.

Исходи образовног циклуса (ИОЦ) за крај основног образовања:

Напредни ниво		
СПК 1	СПК 2	СПК 3
<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>	<i>Ученици:</i>
– CJ2.OO.H.1.1. Разумљиво изговарају већину гласова и гласовних група, уз могућу интерференцију и друга одступања од артикулационих и прозодијских правила (акцената, акценатских дужина, интонације), што повремено може да отежава разумљивост порука и комуникацију. – CJ2.OO.H.1.2. Познају већину правописних правила и примењују их у писаној продукцији уз неправилности које повремено могу да ометају разумевање (написаног).	– CJ2.OO.H.2.1. Примењују основне стилове и стратегије разумевања једноставнијих усмених, писаних и мултимодалних текстова, у складу с текстуалном врстом и комуникативном намером, и то у приватном, јавном и образовном домену (који се тиче садржаја школских предмета). – CJ2.OO.H.2.2. Користе страни језик у једноставнијој усменој и писаној комуникацији ослањајући се повремено на стратегије компензације и планирања излагања и саопштавања, организације текста и самопровере уз употребу релевантних дигиталних алата.	– CJ2.OO.H.3.1. Разумеју основни смисао и кључна појединости у кратким саопштењима на блиске теме. – CJ2.OO.H.3.2. Разумеју краће усмене савете, упутства, молбе итд. који се тичу личних потреба и интересовања (нпр. оријентација у простору, снажање на јавним местима, употреба уређаја и апарата, правила игре и сл.) који су, по потреби, праћени визуелним елементима. – CJ2.OO.H.3.3. Разумеју основни смисао и главне информације спорних, јасно артикулисаних монолошких излагања и прича о познатим и узрасно адекватним темама уз одговарајућу визуелну подршку, паузе и понављања.

– CJ2.OO.H.1.3. Познају и користе ограничени репертоар основних правила и образаца за грађење граматичких облика променљивих врста речи (нпр. облике правилне множине именица или основне просте облике за време код глагола), уз грешке и омашке које повремено могу да ремете комуникацију. – CJ2.OO.H.1.4. Познају и користе ограничени репертоар основних и једноставних синтаксичких структура (као што су просте и независно сложене реченице), уз грешке и омашке које могу повремено да ремете комуникацију. – CJ2.OO.H.1.5. Разумеју и користе једноставан и фреквентан вокабулар у усменој, писаној и мултимодалној комуникацији на теме из приватног, јавног и образовног домена, уз грешке и омашке које могу повремено да ремете комуникацију. – CJ2.OO.H.1.6. Препознају основне принципе функционисања језичких система и језичког раслојавања, улоге језика у језичкој заједници, најмаркантније сличности и разлике између заједница које користе циљни и матерњи језик. – CJ2.OO.H.1.7. Поседују знања у вези са властитом и културама језика које уче, разумеју и објашњавају важније појаве и процесе из свакодневне културе и традиције о којима се обавештавају усменим, писаним и дигиталним путем.	– CJ2.OO.H.2.3. Претражују, идентификују по релевантности и користе текстуалне, визуелнотекстуалне и мултимедијалне изворе и садржаје и критички процењују њихов значај и поузданост за потребе информисања, естетског доживљаја, забаве и решавања проблема. – CJ2.OO.H.2.4. Интерпретирају значења једноставније усмене и писане поруке у вези са блиским, познатим и узрасно примереним темама, постављају основне хипотезе и изводе закључке о комуникативној намери, ослањајући се на невербалну комуникацију, односно на карактеристике текста (нпр. интерпункција, емотикони, одабир лексике и сл.). – CJ2.OO.H.2.5. Успостављају интеркултурну комуникацију и размењују основне информације и ставове, као и лична уверења у вези са културом свакодневице уз примену вишејезичних ресурса и уважавање фреквентнијих правила учтивости. – CJ2.OO.H.2.6. Идентификују, анализирају и пореде значајније појаве и процесе у контексту (властите) културе и култура заједница чији језик уче, у оквиру личних интересовања и садржаја школских предмета, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације и одговарајућу подршку. – CJ2.OO.H.2.7. Промисљају улогу језика у свакодневним активностима и користе страни језик за проучавање природних и друштвених феномена и за релативно успешно решавање задатака у приватном, јавном и образовном домену.	– CJ2.OO.H.3.4. Разумеју основни смисао и главне информације из разговора двоје или више (са)говорника о блиским и познатим темама, уколико се говори разговретно и умереним темпом. – CJ2.OO.H.3.5. Разумеју основни смисао и главне информације краћих медијских садржаја који не садрже игру речи или неко конотативно/скривено/метафорично значење), као и тему и основну поруку кратких телевизијских репортажа и документарних филмова помажући се визуелним информацијама. – CJ2.OO.H.3.6. Разумеју општи смисао и фреквентне фразе, формулације и изразе у текстовима популарне музике. – CJ2.OO.H.3.7. Разумеју општи смисао и релевантне информације на блиске теме у краћим текстовима једноставне садржине, порукама, писмима, имејловима о познатим и узрасно адекватним темама. – CJ2.OO.H.3.8. Разумеју општи смисао, важније идеје и поруке једноставних линеарних и хипертекстуалних врста (адаптирани, поједностављени и скраћени информативни и књижевни текстови, новинске вести, брошуре, проспекти, кратке репортаже, кратки прилози на друштвеним мрежама) са интернета или из других писаних медија у складу са узрастом и интересовањима. – CJ2.OO.H.3.9. Разумеју општи смисао, информације, главне идеје и поруке једноставнијих фикционалних прича и других форми из области књижевности за младе прилагођених узрасту и интересовањима. – CJ2.OO.H.3.10. Разумеју и селекутују потребне информације из инфографикона и других визуелно-текстуалних приказа. – CJ2.OO.H.3.11. Идентификују и на основу релевантности издвајају кључне речи и потребне информације из једноставнијих извора информација са циљем претраживања (онлајн) речника, енциклопедија, брошура и интернет страница. – CJ2.OO.H.3.12. Иницирају и/или одржавају разговор и интеракцију са једним саговорником или више саговорника на блиске и познате теме. Уз минималну помоћ саговорника, траже одређени предмет, услугу, објашњење планова и обавеза, повезујући неколико краћих исказа у смислену целину. – CJ2.OO.H.3.13. Описују себе и своје непосредно окружење, школски контекст и свакодневни (приватан) живот, свакодневне активности и навике, искуства из прошлости, претходне и планиране активности и догађаје, уз евентуалне краће паузе у говору. На једноставан начин и укратко излажу на задату тему или резимирају краћи текст (прочитан или одслушан) ослањајући се по потреби и на језичка средства која се у њему појављују. – CJ2.OO.H.3.14. Постављају неколико повезаних питања у низу у вези с личним потребама, интересовањима, обавезама, жељама; одговара на слична питања саговорника. – CJ2.OO.H.3.15. Искузају допадање и недопадање, слагање и неслагање, молбе и извињења, упутства, захтеве, савете, забране образлажући своје ставове и мишљење једноставнијим језичким средствима. – CJ2.OO.H.3.16. Састављају краће сажете текстове од неколико повезаних реченица о себи, друштвеном и природном окружењу, аспектима приватног и школског живота; пореде људе, ствари и појаве користећи фреквентне кохезивне елементе. Писаним путем траже и преносе детаљније информације, обавештења или податке о себи и другима.
		– CJ2.OO.H.3.17. Састављају једноставна лична и електронска писма, поруке, мејлове у којима се са пријатељима и познаницима договарају о активностима, постављају или одговарају на питања на узрасно релевантне теме. Једноставним језичким средствима описују теме и догађаје из приватног, јавног и образовног домена и препричавају кратке (прочитане или одслушане) текстове, ослањајући се на језичка средства која се у њима појављују. – CJ2.OO.H.3.18. На страном језику саопштавају основне информације добијене од трећег лица или пренете путем писаних или усмених текстова у вези с блиским комуникативним ситуацијама и познатим темама. – CJ2.OO.H.3.19. На матерњем језику преносе саговорнику тему, општи смисао и најважније информације краћих и једноставнијих писаних текстова (новинских и књижевних) и кратких усмених исказа опште информативне природе, примерене узрасту и интересовањима.
Разред		Пети
Недељни фонд часова		2 часа
Годишњи фонд часова		72 часа
ИСХОДИ		ТЕМА и
По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:		кључни појмови садржаја програма
– разуме једноставне кратке дијалоге, разговоре и писане текстове који се односе на поздрављање, представљање и размену основних личних података, уколико учесници у комуникацији користе стандардни језик и једноставна језичка средства;		Поздрављање и отпоздрављање
– упуту поздрав и отпоздрави, у складу са основним правилима учтивости, користећи најједноставнија језичка средства;		Представљање себе и других
– представи себе и другог користећи најједноставнија језичка средства;		Тражење основних личних података (о саговорницима; о трећим лицима)
– размени основне личне податке, уз евентуалну помоћ саговорника;		Пружање и размена основних личних података о себи и другима

– примени прикладне облике ословљавања у основној интеракцији формалног и неформалног типа уважавајући најупадљивије сличности и разлике у културама свог и циљног језика;	
– разуме једноставне текстове који се односе на опис живих бића, предмета, места, појава; – опише жива бића, предмете, места, појаве, користећи најједноставнија језичка средства; – наведе основне карактеристике живог и неживог света; – препозна основне географске одлике и именује најзначајније географске одреднице земаља где се користи циљни језик; – разуме и тумачи основне информације из узрасно примерених инфографика и других најједноставнијих текстуалних приказа (табеле, дијаграми, мапе, формулари и сл.).	Описивање живих бића, предмета, места и појава
– разуме једноставно формулисан позив и реагује на њега прихватањем или одбијањем; – упуту позив на заједничку активност користећи најосновније функционално прикладне моделе и обрасце учтивости;	Упућивање позива за учешће у заједничкој активности Прихватање позива за учешће у заједничкој активности Одбијање позива за учешће у заједничкој активности Захваљивање на позивима за учешће у заједничкој активности
– разуме кратке конвенционалне молбе и захтеве, изразе захвалности, извињења и жаљења, исказане једноставним језичким средствима и реагује на њих; – упуту кратке конвенционалне молбе и захтеве, изразе захвалности, извињења и жаљења користећи најједноставнија језичка средства; – разуме једноставније формулисана обавештења у вези са уобичајеним свакодневним ситуацијама; – пружи најједноставније формулисана обавештења у вези са уобичајеним свакодневним ситуацијама; – затражи потребно обавештење у вези са уобичајеним свакодневним ситуацијама користећи најједноставнија језичка средства;	Упућивање молби, захтева, обавештења. Упућивање израза захвалности, извињења, жаљења
– разуме и следи једноставна упутства у вези са уобичајеним свакодневним ситуацијама из усмених, писаних и електронских извора; – затражи упутства у вези са уобичајеним свакодневним ситуацијама користећи најједноставна језичка средства; – пружи најједноставнија упутства у вези са уобичајеним свакодневним ситуацијама;	Давање упутстава Тражење упутстава
– разуме најједноставније конвенционалне честитке и захвали се на њима водећи рачуна о конвенцијама култура циљног језика; – упуту најједноставније пригодне честитке водећи рачуна о конвенцијама култура циљног језика;	Упућивање честитки Захваљивање на честиткама и узвраћање
– разуме једноставне исказе и кратке текстове о уобичајеним, свакодневним активностима и способностима; – опише уобичајене, свакодневне активности и способности користећи најједноставнија језичка средства;	Описивање активности и способности у садашњости
– разуме једноставно формулисане свакодневне исказе у вези с непосредним и конкретним жељама, потребама, осетима и емоцијама и реагује на њих; – изрази и размени информације о непосредним и конкретним жељама, потребама, осетима и емоцијама користећи најједноставнија језичка средства;	Исказивање жеља, потреба, осета, емоција
– разуме једноставно формулисане информације и питања о положају предмета, објеката и бића у простору, правцу и смеру кретања и одговори на њих; – размени основне информације о положају предмета, објеката и бића у простору, правцу и смеру кретања користећи најједноставнија језичка средства;	Одређивање положаја и просторних односа Исказивање правца и смера кретања
– разуме једноставна обавештења о хронолошком времену; – затражи и пружи најједноставније информације о хронолошком времену; – опише дневни/недељни распоред активности користећи најједноставнија језичка средства; – уочи сличности и разлике у начину записивања и саопштавања датума и времена, као и у начину читања сата у културама свог и циљног језика	Исказивање хронолошког времена и сатнице
– разуме једноставно формулисане упозорења и правила понашања; – саопшти најједноставније формулисане упозорења и правила понашања;	Саопштавање упозорења и правила понашања
– разуме једноставно формулисане информације који се односе на припадање и поседовање; – затражи информације у вези са припадањем и поседовањем користећи најједноставнија језичка средства; – саопшти и размени најједноставније формулисане информације у вези с припадањем и поседовањем;	Изражавање припадања и поседовања
– разуме једноставно формулисане исказе којима се изражава допадање и недопадање; – саопшти и размени најједноставније формулисане исказе којима се изражава допадање и недопадање; – разуме једноставно формулисане исказе којима се изражавају интересовања; – саопшти и размени најједноставније формулисане исказе којима се изражавају интересовања;	Изражавање допадања и недопадања Изражавање интересовања
– разуме једноставно формулисане исказе којима се изражава слагање и неслагање и уочи основне принципе учтиве комуникације и међусобног уважавања; – изрази слагање и неслагање користећи најједноставнија језичка средства, поштујући принципе учтивости и међусобног уважавања; – разуме и размени уобичајене гестове и графичке симболе којима се поткрепљује (не)слагање и (не)допадање у најједноставнијој комуникацији у мултимодалном контексту;	Изражавање слагања и неслагања
– разуме једноставно формулисане информације које се односе на количину, број елемената, цену; – саопшти и размени информације које се односе на количину, број елемената и цену користећи најједноставнија језичка средства.	Изражавање количине и бројева

ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ

Савремена настава страних језика подразумева комуникативно-интерактивну парадигму чији је циљ развој комуникативне компетенције у активностима усмене и писане комуникације. Језичке активности се, дакле, односе на сваку употребу језика – било да се ради о слушању, читању, говору или писању – у контексту реалних комуникативних ситуација.

Ученици слушају и читају једноставније текстове различитих жанрова и узрасно примерених функционалних стилова (дијалоге, прилагођене научно-популарне, информативне, инструктивне и књижевне текстове, песме, новинске чланке, нелинеарне текстове, блогове, објаве на друштвеним мрежама и слично), који се односе на програмом предвиђене тематске области, односно комуникативне ситуације.

Ученици размењују информације које се односе на дате комуникативне ситуације у усменој или писаној комуникацији, реагују на тражену/добитијену информацију, траже додатна објашњења, договарају се, преговарају, изражавају осећања, саосећање, захвалност, саопштавају своје ставове, мишљења, жеље,

планове, описују/пореде бића, места, појаве, догађаје у прошлости и садашњости, сличности и разлике у културама свог и циљног језика, тумаче табеле и графиконе, истражују и презентују резултате својих истраживања користећи различите медије итд.

У комуникацији на страном језику, ученици комбинују конвенционалне медије (штампани медији, ТВ, радио) и информационе технологије како би развили знања и вештине прилагођене изазовима савременог доба и успешно комуницирали у школском и ваншколском контексту.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Тематске области су оквирне и могу се по потреби прилагођавати динамици наставног процеса и циљној групи, исте су за све језике, прожимају се и надograђују у сва четири разреда другог циклуса основног образовања и васпитања – у сваком наредном разреду обнавља се, а затим проширује фонд лингвистичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа у вези с конкретном темом. Теме се бирају у складу са интересовањима ученика, њиховим потребама и савременим приступима у настави страних језика, тако да свака тема чини одређени ситуациони комплекс у оквиру којег се систематски развијају сви аспекти језичке компетенције. Препоручује се да се приликом обраде изабраних тема континуирано ради на продубљивању интеркултурне компетенције, чиме се повезује језички развој с разумевањем различитих аспеката друштвеног живота, вредности и културних конвенција како земаља у којима се говори циљни језик тако и Србије.

ЧОВЕК И ДРУШТВО

Свакодневни живот (свакодневне активности; организација времена и обавеза; слободно време, забава, разонода и хобији; празници, куповина, мода и облачење, животни простор, становање, путовања, транспорт и превозна средства, оријентација у простору и сл.); међуљудски односи (породица, пријатељи, вршњачки односи, односи према старијима, наставницима; конвенције понашања и опхођења, бонтон; солидарност, поштовање и разумевање различитости, толеранција и емпатија, пријатељство, љубав, брига о другоме; вредности, норме, етички и грађански принципи; уважавање различитости (индивидуалних и групних); уверења, ставови, стереотипи и предрасуде; однос према духовности; вербална и невербална комуникација; организација друштвених односа (деца и омладина; права и обавезе; омладинске и волонтерске организације, волонтерски и хуманитарни рад, активизам, помоћ старијима и немоћнима, институције); људи и догађаји (обични људи-хероји, занимљиве животне приче и догађаји).

ОБРАЗОВАЊЕ И СВЕТ РАДА

Школа (школски системи, школски живот; образовање и васпитање, права и обавезе ученика; образовање за све, школске размене у земљи и иностранству, целоживотно учење); свет рада (будућа занимања; пословни односи, улоге и одговорности; радни простор; планирање и организовање посла, начини решавања проблема, предузетничке иницијативе младих, биографије значајних појединаца).

КУЛТУРА, УМЕТНОСТ И ИСТОРИЈА

Свет културе и уметности; историја (свет кроз векове, значајни историјски догађаји, историјске личности); живот и дела славних личности из света културе и уметности, жене које су обележиле националну и светску културу и уметност; награде за достигнућа у различитим областима културе и уметности; књижевност, визуелне уметности, позориште, музика, филм, стрип; очување материјалне и нематеријалне културне баштине, локалне и међународне акције/организације за очување традиције и заштиту културно-историјских споменика и места.

НАУКА И ТЕХНИКА

Свет науке, научна достигнућа, иновације и нове технологије; живот и дела знаменитих личности из света науке и технике; награде за достигнућа у различитим областима науке и технике; допринос жена у области науке и технике; развој/распрострањеност/примена/ позитивне и негативне стране модерне технологије.

ПРИРОДА И ЕКОЛОГИЈА

Живи свет, географске особености, клима и временске прилике; природни феномени; екосистеми, биодиверзитет, развијање еколошке свести и очување животне средине, утицај човека на животну средину, глобално загревање, климатске промене, обновљиви извори енергије; одговоран однос према биљном и животињском свету, угрожене биљне и животињске врсте, организације/покрети за заштиту природе и животиња.

МЕДИЈИ И КОМУНИКАЦИЈА

Конвенционални/традиционални и нови медији, дигитални свет и савремени облици комуникације и информисања, тражење и провера информација, критичко читање, презентовање пројеката и резултата истраживања, поштовање ауторских права, модерна средства комуникације, медијска култура, информације, лажне информације и дезинформације, утицај медија на свакодневни приватни и јавни живот.

ЖИВОТНЕ НАВИКЕ И ЗДРАВЉЕ

Здравље (физичко и психичко здравље човека, здраве животне навице, рекреација, животни циклуси); исхрана (навице у исхрани, карактеристична јела и пића у земаљама света, исхрана и здравље); спорт (спортски манифестације, позната спортска такмичења, познате личности из света спорта, толеранција, фер-плеј, историјат спортских догађаја, савремени спортски догађаји, млади и спорт).

СРБИЈА И СВЕТ

Србија – моја домовина (традиција, обичаји, прославе, празници, култура различитих мањина, дух заједништва и међусобног уважавања, историјски догађаји, географске карактеристике, становништво, туристичке атракције); свет (заједнички живот народа, глобализам; људи, језици, региони и земље у којима се говори циљни језик, познати градови, знаменитости); интеркултурни контакти (миграције, боравак и живот у иностранству).

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице:

Бројиве и небројиве именице

Множина именица – правилна и најчешћи облици неправилне множине

Заменице:

Личне заменице у функцији субјекта

Личне заменице у функцији објекта

Детерминатори:

Основне употребе одређеног и неодређеног члана

Присвојни придеви

Показни придеви/заменице (*this, that, these, those*)

Кванитификатори (*some, any, no, much, many, a lot of*)

Саксонски генитив са именицом у једнини и множини

Бројеви (основни и редни бројеви 1–100)

Глаголи:

Егзистенцијално *There is/are*

Глаголи *have got, to be* за давање описа

Have got/Have за изражавање поседовања

Императив

The Present Simple Tense глагола *to be*

The Present Simple Tense за изражавање сталних и уобичајених радњи у садашњости

The Present Continuous Tense за изражавање тренутних и привремених радњи у садашњости

Основне употребе модалних глагола *can, could, may, must/mustn't*

Предлози:

Основни предлози за време, место и правац кретања

Прилози:

Прилози за учесталост – *usually, often...* и њихов положај у реченици

Прилози за место и време

Упитне речи: Питања са <i>Who/What (time/day)/When/Where/Which/Whose/Why/How (old/much/many)</i> ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК Фонетика: Изговор и писање гласова са одговарајућим графемама Правила читања и писања Именице: Род и број Члан Члан (одређени и неодређени) (рецептивно) Придеви: Род, број Најфреквентнији описни придеви Слагање придева и именице у роду и броју (рецептивно) Присвојни придеви (<i>mio, mia, tuo, tua ...</i>) (рецептивно) Заменице: Личне заменице у служби субјекта Наглашене и ненаглашене личне заменице за директни и индиректни објекат за 1. и 2. лице једине. Показне заменице (<i>questo/quello</i>) (рецептивно) Упитне речи (<i>chi, che, che cosa, come, dove di dove, quanto, quando, perché</i>) Бројеви: Основни бројеви до 100 Глаголи: Садашње време правилних глагола све три конјугације (рецептивно) Садашње време најфреквентнијих неправилних глагола (рецептивно) Садашње време модалних глагола у 1. и 2. другом лицу једине (рецептивно) Садашње време глагола <i>piacere</i> Изрази са глаголима: <i>avere (fame/freddo/sete/paura/caldo/fretta/sonno, avere mal di testa/gola, essere bravo a /in)</i> Императив најфреквентнијих глагола у 2. лицу једине и у 1. и 2. лицу множине (рецептивно) Кондиционал глагола <i>volere</i> у прва три лица једине (рецептивно) <i>esserci</i> Предлози: Најфреквентнији предлози и предлошки изрази за изражавање просторних и временских односа (<i>davanti a, accanto a, fino a</i>) Прилози: Најфреквентнији прилози и прилошки изрази за време (<i>adesso, poi, prima, dopo, oggi, domani</i>), простор (<i>qui, qua, lì, là</i>), учесталост (<i>sempre, di solito, spesso, mai</i>) и начин (<i>bene, male</i>) Везници: Најфреквентнији везници (<i>e, o, perché, anche</i>) Реченица: Интонација обавештајне и упитне реченице НЕМАЧКИ ЈЕЗИК Именице: Бројиве и небројиве (заједничке у једнини и множини (рецептивно); властите, градивне) Члан: Нулти, неодређени, одређени, негациони, присвојни члан у номинативу и акузативу; нулти члан Заменице: Личне у номинативу и акузативу; неодређена заменица <i>man</i> ; показна заменица <i>das</i> ; упитне заменице – <i>wer; wen</i> (рецептивно); <i>was</i> Глаголи: Презент слабих, најфреквентнијих јаких (<i>essen, geben, nehmen, lesen, fahren, sprechen</i>) и модалних глагола; императив, потврдни и одрични облици; модални глаголи (<i>möcht-, könn-</i>) за љубазно исказане молбе, упутства, жеље (искључиво рецептивно!) Предлози: За просторне и временске односе (<i>in, an, auf, aus, für, ohne, um; vor, nach</i>); предлози са акузативом уз глаголе кретања и дативом уз глаголе мировања (Wechselpräpositionen) – рецептивно Везници: (<i>und, aber, oder</i>) Прилози: За време и место (<i>jetzt, immer, spät: geradeaus, links, rechts</i>); упитни прилози (<i>wann, wie, wo, woher, wohin</i>) Основни бројеви: Продуктивно до 100, рецептивно без ограничења; редни бројеви – рецептивно (за датуме); Реченица: Изјавна, упитна, узвична, заповедна – ред речи; положај личног глаголског облика; Предикативи: Именице и придеви као именски део предиката уз копулативне глаголе. РУСКИ ЈЕЗИК Именице: Генитив именица с предлогом <i>из</i> Датив именица без предлога и с предлогом <i>к</i>	
---	--

Акузатив и локатив именица с предлозима *в/на*

Инструментал именица с предлогом *с*

Локатив с предлозима *в/на*

Конструкције за изражавање посесивности: *у + ген. именица (у мамы); именица + именица у генитиву (дом папы)*

Глаголи:

Садашње време фреквентних глагола (прва и друга конјугација)

Садашње време у значењу будућег

Заповедни начин фреквентних глагола

Прошло време фреквентних глагола

Глаголи кретања (садашње време): *идти/ходить, ехать/ездить, лететь/летать*

Глагол *хотеть*

Глагол *любить*

Безлична употреба глагола *нравиться*

Придеви:

Род, број и слагање са именицама

Заменице:

Личне заменице: *я, ты, он/она, они* (номинатив, генитив и датив)

Упитне заменице и прилози: *кто, как, сколько*

Присвојне заменице: *мой, твой, наш, ваш, их*

Конструкције за изражавање посесивности: *у + ген. личних заменица (у меня, у тебя, у неё, у него, у нас, у вас, у них)*

Прилози:

Показни прилог: *это*

Фреквентни прилози за време, место и правац

Предикативи:

Предикатив *можно*

Бројеви:

Основни бројеви 1–100

Облици *час, часа, часов* уз бројеве до 12

Фонетика с прозодијом:

Гласовни систем

Интонација

Реченица:

Просте реченице

Безличне реченице

Општа негација

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Фонетика:

Гласовни систем француског језика

Интонација

Алфавет

Именице:

Оновно правило грађења женског рода именица

Правилна множина именица

Придеви:

Основно правило грађења женског рода најфреквентнијих описних придева

Правилна множина придева

Слагање именице и придева у роду и броју

Упитни придев *quel, quelle* у устаљеним упитним реченицама

Детерминанти:

Одређени члан (*le, la, l', les*)

Употреба одређеног члана испред датума

Нулти члан испред имена дана у недељи

Употреба одређеног члана иза глагола: *aimer, détester, préférer, adorer*

Неодређени члан (*un, une, des*)

Сажети члан (рецептивно)

Основни бројеви до 100

Прилози:

Фреквентни прилози за време (*souvent, toujours, aujourd'hui, demain*) (рецептивно)

Прилози за количину (*beaucoup, peu*) (рецептивно)

Везник: *et, mais*

Реченица:

Ред речи у обавештајној реченици

Узвичне реченице

Тотално питање постављено интонацијом и упитним изразом *est-ce que*

Питања без инверзије с простим упитним заменицама *qui* и *que* у једноставним питањима

Устаљена питања без инверзије са <i>qu'est-ce que</i>
Питања без инверзије са постпозицијом упитног прилога: <i>comment, où, quand</i> у једноставним устаљеним питањима
ШПАНСКИ ЈЕЗИК
Правопис:
Знаци интерпункције
Писање слова и словних група
Именице:
Род и број
Исказивање припадности обликом <i>de</i> + именица
Придеви:
Род и број
Слагање придева уз именицу
Детерминанти:
Члан (одређени и неодређени)
Присвојни детерминанти
Показни детерминанти
Основни бројеви до 100
Редни бројеви до 10
Квантификатори <i>mucho, poco, bastante</i>
Заменице:
Личне заменице
Упитне заменице <i>qué, quién(es), cómo, de dónde, dónde, cuál, por qué, cuánto(s)</i>
Ненаглашене заменице у служби неправог објекта уз глагол <i>gustar</i> (1. и 2. лице јединине –продуктивно, остала лица рецептивно)
Глаголи:
Индикатив презента правилних глагола
Индикатив презента најфреквентнијих неправилних глагола (<i>ser, estar, tener, querer, poder</i>)
Безлични облик <i>hay</i>
Изражавање негације
Глагол <i>gustar</i>
Предлози:
Предлози <i>a, de, con, en</i>
Прилози:
Најфреквентнији прилози за време, начин и место
Прилошки изрази за слагање и неслагање <i>sí, no, también, tampoco</i>
Реченица:
Проста реченица
Тотално и парцијално питање и интонација
Саставне реченице уз везнике <i>y/e, también, tampoco, ni</i>
Раставне реченице уз везник <i>o/u</i>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Смернице за остваривање овог програма дате су у два упутства која се допуњују и заједно чине целовиту слику о начину планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења – Општем упутству за остваривање програма наставе и учења за шести разред основне школе које се односи на све обавезне предмете и налази се на почетку документа Програм наставе и учења за шести разред основне школе и у овом дидактичко-методичком упутству које изражава његове специфичности.

Ово дидактичко-методичко упутство односи се на све разреде другог циклуса основног образовања и васпитања. Садржај упутства јединствен је и ујединачен за све четири године другог циклуса, а наставник, у складу са узрасним и језичким способностима ученика, самостално бира и примењује предложене методичке приступе, облике рада и активности који одговарају конкретном разреду. Оваква структура упутства омогућава флексибилност у планирању наставе, уз задржавање континуитета и систематичности у развоју језичких компетенција током читавог циклуса.

Савремена настава страних језика подразумева остваривање исхода уз појачану мисаону активност ученика, као и примену дидактичких принципа којима се развија комуникативна компетенција на страном језику. Полазећи од датих исхода, дефинисаних тако да остварују јасну везу са стандардима, општим и међупредметним компетенцијама, садржаја и језичких активности у комуникативним ситуацијама, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога касније развија и оперативне планове. У настави страних језика значај планирања условљен је и самом природом предмета: језик је целина састављена од великог броја разнородних, али тесно испреплетаних појава, у чијем је усвајању неопходно обезбедити најрационалније коришћење расположивог времена. Планирању се може приступити аналитички и синтетички. Аналитичка метода подразумева рашчлањавање програма до нивоа наставних јединица које се затим распоређују у плану за одређени временски период. Синтетичка метода препоручује обрађивање наставне грађе по ширим целинама. Уместо фокуса на мале и изоловане јединице, наставник интегрише различите аспекте језика у оквиру ширих контекста и тема, чиме се омогућава дубље повезивање знања и развој комуникативних компетенција на природан и спонтан начин. Да би планирање (глобално, оперативно) било функционално и квалитетно, треба водити рачуна о предвиђеном годишњем фонду часова, контексту у коме се реализује настава и образовним захтевима предмета.

ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ НАСТАВЕ

Савремена настава страног језика почива на два постулата: језик је средство комуникације, а језичка знања се развијају учешћем у језичким активностима (в. одељак Језичке активности). Самим тим, наставне активности морају бити осмишљене на начин који од ученика захтева употребу страног језика, у складу с њиховим степеном компетенције, когнитивним и афективним потребама. Језичка знања се развијају активним учешћем у комуникативном чину, због чега наставне активности увек полазе од специфичне комуникативне функције, односно теме (наведене у десној колони горње табеле – Теме и кључни појмови садржаја). Окосницу часа чини одабрана комуникативна функција која се обрађује и увежбава комбинацијом различитих наставних активности, а чија реализација води остваривању предвиђених исхода.

На принципима комуникативног приступа почива и „настава језика заснована на задацима” (енгл. task-based language teaching), дидактички модел према коме ученици решавају задатке чија успешна реализација захтева употребу страног језика. Циљеви задатака су увек јасно формулисани и с конкретним исходом који је резултат активног учешћа ученика у наставној активности; задаци симулирају реалне ситуације у којима ће ученици користити језик; примарни циљ је комуникација (а не усвајање граматичких садржаја). Препорука је да се у спровођењу задатака прати тројака структура:

1. уводни део часа током којег се спроводи краћа активност загревања, а чији је примарни циљ активација претходних знања и усмеравање пажње ученика на тему и циљ часа;
2. централни део часа током којег ученици раде на задацима, индивидуално, у пару, групи или тиму (три до четири особе); у овој фази се дају смернице за израду задатка, потом се организује и модерира рад ученика на задатку, да би се на крају представили резултати рада;
3. завршни део часа током којег се усмерава пажња ученика на кључне аспекте задатака; у овој фази је важно указати на језичке садржаје који су коришћени током часа, увести активност за њихово додатно утврђивање и, свеукупно, подстаћи промишљање о језику анализом његових карактеристика, истицањем сличности и разлика у језичким структурама и комуникативним праксама језика којима се ученици служе. Наставник проверава оствареност исхода помоћу планираних алата, а ученик вреднује сопствено напредовање.

С обзиром на то да се страни језик најчешће усваја у учioniци, препоручује се осмишљавање активности које симулирају реалне ситуације и омогућавају ученицима практичну примену језика у контекстима блиским стварном животу. У наставку следе могуће наставне активности, тј. задаци.

Препоручене наставне активности

1. Попуњавање штампаних и дигиталних формулара, писање и слање имејлова и порука, размена информација путем различитих апликација за дописивање и друштвених мрежа под надзором наставника – администратора групе.
2. Креирање материјала различитог садржаја у складу с тематским областима, односно комуникативним ситуацијама (израда писаних или видео-упутстава за нпр. припремање хране, упутстава за употребу апарата итд.).
3. Осмишљавање и креирање позивница, честитки, порука захвалности и/или подршке, кратких објава итд.
4. Израда постера, плаката, промотивних видео-материјала (анимација, видео-записа) са обавештењима о предстојећим догађајима у школи или локалној заједници.
5. Истраживачке пројектне активности и представљање резултата у усменом или писаном облику, кроз различите медијске форме као што су презентације, аудио и видео-записи, папирни и дигитални постери, плакати, стрипови, кратки (документарни) филмови или анимације, уз повремену и сврсисходну примену вештачке интелигенције на креативан и критички промишљен начин.
6. Писање краћих текстова (слогани, краће песничке форме као што су акrostих и калиграм, графити, римоване поруке, једноставни огласи, плакати итд.).
7. Израда једноставних акционих планова за решавање проблема у школи и ван школе (нпр. загађеност ваздуха, воде и тла, рециклажа, очување културне баштине и историјских споменика, вршњачко насиље, безбедност на интернету).
8. Израда подсетника или недељних и месечних планова активности са циљевима и конкретним задацима.
9. Писање извештаја или креирање кратких филмова (видео-записа) о актуелним догађајима (нпр. ученици истражују актуелни догађај у школи/локалној заједници, пишу кратак, једноставан извештај или снимају видео-записе као новинари и репортери).
10. Писање „историјских“ извештаја (нпр. ученици пишу извештаје о прошлости из перспективе неке историјске личности).
11. Осмишљавање разговора у вези са свакодневним животом деце у прошлости и садашњости (нпр. ученици истражују свакодневни живот деце из неког периода у прошлости – начин забаве, свакодневне обавезе, породични односи и слично – затим симулирају разговор истичући сличности и разлике).
12. Замислила путовања у прошлост (нпр. уз помоћ књига, слика, дигиталних мапа или виртуелних музеја и галерија, ученици „путују“ кроз време, истражују историјски значајна места, утицај стародревних култура и цивилизација на савремени живот у својој и култури циљног језика, затим израђују презентације, кратке документарне филмове).
13. Израда класичних квизова на различите теме или квизова помоћу веб-алата.
14. Израда мапа за оријентацију у простору (нпр. карта за оријентиринг) и употреба дигиталних мапа.
15. Израда путање кретања од тачке А до тачке Б (нпр. ученици на мапи града обележе путању кретања и у пару једни другима говоре куда да се крећу).
16. Драмске активности (играње улога, симулација, импровизација, пантомима, замрзнуте слике и сл.).
17. Кинестетичке активности различитог типа (превођење песме/текста у покрет, осмишљавање кореографије уз рецитовање, певање итд.).
18. Размена мишљења и дискусија о одређеној теми уживо или помоћу сарадничких веб-алата (нпр. наставник пита ученике како се осећају када они или неко у одељењу добије добру или лошу оцену, шта раде када су срећни или тужни, како реагују када је неко у невољи или се лоше осећа).
19. Креирање кратких видео-записа помоћу веб-алата, у којима ученици износе своја мишљења о одређеној теми, а затим их упоређују са туђим и анализирају сличности и разлике.
20. Писање дневника у којем ученици бележе своја свакодневна осећања, размишљања, догађаје, утиске и слично, користећи речи и изразе које су усвојили. Наставници препуштају ученицима одлуку да ли ће садржај дневника поделити само са наставником или са свима у одељењу.
21. Креирање постера на тему осећања и значаја саосећања, при чему ученици, на пример, у горњем делу постера напишу наслов попут „Моја осећања и саосећања“, у средишњем делу илуструју различита осећања уз кратке описе, а у доњем делу формулишу поруку која истиче важност разумевања и емпатије.
22. Тумачење временске прогнозе и анализирање климатских трендова уз помоћ различитих интернет извора, као и израда папирних или дигиталних постера о метеоролошким приликама одређеног подручја. Ученици могу усмено или писаним путем да представе извештаје о временским условима за различите дане или периоде, користећи визуелне приказе као што су табеле, симболи или графикони.
23. Креирање анкета о различитим темама, анализа и представљање резултата путем табела, графикана и дијаграма.
24. Писање једноставних чланака, блогова, коментара на различите писане и дигиталне објаве; креирање влогова.
25. Симулиране ситуације из свакодневног живота у учioniци или виртуелном простору, као што су куповина (нпр. ученици претражују веб-сајтове, праве спискове куповине у оквиру ограниченог буџета, читају их и образлажу своје изборе), посета лекару или зубару (описују симптоме, траже савете, добијају упутства), или одлазак у ресторан (наручују храну, реагују на понуђене опције, плаћају рачун) и сл.

Препоручене технике

Слушање и реаговање на налоге наставника на страном језику или са аудио-записа (слушај, пиши, повежи, одреди, пронађи, али и активности у вези с радом у учioniци: нацртај, исеци, обој, отвори/затвори свеску итд.).

Разумевање говора: према упутствима наставника или са аудио-записа, повезивање појмова, повезивање делова слике, допуњавање информација недостајућим речима или изразима, селектовање тачних и нетачних тврдњи, утврђивање хронолошког редоследа догађаја, повезивање звучног записа са одговарајућим илустрацијама или текстовима, предлагање одговарајућег наслова за садржај који чују, као и препознавање и издвајање кључних идеја.

Усмено изражавање: размена информација, тражење појашњења и провера разумевања, парафразирање, комбиновање циљног и полазног језика у комуникацији (мешање кодова), као и коришћење невербалних средстава попут мимике и гестикулације; преношење и објашњавање садржаја између саговорника (медијација).

Разумевање прочитаног текста: уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, лице, глаголско време итд.); препознавање везе између група слова и гласова; проналажење кључних речи у реченици (реч–фраза–реченица); одговарање на једноставна питања у вези с текстом (тачно/нетачно, вишеструки избор, питања отвореног типа, сажимање помоћу и без кључних речи и сл.); уочавање обележја различитих писаних докумената (новински чланак, чланак са интернета, књижевни текст и сл.); проналажење једноставне информације у писаним документима различитог типа (сликовни речник, садржај књиге, брошура итд.); извршавање прочитаних упутстава и налога.

Писано изражавање: писање по моделу и са смерницама, замена речи цртежом или сликом; проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење „уљеза“, осмосмерке, укрштене речи и слично); повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама; одговори на отворена питања.

Технике које подстичу критичко мишљење: „олуја идеја“ (brainstorming), мапа ума, „визуелно размишљање“, „скицирај да би разумео“; кооперативне технике рада (нпр. размисли–размени у пару–подели са осталима, експертске групе, ротационе станице).

Технике аналитичког размишљања: класификовање и упоређивање; попуњавање табела (по количини, облику, боји, годишњим добрима, допадању/недопадању, умем/не умем да урадим итд.), израда графикана.

Кинестетичке и мануелне технике: транспоноване текста у други медиј, на пример, исказа у гест и геста у исказ, текста у песму, игру, драмски израз, ликовни израз; техника потпуног физичког одговора; игре примерене узрасту.

Различите форме рада: индивидуални рад, рад у паровима, рад у мањим групама и тимовима; подела улога у пројектним задацима итд.

Међупредметно повезивање: изучавање страног језика тесно је повезано са свим наставним областима; коришћење постојећих знања из различитих предмета у вези са одређеном темом подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад, пружа већу динамичност и подстиче интердисциплинарни приступ одређеној проблематици.

Технике исправљања језичког изражавања: у усменом изражавању ученика – отварање могућности за самокорекцију, постављање питања и потпитања, понављање реченог на исправан начин, похваљивање труда да се учествује у комуникацији итд.; у писаном изражавању ученика – појашњење различитих врста грешака и усмеравање ученика на самокорекцију, израда истог текста у различитим верзијама, давање коментара са смерницама за унапређивање итд.

Препоручени извори:

Класични, штампани извори: узрасно примерене енциклопедије, књиге, часописи за децу и младе, приче, легенде; кувари с рецептима; формулари; упутства за употребу; фото-албуми; планери; буклети; географске карте, атласи и мапе итд.

Дигитални извори: аудио/видео-записи, трејлери, пригодне рекламе, кратки филмови, анимирани филмови; интернет странице; дигитални формулари; друштвене мреже; електронске поруке; дигиталне енциклопедије; видео-туторијали; блогови; виртуелни музеји и галерије; дигиталне мапе итд.

Улога ученика у реализацији програма наставе и учења

Основна полазишна тачка и примарна смерница у планирању и извођењу наставе јесте програм наставе и учења, а не садржај уџбеника. Уџбеник је у функцији реализације програма наставе и учења те наставници, пре свега, прате захтеве програма, а не садржај уџбеника, и наставу заснивају на програмом дефинисаним исходима учења. Садржајима у уџбенику се приступа селективно и у складу с предвиђеним исходима. Уџбеник служи као подршка у остваривању исхода, али се процес наставе темељи на ширем спектру наставних активности и ресурса. Наставни материјал је разноврстан и подразумева аутентичне и прилагођене материјале из различитих текстуалних, дигиталних, аудио и аудио-визуелних извора (компјутерске презентације, слике, графикони, музичка остварења, филмови, поезија, вести, рекламе, блогови, влогови итд.) у вези с различитим темама. Уџбеник је, стога, само једно наставно средство које се прилагођава процесу наставе и учења. У том контексту, разноврсни додатни материјали, аутентични текстови, дигитални ресурси и активности засноване на реалним комуникативним ситуацијама треба да имају равноправно место у наставном процесу. Овакво схватање улоге уџбеника подстиче наставнике на креативност, прилагођавање наставе конкретном контексту и ученицима, као и на активно учешће у процесу осмишљавања и реализације наставе.

Садржаји који нису предвиђени програмом могу се такође обрађивати, али се они не оцењују, већ служе за проширивање и продубљивање знања у складу са мотивацијом, предзнањима, интересовањима и могућностима ученика.

РАЗВОЈ КОМУНИКАТИВНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

С обзиром на то да се исходи операционализују преко језичких активности, важно је да се оне перманентно и истовремено унапређују у настави страних језика. Усне и писане активности које могу бити рецептивне, продуктивне и интерактивне, комбинују се на истом часу у циљу развоја одговарајуће комуникативне функције.

Слушање

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје фонолошке и лексичке јединице и мисаоне целине на језику који учи, да би успешно разумео говор, ученик треба да поседује и следеће компетенције: дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука), референцијалну (о темама о којима је реч) и социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Приликом припреме задатака за проверу разумевања говора, потребно је узети у обзир више чинилаца који утичу на њихову тежину:

- личне карактеристике онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде;
- мотивацију и циљ слушања усменог текста;
- карактеристике и намере говорника;
- контекст и околности – повољни и неповољни – у којима се остварују слушање и разумевање;
- карактеристике и врста текста који се слуша итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни.

Посебно су релевантне следеће:

– присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, усмени текстови који су праћени визуелним елементима сматрају се лакшим за разумевање, због обиља контекстуалних информација које се аутоматски процесуирају и остављају могућност да се пажња усредсреди на друге појединости);

- дужина усменог текста;
- брзина говора, број говорника и смена њихових секвенци;
- јасноћа изговора и евентуална одступања од стандардног говора;
- познавање теме;
- могућност/немогућност поновног слушања и друго.

Уопштено говорећи, без обзира на врсту текста који се слуша на страном језику, текст се лакше разуме ако поседује следеће карактеристике: ограничен број говорника и тема; једноставне просторне релације (нпр. једна улица, један град) уместо неодређених формулација („мало даље” и слично); хронолошки след; логичке везе између различитих исказа (нпр. узрок/последица); могућност да се нова информација лако повеже са претходно усвојеним знањима.

Читање

Током читања или разумевања писаног текста ученик прима и обрађује, тј. декодира писани текст и схвата његово значење. Приликом избора текстова за читање неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихова интересовања и мотивација и намере, карактеристике текста, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте читања:

- читање ради усмеравања;
- читање ради информисаности;
- читање ради праћења упутстава;
- читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и степен разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

- опште информације;
- посебне информације;
- потпуне информације;
- скривено значење одређене поруке.

Писање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, осећања и реакције, пренесе поруке и изрази ставове, као и да резимира садржај различитих порука (из медија, књижевних и уметничких текстова итд.), води белешке, сачини презентације и сл.

Приликом осмишљавања задатака у вези с писаном продукцијом, потребно је узети у обзир различите чиниоце који утичу на њихову тежину:

- познавање лексике и ниво комуникативне компетенције;
- капацитет когнитивне обраде;
- мотивацију;
- способност преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је прог्रेसија на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези с различитим наставним предметима);
- писање личних порука и одговори на поруке;
- текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, резимирање, личне белешке);
- лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази претпоставке, сумњу, захвалност и слично у приватном, јавном и образовном домену);
- степен самосталности ученика (од вођеног/усмераваног писања, у коме се ученицима олакшава писање конкретним задацима и упутствима, до самосталног писања).

Говор

Говор или усмено изражавање посматра се с два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији монолошког излагања, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији интеракције, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, уз поштовање принципа сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

- јавно обраћање (саопштења, давање упутстава и информација);

- излагање пред публиком (предавања, презентације, репортаже, извештавање и коментари о неким догађајима и сл.).

Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:

- читањем писаног текста пред публиком;
- спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др;
- реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање приликом неспоразума) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати низом активности, као што су:

- размена информација;
- спонтана конверзација;
- неформална или формална дискусија, дебата, полемика;
- интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадња.

Социокултурна компетенција представља скуп знања о свету уопште, као и о сличностима и разликама између културних и комуникативних модела сопствене говорне заједнице и заједнице/заједница циљног језика. Та знања се, у зависности од нивоа општих језичких компетенција, крећу од познавања основних комуникативних принципа у свакодневној комуникацији (основни функционални стилови и регистри), до познавања карактеристика различитих домена језичке употребе (приватни, јавни и образовни), степена формалности, паралингвистичких елемената и елемената културе/култура заједница чији језик учи. Наведена знања потребна су за успешну комуникацију у активностима на циљном језику.

Интеркултурна компетенција, која је у тесној вези са социокултурном компетенцијом, подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између култура, односно говорних заједница, у којима се ученик креће. Интеркултурна компетенција односи се и на развијање толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од његове сопствене, то јест, развој интеркултурне личности јачањем свести о вредности различитих култура и развијање способности за интегрисање интеркултурних искустава у сопствени културни модел понашања и веровања.

Медијација је активност у којој ученик не исказује сопствена мишљења или осећања, већ језички посредује између учесника у комуникацији који не могу непосредно да се споразумеју. Такође, медијацијом се садржај поруке преноси онима који немају приступ изворном тексту. Ова активност може бити усмена и писана, и укључује сажимање и реформулисање исказа и превођење. Што се тиче дословног превођења текста, оно се не поставља ни као циљ ни као препоручена техника рада. Превођење подразумева развој знања и вештина коришћења помоћних средстава (речника, приручника, информационих технологија итд.) и способност изналажења структуралних и језичких еквивалената између језика с којег се преводи и језика на који се преводи. У овом програму с медијацијом су повезани поједини исходи који подразумевају језичку рецепцију, продукцију и интеракцију, а посебно примену социокултурне и интеркултурне компетенције.

Лингвистичка компетенција подразумева усвајање и учење граматике, лексике, фонетских и правописних карактеристика страног језика и представља један од предуслова овладавања страним језиком. Њихово усвајање подразумева формирање језичких навика, разумевање језичких појмова, анализу и развој метакогнитивне свести која води унапређењу комуникативне компетенције и опште писмености.

ОПШТЕ СМЕРНИЦЕ ЗА ОБРАДУ И УВЕЖБАВАЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције тако да граматичке појаве треба посматрати с функционалног аспекта (тј. Примењивати функционални приступ), што подразумева да у наставу страног језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и друге облике комуникације, и то путем разноврсних језичких модела, применом и комбиновањем одговарајућих правила.

Грамматичке категорије организоване су на начин који обезбеђује постепену прогресију језичких структура у складу с комуникативним циљевима: од једноставнијих ка сложенијим и од рецептивних ка продуктивним (према Заједничком европском оквиру за живе језике, од почетног нивоа учења А1 до нивоа А2, који се очекује по завршетку основношколског образовања). Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената надграђују се сложеније граматичке структуре. Наставник има слободу да издвоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу с постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста. Треба, дакле, тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних и писаних активности, на свим нивоима учења страног језика, према јасно утврђеним циљевима и задацима, стандардима и исходима наставе страних језика. С тим у вези, уз одређене граматичке категорије стоји напомена да се усвајају рецептивно, док се друге усвајају продуктивно.

Подстицање ученика на континуирању међусобну комуникацију на циљном језику, ученици експериментирати с различитим језичким средствима и постепено развијају самопоуздање и аутоматизам који су неопходни за њихову правилну и природну употребу. Предложене наставне активности (које билују елементима игре) ослобађају ученике притиска формалних оквира учioniце и, ослањајући се на машту и креативност својствене деци, додатно доприносе спонтаности и разноврсности наставног процеса, што је предуслов за потпуне и трајне резултате.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ РАЗВОЈА ЈЕЗИЧКИХ КОМПЕТЕНЦИЈА

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика остварује се у складу с Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању.

Развој предметних и међупредметних компетенција прати се и вреднује континуирано, од почетка до краја образовног циклуса. Сврха континуиране евалуације је да омогући ученицима да лакше уоче у којим областима успешно напредују, а где је пак потребно уложити више труда. Бројчана оцена је само квантитативно (и недовољно информативно) мерило ученичких компетенција, те је важно да буде пропраћена коментарима и смерницама који ће указати на даља места развоја. У том смислу, кључна је улога формативне евалуације која садржи корисне повратне информације, како за ученика тако и за наставника, и то: а) информативну (о јаче/слабије развијеним компетенцијама); б) евалуативну (према унапред утврђеном објективном критеријуму); в) инструктивну (предлози за даље унапређивање компетенција) и г) мотивациону (охрабривање и подстицање). Квалитетна формативна евалуација помаже ученицима да развију своје стратегије учења и подстиче их да самостално планирају, прате и процењују сопствени напредак.

Како би успешно усвајали језичка знања на циљном језику, потребно је ученике подржати да страни језик користе у свим наставним активностима, без бојазни да ће направити грешку. У процесу овладавања језичким знањима очекивано је да ученици праве грешке, јер њихов језички систем још није стабилизан. Управо те грешке често представљају показатељ нове развојне фазе у језичкој продукцији будући да ученици испробавају нове обрасце и структуре које су им до тада можда биле познате само на рецептивном нивоу. Њих треба прихватати као део развојног процеса и деликатно их кориговати, односно проценити у којим ситуацијама наставник може пажљиво да исправи ученика када погрешни. С друге стране, треба избегавати свако исправљање грешака које може да утиче на прекид комуникационог тока и опадање мотивације и самопоуздања; такве грешке је потребно прибележити како би се ученику пружила одговарајућа, позитивно интонирана и правремена повратна информација. Истовремено, ученицима треба пружити прилику за самокорекцију кроз пажљиво усмеравање или постављање питања која ће их подстаћи да самостално препознају и исправе грешку.

Развој компетенција наставници прате заједно са својим ученицима те је неопходно да ученици познају критеријум за процену квалитета комуникативног задатка којим се баве, како би на одговарајући начин могли да усмере своје активности. Неопходно је да ученици разумеју да различити задаци захтевају примену различитих критеријума. Тако на пример, уколико је сврха задатка развој креативности (на пример, у почетним фазама креативног писања), потребно је фокус ставити на разраду теме, квалитет идеја и њихову кохеренцију, док је језичка тачност у другом плану. У другачије постављеним задацима пак језичка тачност (лексичка и граматичка) имаће већи значај (на пример, у неформалној или формалној преписци, у вођеним саставима и сл.). Стога је потребно анализирати критеријуме за вредновање задатака – заједно са ученицима – и прилагођавати их непосредним образовним потребама и циљевима.

Приликом праћења и вредновања, узимају се у обзир разноврсне активности које одражавају степен развијености компетенције. Формативна евалуација обухвата континуирано праћење рада и ангажованости ученика у различитим облицима активности, од задатака и обавеза који се реализују на часу и код куће, до пројектних активности и других облика наставног рада, који сви заједно чине основу за праћење и вредновање развоја компетенција.

У оквиру сумативног оцењивања, типични тест за проверу знања требало би да укључи задатке за проверу разумевања усменог и писаног текста (вишеструки одговори, тачно/нетачно, повезивање и сл.), функционалне и контекстуализоване употребе лексичких и граматичких садржаја (задаци као што су текстови с празнинама, вишеструки одговори, допуњавање и сл.), као и задатак писане продукције. Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика у усменој продукцији врши се путем активности монолошког излагања, дијалога и разговора у групи са вршњацима.

Укључивање свих ученика у процес вредновања доприноси развоју предметних компетенција и вештина за целоживотно учење. Ученици се подстичу да износе своје мишљење у виду конструктивних коментара, што истовремено развија њихову општу комуникативну компетенцију. Посебно значајни облици вредновања у настави страних језика су самооцењивање и вршњачка процена, који имају васпитно-образовну и мотивацијску улогу, јер омогућавају развој важних личних особина које су корисне не само у школском окружењу већ и у свакодневном животу. Ови облици процењивања подржавају развој ученика као целивитих личности обухватајући когнитивне, емоционалне, психосоцијалне и моралне аспекте. Треба, међутим, имати у виду да се активности самооцењивања и вршњачке процене поступно и контролисано уводе у процес наставе и учења, чиме се ученицима омогућава да постепено развију навику континуираног промишљања о сопственом и туђем учењу и напредовању.

Током процеса **самооцењивања** ученик развија метакогнитивне вештине: самосталност, самоконтролу и самоиницијативу, тј. вештине самосталног планирања, праћења и управљања процесом учења. Ученици су активни и ангажовани критички процењивачи, свесни својих способности и изазова са којима се суочавају. Знају које методе учења им највише одговарају, као и у којим условима и контекстима остварују најбоље резултате.

У наставку, дато је неколико предлога организационих модела у настави и учењу страних језика, који могу побољшати процес самооцењивања, развијати свест о учењу и охрабривати ученике да преузму активнију улогу у свом напредовању:

- 1. Коришћење скала за самооцењивање:** Наставници могу понудити скале на основу којих ученици процењују своја знања и вештине (на пример: нумеричке скале од 1 до 5 или нenumеричке скале, као што су: „у потпуности сам савладао/ла – већином сам савладао/ла – углавном сам савладао/ла – делимично сам савладао/ла – нисам уопште савладао/ла“) за одређене језичке компетенције. Ово може обухватити конкретне задатке, попут: „Колико добро разумем текст?“ или „Колико се самоуверено осећам када говорим о одређеним темама?“ и сл.

2. Дневник учења: Ученици могу да креирају свој дневник учења где ће чувати своје писане саставе и друге домаће задатке, као и водити евиденцију о процесу учења и напретку. Редовним прегледом овог материјала имаће прилику да прате свој развој, анализирају сопствене успехе и области које захтевају побољшање и/или већу пажњу. Дневник учења не само да пружа јасан увид у индивидуални напредак ученика већ их подстиче и на саморефлексију, постављање нових циљева и активно учешће у процесу учења.

3. Самоанализа након активности: Након завршених активности, као што су усмене или писане вежбе и задаци, ученици могу попуњавати кратке упитнике за самоевалуацију у којима ће промишљати о свом учењу. На пример, могу одговорити на питања попут: шта им је било најлакше, шта је најизазовније, шта би могли или су могли да ураде боље, шта захтева додатну пажњу и труд итд. Овај процес развија свест о сопственом напредовању и учењу, подстиче критичко мишљење, помаже ученицима да идентификују области које је потребно унапредити и омогућава им да развијају сопствене стратегије учења.

4. Упитници о учењу: Наставник може поделити упитнике који помажу ученицима да размисле о својим навикама и стратегијама учења. Ови упитници могу укључивати питања као што су: „Које поступке примењујем да бих запамтио нове речи? / Како учим нове речи?“ или „Како могу боље планирати своје време за учење?“ и сл.

5. Видео или аудио-записи: Ученици могу снимати себе док говоре на страном језику, а затим преслушавати те снимке како би оценили свој изговор, течност говора и поштовање граматичких правила током говора. Овај процес им омогућава да објективно сагледају свој напредак, уоче своје јаче стране и идентификују аспекте на којима треба додатно да раде. Самоанализа путем оваквих снимака подстиче ученика на усмерену вежбу и циљно побољшање специфичних језичких активности.

6. Циљеви за сваку наставну тему: На почетку сваке наставне теме ученици могу поставити личне циљеве, нпр. 3–Ж–Н табела (Знам–Желим да знам–Научио/ла сам): ученици у првој колони запишу шта већ знају о одређеној теми, у другој шта би желели да науче, а у трећој шта су заиста научили. Приликом анализе садржаја треће колоне, ученици разматрају да ли су и у којој мери успели да постигну своје циљеве учења. Ако нису успели да науче све што су планирали, наводе разлоге за то. Овим приступом подстиче се самосталност ученика и преузимање одговорности за сопствени процес учења, а наставнику омогућава боље планирање будућих наставних активности.

Још један од сегмената вредновања постигнућа и учења јесте **вршњачка процена**, тј. процењивање у оквиру групе, које не служи као основ за давање бројчане оцене. Овај приступ подстиче критичко мишљење и развија осећај одговорности према објективној процени рада вршњака. Кроз процес вршњачке процене ученици се упознају с критеријумима процене, уче како да формулишу конструктивну повратну информацију, помажу вршњацима у саморегулацији процеса учења итд. Важно је да ученици од првог тренутка разумеју да сваки коментар мора бити образложен и аргументован, а не увредљив или усмерен на личност. Фокусирајући се на учинак, они уче како да подстакну вршњаке да побољшају своја знања и вештине.

Вршњачка процена најчешће се користи за вредновање пројектних задатака, а критеријуми за процену дефинишу се договором између наставника и ученика. У том процесу, наставник активно укључује ученике у одлучивање о томе који аспекти рада ће се процењивати (нпр. поштовање налога, релевантност информација, разумљивост изложених података, занимљивост презентације и сл.).

Следи неколико начина како се може применити вршњачка процена у настави страних језика.

1. Процењивање писаних радова: Ученици могу размењивати писане радове и давати једни другима повратне информације на основу унапред утврђених критеријума. Важно је да наставник обезбеди јасне смернице и примере како би повратне информације биле корисне, подржавајуће и усмерене ка унапређивању знања. На тај се начин подстиче сарадња и омогућава ученицима да уче једни од других. Посебно се препоручују у завршним разредима основне школе.

2. Процењивање усмених вежби: Након дијалога или говорних активности, ученици могу међусобно процењивати свој учинак, фокусирајући се на аспекте као што су јасноћа изговора, течност говора, употреба нових речи или граматичких структура. Вршњачка процена може бити концепирана као сугестија за побољшање, уз нагласак на похвале за успешно примењена језичка знања и конструктивне предлоге који ће помоћи у даљем развоју. Осим тога што подстиче ученике да усмере пажњу на језичке аспекте у продукцији других ученика, овај начин процењивања подстиче позитивну интеракцију и развија критичко мишљење код ученика.

3. Групне дискусије и презентације: Након групних активности, свака група може дати повратне информације другим групама. Ова пракса помаже ученицима да развију способност објективнијег сагледавања квалитета рада, подстиче их да посматрају рад из различитих углова и мотивише да примењују различите приступе у решавању задатака. Такође, дата активност побољшава вештине комуникације и вештине презентовања (јавни наступ), подстиче ученике да јасно и аргументовано изнесу своје примедбе, сугестије и похвале.

4. Водич (упутство) за вршњачко процењивање: Наставници, у договору са ученицима, могу креирати кратке водиче (или упутства) са питањима која ученици користе приликом вршњачког процењивања. Ови водичи треба да буду једноставни и јасни, а могу укључивати питања као што су: „Да ли је твој друг/твоја другарица јасно и разумљиво говорио/говорила?“; „Да ли је користио/користила нове речи које смо учили?“ или „Који део његовог/њеног излагања може бити побољшан? На који начин?“. Оваква питања могу помоћи ученицима да се фокусирају на конкретне аспекте учења и да дају конструктивне повратне информације.

5. Игре и квизови: Вршњачко процењивање може бити интегрисано у такмичарске активности, као што су квизови и друге лудичке активности. Овакво процењивање подстиче развој критичког размишљања, помаже ученицима да побољшају вештине комуникације на страном језику и способности анализе и аргументације.

6. Ротација улога: Наставник може организовати да ученици наизменично преузимају различите улоге у процесу процене. На пример, једном недељно један пар ученика може имати улогу „модератора“ вршњачког процењивања, што подразумева координирање дискусије, усмеравање пажње на важне аспекте и подстицање смислене и садржајне расправе која води ка оснаживању сарадње и активног учешћа свих ученика. Овај процес помаже ученицима да развију не само језичка знања већ и вештине као што су: преузимање одговорности за групу, комуникација, објективност.

7. Међусобна подршка: Вршњачко процењивање не мора се односити само на процењивање учинка већ може укључивати и међусобну подршку током процеса учења. На пример, ученици у паровима или у малим групама размењују савете и помажу једни другима у усвајању наставних садржаја. На тај се начин подстиче сарадња, јача поверење и развија солидарност и способност ученика да размењују информације на конструктиван начин.

Приликом оцењивања као процеса учења, одговорност за учење подељена је између наставника и ученика, али бројчану оцену изводи наставник на основу јасно утврђеног критеријума, у складу с карактеристикама задатка.

Типични тест за проверу знања требало би да укључи задатке за проверу разумевања усменог и писаног текста (вишеструки одговори, тачно/нетачно, повезивање и сл.), функционалне и контекстуализоване употребе лексичких и граматичких садржаја (задаци као што су текстови с празнинама, вишеструки одговори, допуњавање и сл.), као и задатак писане продукције. Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика у усменој продукцији врши се путем активности монолошког излагања, дијалога и разговора у групи са вршњацима.

У оквиру процене вредновања наставе и учења предвиђена је израда два писмена задатка у току школске године.

4. ПРЕПОРУКЕ ЗА ПРИПРЕМУ ИНДИВИДУАЛНОГ ОБРАЗОВНОГ ПЛАНА ЗА УЧЕНИКЕ КОЈИМА ЈЕ ПОТРЕБНА ДОДАТНА ОБРАЗОВНА ПОДРШКА

За ученике којима је потребна додатна подршка због тешкоћа у приступању, укључивању и учествовању у образовању и васпитању, планирају се и спроводе мере за отклањање физичких, комуникацијских и социјалних препрека (мере индивидуализације), односно доноси индивидуални образовни план.

4.1. Индивидуални образовни план за ученике са тешкоћама у учењу, смењма у развоју и инвалидитетом, односно за ученике у ризику од раног напуштања школовања

Индивидуални образовни план се припрема за ученике којима је због смењи у развоју и инвалидитета, социјалне ускраћености и других разлога потребна додатна образовна подршка.

Индивидуални образовни план је посебан акт који има за циљ оптимални развој ученика и остваривање исхода образовања и васпитања, у складу са прописаним циљевима и принципима, односно задовољавања образовно-васпитних потреба ученика. За сваког ученика појединачно, према његовим специфичним потребама и могућностима, припрема се прилагођен начин образовања који обухвата индивидуални образовни план, програм и начин рада који садрже: 1) податке о ученику и податке о тиму за додатну подршку 2) педагошки профил ученика, у ком су описане његове јаче стране и потребе за подршком; 3) план мера индивидуализације, којим се предлажу одређени видови прилагођавања наставе (простора и услова, метода рада, материјала и учила) специфичним потребама ученика и 4) персонализовани програм наставе и учења, којим се предвиђени облици додатне подршке операционализују у низ конкретних задатака и корака, и специфичке распореде, трајања, реализатори и исходи сваке активности, 5) податке о праћењу и вредновању ученика у усменој продукцији врши се путем према образовним потребама детета, ученика, односно одраслог, и може да буде прилагођени програм наставе и учења (ИОП 1) и измењени програм наставе и учења за један, више или све предмете (ИОП 2).

Индивидуални образовни план доноси педагошки колегијум на предлог стручног тима за инклузивно образовање. Тим за инклузивно образовање чине одељени старешина, предметни наставник, стручни сарадник школе, родитељ/старатељ, а по потреби педагошки асистент и стручњак ван школе, на предлог родитеља/старатеља. Родитељ/старатељ даје сагласност за спровођење индивидуалног образовног плана. Наставник, при планирању рада у одељењу, усклађује свој план са индивидуалним образовним планом ученика.

Спровођење индивидуалних образовних планова прати просветни саветник.

4.2. Индивидуални образовни план за ученике са изузетним способностима

За ученике са изузетним способностима, школа обезбеђује израду, доношење и остваривање индивидуалног образовног плана којим се врши проширивање и продубљивање садржаја учења (ИОП 3). Индивидуални образовни план је посебан акт који у овом случају има за циљ оптимални развој и задовољавање образовно-васпитних потреба ученика који постижу резултате који превазилазе очекивани ниво образовних постигнућа.

Индивидуални образовни план за ученике са изузетним способностима укључује:

1) податке о ученику и податке о тиму за додатну подршку 2) педагошки профил ученика, у којем су описане његове јаче стране и потребе за подршком; 3) план мера индивидуализације, којим се предлажу одређени видови прилагођавања наставе (простора и услова, метода рада, материјала и учила) специфичним

потребама ученика и 4) персонализовани програм наставе и учења, којим се предвиђени облици додатне подршке операционализују у низ конкретних задатака и корака, и спецификује распоред, трајање, реализатори и исходи сваке активности, 5) податке о праћењу и вредновању ИОП-а и 6) сагласност родитеља.

Индивидуални образовни план доноси педагошки колегијум на предлог тима за инклузивно образовање, односно тима за пружање додатне подршке ученику. Тим за пружање додатне подршке чине: наставник предметне наставе, стручни сарадник школе, родитељ/старатељ, а по потреби и стручњак ван школе, на предлог родитеља/старатеља. Родитељ/старатељ даје сагласност за спровођење индивидуалног образовног плана. Наставник при планирању свог рада у одељењу усклађује свој план са индивидуалним образовним планом ученика, укључујући мере и активности предвиђене индивидуалним образовним планом. Он се остварује доминатно у оквиру заједничких активности у одељењу а у складу са потребама ученика.

Спровођење индивидуалних образовних планова прати просветни саветник.

5. НАЧИН ПРИЛАГОЂАВАЊА ПРОГРАМА ОД ЗНАЧАЈА ЗА НАЦИОНАЛНУ МАЊИНУ

У настави предмета од значаја за националну мањину (историја, музичка култура и ликовна култура) изучавају се додатни садржаји који се односе на историјско и уметничко наслеђе одређене мањине. Од наставника се очекује да, у оквирима дефинисаног годишњег фонда часова, обраде и додатне садржаје, обезбеђујући остваривање циља предмета, стандарда постигнућа ученика и дефинисаних исхода. Да би се ово постигло, веома је важно планирати и реализовати наставу на тај начин да се садржаји из културно-историјске баштине једне мањине не посматрају и обрађују изоловано, већ да се повезују и интегришу са осталим садржајима програма користећи сваку прилику да се деси учење које ће код ученика јачати њихов осећај припадности одређеној националној мањини.

6. ХОР И ОРКЕСТАР

Свака основна школа је обавезна да организује рад хорова. Хорови могу бити организовани као хор разреда првог циклуса, хор разреда другог циклуса, хор на нивоу школе, од првог до осмог разреда, или разредни хор.

Оркестар може да се образује у зависности од услова школе. Оркестар је инструментални састав од најмање 10 извођача који свирају у најмање три самосталне деонице. Могу се образовати оркестри блок флаута, тамбурица, гудачког састава, хармоника, мандолина, као и мешовити оркестри.

Рад са хором/оркестром представља сложенији вид васпитно-образовног рада наставника. Рачуна се као саставни део обавезне наставе, а вреднује се као педагошка норма наставника у оквиру обавезне двадесеточасовне норме са по 3 часа недељно, односно по 108 часова годишње. Часови хора/оркестра изводе се континуирано од почетка до краја школске године и део су радне обавезе ученика који су прошли аудицију за хор/оркестар.

Рад са хором/оркестром има образовни и васпитни циљ.

Образовни циљ обухвата развијање музичког укуса, стваралачких способности, спонтаног изражавања, музичког слуха и ритма, развијање гласовних могућности и учвршћивање интонације, способност за фино нијансирање и изражајно певање применом елемената музичке изражајности (темпо, динамика...). Развија се деčји глас, правилно држање, дисање, интонација, изговор и артикулација.

Васпитни циљ обухвата развијање осећања припадности колективу – тимски рад, развијање толеранције, дисциплине, поштовања различитости и правила понашања, развијање одговорности, стицање самопоуздања, савладавање треме и пружање помоћи у смислу вршњачког учења и сарадње. Упознавање разноврсних дела домаћих и страних аутора доприноси развоју опште културе, међусобном разумевању, уважавању и поштовању.

Утицај музике на здравље (психолошки, социолошки, емоционални развој) је веома значајан. Учествовање у хору/оркестру у великој мери доприноси смањењу стреса и агресивности. Ученици који певају, односно свирају показују боље резултате у учењу и социјалним вештинама. Уједно, учествовање у групном музицирању подстиче и доживотну љубав према музици.

ХОР

Наставник формира хор на основу провере слуха и певачких способности ученика, дикције и осећаја за ритам, након чега следи класификовање певача по гласовима. Хорске пробе се изводе одвојено по гласовима и заједно. Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха, као и народне, пригодне, песме савремених деçјих композитора и композиције са фестивала деçјег стваралаштва. У току школске године потребно је са хором извести најмање десет двогласних и трогласних композиција, а сарпелла или уз инструменталну пратњу. При избору песама наставник треба да пође од узраста ученика, процене гласовних могућности, и примереног литерарног садржаја.

Садржај рада:

- одабир и разврставање гласова;
- вежбе дисања, дикције и интонације;
- хорско распевање и техничке вежбе;
- интонативне вежбе и решавање појединих проблема из хорске партитуре (интервалски, хармонски, стилски);
- музичка и психолошка обрада композиције;
- увежбавање хорских деоница појединачно и заједно;
- остваривање програма и наступа према годишњем програму школе.

На часовима хора, наставник треба да укаже на грађу и важност механизма који учествује у формирању тона у оквиру певачког апарата. Дисање, дикција и артикулација представљају основу вокалне технике па тако вежбе дисања и распевавања морају бити стално заступљене. Препоручује се комбиновано дисање, нос и уста истовремено, и то трбушно, дијафрагматично дисање.

Певач на слушаоца делује у тоном и речју. У том смислу наставник треба да инсистира на доброј дикцији која подразумева јасан и разговетан изговор текста, односно самогласника и сугласника, али и на правилном акцентовању речи. Препоручљиво је певање вокала на истој тонској висини, уз минимално покретање вилице у циљу изједначавања вокала, а у циљу добијања уједначене хорске боје.

Код обраде нове песме или композиције прво се приступа детаљној анализа текста. Уколико је текст на страном језику, ученици морају научити правилно да читају текст, изговарају нове, непознате гласове који не постоје у матерњем језику и упознају се са значењем текста. У оквиру анализе текста важно је обратити пажњу и на акцентовање речи и слогова у зависности од дела такта у коме се налазе и мелодијског тока. Следи анализа нотног текста и усвајање мелодије у фрагментима. Ова фаза припреме захтева одвојене пробе по гласовима. На заједничкој проби хора, након усвајања песме/композиције у целини треба обатити пажњу на динамику и агогику.

Обрађене композиције треба изводити на културним манифестацијама школе (Дан школе, Свечана послава поводом обележавања школске славе Светог Саве, Годишњи концерт...), и ван ње, као и на фестивалима и такмичењима хорова, како у земљи, тако и ван ње.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА РАД ХОРА

Химне:

Државна химна
Химна Светом Сави
Химна школе

Традиционалне и песме домаћих аутора:

Дум дага дум
Ерген дедо
Фатише коло врањске девојке
,Ајде Јано, коло да играмо
Пуче пушка
Три девојке
Тај таврље
Традиционална песма из Славоније, Моја Диридика
Традиционална руска песма, Каљинка
Мањифико, Пукни, зоро
Традиционална песма, Уродиле жуте крушке
Традиционална песма, Чај горо, лане моје
Традиционална песма, Заспо Јанко

Стеван Стојановић Мокрањац, У Будиму граду
Збирка хорских композиција, Варај Данке
Збирка хорских композиција, Живкова ташта
Нишка бања, аранжман Ник Пејџ
Станиша Коруновић, Цвеће
Светолик Пашћан Којанов, Зимска песма
Биљана Мандић, Љубичица
Владимир Ђорђевић, Веће врана
Стеван Стојановић Мокрањац, Ал` је леп овај свет
Марко Тајчевић, Пошла румена
Жарко Петровић, Серенада Београду
Даворин Јенко, Востани Србије
Никола Грбић, Ово је Србија
Драган Пантић, Симонида
Константин Бабић, Чај горо
Ју рок мисија, За милион година
Плави оркестар, Сава тихо тече
Александра Ковач, Божић је
Саша Илић, Плава птица
Бане Опачић, Заволи
Р.М.Точак-М.Глишић/М.Гавриловић, Даире

Духовне песме:

Милешевка
Бели анђео
Ударало у тамбуру ђаче
Помози нам, Боже драги
Помози нам, вишњи Боже
Јосиф Маринковић, Оче наш
Вера Миланковић, Оче наш
Непознат аутор, Бројаница Светог Саве
Непознат аутор, Пред иконом Светог Саве
Непознат аутор, Радуј се (ускршња песма)
Хор манастира Богородице, Деца неба
Текст Свети Николај, Источнице живоносни

Страни композитори:

Јохан Себастијан Бах, Ах, што волим
Волфганг Амадеус Моцарт, Лаку ноћ (Vona pox)
Ђовани да Нола, Chi la gagliarda
Лудвиг ван Бетовен, Ода радости
Дмитри Бортњански, Многаја љета
Дарко Краљић, Чамац на Тиси
Арсен Дедић, Кад би сви
Харолд Арлен, Изнад дуге (Over The Rainbow)
Хозе Марти, Guantanamera
Џо Дасин, Champs Elysées
Боб Марли, Don't Worry, Be Happy
Дин Мартин, Volare
Традиционална песма изГрчка, Mi mou thimonis matia mou
Традиционална песма из Енглеске, Green sleeves
Нена, 99 Luftballons
Јапанска дечја песма, Tanabata Sama
Ричард Роџерс: Edelweiss
Традиционална песма из Италије, L'inverno se n'è andato
Песма из Француске Мачји канон

На репертоару хора могу се наћи и вишегласне песме које су предложене у Препорученим композицијама за певање и свирање, нарочито ако је реч о разредном хору.

ОРКЕСТАР

Садржаји рада:

- избор инструмената и извођача у формирању оркестра;
- избор композиција према могућностима извођача и саставу оркестра;
- техничке и интонативне вежбе;
- расписивање деоница и увежбавање по групама (прстомет, интонација, фразирање);
- спајање по групама (I-II; II-III; I-III);
- заједничко свирање целог оркестра, ритмичко-интонативно и стилско обликовање композиције.

У избору оркестарског материјала и аранжмана водити рачуна о врсти ансамбла, узрасту ученика и њиховим извођачким способностима. Репертоар школског оркестра чине дела домаћих и страних композитора разних епоха у оригиналном облику или прилагођена за постојећи школски састав. Школски оркестар може наступити самостало или као пратња хору.

ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

У свакој основној школи има ученика чије се интересовање и љубав за музику не могу задовољити само оним што им пружа редовна настава. За такве ученике може се организовати додатна настава или секције где се могу укључити у разне групе.

У зависности од афинитета, креативних способности или извођачких могућности ученика рад се може организовати кроз следеће активности:

- солистичко певање
- групе певача
- „Мала школа инструмента“ (клавир, гитара, тамбуре...)
- групе инструмената
- млади композитори
- млади етномузиколози (прикупљање мало познатих или готово заборављених песама средине у којој живе)
- музичко-креативне радионице (прављење музичких инструмената, илустрације везане за наставу музичке културе и школске музичке догађаје, ажурирање школског сајта, креирање, организација и реализација музичких догађаја...)
- ритмичке радионице (модерни и традиционални плес, ритмичке игре, „бит боксинг“ – вокалне перкусије, игре чашама, штаповима...)
- посете концертима у школи и ван ње (концерти еминентних уметника, концерти у организацији Музичке омладине или неког другог удружења, концерти ученика музичких школа, пријатеља школе, пројекције музичких филмова...)
- музички уредник.

Програм рада треба прилагодити индивидуалним могућностима, зрелости и нивоу претходног знања сваког ученика.